

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE
MODERN KENTLİ İNSANIN BUNALIMLARI

Ayşe KOÇAK IŞIK
110101005

Tez Danışmanı
Prof. Dr. M. Fatih ANDI

İstanbul 2013

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE
MODERN KENTLİ İNSANIN BUNALIMLARI

Ayşe KOÇAK IŞIK
110101005

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı

Bu tez 28/06/ 2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği /Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

AYŞE KOÇAK IŞIK

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10017992
Yazar Adı / Soyadı	AYŞE KOÇAK IŞIK
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 39776149040
Telefon	5073838659
E-Posta	ayse-kocak@windowslive.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE MODERN KENTLİ İNSANIN BUNALIMLARI
Tezin Tercümesi	THE DEPRESSION OF MODERN URBAN INDIVIDUAL IN MUSTAFA KUTLU'S STORIES
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı
Üniversite	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Türk Edebiyatı Bölümü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2013
Sayfa	193
Tez Danışmanları	PROF. DR. MUHAMMED FATİH ANDI 11461374906
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımız saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

04.10.2013

İmza:.....

ÖZET

MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE MODERN KENTLİ İNSANIN BUNALIMLARI

Ayşe KOÇAK IŞIK

Eserleriyle Türk edebiyatını nicelik ve nitelik yönünden besleyen Mustafa Kutlu 1970 sonrası Türk hikâyeciliğinde oldukça önemli bir yer edinmiştir. Bilhassa hikâyelerinde kullandığı dil, üslup ve tema açısından nitelikli eserler ortaya çıkarmıştır. Son derece mümbit bir yazar olan Kutlu, hikâyelerinde sembolik bir dil kullanarak çoklu anlam katmanları oluşturmuştur.

Mustafa Kutlu, Türkiye toplumunun yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecini kendine temel mesele edinmiştir. Bu bağlamda eserlerinde köy kent meselesini ve göç olgusunu irdelemiştir. Bununla birlikte değişim ve dönüşüme uğrayan bireylerin psikolojisine ve toplumun sosyolojik yapısına da dikkatleri çekmiştir.

Mustafa Kutlu'nun bütün hikâyelerini kapsayan bu çalışmada toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinde kentte yaşayan bireylerde görülen psikolojik sorunların sebep ve sonuçlarının hikâyelere ne şekilde yansıdığı incelenmiştir. Ayrıca insanları çeşitli bunalımlara götüren göç olgusuna da değinilmiştir. Bunun yanı sıra hikâyelerdeki kentli bireylerin görünümleri incelenerek Kutlu'nun kent algısındaki menfi durumlar tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonucunda Mustafa Kutlu'nun, modernleşme sürecindeki Türkiye toplumundaki yozlaşmaya dikkat çekerek, bu durumu modern bireylerde ortaya çıkan çeşitli psikolojik bunalımlar ışığında eleştirdiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Türk Hikâyesi, Mustafa Kutlu, Toplumsal Değişim ve Dönüşüm, Göç, Kentleşme, Köy-Kent Meselesi, Bunalım.

ABSTRACT

THE DEPRESSION OF MODERN URBAN INDIVIDUAL IN MUSTAFA KUTLU'S STORIES

Ayşe KOÇAK IŞIK

Mustafa Kutlu, who enriches Turkish Literature in terms of quantity and quality with his works, has a very important place in Turkish Narration after 1970. He produced qualified works by the language, mode and theme he used in his stories. Kutlu, as a very productive writer, created multiple layers of meaning by using a symbolic language in his works.

Mustafa Kutlu mainly concerned himself with the process of change and transformation of Turkish Society. In this context, he examined the rural-urban issues and migration. At the same time, he pointed to the psychological states of the individuals who undergo change and transformation and sociological structure of society.

In this work which includes all of Mustafa Kutlu's stories, during the process of change and transformation how the causes and results of the psychological problems of the individuals living in cities is reflected in his stories is examined. It is also referred to the phenomenon of migration which causes different kinds of depression. Furthermore, the negative cases in Kutlu's perception of city are identified by examining the appearances of the urban individuals in the stories.

As a result, it is seen that by pointing to the degeneration in Turkish society which is on the process of modernization, Mustafa Kutlu criticized this situation under the light of different kinds of psychological problems that appear in modern individuals.

KEY WORDS: Turkish Short Story, Mustafa Kutlu, Sociological Change and Transformation, Migration, Urbanization, The Issue of Rural-Urban, Depression.

ÖNSÖZ

Mustafa Kutlu, Türk edebiyatında özellikle hikâye alanında Türk toplumunun yaşadığı toplumsal değişim ve dönüşümü konu edinerek önemli bir yere sahip olmuştur. Oldukça mümbit bir yazar olan Kutlu, toplumsal değişim sonucunda bireylerde oluşan birtakım psikolojik sorunlara değinir. Modernleşme sonucunda köyden kente göç eden veya daha önceden kentte yaşayan bireylerin çeşitli sebeplerle oluşan çeşitli sorunlarına güçlü izlenimleri ışığında değinerek nitelikli eserler vermiştir. Kutlu, bilhassa köyden kente göç eden bireylerin zihinlerinde ve iç dünyalarında hâsıl olan bunalımları anlatmıştır.

“Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Modern Kentli İnsanın Bunalımları”nın izlerini sürdürdüğümüz çalışmamızda kentli bireylerin insan fitratına uymayan yaşam biçimini yaşamak suretiyle zihinsel ve ruhsal yapılarında meydana gelen birtakım sorunların ve bunalımların hikâyelerde ne şekilde yer aldığı tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmamızın Giriş bölümünde genel hatlarıyla modernizm, sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreçlerine ve sonuçlarına değinmekle beraber modernleşme sonucunda oluşan toplumsal değişim ve dönüşümün çerçevesi belirlenmiştir. Yaşanan toplumsal değişimin bireylerde ortaya çıkardığı çeşitli bunalımlar anlatılmıştır.

Mustafa Kutlu’nun yaşamına dair bilgilerin de yer aldığı çalışmamızın Birinci bölümünde, esas olarak Kutlu’nun eserleri ve hikâyeciliği incelenmiş; Türk Edebiyatındaki konumu irdelenmiştir. Kutlu’nun edebî şahsiyeti ele alınırken hayata bakış açısı ve edebî şahsiyetine yön veren beslendiği kaynaklar ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

İkinci bölümde kentleşme kavramı genel hatlarıyla tanımlanarak Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde kentleşmenin yansımaları incelenmiştir. Hikâyelerde kentleşmenin sonuçları göz önünde bulundurularak topluma ve bireye yansıyan olumsuzluklar tespit edilmiştir.

Göç olgusunun ayrıntılı olarak üzerinde durulduğu Üçüncü bölümde, ilk olarak göç kavramının genel tanımlarına yer verilmiştir. Hikâye kahramanlarını köyden koparan nedenler belirtilmiş ve özellikle göçün esas sebebinin yoksullukla beraber refah seviyesi yüksek bir yaşam arzusu olduğu tespit edilmiştir. Gecekondulaşma, toplumsal değişim ve dönüşüm, ekonomik dengesizlik ve işsizlik gibi birçok olumsuz durum göçün sonuçları olarak Kutlu hikâyelerinde belirlenmiştir.

Tezimizin ana konusunun yer aldığı Dördüncü bölümde, bunalım kavramına genel bir bakıştan sonra Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde beş tür psikolojik bunalım tespit edilmiş ve ayrıntılı olarak bunların üzerinde durulmuştur. Hikâye kahramanlarında baş gösteren; yabancılaşma, yalnızlık, kimliksizlik, sosyal dışlanma ve yoksulluk gibi bunalım tezahürleri Kutlu'nun üzerinde durduğu modern kentli insanın psikolojik sorunlarıdır. Bunalım gösteren kahramanların öncesi ve sonrası anlatılmak suretiyle bir anlamda bunalımın sebep ve sonuçları ifade edilmiştir. Hikâyelerde diğer dört bunalım tezahürünün sebebi ve aynı zamanda sonucu da olan yabancılaşma olgusu ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Zira Kutlu'nun modern kentli insanların yabancılaşma sorunu çok daha sık görülmektedir.

Sonuç bölümünde ise geleneksel yaşamın çözümlenmesine ve toplumsal yozlaşmaya neden olan modernizm olgusu üzerinde durulmuştur. Modernleşme sürecinde göçle birlikte Türkiye toplumunun ve bireylerin içine düştüğü çıkılması zor durumlar ifade edilmiştir. Bireyleri çıkmaza sokan başat unsurların; kültürel çatışma, kültürel yozlaşma, para kazanma hırsı, dinî kimliğin ifade edilemeyişi, dinî hayatın modern toplumda yaşanamayışının getirdiği bunalımlar olduğu düşüncesi yinelenmiştir. Gerçekçi bir anlayışla hareket eden Kutlu'nun toplumsal yaşamdan ve bireylerin yaşamından son derece güçlü izlenimlerle doğru tespitler yapması sebebiyle 1970 sonrası Türk hikâyesinde itibarlı bir yer edindiğini söylemek gerekir.

Tezimizin temel kaynakları olarak Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinin tamamı ayrıntılı olarak okunmuş ve incelenmiştir. Bunun dışında yaşanan toplumsal yozlaşma ve sonuçları hakkında Kutlu'nun düşüncelerinin yer aldığı denemelerinden ve gazete yazılarından istifade edilmiştir.

Çalışmamız süresince Mustafa Kutlu hakkında yazılan inceleme yazılarına, makalelere, kitaplara ve Kutlu ile yapılan söyleşilere başvurulmuştur. Kaynakça bölümünde istifade edilen bildiri, makale, dergi ve kitapların listesi verilmiştir.

Tezi biçim ve içerik yönünden inceleyerek bana kılavuzluk eden saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. M. Fatih ANDI'ya şükranlarımı sunarım. Yüksek lisans çalışmam süresince bilgi ve deneyimlerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarım Prof. Dr. Musa DUMAN, Prof. Dr. Hasan AKAY ve Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER'e teşekkür ederim. Ayrıca tezi en ince ayrıntısına kadar inceleyerek gerekli düzenlemeleri yapan; kıymetini, bildiğim hiçbir kelimeyle ifade edemediğim eşim Selahaddin Uğur IŞIK'a şükranlarımı sunarım. Kendisine minnettarım. Son olarak çalışma sürecinde desteklerini esirgemeyen aileme de teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GÜNÜMÜZ TÜRK EDEBİYATINDA MUSTAFA KUTLU VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ.....	9
1.1.Mustafa Kutlu'nun Hayatı.....	9
1.2.Mustafa Kutlu'nun Eserleri.....	10
1.3.Mustafa Kutlu'nun Edebî Şahsiyeti.....	21
1.4.Mustafa Kutlu'nun Türk Hikâyeciliğindeki Yeri.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

2.MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE KENT VE KENTLEŞME.....	43
2.1.Kent ve Kentleşme Kavramına Genel Bir Bakış.....	43
2.1.1.Kent.....	43
2.1.2.Kentleşme.....	49
2.2.Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Kentleşme ve Sorunları.....	52
2.3.Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Kentli İnsanın Görünümleri.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE KENTLEŞMENİN SORUNLARINDAN BİRİSİ OLARAK GÖÇ.....	78
3.1. Göç Kavramına Genel Bir Bakış.....	78
3.2. Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Göçün Sebepleri.....	80
3.2.1. İtici Faktörler (Ekonomik Sebepler).....	80
3.2.2. Çekici Faktörler (Sosyo-Psikolojik Sebepler).....	83
3.3. Göçün Sonuçları.....	86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.MUSTAFA KUTLU’NUN HİKÂYELERİNDE KENTLİ İNSANIN

SORUNLARINDAN BİRİSİ OLARAK BUNALIM	97
4.1. Bunalım Kavramı	97
4.2. Bunalım Çeşitleri	103
4.2.1.Yabancılaşma.....	103
4.2.2. Yalnızlık.....	152
4.2.3. Kimliksizlik.....	160
4.2.4. Sosyal Dışlanma.....	168
4.2.5. Yoksulluk.....	176
SONUÇ	181
KAYNAKÇA	186

KISALTMALAR

a.g.a.	Adı Geçen Ansiklopedi
a.g.d.	Adı Geçen Dergi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.g.s.	Adı Geçen Sempozyum
a.g.y.	Adı Geçen Yayın
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
BDT	Basılmamış Doktora Tezi
Bs.	Baskı
BYT	Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
Fak.	Fakülte
Haz.	Hazırlayan
İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İTİF	İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
md.	Madde
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SBE	Siyasal Bilimler Enstitüsü
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Terc.	Tercüme
t.y.	tarih yok
Üniv.	Üniversite
vd.	ve devamı
vs.	ve saire

yay.	Yayınları
Yayg.	Yukarıda adı geçen yayın
YKY	Yapı Kredi Yayınları
yy.	yayın yeri yok
TVYY	Tarih Vakfı Yurt Yayınları

GİRİŞ

Bir toplumun serencamı o topluma ait olan ürünlerden kolaylıkla izlenebilmektedir. Sanat, siyaset, ekonomi, spor gibi alanlar toplumların ortaya koyduğu ürünlerin yansıtıcı araçlarıdır. Edebiyat ise bu araçlar içinde en etkin ve etkili olanıdır.

Türk toplumunun tarih içindeki seyrini roman, hikâye, şiir gibi türlerden okumaktayız. 18. yüzyıldan itibaren kitlesel bir değişim ve dönüşüm yaşayan Türk toplumunun geçirdiği ve geçireceği safhalar, dönemlere tanıklık eden şair ve yazarlar tarafından geleceğe aktarılmıştır ve aktarılacaktır. Mustafa Kutlu da toplumun yaşadığı değişimi hikâyelerinde bir ‘mesele’ olarak ele almıştır.

Mustafa Kutlu’da temel izlek olarak toplumsal değişim söz konusudur. Bu değişim ve dönüşüm özel olarak bireyde genel olarak da toplumda yansıyan şekliyle hikâyelerinde yer bulur. Kutlu, hikâyelerindeki kahramanlar üzerinden toplumsal değişim sonucu bireyin çözülmesini yansıtır. Bunun sonucunda da toplumsal çözülme ve dönüşüm okunur.

Batı’yla başlayan modernizm sadece Batı’da kalmamış; etkisi, suya atılan bir taşın oluşturduğu halkalar gibi şeklinde tüm dünyaya yayılmıştır. Her toplumun kendi nispeti ölçüsünde nasibini aldığı modernizmden Türk toplumu da yaralı modern olarak yaşamını sürdürmektedir. Köklü bir kültür anlayışına sahip olan Batı medeniyeti, mevcut değerler sistemiyle öteden beri övüne gelmiştir. Fakat batı dünyasının Hıristiyan geleneğinden devraldığı bu değerler sistemi, özellikle aydınlanma çağının dayattığı katı pozitivist felsefesi kaynaklı modernizmle beraber hızla çözülmeye başlamıştır.

“Modernleşme sürecinin tarihsel olarak Rönesans’tan sonra Aydınlanma ile başladığı kabul edilmektedir. Onyedinci ve onsekizinci yüzyılları kapsayan Aydınlanma çağı boyunca kilisenin insana ve topluma yaptığı baskıya karşı felsefi ve zihni tepkiler, akıl ve toplumun özgürleşmesine giden yolu açmıştır. Ondokuzuncu yüzyılda pozitivist bilim anlayışının başarılarının da desteğiyle sanayi devriminin ortaya çıkması ve Batı’nın ekonomik gücünün artması, yeni bir dünya modelinin oluşumunu hızlandırmıştır.”¹

Kültür ve medeniyetlerin değişimine ve dönüşümüne sebebiyet vererek onların sonunu hazırlayan modernizm felsefesi kendinden önceki sanatsal değerler sistemini eleştirerek yola çıkmıştır. “Aydınlanma, sanata kendi iç mantığına göre kurulabilecek otonom bir alan olarak yaklaşmaktadır. Sanat alanında hem yakın çevresinden hem yakın geçmişinden

¹ Halis Çetin, “Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi”, **Doğu- Batı Dergisi**, Sayı: 25, Kasım-Aralık-Ocak 2003-2004.

farklı olma bilinci bulunmaktadır. Baudelaire'in tanımlamasıyla hem geçici hem de kalıcı olmanın gerilimini taşımaktadır.”²

Aydınlanma felsefesinin sonucunda dinde, ekonomide, siyasette ve sanatta yapılan reformlar esasında bireyi her türlü baskıdan kurtararak özgürleştirmeyi amaçlamaktadır. Aydınlanma felsefesine göre bireyin özgürleşmesinin önündeki en büyük engel kilise yani dindir. Akli esas alan ve bütün tabuları yıkan bu düşünce sistemi bireydeki din ve İlah kavramını da yıkmaktadır. “Aydınlanma projesi, bilime, ahlaka ve sanata ilişkin bu kabullerinin ve temelde insanın aklına güvenmenin, o zamana kadar görülenden daha özgür, daha eşitlikçi, insanların daha mutlu olacağı toplumların gelişmesine neden olacağını savunmaktaydı.”³

Sanayi İnkılâbı'nın sonucunda paranın en önemli nüfuz aracı olması, bireylerin ve toplumların bu araca ulaşmak için ortaya koydukları üstün çabalar birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Birçok toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da bireyler paraya ve onun sunduğu güç ve konfora erişmek için manevî değer yargılarını alaşağı etmiştir.

Kutlu'nun eserleri çerçevesinde baktığımızda paraya sahip olmak isteyen bireyin özellikle dinsel algısı ve rutin davranışları değişmektedir. Zaten Kutlu'ya göre değişim, başka bir deyişle yozlaşma, dinin bireyde yaptırım gücünü kaybetmesiyle ortaya çıkmaktadır. Dinsel algısını değiştiren birey, değerler dünyasını ve dinsel davranışını da değiştirmek isteyecektir. Modern öncesi geleneksel hayatın dini referans alarak sürmesi modernleşme yolundaki bireyi rahatsız edecek ve birey aşama aşama geleneksel hayattan soyutlanacaktır. Zira geleneksel hayatta ekonomik güç ve refah bireyin esas zenginliği değildir. Ahiret merkezli yaşayan geleneksel birey, önu alınamayacak biçimde ilerleyen profan bir dünyanın kapılarını aralayacaktır.

Sanayi İnkılâbı sosyal yaşamda pek çok şeyi değiştirmiştir. Üretimde insan gücünün yerini makinelerin almasıyla birlikte insanlar kendilerine yeni bir efendi edinmişlerdir. Sosyal yaşamın değişmesi yeni sosyal sınıf ve tabakaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, işçi sınıfının acı dolu yaşamı saniyeleşmenin bir hatırasıdır. Sanayinin gelişmesiyle üretime elverişli mekânlar, fabrikaların bulunduğu yerler mesken tutularak yeni yerleşim yerleri kurulmuştur.

² İlhan Tekeli, **Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.15.

³ İlhan Tekeli, **Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2009, s. 15.

İnsanların imkânların bol olduğu yerlere göç etmesiyle kalabalıklaşan mekânlar kent kavramıyla anılmaktadır. Kenti belirleyen esas unsur ise nüfus yoğunluğudur. Nüfusun 2.000'den az olduğu yerlere köy, nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında olanlara kasaba ve 20.000'den çok nüfuslu olan yerler de kent olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında ekonomi, ulaşım, coğrafi konum da kenti meydana getiren diğer unsurlardır. “Kentler, coğrafik mekânda nüfus ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin -üretim (production), dağıtım (distribution) ve tüketim (consumption)- toplandığı yerleşim birimleridir.”⁴

Bu kent tanımları, ölçüt olarak maddî unsurların ele alındığını gösterir. Kenti oluşturan insanın niceliği esas alınmaktadır. Sosyal anlamda kente bakıldığında kenti oluşturan bireylerin niteliği, üretim ve tüketim potansiyeli, insanî ilişkiler, cemiyet hayatı, toplumların oluşturdukları kültür ve medeniyet göz ardı edilmesi mümkün olmayan gerçeklerdir. Bu sebeple sosyologlar kenti, insan ve toplum ilişkileri açısından değerlendirmektedirler. “Tonnie ve Simmel'e göre kent, para ekonomisinin olduğu, sosyal ilişkilerin gayri şahsî ve standart olduğu yerlerdir... Park'a göre kent, sosyal dünyanın mozaığıdır.”⁵

Sanayileşen ve ekonomik refaha ulaşan kentler, diğer yerler için çekim noktasıdır. Hâlâ tarımla uğraşan, tarımda insan gücüne muhtaç olan ve uzun uğraşını karşılamayacak ölçüde para kazanan köy insanını kentin imkânları kendine doğru çekmektedir.

Sanayileşmenin getirdiği problemler (zengin ve güçlü olma arzusu, yoksulluk, rekabet artışı, işsizlik...) bireye mekân değiştirmesini dayatarak bireyi köyden kente göç etmeye zorlamıştır. Modern dünyanın çetrefilli yaşamında yer edinebilmek isteyen birey için göç kaçınılmazdır. Göç, birçok problemi de beraberinde taşır. Modernleşmekte olan birey bir zamanlar içinde huzurla yaşadığı köy veya kasabadan çabucak kurtulup kısa zamanda kendini kentin kollarına atmak istemektedir. Köyden kente göç; şehirleşme, kültürel uyumsuzluk, işsizlik, yoksulluk gibi birtakım sorunları da kente taşımıştır. Bu sorunların Türkiye'de yoğun bir şekilde yaşandığı dönem 1960-1980 arasındadır. Bu yıllar ise Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliğinin başlangıç evresini oluşturması sebebiyle Kutlu hikâyeciliği bakımından önem arz etmektedir.

Köyden kente göçün temel sebebi sosyo-ekonomik dinamiktir. Kentlerin cazibedar yapısı köy insanı için iştah açıcı bir hâl almıştır. Çünkü kent yaşamında mevcut olan daha iyi iş imkânları, eğitim, sağlık, adalet, güvenlik ve alt yapı koşulları köyden kente göçü tetikleyen unsurlar olmuştur. Kente göç eden köy insanı maddî ve manevî kültür öğelerinin bütünsel

⁴ Ruşen Keleş, **Kentleşme ve Konut Politikası**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., No: 540, Ankara, 1984, s. 42.

⁵ Sezgin Kızılcıkelik, **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Ankara, Atilla Kitabevi, 1994, s. 42.

birlikteliği denebilecek tüm geleneksel formunu da beraberinde getirmiştir. Lakin köy insanının kente taşıdığı bu geleneksel formlar ile kent yaşamının modern dokusu arasında öylesine derin uçurumlar vardır ki, köy insanı bu modern yaşam standardına önce direnç göstermiş, arkasından da bu duruma ayak uydurmaya çalışırken birtakım ciddi sıkıntı ve sarsıntılar geçirmiştir. Bu sarsıntının en somut örneği ve kentleşmenin sosyolojik sorunlarının en büyüğü gecekondulaşma meselesidir.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda görülen gecekondulaşmanın, maddî ve manevî yönü hem bireye hem de topluma yansımaktadır. Standart olan ve kır-kent ayrımı yapılmaksızın her bireye dikte edilen modern yaşam, toplumun en ücra köşelerine dahi sızmaktadır. Bu sızıntı köy ve kasabaya hâkim olan geleneksel yaşamın derinden sarsılmasına ve bir süre sonra da çözülmesine neden olmaktadır. İdeal yaşama düzeni bozulan köy ve kasaba insanın kendisi de bu bozulmadan nasibini fazlaca almaktadır.

Köy ve kasabalardaki çözülmenin sonucunda nüfusun çok büyük bir bölümü kentlere akmaktadır. Bu akış beraberinde sağlıksız bir kentleşmeyi getirmektedir ve çeşitli sorunlar baş göstermektedir. Sağlıksız kentleşmenin en büyük sorunu barınma ihtiyacıdır. Büyük bir kitlenin kente göç etmesi kent için bir yükür. Kentin bu kitleye sunmak zorunda olduğu konut, arsa ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bu durumda kente kendini bırakan nüfus kendi barınağını da kendisi yapmaktadır. Fakat mesele burada tam olarak çözülmemektedir. Gecekondulaşma sonucunda yol, kanalizasyon, elektrik, su, ulaşım, eğitim, sağlık gibi hayatiyet arz eden imkânlardan izale edilmiş bir yaşam kurulmaktadır. Bu sorunlar bir yere kadar halledilebilir veya ertelenebilir sorunlar olabilir. Lakin gecekonduların hemen yanı başında inşa edilen gökdelenler, alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri gecekonduya ve gecekondu insanına can alıcı bakışlar atmaktadır. Toplumsal bir sorun olan bu durum ekonomik manada insanlar arasındaki dev uçurumun kanıtıdır aslında. Gelişmekte olan ülkelerde görülen bu durum Türkiye’de de başta İstanbul olmak üzere büyükşehirlerde varlığını derinden ve yıkıcı bir şekilde göstermektedir.

Gecekondularda yaşam süren insanlar, insan olmanın gereği olarak elbette yanı başlarındaki yaşama kayıtsız kalamamaktadır. Lüks ve konforla yoğrulmuş, renkli ve eğlenceli bir hayat gecekondu insanına oldukça etkileyici gelmektedir ve onun da bu yaşamı arzulamasına sebep olmaktadır. Böylesi bir yaşamı arzulayan gecekondu insanının tamamı olmadığı gibi aynı zamanda kentin orta sınıf insanlarıdır da. Para faktörü sayesinde elde edilen lüks yaşam biçimi, modern dünya ve o dünyanın insanları tarafından zengin-yoksul ayrımı gözetilmeksizin topluma tebliğ edilmektedir. Mustafa Kutlu’nun hikâyeleri bağlamında konuyu ele aldığımızda en güzel örneğin *Bu Böyledir* eserinin olduğunu

söyleyebiliriz. Lunapark metaforuyla örülmüş olan hikâyede Süleyman karakteri okuyucuyu kendi iç dünyasına çeker ve modern kent yaşamında okuyucuya kendi yerini irdelemesi gerektiğini hatırlatır. Süleyman'ın yaşadığı dip zıtlığı kentli birçok insan derinden hissetmekte ve yaşamaktadır. Yoksul ya da orta zenginlikte olan insan, kentin göbeğinde yaşayan ve para gibi bir güce sahip olduğu için kentin tüm imkânlarından fazlasıyla faydalanan başka insanlarla kendilerini kıyaslamakta ve gerçeği aramaktadır. Bu arayış insanı çıkmazlara çekerek ona dip zıtlık yaşatmaktadır. Doğru-yanlış, iyi-kötü, faydalı-faydasız gibi pek çok ayrıma varmaktadır. Bu ayrıma gitmesine sebep ise lüksü zirvede yaşayan insanların farkına varmasıdır. Bu farkındalık durumu imkânlardan yoksun insanı 'ben de isterim' anlayışına götürmektedir. Sonuç olarak, elindeki olanakların yetersizliğinden dolayı kent ortamının sunduğu birçok hizmetten ve fırsattan faydalanamayan birey, yabancı bir yurt ortamında belki de hiç tanımadığı insanların dayatmalarına katlanamadığından veya toplumsal yapının üzerine yüklediği sorumluluk duygusundan kaçmak istemesinden ötürü birtakım bunalım tezahürlerine kapılmaktadır.

Mustafa Kutlu için modern hayata yenik düşen geleneksel yaşam algısı ve modern insanın yaşadığı çıkmazlar şahsî bir 'dert'tir. Bir derdi, meselesi olan yazar bunu hikâyelerindeki kahramanlar üzerinden insanlarla paylaşmakta ve hikmetli bir üslupla derdini okuyucuya anlatmaktadır. Kutlu, bireyin ve toplumun çözülmesi sonucu oluşan toplumsal dönüşümü eleştirel bir gözle okumaktadır. Birey için esas olanın manevî hayat, doğal yaşam ve erdemle örülmüş geleneksel hayat olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple dinden yoksun, her şeyi maddî değerlerle yorumlayan, mekanik olan modern hayata karşı çıkmaktadır.

Modern dünyanın birincil söylemi arzuların tatmini üzerinedir. Köy veya kasabada kendi yağıyla kavrulan kanaatkâr insan kente geldiğinde *birey* olduğunu hatırlamaktadır. İnsana, birey vurgusunu yapan söylem ise *bireyin her şeyi yapabileceği, her şeyin kendisinin elinde olduğu, yeter ki yapmayı planladığı şeyi istemesi gerektiğidir*. Bu eksik söyleme inanıp da istediği sonucu elde edemeyen bireyin peşini tatminsizlik duygusu bırakmayacaktır. "Herkesin anında her şeye ulaşabildiği, bunun için yalnızca istemesinin yeterli olduğu, dolayısıyla da arzusunun sahip olması gereken salt bir ihtiyaç nesnesine dönüştüğü böylesi bir sosyal düzenlemede, anında cevap alamamaya ya da aldığı cevapla vaat edilen tatmini bulamamanın hayal kırıklığına tahammül edemeyen bireyler ani patlamalar ve kendileri ya da diğerleri üzerinde ölümcül boşalımalar yaşayabilmektedir."⁶

⁶ Özge Erşen, "Psikanalitik Bir Deneme Şiddet: Öteki'nin Yıkımı", **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı: 43, Kasım-Aralık-Ocak 2007-2008, s. 129.

Kutlu'nun hikâyelerinde köyden çok farklı bir hayata adım atan insanlar için kentin cazibesi oldukça fazladır. İmkân olarak kent yaşamını tercih eden insanlar yaşayacak oldukları ruhî tatminsizlikleri elbette akıllarına hiç getirmeyecektir hâlbuki kentin hile dolu yollarını adımlayacaktır. Yerinden yurdundan olan bu insanlar gittikleri yerlere kendi benliklerini de taşıdıkları yapıları da entegre etme girişiminde bulunmakta ve neticede bir bütün halinde kentlere adapte olamama sorunuyla baş başa kalmaktadırlar.

Modern kentli insanın bunalımlarını incelediğimizde aslında Kutlu'nun kahramanlarında görülen ruhî tatminsizlikler kentte yaşayan birçok insanda da izlenmektedir. Bunalım çeşitlerini belirtmek gerekirse; yabancılaşma, kimlik sorunu, aidiyet yoksunluğu, kıskançlık, rekabet, güven sorunu, stres, onaylanma ihtiyacı, başarı kaygısı, mücadele, yalnızlık, yetersizlik hissi, aşağılık duygusu, nüfuz arzusu, değersizlik, para ve konfor arzusu, özdenetim ve özgüven yoksunluğu vb. kavramları sıralamak mümkün olacaktır. Bu patolojik durumların birçoğu Kutlu'nun karakterlerinde görülmektedir. Özellikle köyden, doğal yaşamdan -Kutlu'ya göre ideal yaşam ortamı- kopan insan kimlik sorunuyla mücadele etmektedir. Bu sorun beraberinde diğer rahatsızlıkları da taşımaktadır. Kimlik bunalımı yaşayan karakterlerin çoğu davranışlarında iyi-kötü ikilemini yaşayarak iç çatışmaya gitmektedir. İç çatışmanın kişiye doğru olanı buldurabileceği kadar onu yanlış sürüklemesi de kaçınılmazdır. Bireyin kendi içinde çatışma yaşaması başlı başına bireyi ruhsal çöküntüye sevk edebilecek bir durumdur. Bu ruhsal sorunu Nietzsche'nin 'décadence' (dekadans) kavramıyla açıklamak yerinde olacaktır. "Dekadans kabaca belirli bir noktaya göre bir geriye, aşağıya doğru gidişi, bir düşüşü, çöküşü imler. ...Daha somut bir dille ifade etmek gerekirse, dekadans insanı, Nietzsche'nin oluş halinde, akışkan, çoğul, anlam dışı, asimetric, anlaşılabilir ve trajik gibi sıfatlarla nitelendirdiği gerçekliğe (realitat) dayanacak, ona hâkim olacak gücü kendisinde bulamaz. Bu patolojik vakanın kaynağı yaşamın trajik gerçekliği karşısında insanın tutunamaması, Nietzsche'nin kendi sözleriyle söylersek, dekadans tipi insanın 'ayakları üzerinde sağlam bir biçimde duramayışıdır' fakat gene de dekadans insanı boş durmaz, 'yokluğun istencinin, istenç yokluğuna' tercih eder, yani nihilizme sarılır."⁷ Nihilizmin kaynağı nedir sorusuna da bir yerde cevap teşkil eden bu açıklamanın da göstermiş olduğu gibi bunalım halindeki hastalıklı bir ruh yapısının varabileceği nokta işaret edilmektedir.

Olumsuz kentleşme bünyesinde nüfus artışı, mekân sıkıntısı, gecekondulaşma, işsizlik, yoksulluk gibi sorunları taşıdığı gibi; köyden kente gelen her bireyde de manevî sorunları

⁷ Tahir Karakaş, "Nietzsche'nin Şiddeti", **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı: 43, Kasım-Aralık-Ocak 2007-2008, s.78.

taşımaktadır. Din merkezli geleneksel hayatı kendi arzusuyla ya da zorunlulukla terk eden birey, şehre geldiğinde yaşamını olduğu gibi sürdürememektedir. Kentli olmaya çalışan birey, ne kentli olmaktadır ne de köylü kalmaktadır. Çalışmamızın ana temasını işte bu arada kalan bireyin iç dünyasını irdeleme oluşturmaktadır. Zira Mustafa Kutlu'nun eserleri bağlamında bunalımlar yaşayan modern kentli insan, kimi zaman özüne dönmekte kimi zaman da dekadansa hapsolmektedir.

Modern yaşamda metafizik dışlanmıştır. Bu durumda modern kentler de her türlü dinî unsurlardan soyutlanmış, laik, profan bir yaşamı yaşamaktadır. Profan olması sebebiyle insanın nefesine cazip gelen, iştah kabartan kent hayatı, köylü insanını baştan çıkarmıştır. Kentte her şey insana sunulmakta, pazarlanmaktadır. Sunulanlar insanın iradesi dışındaki imkânlar olabildiği gibi insanın elde edebileceği maddî unsurlardır da. Kent yaşamı, insana standart bir hayat belirler ve bu çerçeveden çıkmamasını salık verir. Çerçeveden çıkan insanı ise *mutsuzluk* duygusu kaplar. Zira çerçevenin kalesi *mutlu olmak* amacıyla örülmüştür. Modern yaşantıda temel amaç haz almaktır. Birey haz aldığı oranda bireydir. Hazdan yoksun olan her şey modern insan tarafından ötelenmiştir. Bu hazzın ruhî bir haz olduğunu yadsımamakla birlikte büyük oranda bedenî, cismanî bir haz olduğunu söyleyebiliriz. Hazza ulaşmayı arzulayan modern insanın yapacağı ilk iş ise çok para kazanmak olacaktır. Çünkü 'para her kapıyı açar' ve 'paran kadar konuş(ma)' hakkı mevcuttur.

Kutlu'nun bazı eserlerinde köyden kente göç eden birey, kentli insanın yaşamını gördüğünde, kente geç geldiği için kendine kızmakta ve kentli insanı 'yükü tuttuğu' için takdir etmektedir. Kentte yükü tutanlar insan yerine konmaktadır. Maddî imkânsızlıklarla mücadele eden insanlar ise zavallı insancıklardır. Bu anlayış kentli zengin insanın yoksul insana bakışı olduğu kadar yoksul insanın kendi hakkındaki düşüncesidir aynı zamanda. Nitekim "öz-saygı(self-esteem) ve değerlik duygusu, bizi diğerlerinin değerlendirmesinin sonucudur."⁸ Toplumun bireye dayatması sonucunda birey kendisine atfedilen değeri almak zorunda kalmaktadır.

"Zavalloni'e göre kimlik bir kişinin 'işlemsel iç çevresi'dir, self, diğeri (alter) ve sosyal dünya ilişkisi ile ilgili bu çevre imajlardan, kavramlardan ve yargılardan oluşur... Kimlik realitenin sosyal yapısıdır, bu yapıda diğerleri ile ilişki her şeyden önce aidiyet bilinci ile ilgili olarak bu ilişkinin bilincidir... Dünyayla ilişki, bireyin çeşitli sosyal ve kültürel aidiyetleri içinde oluşur ve bu nedenle kimlik sosyal realitenin yapısını anlamak için önemlidir... Birey, toplumda gerçekleşir, yani kimliğini sosyal olarak tanımlanmış terimlerle

⁸ İ. Ferhan Dereboy, **Kimliksel Bocalama**, Malatya, Özmert Ofset, 1993, s.9.

tanır ve bu tanımlar bireyin toplum içinde yaşaması dolayısıyla, bir gerçeklik haline gelirler.”⁹ Burada öteki kavramının yansımalarını görmekteyiz. Cemiyet içinde bir topluluk kendisi gibi olmayan başka insanları dışlamakta ve ötelemektedir. Ötelenen grup ister istemez diğerleri tarafından kendisine biçilen gömleği giymek zorunda kalmaktadır.

Özelde Mustafa Kutlu'nun kahramanlarının, genelde ise gerçek yaşamdaki insanların zihin ve ruh yapıları açısından modern kentlerdeki yaşam, çoğunlukla insanlara sıkıntı ve mutsuzluk hali yaşatmaktadır. İnsanın her durumunun bir yarış olarak algılandığı, insanın insanı alt etmeye çalıştığı, ekonomik yoksullukla mücadele eden insanın yanı sıra sahip olduklarıyla yetinmeyen insanların ruh dünyalarının sorunlu olduğu, insanın kendisini diğer insanlara göre değerlendirmeye çalıştığı bir kent ortamında birçok insan psikolojik sıkıntılar yaşamakta ve bunlar yabancılaşma, yalnızlık, kimlik sorunu, yoksulluk ve sosyal dışlanma şeklinde bunalımlar olarak tezahür etmektedir.

⁹ İ. Ferhan Dereboy, **a.g.e.**, s.20.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜNÜMÜZ TÜRK EDEBİYATINDA MUSTAFA KUTLU VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

1.1. Mustafa Kutlu'nun Hayatı

Türk edebiyatında pek kıymetli bir yeri olan Mustafa Kutlu, hikâye ve denemelerinde oldukça ehemmiyetli konulara yer vermektedir. Yazarın eser oluşturma hususunda konu sıkıntısı çekmediği eserlerinden izlenmektedir. Konu bakımından bu kadar mümbit olan yazarın kaynağını, esasında gerek kendi yaşamı gerekse de içinde yaşadığı toplumun serencamı oluşturmaktadır.

“6 Mart 1947 tarihinde Erzincan’ın Ilıç ilçesine bağlı Kuruçay nahiyesinde Nahiye Müdürü Nurettin Bey’in oğlu olarak dünyaya gelen Mustafa Kutlu’nun çocukluğunun ilk yılları, babasının işi nedeniyle (yazarın *Uzun Hikâye* adlı eserindeki kahramanın çocukluğu gibi) çeşitli vilayetlerde geçer. Nurettin Bey’in 1953 yılında emekliye ayrılması neticesinde Mustafa Kutlu ve ailesi Erzincan’a yerleşir.

İlk ve orta öğrenimini Erzincan’da tamamlayan Mustafa Kutlu, bir ara Güzel Sanatlar Akademisi’ne girmeyi düşünse de bu fikrinden vazgeçerek, Erzurum Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydolur ve buradan 1968 yılında mezun olur.

Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat bölümünde Orhan Okay, Kaya Bilgegil, Niyazi Akı, Selahattin Olcay gibi hocalarla ve Meddah Behçet Efendi, İsmail Usta gibi sözlü halk kültürünün önemli simaları ile karşılaşan Kutlu’nun üniversite yılları, yazarın edebi hayatına yön vermesi bakımından önemlidir.”¹⁰

“Ailesi ilmiye sınıfındandır. Babası Nurettin Bey rüştiye tahsillidir. Nahiye müdürlüğü yapar. Anadolu’nun pek çok yerinde bu görevi yürütmüştür. Dedeleri de çeşitli memuriyetlerden gelmedir. Soylarına Hacıyakupoğulları denir. Ailenin bilinen bütün kökleri Erzincan’dadır. Babasının görevi sebebiyle bir yerde bir iki sene kalıp başka bir yere nakilleri gerçekleşir. Babası 1953 yılında emekli olduktan sonra Erzincan’a döner, kahvelerde arzuhalcilik yapar. Babasını 1959 yılında 12 yaşındayken kaybeder.”¹¹

¹⁰ Necati Tonga, *Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 15.

¹¹ Hatun İlbilge Yazıcı, *Mustafa Kutlu'nun Hayatı, Hikâyelerinin Tema ve Yapı Bakımından İncelenmesi*, Elazığ, Fırat Üniv. Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 5.

Hayatını incelediğimizde Kutlu'nun ailesinden ve sosyal yaşamında karşılaştığı insanlardan etkilendiği ve eserleri bazında beslendiği görülmektedir. Gerek babasının memuriyeti dolayısıyla 'gezici' bir çocukluk geçirmesi gerekse de Orhan Okay, Nurettin Topçu, Ezel Erverdi gibi önemli isimlerle tanışıklığı yazarın fikir ve his dünyasında önemli etkilere haizdir.

“Üniversite yıllarında iki arkadaşıyla Erzurum Halk Eğitim Salonunda resim sergisi açan Kutlu'nun, bir gün Orhan Okay Hocanın odasında Hareket dergisi sahibi Ezel Erverdi ile karşılaşması yazarın hayatında yeni ufukların açılmasını sağlar. Çünkü Ezel Erverdi, Kutlu'dan Fikir ve Sanatta Hareket dergisinde basılmak üzere desenlerini kendisine göndermesini ister. İlk deseni Hareket dergisinin 28. sayısının kapağında yayımlanan Kutlu'nun ilk hikâyesi de, derginin 29. sayısında neşredilmiştir.

1968 yılında yayımlanan Sait Faik'in Hikâye Dünyası adlı çalışması, Kutlu'nun kitap halinde neşredilen ilk eseridir. 1969 yılında Erzincan'da Sevgi Hanım ile evlenen Kutlu, Tunceli ve İstanbul Vefa Poyraz Lisesi'nde altı yıl edebiyat öğretmeni olarak çalışmıştır.¹²

1.2. Mustafa Kutlu'nun Eserleri

Edebiyatımıza nadide eserler kazandıran Mustafa Kutlu'nun yirmi iki tane hikâye dört tane deneme ve iki tane de araştırma- inceleme kitabı mevcuttur.

İlk hikâye kitabı olan *Ortakdaki Adam*, 1970 yılında Hareket Yayınları arasından yayımlanır. 1972 yılında ise Sabahattin Ali üzerine biyografik bir çalışma neşreder. *Gönül İşi* başlıklı ikinci hikâye kitabı da 1974 yılında yayınlanmıştır. Kutlu, yazarlık serüveninde başlangıç merhalesini oluşturan bu iki kitabın tekrar baskılarını istememiştir. Yazarın fikriyatında Hareket dergisi önemli bir ölçüye sahiptir. Nitekim ilk iki eserinde yoğun olarak işlenen başat temalar olarak Anadolu romantizmi, kent hayatının yapaylığı ve kırsal yaşamın tâbiliği, modernizme ve geleneksel değerlerin yitimine eleştiriler okunmaktadır.

“Yazar, 1970-1972 yılları arasında, Erzurum'da çıkan Adımlar dergisinin yayımına katkıda bulunmuştur. (Kutlu'nun bu dergide şiirleri de neşredilir). 1974 yılında öğretmenliği bırakan yazar, 1979-1982 yılları arasında Hareket dergisinin yazı işleri müdürlüğü görevini yürütmüştür.

¹² Necati Tonga, a.g.e., s. 15-16.

Kutlu'nun eserleri; *Fikir ve Sanatta Hareket* dergisinin yanı sıra *Türk Edebiyatı, Yönelişler, Hisar, Düşünce* gibi dergilerde yayımlanır. Yazar, 1977 yılında kurulan Dergâh Yayınları'nda çalışmaya devam eder. Dergâh Yayınevinin çıkardığı Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nin 2. cildinden itibaren yayın yönetmenliğini yapan Kutlu, bu ansiklopedinin pek çok maddesini de yayına hazırlamıştır.”¹³

Ortakdaki Adam (1970), Mustafa Kutlu'nun Erzurum, Tunceli ve Erzincan'da geçirdiği yıllarda kaleme aldığı metinlerden oluşmaktadır. Eser birbirinden bağımsız on sekiz hikâyeden oluşmaktadır. Eserde modernleşmeyle birlikte köyden kente göç, kentleşme ve bunlara bağlı olarak değişen toplumsal yapı konu edilmektedir. Geleneksel değerlerin yitimini eleştirel bir dille anlatmaktadır.

Gönül İşi (1974), birbirinden bağımsız on hikâyeden oluşmaktadır. Bu hikâyede de modernizme ve sonuçlarına başkaldırı niteliğinde eleştiriler yer almaktadır. “Bütün hikâyeler aslında konu itibarıyla benzerlikler ve ayrılıklar taşıması bakımından farklı bir boyutta kesişir. Türkiye'nin 1970'li yıllarda yaşadığı durum, modernleşmenin şehir ve köy arasındaki uçurumu genişlettiği bir durumda insanımızın hayata bakış açısındaki değişim ve dönüşüm bu hikâyelerin tümünde farklı bir boyutuyla karşımıza çıkar. Zira yazılan hikâyelerde hem köylü, hem şehirli, hem de köyden şehre yerleşen insanın trajikomik durumu anlatılır.”¹⁴

Mustafa Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*'da (1979) Türk toplumunun değerler bağlamında özellikle 1980 sonrası geçirdiği değişim ve dönüşümü anlatmaktadır. Köyden kente göç esaslı hikâyede, göç eden ve daha önceden kente yerleşmiş insanların geleneksel değerlerinin yozlaşması ve yitimi söz konusu edilmiştir. “*Yokuşa Akan Sular*, Klasik Şark hikâyesinden ilham ile Kutlu'nun geliştirmeye çalıştığı hikâyecilik anlayışının ilk örneği olması bakımından önemlidir.”¹⁵

Yazar, *Yoksulluk İçimizde* (1981) hikâyesinde modernizme ve modernizmin imkânlarına bir nevi eleştiri getirmektedir. Süheylâ ve Engin'in aşklarıyla çerçevelenen hikâyede kahramanlar iki zıt kutbun temsilcisi olarak ontolojik sorgulamalarla ele alınmaktadır. Yazar, kahramanların seçimleriyle ve seçimlerini gözden geçirmeleriyle yoksulluk olgusuna içerden bir bakış getirir.

“*Yoksulluk İçimizde* genel hatlarıyla, aynı sosyal sınıfa mensup, kültürel yetkeleri denk Süheylâ ve Engin'in girift, heyecansız aşkları çerçevesinde zenginlik-fakirlik ikilemini aşmaya çalışırken, buldukları yerden farklı ve fakat bir üst düzeye sıçrayan insanları anlatır.

¹³ Necati Tonga, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁴ M. Fatih Kanter, “Gönül İşi'ni Gönülden Okumak”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı: 462 Nisan 2012, s. 67.

¹⁵ Necati Tonga, **a.g.e.**, s. 17.

Yoksulluk İçimizde bir dönemin genel karakteristiği olan ekonomik refah, kısa yoldan zengin olma, hidayete erme temalarıyla örülmüş, insanın varoluşsal kimliğini bulmaya, iyiye ve güzele ulaşmaya yatkın olduğunu; dünyanın yapısal biçiminin hep kötü tercihlere açık, bu dünyada bulunmanın temel sorunsalının, hakikati aramakla sükûn bulduğunu gösterir.”¹⁶

Ya Tahammül Ya Sefer (1983) kitabının ismi, “Kıldım bela-yı aşk ile ben, müptela sefer / Meşhurdur ki aşığa ya tahammül ya sefer” beytinden mülhem bir isim olduğu düşünülmektedir. Nitekim hikâyenin muhtevası ile beytin anlam çağrışımları birbirini destekler mahiyettedir. Kutlu, “*Ya Tahammül Ya Sefer*’le dünyada var olmanın ve belli bir hedef peşinde yerini almanın arka planını anlatırken en idealist, adına dava denen mefhumun peşinde, kendi dünya görüşlerinin uygulayımını gerçekleştirmek için çabalayan insanların, buldukları konumdan nasıl zıt bir çerçeveye oturduklarını, davalarından nasıl döndüklerini aktarır.”¹⁷

Yazar *Bu Böyledir*’de (1987) modernleşme sürecinde geleneksel değerlerin yozlaşmasına ve yitimine maruz kalmanın en acı hikâyesini anlatmaktadır. Kahramanı Süleyman tarafından yaşanan değişimin karşısında her ne kadar Kambur Hafız dursa da değişim kaçınılmazdır. Modern kentli bireyin bunalımını yaşayan kahraman, ‘arada kalmanın’ altında ezilmektedir.

“Kutlu, ‘Dünya hayatı sadece bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. (Allah’ın azabından) korunanlar için elbette ahiret yurdu daha iyidir. Düşünmüyor musunuz?’ ayeti uyarınca dünyanın bu niteliğini, kendine has özelliğinden dolayı lunapark metaforuyla anlatır.”¹⁸

Sır’da (1990), özelde birey genelde ise kurum açısından modernleşmenin getirisi olan birtakım bunalımlar ve bireyin/kurumun değişimi-dönüşümü anlatılmaktadır. Muhtevası ve mahiyeti bakımından toplumda kutsal bir yer edinmiş olan tekke ve cemaatinin geleneksel değerlerin yitimine izin vermemesi, modernleşmeye ayak diremesi gerekirken kurum olarak modernleşmeden edememiş olması izlenmektedir. Yazarın, kurum olarak bir tekkeyi, mürşidini ve müritlerini deformasyona uğratması aslında modernleşmenin boyutlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. *Sır* hikâyesi başlı başına kentlileşmiş bireylerin bunalımlarını ihtiva etmektedir.

“Kutlu’nun *Sır* adlı hikaye kitabında ‘Sır’, ‘Tarihin Çöp Sepeti’, ‘Politik-vizyon’, ‘Her Ne Var Alemde’, ‘Aramakla Bulunmaz’, ‘Mürit’, ‘Satılık Huzur’ ve ‘Cüz Gülü’

¹⁶ Ercan Yıldırım, **Mustafa Kutlu Hikâyeciliği**, Ankara, Ebabil Yayınları, 2007, s. 41.

¹⁷ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁸ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 52.

olmak üzere sekiz hikâye yer alır. İlk bakışta birbirinden bağımsız gibi görünen bu hikâyeler yakın yahut uzak göndermelerle ve/veya tematik düzlemde olay örgülerinin gelişimi, kişilerin sürdürdüğü hayat tarzı bakımından birbirine bağlanarak büyük bir hikâyenin vak'a halkalarını, daha yerinde söyleyişle kendi içinde bütünlük taşıyan parçalarını oluşturur. Bütün bu hikâyeler, belli bir ilgiyle çekirdek hikâye diyebileceğimiz birinci hikâye olan *Sır*'a bağlanarak onun çevresinde şekillenir.'¹⁹

“*Arkakapak Yazıları* (1995) hikâye ismi ile neşredilmesine rağmen, yazarın Dergâh dergisinin arka kapağında yayımlanmış çoğu deneme kutbuna yakın edebi metinlerini bir araya getirdiği eseridir.”²⁰ Hikâyede kır-kent ayrımı, değişen toplumsal yapı konu edilmektedir. “*Arkakapak Yazıları* genel olarak deneme tarzında yazıldığı için, klasik hikâye kuramında yer alan ve yazarı örten anlatıcıya pek rastlanmaz. Doğrudan Mustafa Kutlu'nun kendisi çıkar anlatıcı olarak karşımıza. Bu sebeple yazılanların gerçekliği konusunda bir endişeye kapılmadan, kurgusal bir okuma düşüncesini de ortadan kaldırmış oluruz. Kutlu, *Arkakapak Yazıları*'nda yaşadığı şehirde kendine ilginç gelen, önemli bulduğu kişileri, mekânları anlatırken, çağrışımlar yoluyla genellemeler yapar. Toplumsal piramidin en alt tabakasındaki bireylerin, marjinal tiplerin üzerinde duran Kutlu (elit/havas kesime olan mesafeli duruşunu burada da devam ettirir) bu kişilerin sıcak, samimi, içten ve tüm doğallıklarıyla giriştikleri yaşam koşullarını anlatır. Kutlu için önemli olan, ‘ekâbirlerin serencamlarındansa’, Eminönü'ndeki armut ağacını anlatmak daha önemli ve fonksiyoneldir.”²¹

Hüzün ve Tesadüf te (1999) daha önce Dergâh dergisinde yayımlanan 16 hikâye toplanmıştır. “*Hüzün ve Tesadüf* ü diğer kitaplardan ayıran en önemli özellik eseri oluşturan hikâyelerin genel planda bir bütünlük oluşturmamasıdır. Hemen her hikâye ayrı bir hassasiyeti, ayrı bir temayı yansıtır. Bu bağlamda konu ve izlek bakımından hikâyeleri başlıklar altında ele almak daha anlamlıdır. Kutlu'nun genel hikâye yapısında gözlenen, geleneksel-modern ayrımını alenen ele alan ve konuya ironik yaklaşan hikâyeler. Fantastik öğeleri içerenler, çocukluğun izlerini barındıran hüzünlü arkadaşlar, bireyler, ‘Hareket Felsefesi’ni kapsayan denemeye yatkın olanlar ve ayrı ayrı temaları olan klasik hikâye kalıbında olanlar... Hemen tüm izlekler ve konular *Hüzün ve Tesadüf* te yer bulmaktadır. Ancak ne kadar ayrı konu, tez ve izlek barındırsa da *Hüzün ve Tesadüf* yine Mustafa Kutlu

¹⁹ Cafer Gariper, “Mustafa Kutlu'nun *Sır* Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik”, , *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildiriler Kitabı* , Haz.; M. Fatih Andı, **Bahtiyar Aslan**, İstanbul, 2012, s.114.

²⁰ Necati Tonga, a.g.e., 2005, s. 17.

²¹ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 134-135.

hikayesinin özelliklerini ihtiva eden kaygılarla yola çıkmış, spesifik anlatım biçimi ve üslubunu barındıran ve çoğunca ince duyarlıkların hikayeleridir.”²²

Uzun Hikâye (2000) Mustafa Kutlu’nun yaşamından izler taşıyan bir hikâye kitabıdır. Hikâyenin kahramanları Sosyalist Ali ile oğlunun yer-yurt edinebilme maceraları anlatılmaktadır. “*Uzun Hikâye*, aidiyet probleminin bireyler üzerindeki baskısının kitabıdır. *Uzun Hikâye* dünyaya dâhil olamamış, belli bir yaşam felsefesi geliştirememiş, insanlarla ilişkilerinde sabite yakalayamamış, en önemlisi ise mekânsızlığın felsefesini yapmış bir kitaptır. Dolayısıyla Mustafa Kutlu *Uzun Hikâye*’yle birlikte sağlam bir dünya görüşü/paradigması için uzamsal alanı zorunlu görmüş, geçici mekânlarda konaklayan bireylerin esaslı bir mensubiyet (hem mekân, hem de öğreti bağlamında) bağı kuramadığının altını çizmiştir.”²³

“Mustafa Kutlu’nun, konusu köyde (kısmen kasabada) geçen hikâyelerinden olan *Beyhude Ömrüm*’de (2001) genel olarak 1950 sonrası Türk roman ve hikâyesinde örneklerine sıkça rastladığımız küçük köy, toprak, aile ve elbette ‘göç’ meselelerini ele alınır. Yazarın bütün eserlerinde görülen toprak ve tabiat sevgisi (buna ‘tabiat coşkusu’ da diyebiliriz), burada yoğun biçimde karşımıza çıkar. Modern insanın hayatından ve gönlünden çıkan tabiat, çiçek, toprak, güneş, yıldızlar ve aydan istediği biçimde ve oranda bahsetme hürriyetine kavuşur burada Kutlu. Hikâyede daha çok Gülpaşa Çavuş’un oğlu olarak tanıdığımız bir kahramanın, (Berber Hacali’ye göre Yedigâr’ın) yavaş yavaş küçülmekte ve tenhalaşmakta olan köyünde bir bahçe kurma sevdası ve gayreti konu edilir. Bu, yaşları geldiğinde ve fırsatı yakaladıklarında İstanbul’a göçen, orada düzen kurup zengin olan ve doğup yaşadıkları yeri artık merak bile etmeyen insanlarla köyde kalmakta direnenlerin hikâyesidir.”²⁴

Beyhude Ömrüm’de ‘göç’ olgusu, köy ve köy insanının üzerinden göçün birtakım sebep ve sonuçları ele alınmaktadır. Çerçeve mesele ‘göç’ olsa da temelde bireyin varoluşsal sorgulamaları anlatılmaktadır.

“*Beyhude Ömrüm* başkaları bağlamında küçük olan dünyasında bile kendi iç zenginliğini, varoluşsal tecrübesi ve tözünü harekete geçirerek, kendi felsefesine uygun feyzini içinden aldığı; kendi çabasıyla meydana getirdiği, üzerine iman ettiği, besleyip büyüttüğü ve uğruna canını koyduğu bahçesinde, bir eğlencelik olan fani dünyanın üzerine yürüyen

²² Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 143.

²³ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 123.

²⁴ Mehmet Samsakçı, “Mustafa Kutlu’nun Sır Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Haz.; M. Fatih Andı, Bahtiyar Aslan, İstanbul, 2012, s. 198.

Yadigâr; varoluşunun getirdiği izleği takip ederek, yine onda yok olmanın mücadelesi içinde kendini gerçekleştirmenin, özsel iç söylemini konuşurmanın en saf hikâyesini anlatmaktadır.”²⁵

Mavi Kuş (2002) hikâyesi kurgusu bakımından yazarın diğer hikâyelerinden ayrılmaktadır. İsmi nin sembolik bir değer taşıdığı hikâyenin sonunda aslında anlatılanların hikâyeye değil de film setinde canlandırılan bir sahne olduğu anlaşılmaktadır. Anlam bakımından da sembolizmi barındıran hikâyeye, dünya hayatında insanın rol yaptığı, bir nevi oyun oynadığı mesajını vermektedir.

“Anadolu’nun hizmet gitmeyen klasik kasabalarından birinden hareket eden ve birbirinden bağımsız, içlerinde gâvurların da bulunduğu yolcuların yaptıkları seyahatlerle gelişen hikâyenin sonu da bir o kadar etkileyicidir. Zira hikâyenin sonuyla birlikte gerçeklik üzerinde düşünme imkânı sağlayan yazar, bize sunulan her türlü varsayım, hayat, sonuç ve sürecin ne kadar gerçek olduğunu, imajların egemen durumda bulunduğu bu postmodern dönemde hakikatin nereye açıldığını da gözler önüne serer. Otobüste yolculuk yapanların hepsinin ayrı ayrı dünyaları, ayrı ayrı zevkleri, gönülleri, özlemleri vs. bulunduğu altını çizen Kutlu, ne kadar spesifik bir yaşam standardına sahip olsa da tüm insanların belirlenmiş bir son durakta eğleşeceklerini ifade eder.”²⁶

Mustafa Kutlu, *Tufandan Önce*’de (2003) bir belediye başkanının üzerinden Türkiye’deki siyasîlerin durumlarını ve icraatlarını ironik bir üslupla anlatmaktadır. Modernleşmeyle birlikte değer yitiminden bireyler ve çeşitli kurumlar etkilendiği gibi siyaset kurumu da bundan nasibini almıştır. Bireyin ve toplumun değiştiği-dönüştüğü, yozlaştığı bir ortamda siyaset kurumunun kendini koruması elbette mümkün değildir.

“Hikâyenin başkahramanı, adını bilmediğimiz bir Anadolu kasabasının değişmez Belediye Başkanı Şemsettin Bilen, artık herkesin işini görmekten, herkesin problemini çözmekten sıkılmış, hatta bunalmış, artık ‘kendini gösterme’, yani siyasete girme, milletvekili olma vaktinin geldiğini düşünen sevimli bir adamdır. Biz onu ve kasabasını, kurulacak bir tesisin açılış törenine hazırlanırken tanırız. Bilen, ‘seven, sevilen, büyükle-büyük, küçükle-küçük olmasını bilen, partide sözü geçen ama sürekli parsayı başkalarının toplama’masını izlemek zorunda kalan; her seçim döneminde ismi gündeme gelen fakat listeler açıklandığında hep son sırada yer alan birisidir.”²⁷

²⁵ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 114.

²⁶ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 105.

²⁷ Mehmet Samsakçı, **a.g.s.**, s. 200.

Şemsettin Bilen ve rakibi İdiris Güzel etrafında şekillenen hikâye yozlaşan siyaset ahlakını gözler önüne sermektedir. “Hikâyenin ana eksenini oluşturan ‘açılış töreni’nin hazırlık aşamaları dolayısıyla tanıdığımız tüccar ve politikacılar, bize bir dönemde bürokrasinin, çeşitli siyasî ritüellerin, öne çıkma gayretlerinin insanî değerlerin ne kadar uzağında kaldığını veya yerine geçtiğini, Türkiye’de siyasetin bir hizmet vasıtası olmaktan çıkarak ferdî tatmin ve sivrilme, zenginleşme sahası hâline geldiğini gösterir.”²⁸

Rüzgârlı Pazar (2004), Kutlu’nun bütünüyle ‘yoksulluk’ sorununa eğildiği kitabıdır. Yoksullukla birlikte kentleşmeyi ve gecekondu başta olmak üzere kentleşme sorunlarını dile getirmektedir. Köyden kente göçün sebeplerinden bazısı da kahramanlar üzerinden anlatılmaktadır. Bununla birlikte kentte yaşamının psikolojik zorluğu da ifade edilmektedir.

Bu hikâyede Kutlu’nun sosyal dayanışma ile ilgili düşüncelerini de okumaktayız. “Yoksulluğun yalnızca insanların kendi sorunları ve kaderleri olmadığı tezini de öne süren Kutlu, zenginlere zenginliklerini hatırlatarak, onların fakirleri gözetmeleri gerektiğini belirtir. Yoksulluğun kader olduğu gibi, çaresinin de yine kaderde yazılı olduğunu belirten Kutlu, zaman zaman devlete, zenginlere seslenirken, orta halli vatandaşları da toplumsal dayanışma ve kardeşlik gölgesinin altına çağırılmaktadır.”²⁹

Mustafa Kutlu, *Chef*’te (2005) kapitalizm seline kapılmış bir ailenin, paralı ve konforlu bir hayat sürmek için seçtikleri yollarda yürüten bireylerini anlatmaktadır. Kanaat duygusunu kaybeden, para kazanmak için hırslarının esiri olan bir ailenin dramını dile getirmektedir.

Bankacı Hüseyin Hüsnü Şen, karısı Arzu ve oğlu Özgür’ün hikâyeleri üç ana bölüme ayrılarak anlatılmaktadır. “Şen’in en büyük ideali müdür olmak ve bir galeride gördüğü arabayı alabilmektir. Arzu da, zamanla, kanaat duygusunu kaybedip haza ve paraya koşan bir insan haline gelir. ‘İnsan bir kere gelir cihana’ sözünü esas alan ve hiçbir fikrî ve içtimâî meseleyle ilgilenmeyen üst kat komşuları Gülşen’e uyarak ailesini terk eder ve Bodrum’da lokanta işletmeye gider. Özgür ise, kapitalizmin içinde doğmuş bir neslin temsilcisidir. Hayatını para kazanma üzerine kurmuştur. Bu hırsı, onu birçok sıkıntıya uğratar ama yaşadığı hayat ona daima parayı empoze ettiğinden hırsını yenemez.”³⁰

²⁸ Mehmet Samsakçı, **a.g.s**, s. 201.

²⁹ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s.152.

³⁰ Sezai Coşkun, “Ne Yapmalı Sorusunun Hikâyesi: CHEF”, **Yağmur Dergisi**, Sayı:29, Ekim-Kasım-Aralık 2005, s.14.

Menekşeli Mektup (2006); ‘Hacca Gidebilmek’, ‘Kar Üstüne Kan Damlar’ ve ‘Menekşeli Mektup’ hikâyelerini ihtiva etmektedir. Üç hikâyede de aşk teması dile getirilmiştir: *Menekşeli Mektup*’ta İncilâ Hanım’ın işleri için Almanya’ya giden kocasına olan aşkı ve karısı, eski sevdiğine kaçan postacının aşkı; *Hacca Gidebilmek* hikâyesinde Kadir’in Kutsal topraklara ve Cenab-ı Hakk’a olan aşkı, *Kar Üstüne Kan Damlar* hikâyesinde de sevdiği kıza kavuşamayan askerin aşkı anlatılmaktadır. Her üç hikâyeye aşk çerçevesinde gurbet ve özlem temalarını da barındırmaktadır.

Kapıları Açmak (2007) bütün olumsuzluklara rağmen kimliğini koruyan Zehra’nın dramını anlatmaktadır. Sevgilisi Cihan’ın sevgilerine sahip çıkamayışına, İpsiz Kemal’in zorbalıklarına, kentte maruz kaldığı olumsuz yaşam koşullarına, ağabeyi Ahmet’in onulmaz para hırsına ve kasaba halkının tüm dedikodularına karşı duran Zehra, onurlu bir yaşam için kapıları zorlamaktadır. Mustafa Kutlu’nun Gönül İş, Yoksulluk içimizde hikâyelerinde olduğu gibi *Kapıları Açmak*’da da ezan sesi önemli bir işleve sahiptir. Hikâyeye kahramanlarının hayatları ile ilgili aldıkları radikal kararlar anında ezan sesi duyulmaktadır.

Huzursuz Bacak (2008), hikâyenin ana kahramanı Ömer Faruk’un yıllar sonra yurt dışından memleketine dönmesiyle başlamaktadır. Memlekete ayak bastıktan sonraki izlenimleriyle büyük bir düş kırıklığına uğrayan Ömer Faruk’ta huzursuz bacak sendromu hâsıl olmuştur. “Çünkü karşılaştığı manzara hiç de iç açıcı değildir. Kısaca kimlik problemi olarak adlandıracağımız görüntüler Ömer Faruk’u çok rahatsız eder. Onun babası bir tıp profesörü, annesi ise arkeoloji doçentidir. Aile, evlerinin temelini atarken Yasin’ler, ilahiler, dualar okumuştur ya da okutmuştur. Hatta babası ve onun nesli, muhafazakâr kesim, kolejleri ‘vatanın bağına saplanmış bir hançer’ olarak görmekteydiler. Oysa Ömer Faruk, iyi bir öğrenim görmek için koleje yazdırılmıştır. Ayrıca Ömer Faruk’un da içinde bulunduğu muhafazakâr kesim, daha sonraları kendi kolejlerini kurmuşlardır. Ömer Faruk memlekete dönüşte görür ki, kendisinin hâlâ inandığı, savunduğu değerlere ve ilkelere bağlı, aynı fikir dünyasında yer alan kimseler pek kalmamıştır.

Hikâyenin sonunda büyük bir hayal kırıklığına dönüşen bu durum, kahramanın kendini tabiata vermesi ile çileğin, çiçeğin içine atması ile bir ruh ferahlamasına ve arınmasına dönüşür. Yani Ömer Faruk yurt dışından döndükten sonra, birikiminin ve imajının gerektirdiği bir çevreye değil, taşraya ve tabiata sığınmıştır.”³¹ Böylece modernizme ve

³¹Şaban Sağlık, “Taşra Değerlerine İtibarını İade Eden Yapısıyla Mustafa Kutlu’nun Hikâye Estetiğinde ‘Komik’”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Haz.; M. Fatih Andı, Bahtiyar Aslan, İstanbul, 2012, s. 172.

modernizmin imkânlarına sırtını dönen kahramanın huzursuz bacak sendromu da son bulmuştur.

Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı 'nda (2009) devletin ve insanların unuttuğu, İstanbul'un ücra yerlerinde bulunan, metruk bir devlet dairesinde memur olarak görev yapan Tahir Sami Bey'in çoğu insanın dikkatini celp etmeyen, sıradan ve sade yaşamı anlatılmaktadır. Hikâyede gerçekte olmayan bir kişinin son derece gerçek hissi uyandıran özel yaşamını dile getirilmektedir. Anlatıcının/yazarın hikâyeye içinde kendi ismini zikretmesi, mesleğini belirtmesi ve üslubu hikâyenin gerçeklik hissini güçlendirmektedir. İki ablası olmasına rağmen aslında kimsesiz olan Tahir Sami'nin gerçek dostları kitaplarıdır. Kitap sevgisi sebebiyle evin birçok yerini kitapla doldurmuştur. Bu duruma dayanamayan ablasının *ya kitaplarını evden atmasını ya da kitaplarıyla birlikte kendisinin evden ayrılmasını istemesi* üzerine kahraman evden ayrılır ve çalıştığı devlet dairesinde kalmaya başlar. Hikâyenin sonunda da çalıştığı kurumda kimsesiz bir şekilde soğuktan vefat eder.

Zafer yahut Hiç 'te (2010) Oya, Bulut, Ferit ve Canan arasındaki karşılıksız sevdaların iç içe geçmiş hikâyesi anlatılmaktadır. 'Aşk'ın çerçevelediği hikâyede birçok soruna değinilmiştir. Çarpık kentleşmenin bir örneği olarak Tepeköy anlatılmaktadır. Şehirleşmede ortaya çıkan sosyolojik, ekonomik ve çevresel sorunlar, ağır işleyen bürokrasi dile getirilmektedir. Gecekonular, arıtma tesisi bulunmayan fabrikalar, alt yapı bozukluğu, hazine arazilerine yerleşmeler gibi birtakım siyasî ve ekonomik anlamdaki usulsüzlükler, su sıkıntısı gibi birtakım sorunlar kent olmaya çalışan Tepeköy'ün sorunlarından.

Mustafa Kutlu, Hayat Güzeldir'de (2011) diğer hikâyelerinden farklılık arz eden temalar seçmiştir. Eserde Kutlu'nun 'mesele' edindiklerinin dışında bambaşka temalara yer verdiği görülmektedir. Kutlu'nun hikâyeciliğinin bu noktasını Alâattin Karaca şu şekilde değerlendirmektedir: "Şimdi, geldiği noktaya bakalım yazarın. Mustafa Kutlu, bu hikâyeye serüveninin sonuna geldi, Hayat Güzeldir'in kapısına vardı. Taşra, çözülme, uzun hikâyeler, meddah anlatımı ve sonra bir kapıya dayandı Kutlu: Hayat Güzeldir, dedi. Gelip dayandığı kapı bu. Bence şükür kapısı bu, rıza kapısı, kanaat kapısı... Bu kitaptaki hikâyelerin hemen hepsinin ortak temâ, insan kadrosunun tümündeki ortak yön bu. Şükür, kanat, merhamet, rıza, paylaşma, yardım severlik..."³²

Mustafa Kutlu, son kitabı olan *Anadolu Yakası*'nı (2012) gazeteciliğe ait bir yöntem olan nehir söyleşi şeklinde kaleme almıştır. Kitap, yerel bir televizyon kanalı sahibi ile bir

³²Alâattin Karaca, "Küçük, Güzel ve Şükür Kavramları Çerçevesinde Hayat Güzeldir'deki Hikâyeler, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildiriler Kitabı** , Haz.; M. Fatih Andı, Bahtiyar Aslan, İstanbul, 2012, s. 230.

gazeteci arasında geçen söyleşiyi ihtiva etmektedir. Hikâyede köy insanının kentte yaşama mücadelesi, ‘muzır alet’ olan televizyonun insanları egemenliği altına alması ve izlenmesi empoze edilen programlar sebebiyle ahlakî yozlaşmaya ve toplumsal çözülmeye etkisi, siyaset-medya ilişkisini dile getirmektedir.

Şehir Mektupları’nın temelini (1995), Mustafa Kutlu’nun İstanbul’u karış karış adımlamasından sonra edindiği gezi izlenimlerini yayınladığı *‘Bir Demet İstanbul’* yazıları oluşturmaktadır. *Şehir Mektupları*, *Bir demet İstanbul*’dan bir adım öne çıkarak “insan-şehir-mekân ilişkilerini okuyucularla paylaşan denemeler olarak vücut buldu.”³³ “Ben de epeyce bir zamandan beri İstanbul’u dolaşıp, izlenimlerimi *Zaman* okuyucularına aktardım. Dikkat ediyorum da neredeyse yüz yıl sonra gözlemlediğim İstanbul’un sanki tasvire değer bir yeri kalmamış gibi yazılarımda tasvirden ziyade duygu ve düşünceler yer aldı. Bu, belki artık İstanbul’un birörnek yapılar, birörnek bahçeler, birörnek davranışlar ile modern olduğu kadar silik ve şahsiyetsiz mekânlar-unsurlar ile dolmuş olmasından kaynaklanmaktadır.”³⁴

Toplumunu izleyen, inceleyen ve irdeleyen bir hikâyeci olarak Kutlu’nun, hikâyelerine besin kaynağı bulmakta zorlanmadığı hikâyelerinin nitel ve nicel zenginliğinden anlaşılmaktadır. Ayrıca yazarın üslubundaki sadelik ve samimiyet hikâyelerin gerçeğe birebir örtüşen insan manzaralarından kurgulandığını göstermektedir.

Akasya ve Mandolin(1999), yazarın zaman-mekân-insan bağlamında İstanbul’u, İstanbul’un yitip giden değerleriyle şehrin hallerini, İstanbul’un kimliğini, göçle gelen insanın kimliğini, yozlaşan geleneksel değerlerimizi, köklü medeniyetimizin güzelliğini kimi zaman eleştirdiği kimi zaman da özlemle andığı yazılardan oluşmaktadır. Modernleşen insanların parayla olan ilişkilerinden, ‘parayı bulan’ insanın müsrifliğinden, kentleşmenin hızla artmasıyla köy ve kasabaların unutulmasından, modernizmin imkânlarını sonuna kadar kullanan ve her şeyde kâr amacı güden insanlardan bahsetmektedir.

Yoksulluk Kitabı’nda (2004) Kutlu, klasik bir ifadeyle madalyonun diğer yüzünü okuyucuya göstermektedir. Bilhassa İstanbul olmak üzere kentlerin intizamlı ve temiz yerlerinde yaşayanların; apartman dairesi, villa derken artık rezidanslarda yaşayan ve arabalarıyla çevre yolunu kullanarak yaşadıkları yerlere benzer olan iş yerlerine giden zengin kentli insanın bakışının hiç erişmediği yerleri ve insanları anlatmaktadır. “*Yoksullar bizi bekliyor, izbelerde, harabelerde, barakalarda, küflü-nemli karanlık odalarda bekliyorlar. Naylon çadırlarda, toprak damlı evlerde, kuş uçmaz-kervan geçmez yerlerde ve şehrin*

³³ Mustafa Kutlu, a.g.e., Arka Kapak Yazısı.

³⁴ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 9.

göbeğinde.”³⁵ ifadeleriyle şehrin insanlarıyla beraber gözünü kulağını yoksula kapadığını belirtmektedir.

Eğitmeden siyasiye, esnaftan büyük şirket patronlarına, dindar olandan olmayana kadar toplumun her kesimine çağrıda bulunan Mustafa Kutlu, bütün bu insanları, yoksulları görüp gözetmeye, sosyal dayanışmaya bir nevi *insanlığa* davet etmektedir. “*Siz ey sağlıklı ve varlıklı olanlar. Ey işleri tıkırında gidenler. Ey karnı tok, sırtı pek, yüzü gülenler. Ey seçim kazananlar ve koltuğa oturanlar. Ey dolar uçuranlar ve muslukların başını tutanlar. Siz ey güç odakları, silah sahipleri, söz ustaları. Beş vakit nazmını cemaatle kılanlar. Gece teheccüte kalkanlar. Zikir ile coşup nara atanlar. Defalarca hacca gidenler. Bir koyup beş kazanan tüccar, yağlı müşteriye yaltaklanan esnaf; aracılar, tefeciler, bankerler. Ey mangalda kül bırakmayan siyasiler. Bilim babaları, akademisyenler. Emirle demiri kesebilenler. Unutmayın. Önümüz kış ve yoksullar sizi bekliyor.*”³⁶

Kutlu’nun televizyon haberinde gördüğü ve tesirinde kaldığı bir sahne aklından çıkmamaktadır ki aynı sahneye hem bu kitapta hem de Huzursuz Bacak’ta yer vermiştir. Yoksul ve aynı zamanda gırtlak kanseri olan bir adam, milletvekillerine derdini anlatmak için meclise girmek istemektedir. Bunun üzerine gırtlak kanseri olduğu için zaten bağırabilen, sesini güçlülükle ‘açım, açım’ şeklinde çıkaran adam, meclis merdivenlerinde görevliler tarafından derdest edilmektedir. Bu görüntü Kutlu’yu derinden etkilemiştir ki yazar bunu, Ömer Faruk’un yine televizyon haberinde görmesi ve oldukça etkilenmesi şeklinde Huzursuz Bacak’ta da kullanmıştır. Kutlu, bu görüntü üzerinden yoksulluğun boyutlarını ve yoksul insanların çaresizliğini vurgulamaktadır.

Mustafa Kutlu’nun iki tane inceleme-araştırma eseri mevcuttur. Bunlardan ilki *Sait Faik’in Hikâye Dünyası’dır*.(1968) Bu eser, aslında Kutlu’nun lisans mezuniyet tezini oluşturmaktadır. ‘Sait Faik’in Hikâyelerinin Resim ve Perspektif Açısından İncelenmesi’ adlı çalışma Kutlu’nun ressam yönünü de ortaya çıkarmaktadır. Sait Faik, eserlerinde nesnelere ayrıntılı olarak tasvirini yapmaktadır. Bu durumu Kutlu’da da görmekteyiz. Bu manada Kutlu’nun Sait Faik’in hikâye dünyasından etkilendiğini söyleyebiliriz.

Yazarın ikinci araştırma eseri ise hikâye anlayışında etkisi olan Sabahattin Ali’nin eserleri üzerinedir. “Mustafa Kutlu’nun *Sabahattin Ali* (1972) adlı kitabı; İnsan, Toplum ve Gerçek başlığı altında bir giriş ile başlamaktadır. Bu bölümde Mustafa Kutlu, Sabahattin Ali’nin eserlerinin tümünde insan ve toplum ile ilgili yargılarının alıp değerlendirmekte ve onun bu üç kavrama nasıl baktığını yorumlamaktadır. Yalnız bu yorum, edebiyat

³⁵ Mustafa Kutlu, **Yoksulluk Kitabı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, 2011, s. 9.

³⁶ Mustafa Kutlu, **Yoksulluk Kitabı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, 2011, s.10.

araştırmacısından çok edebî metin kaleme alan, kendisi de toplumu gözlemlemiş ve hükmünü vermiş bir bilginin değerlendirmesi tarzındadır.”³⁷

1.3. Mustafa Kutlu'nun Edebî Şahsiyeti

Bir yazarın edebî şahsiyetinin oluşmasında çeşitli unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlardan ilki yazarın kendi şahsiyetidir. Şahıs olarak bir insanın kendini fikrî, ahlakî ve ruhî manada geliştirmesi ve belli bir seviyeye ulaştırması, o insanın ortaya koyacağı ürünleri etkileyen başat unsur olarak mülhaza edilmektedir. Mustafa Kutlu'nun eserlerinden yola çıkarak onun edebî şahsiyeti ve elbette ki kişiliği hakkında fikir edinmekteyiz ve görmekteyiz ki yazarımız eserlerinden önce de güçlü bir Mustafa Kutlu kimliğini oluşturmuştur.

Mustafa Kutlu sorgulayan, eleştiren ve bunları yaparken de hakkaniyeti gözetken bir düşünür olarak yaşadığı veya şahit olduğu olaylara bîgâne kalmamıştır. Edebî yaşamının başladığı ve geliştiği 1960'lı ve 1980'li yıllar düşünüldüğünde Kutlu'nun Türk toplumunun içinde bulunduğu buhranlı dönemlere şahit olduğunu ve eserlerine de bu dönemleri konu edindiğini görmekteyiz. Kendisini 'toplumsal gerçekçi' bir yazar olarak ifade eden Kutlu, birlikte yaşadığı toplumun sosyo-ekonomik, psikolojik ve siyasî birçok sorununa eğilmiştir. Bu manada insanların sorunlarını, bunalımlarını, üzüntü ve sevinçlerini eserlerinde işlemiştir. Yazar, bu durumu kendisiyle yapılan bir röportajda şu şekilde açıklamıştır: “Kelimenin sosyalizmle ilgili tarafını bir kenara koyarsak, yani ben bir toplumsal gerçekçiyim. Toplumda ne olup bitiyor, bu insanlar ne yiyorlar, ne içiyorlar? Bununla ilgili olduğum için, toplumla ilgili değişme aşağı yukarı, benim on senedir değişmeyen konum. Türkiye nereye gidiyor? İnsanların hayatında ne gibi değişiklikler oluyor? Maneviyatında ne gibi değişiklikler var? Evinde, sokağında, kişisel yaşantısında ne gibi değişiklikler var? Bir de benim memleketçi tarafım var. Bugün bu anlayış demode. İnsanlar artık memleket meseleleriyle, sosyal gerçeklerle dalga geçiyorlar. Bir film sosyal içerikli ise dalga geçiyorlar. Vakti geçti, zamanı geçti dedirten şey ise, bize dışarıdan dayatılan tüketim toplumunun zihniyeti, ideolojisi...”³⁸

Kökleri daha geçmişe dayansa da Türk toplumunun 1950'li yıllardan itibaren tarihsel sürecinde yaşanan birçok olumsuzluk insanların maddi ve manevi yönden yaşamlarını etkilemiştir. Modern yaşamın Türkiye'de iyiden iyiye yerleşmesiyle birlikte modern olan,

³⁷ Yakup Çelik, “Eleştirmen- Araştırmacı Mustafa Kutlu”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Haz.; M. Fatih Andı, Bahtiyar Aslan, İstanbul, 2012, s. 267.

³⁸ M. Fatih Kanter, “Gönül İş'i ni Gönülden Okumak”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı:462, Nisan 2012, s. 72.

yani yeni olan yaşama intibak etmekte zorlanan insanlar için birçok sorun kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunların başında, tarımsal üretimin yerini sanayi üretimine bırakmasıyla ortaya çıkan ‘kentleşme’ yer almaktadır. Yenileşme, olumlu bir anlam ve değişim ihtiva etmesine rağmen modernizmin kendinden öncekini yok etme üzerine kurulu bir sistem olması, insanları maddi ve manevi manada zora sokmuştur. Tarımsal üretimin yok olacak kadar azalması, sanayileşmeyle birlikte ‘kent’ denen yeni yerleşim yerlerinin kurulması, insanların da yaşam için para kazanmak zorunda kalması köylerin boşalmasına sebep olmuştur. İnsanlar bir nevi kentlere göçe zorlanmıştır.

Çocukluğu ve ilk gençliği taşrada geçen ve kendisini ‘taşralı’ olarak nitelendiren Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde ele aldığı ilk meseleyi de köyden kente göç ve göç sonunda hem köyde kalan hem de kente yerleşen insanların sıkıntıları oluşturmaktadır. Yazar, modernleşen bireylerin sadece sorun ve buhranlarını anlatmakla kalmamış, bu olumsuzlukların varlık sebepleri ve yok edilmesi anlamında birtakım fikrî mülâhazaları da dile getirmiştir. Bu anlamda “Kutlu, ‘meselesi’, ‘tezi’ olan bir yazardır. Öykülerinde okura aktarmak istediği bir mesajı, görüşü vardır.”³⁹

Modernleşmeyle birlikte geleneksel değerlerin yitimine duyarsız kalmayan yazarın şahsî yaşamını şekillendiren geleneksel kültür, edebi yaşamına da yön vermiştir. Kutlu, hikâyeciliğini Hece dergisinde yayınlanan bir röportajında şu cümlelerle açıklamaktadır: “Evvvela şunu belirtmem gerekir ki, hiçbir zaman geçmişi taklit hevesine kapılmadım. Bilakis bugünün insanına günümüz diliyle hitap etmeyi tercih ediyorum. Bir bakıma Yahya Kemal’in ‘Kökü mazide olan ati’ görüşünün takipçisi oldum. Öncelikle Kur’an-ı Kerim’de geçen kıssalar başta olmak üzere, bütün Şark edebiyatından ilham alma yolunu izledim.”⁴⁰ diyen yazar, kendi hikâyeciliğinin sınırlarını çizirken geleneksel hikâye anlayışını da şu şekilde belirtmektedir: “Şarkta sanat iki şeyin peşindedir: Hikmet ve âhenk.”⁴¹ Buna göre geleneksel Doğu sanatında hikmet, öğüt verici ve öğretici yapısıyla; ahenk ise estetik yapısıyla sanatın amacını belirlemektedir.

Kutlu, penceresini açabildiği kadar açarak hikâyelerini biçim ve muhteva yönünden geleneksel hikâye usulüne dayandırmaktadır. “Mustafa Kutlu’nun hikâyesinin kendine mahsus hususiyetleri, ilk olarak 1979 yılında yayımlanan *Yokuşa Akan Sular* isimli eserinde tezahür eder. Yazarın ustalık döneminin başlangıcını teşkil eden bu eseri, peş peşe yayımlanan bir dizi eser takip eder: *Yoksulluk içimizde, Ya Tahammül Ya Sefer, Bu Böyledir*

³⁹ Necip Tosun, **Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu**, Dergâh Yayınları, Ankara, 2004, s. 21.

⁴⁰ İlyas Dirin, “Mustafa Kutlu ile Konuşama”, **Hece Dergisi**, Sayı:33-34, 1999, s. 106.

⁴¹ Adnan Tekşen, “Mustafa Kutlu ile Konuşama”, **Yeni Devir Dergisi**, 1987, s. 63.

ve *Sır*, şekil hususiyetleri bakımından birbirine bağlı eserlerdir. Bu eserlerin hepsinde de hikâyeler, bir merkez etrafında yer alır. Hem müstakil bir yapıları vardır, hem de birbiriyle ilişkilidir. Bu şekil, şark hikâyesinde çok kullanılan çerçeve hikâye tekniğini hatırlattığı gibi, hat sanatında ve tezyini sanatlarda her şeyin birbirine bağlı olarak bir merkez etrafında varlık kazanması keyfiyetini de hatırlatmaktadır.”⁴²

“Başta kutsal metinler, klasik kaynaklar, mesneviler, kıssalar olmak üzere geleneksel kaynakları bilinçli bir şekilde kullanan yazar, bu kaynakların ihtiva ettiği bilgileri, hikmetleri günümüz okuyucusuna hikâye yoluyla aktarma düşüncesindedir. Mustafa Kutlu gelenekten gelen didaktik kaygıları ön planda tutmakla beraber, bunu yaparken didaktizmin kuruluşuna düşmez.”⁴³

Mustafa Kutlu’nun sanatkârlığa bakışı ve kendi hikâyeciliğini yorumlayışı tasavvufi anlamlar içermektedir. Asıl sanatkârın Allah olduğunu ve insanların ancak O’nun izni ve inayetiyle eserler ortaya koyabileceğini ifade etmektedir. Sanata ve sanatkâra böyle bir bakış açısı aslında geleneksel İslâmî bakıştır. Bu da, bize Kutlu’nun modern dönemde yaşayan bir sanatkâr olsa da geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir. Mezkûr röportajında bu durum şu şekilde açıklamaktadır: “Bu üçüncü hikâye kitabımı ve sonrakileri, belli bir hikâye anlayışının çerçevesini çizmek üzere kaleme aldım. Özellikle de bunlar tasavvufî şekillenmiş Şark-İslâm anlayışından süzüldü. Yani 19. asra kadar süregelen geleneğin ilhamıdır.”⁴⁴

“Mustafa Kutlu, az sözle çok şey anlatmayı esas alan Şark hikâye anlayışını, daha da geliştirerek modern hikâyenin bazı tekniklerini de katmak suretiyle kendine mahsus bir üslup inşa etmeyi başarmıştır. Yine Şark hikâyesinin temel özelliklerinden olan alegorik anlatım da Kutlu’nun hikâyelerinde görülen temel hususiyetlerdendir. Şark hikâye anlayışının, okuyucuya bir kıssa verme kaygısı, Mustafa Kutlu’nun, toplumu, görünen tarafla değil, daha derin katmanlarıyla anlatmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan onun hikâyelerinde sadece toplumun yaşadığı meseleler aktarılmaz; bu meseleler etrafında yaşanan dram da ortaya konulur.”⁴⁵

Mustafa Kutlu’nun hikâyeciliğini etkileyen en önemli isim şüphesiz Nurettin Topçu’dur. Topçu’nun siyasete, ekonomiye ve sosyal hayata dair birçok fikri Kutlu hikâyelerinde yer bulmuştur. Kutlu’nun sanat ve fikir hayatının şekillenmesinde Hareket

⁴² Ali Yıldız, “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Tasavvuf,” **Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi: 80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildirileri**, 2007, s. 84.

⁴³ Ali Şükrü Çoruk, “Mustafa Kutlu Üzerine Bazı Dikkatler”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 275.

⁴⁴ İlyas Dirin, **a.g.d.**, s. 106.

⁴⁵ Sezai Coşkun, **a.g.e.**, s. 16.

Ekolü de büyük bir ehemmiyete sahiptir. “İlk sanat derslerini İonna Kuçuradi’den alan ama inancımızı ve yaşadığımız dünyayı idrak tarzını, sanat düşüncesini asıl Nurettin Topçu’dan öğrenen ve o günden beri İslamî dünya görüşü içinde, bir mümin bakış açısıyla -yaklaşık 45 yıldır- hikâye yazan Mustafa Kutlu, kendi hikâye poetikasını son günlerdeki bir köşe yazısında şöyle özetlemiştir: “Hani İbrahim Hakkı Hazretleri:

Mevlâ görelim neyler

Neylerse güzel eyler

diyor ya. İşte bu güzellik tüm kâinata yayılmıştır. (...) Bu güzelliğin temelinde bir ‘ritim’ var ve o bir âhenk uyandırıyor. Seste, renkte, biçimde, harekette hatta duygu ve düşüncede hep vardır. Zerre’den kürr’e kadar sonsuzluğa uzanan, insan idrakinin kavrayamayacağı; ama kalbi açık olanın mutlaka duyacağı bir âhenk ki en çok insana bahsedilmiştir. İnsana düşen şeksiz-şüphesiz-isteksiz-iradesiz-akılsız-fikirsiz bu âhenge iştirak etmektir. Kul olmak budur. Hakk’ın güzel kıldığı âleme bir güzellik katmak için. (...) Kalbe düşen bu güçlü sırda (Hikmet) ızdırıp, hasret, dua, vuslat, acz, teslimiyet insana verilen her şey vardır. Ve insan bunu terennüm eder, böylece var olur. Var ettiği eser, esasen ona değil bu sırda aittir. O bir aracıdır. Tıpkı Cenab-ı Hakk’ın iradesinin vücut bulması için kendisine tevdi edilen emanete göre hareket etmesi gibi. Kendi isteğini Allah’ın emrine vermesidir. Cüz’i irade budur. Yok hükmündedir. Ama vardır. Sûfiler bu sebeple ‘hiç’ lafzını çok kullanır.”⁴⁶

“Nurettin Topçu’nun en önemli görüşlerinden biri Anadoluculuktur. O Anadolu’ya, onun bütün birikimlerine, güzelliklerine, yaşattıklarına sonuna kadar bağlı ve sarsılmaz bir muhabbet içindedir. Oradaki insan-tabiat-Allah ilişkisini ve fitrî yaşama uygun, bozulmamış, saf yaşamı yazılarında sürekli idealize etmiştir. Kentin tabiatı ve fitratı inkâr eden yaşantısına karşın köyde, toprakla iç içe saf bir hayatiyet vardır. Burası bozulmamalı, bilâkis korunmalıdır.”⁴⁷

Yaşamının bir kısmını modernizmin henüz uğramadığı, tabii yaşamın ve samimi insan ilişkilerinin hüküm sürdüğü köy ve kasabalarda geçiren Kutlu için ‘Anadolu romantizmi’ hayatiyet arz eden bir düşünce yapısıdır. “Kutlu, Topçu felsefesinden derinden etkilenir. Topçu’nun, ticaret, siyaset, tabiat, Anadolu romantizmi, köy gerçekliği, modernizmi reddiye gibi felsefi-iktisadî-ahlakî görüşlerini sanat alanında ‘temsil eden’ Mustafa Kutlu olmuştur. Mustafa Kutlu’da yaşayan bir dünyaya dönüştüğünü, belirginleştiğini görürüz.”⁴⁸

⁴⁶ Ömer Lekeşiz, “Mustafa Kutlu’nun Hikâye Poetikası”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 23.

⁴⁷ Necip Tosun, **a.g.e.**, s. 23.

⁴⁸ Necip Tosun, **a.g.e.**, s. 23.

Mustafa Kutlu'da modernizme, modern unsurlara ve modernizmin sunduğu birçok imkânlarla karşı olumsuz tavır mevcuttur. Kutlu, geleneksel değerleri kökünden değiştiren, yozlaştıran ve yok eden modern sistemle adeta kavga halindedir. Bu bağlamda geleneğin korunması adına 'dava'nın yılmaz savunucularındandır. 'Dava'sının şekillenmesinde Topçu'nun ticarete, siyasete, teknolojiye olumsuz bakışı etkili olmuştur.

Topçu'ya göre günümüzde dinî referansların hiçe sayıldığı, etik değerlerin yitirildiği, haram ile helalin birbirinden ayrılmaz olduğu bir ticaret hayatı hüküm sürmektedir. Ticari hayatı "bir elden alıp öbürüne vermek sihirbazlığı"⁴⁹ olarak ifade etmektedir. Ona göre "ticaret hayatı vicdansız ve mesuliyetsizdir."⁵⁰ "Topçu'ya göre siyaset ise, 'fitne ve nifak zehiri', 'çukur', 'çürümüş ahlâk gayyâsı'dır. Partiler, 'kardeşi kardeşe düşüren' bir araçtır. Ve, 'Bugünün siyaset meydanında boğazlanan birliktir. Partiler adına birbirine söğmek, pusu kurmak, ihanet ve iftira, bugünkü siyasetin meşrû vasıtalarıdır."⁵¹

Mustafa Kutlu, özellikle *Ya Tahammül Ya Sefer, Sır ve Tufandan Önce* hikâyelerinde ticaret ve siyaset arasında sıkı bir ilişki kurmuş ve bu iki yapıyı bütünüyle olumsuz olarak anlatmıştır. Ticaret ve siyaset arasındaki bağı "*Ne denilmiş: Ticaret ile siyaset ikiz kardeş sayılır, yedikleri-içtikleri ayrı gitmez.*"⁵² cümlesiyle dile getirmiştir. Nurettin Topçu, teknolojinin insana ve tabii yaşama verdiği onulmaz yaralar ve zararlar sebebiyle teknolojiye karşı durmaktadır. Topçu, teknolojinin sadece Allah'a kul olması gereken insanı nasıl da kendisine kul-köle ettirdiğini şu cümlelerle açıklamaktadır: "Büyük şehirlerimizin etrafını fabrika bacaları ile kuşatmak emelleri ile çılginlaştığımız son yarım asırda ruh dünyamızda büyük kayıplar verdik."⁵³ "Fabrika birçoklarını topraktan uzaklaştırdı. Anamız tabiatın unutulduğu yerde kalbin sesi makine çığlıklarıyla susturuldu. Hayatta başarı zaruretleri ağır basınca vicdanın sesi duyulmaz oldu. Makinenin esiri olduğunu hisseden, bu inanca ulaşan insan hayata ve başkalarına karşı affetmeyen kinle yüklendi."⁵⁴

Mustafa Kutlu bir hikâyeci olarak sahip olduğu dünya görüşünün savunuculuğunu hikâyeleri vasıtasıyla yapmıştır. Dava adamı olarak nitelendirdiğimiz Kutlu'nun son derece naif, insafli ve insanîyetli bir dille davasını savunduğunu hikâyelerinden anlamaktayız. Nurettin Topçu'nun etkisinde şekillenen fikrîyatı ve sanatkârlığı değişmeden devam etmiştir. "Mustafa Kutlu, Nurettin Topçu'nun başını çektiği Hareket 'mektebine' sonuna kadar bağlı bir yazardır. Öykülerinde baştan sona bu 'mektebe' ve Nurettin Topçu'ya bağlılığın izleri

⁴⁹ Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2010, s. 77.

⁵⁰ Nurettin Topçu, **a.g.e.**, s. 77.

⁵¹ Necip Tosun, **a.g.e.**, s. 24.

⁵² Mustafa Kutlu, **Tufandan Önce**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2003, s. 35.

⁵³ Nurettin Topçu, **a.g.e.**, s. 78.

⁵⁴ Nurettin Topçu, **Ahlak Nizamı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2008, s. 173.

görünür. Kuşkusuz bunda garipsenecek bir şey yoktur. Derin bir mütefekkir/felsefeci/düşünür ile bir sanatçının görüşleri aynı yerde buluşmuştur, o kadar.”⁵⁵

Kutlu eserlerinde ticari, siyasi yaşamın yoğun olarak yaşandığı ve teknolojik yeniliklere çok kısa sürede ulaşıldığı bir mesken olarak kenti ve kentte yaşayan insanın hallerini anlatmaktadır. Kutlu’da kent, geleneksel değerlerin hükümsüz kaldığı, insan yaşamının ve insanî ilişkilerin modernleşmesiyle sunîleştiği bir mekân olarak yer almaktadır. Böylesi bir ortamda yaşayan insanın sahih manada huzurlu olamayacağı tezini kahramanlarına bunalımlar yaşatarak ispat etmeye çalışan yazar, kentin huzursuz yaşamının karşısına ‘asude bir bahar ülkesi’ olarak taşrayı çıkarmaktadır. Zira taşrada her şey aslına uygun olarak varlığını devam ettirmektedir. Tabii yaşamda, tabiatla iç içe olan insan ve insanî ilişkiler de sunîlikten uzak bir şekilde varlık bulmaktadır. Bu bağlamda yazar, Türkiye’nin yaşadığı toplumsal değişimi eserlerine konu edinmektedir. Kutlu, toplumsal değişimi genel olarak köy-kent dikotomisinde ele almaktadır. “Onun öykülerinde Türk toplumunun son dönemde yaşadığı siyasal, toplumsal, teknolojik serüvenin derin izlerini görürüz. O tıpkı bir toplumbilimci gibi (pek çok öyküsünde gündeme getirdiği sorunlar bilimsel/sosyolojik gerçeklere bire bir denk düşer) ülkede yaşanan değişim ve bu değişimin toplumsal, bireysel düzlemdeki etkisini irdeler. Bu öykülerde özellikle değişimin nelere malolduğuna ve neler kaybettiğimize dikkat çeker. Didaktikliğe düşmeden, bir sanatçı öngörüsü ve sezgisi ile olaylara, durumlara yaklaşır.”⁵⁶

İlk hikâyesi *Ortadaki Adam*’dan son hikâyesi *Anadolu Yakası*’na kadar kimi eserinde yoğun bir şekilde kimisinde de daha yüzeysel bir şekilde toplumsal değişime değinmiştir. “Kutlu, hikâyelerinde değişen toplum yapımızın ve insanımızın çeşitli kavramlar etrafında analizini yapmıştır. Hikâyelerinde değişime karşı, ‘bir baş kaldırma ve karşı koyma’ psikolojisi hâkimdir. Ama bu baş kaldırma, sosyalist dünya görüşüne mensup yazarların aksine ‘yıkıcı bir baş kaldırma’ değildir. O umutludur, iyimserdir ve onun değişmeye karşı duruşu, toplumumuzun bozuk gidişatına bir ‘dur deme’ şeklindedir.”⁵⁷

Kutlu’nun eserlerinde *derin mevzuların* yanında günlük yaşamdan kesitler de yer almaktadır. Hikâye kahramanları *herhangi biri* olarak yaşamda zaman zaman şahit olduğumuz kimi olaylarla karşımıza çıkmaktadır. “Oradaki kahramanlar içimizden biridir. İşyerindeki o bekçi, camimizin imamı, kahvedeki arkadaşımızdır. Kahramanların serüvenleri,

⁵⁵ Necip Tosun, **a.g.e.**, s. 30.

⁵⁶ Necip Tosun, **a.g.e.**, s .31-32.

⁵⁷ Necati Tonga, **Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 19.

tutkuları, yenilgi ve zaferleri ortalama bir insanın başından geçebilecek şeylerdir.”⁵⁸ Söz gelimi; köprüde intihar girişiminde bulunan ve karısı geldiğinde intihardan vazgeçen daha sonra köprüünün ortasında birlikte oynamaya başlayan Romen vatandaşlar, Şemsettin Bilen ve ezeli rakibi İdiris Güzel, Hac özlemi çeken Kadir, *Rüzgarlı Pazar* semtinin sakinleri...

Mustafa Kutlu bir hikâyeci olarak kahramanlarına son derece insafli davranmaktadır. Okuyucu hesaba katıldığında bu riskli bir durum olsa da yazar bundan vazgeçmemektedir. *Kapıları Açmak*'ta Zehra'ya kötülük eden ağabeyi Ahmet'in herhangi bir acı çekmemesini bu tezimize örnek gösterebiliriz. Bu durum Kutlu'nun *insana* bakış açısıyla açıklanmaktadır. “İnsanların içine düştükleri çelişkileri, yanlışlıkları ucuz yargılarla mahkûm etmeden, o kahramanın seçimine saygı duyarak, anlamaya çalışarak, onu bu yanlış iten nedenleri kendi gerçekliği içinde vererek bir insanlık durumunu anlatmaya çalışır. Bu anlamda insanı, içinde bulunduğu gerçekten, ortamdan, toplumsal yaşamdan soyutlamadan, nesnel bir bakış açısıyla yansıtır. İnsan seçimlerinin neye mal olduğunu vurgular. Onların açmazlarına, insanî hırslarına ve onları bu yanlışlara iten ortama bakar; ama tepeden değil, içten bir bakışla.”⁵⁹

“Her eserinde ‘iyiliği’ ve ‘güzelliği’ yücelten yazar, kahramanlarını sever... Onun hikâyelerinde iyilerin karşısında yer alan ve ilk bakışta ‘kötü’ gibi görünen kahramanlar aslında ‘kötü’ değil ‘hatalı’dırlar. Başka bir deyişle batı edebiyatlarında, bu arada batı etkisinin yoğun olduğu yerli örneklerde görülen ve ‘mutlak kötülüğü’ temsil eden kahramanlara Kutlu'nun hikâyelerinde rastlanmaz. Bu ise bilinçli bir tercihtir ve yazarın kahramanlarına olan sevgisinden, günün birinde muhakkak hatalarından döneceğine olan inancından, ümidinden kaynaklanmaktadır... Kahramanların yaşadığı bu ‘geçici’ durumun trajediye ulaşmadan çözümünü muhakkak vardır. Çünkü ‘Allah varsa trajedi yoktur.’”⁶⁰

“Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliği, 1979'dan başlayarak, günümüze kadar kendi içinde iki döneme ayrılmaktadır. Birinci dönemde, kendi başına müstakil bir yapıya sahip olmakla birlikte, birbiriyle irtibatlı ve bir kavramın oluşturduğu bir merkez etrafında toplanan kısa hikâyelerden müteşekkil eserler; ikinci dönemde ise aslında pekâlâ roman olarak da nitelendirilebilecek nitelikte, birbirine bağlı farklı hikâyelerin bir kavram yerine bir ana olay etrafında birleştiği uzun hikâyelerden müteşekkil eserler yer alır.”⁶¹

Her sanatkârda olduğu gibi Kutlu'da da çıraklık ve ustalık dönemleri mevcuttur. Yazılan ilk hikâyeye ile son hikâyeye arasında biçim, üslup ve muhteva bakımından aksaklık ve olgunluk dikkatleri çekmektedir. Bu bakımdan yazarın başlangıç dönemi olan ilk iki eseri

⁵⁸ Necip Tosun, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁹ Necip Tosun, *a.g.e.*, s. 46.

⁶⁰ Ali Şükrü Çoruk, *a.g.e.*, s. 277.

⁶¹ Ali Yıldız, *a.g.e.*, s. 100.

Ortadaki Adam ve Gönül İşi “tipik ilk kitaplar zayıflığının bütün özelliklerini bünyesinde taşır: Coşkulu ama aksayan bir anlatım ve didaktik mesaj kaygıları. Ama zaman zaman da usta hikâyecinin parıltılı ayak sesleri hissedilir bu öykülerde...Öykülerde özellikle Kemal Tahir, M. Ş. Esendal, Sabahattin Ali ve Sait Faik esintilerini net olarak görmek mümkündür. Ama dünya görüşü Nurettin Topçu’dan mülhem Anadolu romantizmidir. Bu iki kitap, belki onun öykü serüveninde iddialı kitaplar değildir ama suyun, düşüncenin akacağı ana mecrayı belirlemesi açısından önemlidir.”⁶²

“Beş yıllık bir aradan sonra yeni bir öykü anlayışı ve yeni bir kitapla görünür Mustafa Kutlu: *Yokuşa Akan Sular*. Bu ve bundan sonraki öyküleri için ‘kendi hikâyesini bulduğunu’ ve bunların da ‘tasavvufî şekillenmiş Şark-İslâm hikâye anlayışından süzülüyor’ünü söyler. Bununla birlikte yazarın öykülerinin temel izleği sürer; sosyal değişim, şehirleşme, göç; insanların savruluşu, içlerindeki fırtınalar, ayakların topraktan kesilişi... Suların yokuşa akması; işlerin yolunda gitmemesi, gelenekleri, inancı, tarihi, kültürü, sanatı, sazı ve sözüyle bu toprağa kök salmış hayatın tersyüz edilmesi, zora koşulması, Cevher Bican’ın şahsında bir halkın serüvenidir.”⁶³

Yokuşa Akan Sular Kutlu hikâyeciliğinin bir dönüm noktasıdır. Nitekim yazar, ilk iki hikâye kitabını tekrar yayımlamamakla hikâyeciliğini bu kitaptan başlatmak istemektedir. Üçüncü hikâyesiyle bundan sonraki eserlerinin de ana temasını belirlemektedir: Köyden kente göç olgusu ve bununla şekillenen insan halleri. “Gerçekten de toplumun aşağı yukarı son yarım asırlık macerası dairesinde kasabanın dağılması yahut kente dönüşmesi; kırsaldan kente yaşanan hızlı ve büyük göç, bunun neticesinde insanımızın tabiata ve yüzyıllardır oluşturduğu değerler dünyasına yabancılaşması; trajik köksüzleşmenin neticesi olarak kentin yeni şartlarına ve ilkelerine tutunma çabası; ‘hakikat’in referansı olan dinin bu hayatta bir yerlere sıkışıp kalmışlığı; modernliğin kurallarına, sunduğu imkânları bir kazanç diye görüp sarılarak kapılan insanın ‘iç’inde, derinlerde bir yerde varlığını hissettiren ‘eski’ye ve yahut ‘tabii’ olana hasreti; bu hasretin onu hep bir biçimde ‘eksik’ bırakan sızısı Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinin çerçevesini çatan ana konular arasındadır.”⁶⁴

Yokuşa Akan Sular’dan sonra gelen diğer hikâyelerde; *Yoksulluk İçimizde*, *Ya Tahammül Ya Sefer*, *Bu Böyledir* ve *Sır*’da sosyal değişimin toplumun farklı kişi ve kurumlarında yansımalarını ele alan Kutlu, ‘kendi hikâyesini’ ortaya koymaktadır. “Özellikle *Yoksulluk İçimizde*, *Bu Böyledir* ve *Sır*’la tasavvufa açılır, taşralı hikâyecinin penceresi. Bir

⁶² Necip Tosun, a.g.e., s. 12-13.

⁶³ Hüseyin Su, “Hayatın Füsûn ve Şiiri’nin Öyküleri”, *Hece Dergisi*, Sayı:33-34, 1999, s. 91.

⁶⁴ M. Fatih Andı, “Red Cephesi’nin Neferleri: Mustafa Kutlu’da Modernleşmeye Direnişin Kahramanları”, *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı*, 2012, s. 75.

yol bulmuştur kendine, kadim bir iz sürmektedir. Geleneksel hikâyeciliğimize, kısasa geleneğine yönelmiştir. Zincirleme hikâyeler yazmaktadır, sözü uzatmaz. Dilini, geleneksel metinlerin diline ulamak gayretindedir. Dünyaya, tasavvufî bir yaklaşımla bakar.”⁶⁵

Birbirinden bağımsız ve kısa hikâyelerin yer aldığı *Hüzün ve Tesadüf* ve *Arka Kapak Yazıları* Kutlu hikâyeciliğinde ara dönem diye nitelendirilebilecek bir tarih aralığında bulunmaktadır. Bu dönem Kutlu hikâyeciliğinin biçimsel manada gömlek değiştirmeden önceki son durağıdır. “Çünkü bir yıl sonra yayımlanan *Uzun Hikâye*, Mustafa Kutlu hikâyesinde yeni bir dönemin başladığını haber verir. Nitekim 2001 yılında daha uzun bir hikâye yayımlanır: *Beyhude Ömrüm*. Bunu birer yıl arayla yayımlanan diğer ‘uzun hikâye’ler takip eder: *Mavi Kuş*, *Tufandan Önce*, *Rüzgârlı Pazar*, *Chef*, *Menekşeli Mektup* ve *Kapıları Açmak*. Bize göre roman olarak nitelendirilmesi mümkün olan bu eserlerin ayırıcı hususiyeti, hacim bakımından daha geniş olmalarıdır. Buna bağlı olarak yazarın ilk dönemindeki eserlerde gördüğümüz yoğun anlatımın da açıldığı, böylece metnin daha kolay anlaşılır bir nitelik kazandığı görülmektedir. Fakat bu, anlatımın basitleştiği anlamına gelmemektedir. İlk döneme ait eserlerdeki şekil yapısı da bu eserlerde farklılaşmıştır. Yazar, bir merkeze bağlı olarak anlattığı birbiriyle ilişkili hikâyeleri, bu defa bir ana olaya bağlı olarak anlatmaktadır. Her bir ‘uzun hikâye’de, bir olaya bağlı olarak birçok kahramanın birbirini bütünleyen hikâyeleri ile karşılaşırız. Birinci dönemde yer alan eserlerde merkezi, bir kavram; ikinci döneme ait eserlerde ise bir olay oluşturmaktadır.”⁶⁶

Mustafa Kutlu’nun hikâyeciliğinde önemli bir nokta da ironik anlatımdır. Paradoksal bir yapısı olan ironi, “yaşanan saçmalıkların, zıtlıkların, çelişkilerin daha etkili ve vurucu bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla, asıl anlamının gizlenerek bütün bunların doğal bir olaymış gibi anlatılmasıdır.”⁶⁷ Kutlu, kahramanlarının olumsuz tutumlarına ya da eleştirmek istediği bir meseleye ironi yoluyla okuyucunun dikkatini çekmek istemektedir. “Yazar aslında gerçeği bilmektedir ama bilinçli bir bilmezlik sergiler. Dışarıdan bir gözle, safça, bu çarpıklığın farkında değilmiş gibi ‘öylesine’ anlatır. Ama öyküyü, bu gizlenmiş, saklanmış gerçeğin daha etkili anlaşılmasına yönelik olarak oluşturur. İronik anlatımın bir başka ögesi de eleştirel bakıştır. Yazar her ne kadar bu saçmalığı/karşıtlığı tarafsız bir şekilde anlatıyor gibi gözükse de, metnin gerisinde dokunaklı bir eleştiri vardır. Ayrıca anlatımda bir üst bakış

⁶⁵ Alâattin Karaca, “Oradaki Adam’dan Hayat Güzeldir’e Mustafa Kutlu’nun Hikâyesi”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı:462, Nisan 2012, s. 45.

⁶⁶ Ali Yıldız, **a.g.s.**, s. 84.

⁶⁷ Necip Tosun, **a.g.e.**, s. 92.

ve ince alay kendini hissettirir. Ama bu alay, bildik küçümsemeye işaret eden bir tutum olmayıp, bu acınası olaya duyulan tepkinin bir sonucu olan eleştirel bakıştır.”⁶⁸

“Mustafa Kutlu ironiyi kullanma sebebini bir röportajında şöyle açıklamıştır: *Benim yapımda, kişisel olarak yazdıklarım hep ince bir mizah duygusu da vardır. Tatlı, küçük de olsa bir neşe vardır. Büsbütün kapkara bir tablo değil. Son dönemde artık ülkede olup bitenlere de bakarak İsmet Özel’in tabiriyle ‘Bıyık altından gülme makamına mevkiine, zamanına’ mı eriştik diyelim?’*”⁶⁹

Kutlu, *Yokuşa Akan Sular, Sır, Ya Tahammül Ya Sefer, Uzun Hikâye, Menekşeli Mektup, Tufandan Önce, Tahir Sami Bey’in Özel Hayatı, Zafer Yahut Hiç ve Huzursuz Bacak* hikâyelerinde ironik ve mizahi bir anlatım kullanmıştır.⁷⁰ Bu eserlerin içinde ironik bir dilin yoğun olarak kullanıldığı eser olarak *Sır*’ı söylemek mümkündür. “Kutlu bu kitapta bir toplumsal süreci hiç abartmadan olduğu gibi anlatırken, yaşanan çelişkileri öyle çıplak/safiyane bir şekilde ortaya koyar ki, insan okurken acı acı gülümser.”⁷¹ *Sır*’da tekke şeyhi, *Ya Tahammül Ya Sefer*’in Murat’ı, *Uzun Hikâye*’nin Şeref Bey’i, *Tufandan Önce*’nin Şemsettin Bilen’i yazarın ironik anlatımına maruz kalmış kahramanlardan bazısıdır.

Kutlu’nun üslubunu incelediğimizde hikâyelerinde farklı anlatım tekniklerini denediğini görmekteyiz. Belli bir üslup birliği bulunmayan hikâyelerinde genel olarak sembolik bir anlatım söz konusudur. Hikâyelerine verdiği isimlerde ve hikâyelerinde yer alan kavramlarda da sembolik dil kullanmaktadır.

“Kutlu hikâyesinin anlatım özelliklerinin en başında gelen bu sembolik, imgesel yapı onun daha çok çağrışımlar ve sezgilere yol verdiğini gösterirken, aynı zamanda da okurun dikkatini yoklayan, onun okuma biçimine güvenen bir düzeneği de imlemektedir. Kutlu’nun, bu bağlamda *Uzun Hikâye*’ye kadar olan kitaplarında modern anlatım ve tema çeşitliliğini kullanıp, belirli bir konu etrafında çözümlemelere varan belirlemeler yapıp, gösterme, sezdirme ve çağrışımlar, kurgular, toplumsal ve siyasal sorunsallarla işteş olduğu gözlenirken; *Uzun Hikâye*’den itibaren geleneksel anlatı sanatlarımızdan faydalanarak halk hikâyesini/halkın anlatma biçimini (söylem/retorik/hitabet) tercih ettiği gözlenmektedir. *Uzun Hikâye, Beyhude Ömrüm, Mavi Kuş*’la birlikte, halk hikâyesinin dönüştürülmüş versiyonunu gerçekleştiren Kutlu’nun bu yeni tahkiye tarzı, kuramsal ve doktriner bir şematik yapının

⁶⁸ Necip Tosun, **a.g.e.**, s. 92.

⁶⁹ A. Ali Ural, “Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinde İroni ve Mizah”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 210.

⁷⁰ A. Ali Ural, **a.g.s.**, s. 209-212.

⁷¹ Necip Tosun, **a.g.e.**, s. 93.

tamamen dışında, içsel söylemlerin özgürce kullanıldığı, şekil ve öz itibarıyla hemen herkesin aşına olduğu veçheyle genel anlatı sistematığı içinde bir o kadar spesifikdir.”⁷²

Kutlu kendisiyle yapılan röportajda hikâyelerinin üslubunu şöyle belirtmektedir: “Diğer sanat dallarına baktığımız zaman genelde tasavvufun sembolik dilinin kullanılageldiğini müşahede edebiliyoruz. Ben de hikâyelerimde bugünün mazmunlarıyla bir dünya kurmaya çalıştım. Mesela *Bu Böyledir* hikâyesinde asıl mazmun bir lunaparktır. Ve bu lunapark dünyaya tekabül eder. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu ifadelendiren âyetler geçmektedir. İşte buradaki oyun ve eğlence, *Bu Böyledir*’deki lunaparkın karşılığıdır.”⁷³

Kutlu’nun bütün hikâyelerinde görülen anlatım özelliği olarak, çerçeve hikâye tekniğini söyleyebiliriz. ‘Edebiyat yapmayı’ sevmeyen yazar, geleneksel tahkiye tekniğini kullanmasının sebebini: “Şark hikâyeciliğinin en önemli hususiyeti ise çerçeve hikâyeciliğinin temayüz etmiş olmasıdır. Bunların içinde gereken sözler gerektiği kadar söylenir. Çünkü Şark kültüründe söze çok önem verilir, fazla konuşmak muteber değildir. Ben de bu çizginin takipçisi olarak sözü azaltma yoluna gittim.”⁷⁴ şeklinde açıklamaktadır.

Kutlu’nun bütün hikâyelerinde görülebilecek bir başka üslup özelliği de yerel söyleyişlerdir. Türkü veya şarkılardan kısa pasajlar, argo sözler, atasözleri, deyimler, yöresel ağızlar mevcuttur. Bu hususiyet, dilinin sadeliğini desteklemekle birlikte okurun eseri benimsemesini hızlandırmakta ve güçlendirmektedir. “Mustafa Kutlu’nun öykü dili, zaman zaman dilbilgisi kurallarına da boş veren serâzad, bıçkın, çağılıtlı, iç konuşmalarla için için hızla akan, sağlam ve canlı diyaloglarla mükâlemeye dönüşen, yer yer argo deyimler ve söyleyişlerle, türkülerden şiirlerden dizelerle, masallardan, destanlardan, geleneksel anlatı metinlerimizden bildik deyişlerle, kahramanların yöresel şiveleri ve hiç bilmediğimiz, okuduğumuz hiçbir metinde rastlamadığımız, ilk kez öykü kahramanlarının dilinden duyduğumuz sözcüklerle... okuyucuyu sarıp sarmalayan bir dildir.”⁷⁵

⁷² Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 191.

⁷³ İlyas Dirin, **a.g.d.**, s. 107.

⁷⁴ İlyas Dirin, **a.g.d.**, s. 107.

⁷⁵ Hüseyin Su, **a.g.d.**, s. 84.

1.4. Mustafa Kutlu'nun Türk Hikâyeciliğindeki Yeri

Türk hikâyeciliğinde yaklaşık yarım asırdır varlık gösteren Mustafa Kutlu şüphesiz Türk edebiyatında ve hikâyeciliğinde oldukça ehemmiyetli bir yere sahiptir. Türk edebiyatında köyden kente göç, kentteki insanın sorunları gibi son derece mühim konuları eserlerine alan yazar, Türk toplumunun temel sosyolojik meselelerini 'bir oturuşta yazma' kıvraklığıyla dile getirmektedir. Ve bunu yaparken de sanatkâr kimliğinin dışına çıkmadan, toplumbilimci rolüne girmeden büyük bir ustalık sergilemektedir. Modern Türk edebiyatının seyri düşünüldüğünde Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar belli bir akımın öncüsü ve mensubu olan ya da olmayan edebiyatçılarımızın arasında Kutlu'nun bilhassa çağdaşı sanatçılar arasında oldukça farklı bir yere sahip olduğunu görmekteyiz.

Tanzimat döneminde devletin çeşitli kademelerinde baş gösteren Batılılaşma anlayışı, bireylerin hayata bakış açılarında ve dolayısıyla hayatı yaşama biçimlerinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. "Bilindiği üzere Tanzimat sonrası modernleşme çabalarının bir ürünü, hatta onun halka yönelik ikna vasıtası olarak neş'et eden yeni Türk edebiyatı, büyük ölçüde insanımızı değiştirmek, yeni bir toplum oluşturmak sloganıyla yola çıkmıştır... Batıdan gelen 'yeni' karşısında yerli olan artık 'eski'dir. Dönem anlayışı içinde 'eski' ya yeni şartlara uyarlanmalı yahut bırakılmalıdır. Eskiye yeni şartlara uyarlamak biraz sancılı ve zor bir süreci gerektirir."⁷⁶ Bu sebeple bu dönem edebiyatçıların bir kısmında görülen Batı edebiyatına öykünme hevesi edebiyatçıları kendi edebiyat geleneğini inkâra ve buna sırt çevirmesine sebep olmuştur.

"Tanzimat bu süreçte iki tip aydın doğurdu: Birincisi kendisine tabi olanlar, tabiri caizse kendisine tapanlar, onun değerlerini övenler. Kimlerdi bunlar? İlkın Şinasiler, Namık Kemaller, Ziya Paşa, Rezaizade Mahmut Ekremler sonra Tefvik Fikretler, Halit Ziyalar... İkincisi ise, kendisine âsi aydınlar. Bunlar, ilkin ihtiyatlı olmak kaydıyla Ahmet Midhat Efendi, sonra Mehmet Âkif, bir ölçüde Yahya Kemal, sonra Cemil Meriç, Nurettin Topçu, Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Mavera ekibi, Edebiyat Dergisi, Türk Edebiyatı, Dergâh, Hece vs..."⁷⁷

Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi aydınları için sosyal yaşamda olduğu gibi edebiyatta da batılılaşmak temel mesele haline gelmiştir. Söz gelimi, bu dönem eserlerinin ekserisinde kullanılan, batılılaşmanın bir remzi olarak gösterilen piyano başat bir objedir.

⁷⁶ Ali Şükrü Çoruk, **a.g.s.**, s. 273.

⁷⁷ Alâattin Karaca, "Küçük, Güzel ve Şükür Kavramları Çerçevesinde Hayat Güzeldir'deki Hikâyeler", **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 227.

Bilhassa kadın kahramanların çaldığı piyano kullanılmıyor olsa dahi batılı bir yaşamın hüküm sürdüğü evde bulunmak zorundadır.

“Her anlamda yeniliğin hâkim olduğu Tanzimat’la beraber bütün eleştiriler artık eskiye, hakikatte ise onun temsilcisi sayılan yerli unsurlara yöneltilir. Bazen bu konuda öyle ileri gidilir ki Türk edebiyatının en batılı aşamasını teşkil eden, ünlemleri ve nidaları bile batıdan alan Servet-i Fünûn edebiyatı, yerli hayatı -bir iki temas dışında- eleştiriye bile değer görmez.”⁷⁸

Edebiyatta batılılaşmanın aks-i sedası olarak da geleneksel ve yerli edebiyat anlayışı varlık göstermiştir. Tanzimat edebiyatına “muhalif aydınların temel refleksi şudur: Bizim kendimize özgü, kendimize ait zengin, güçlü bir medeniyetimiz var ve bu medeniyeti yansıtan bir sanat hâlâ yaşamaktadır, ondan kopmamalıyız, onu korumalıyız, yeniliği, yeni edebiyatı, yeni sanatı o medeniyet, o edebi gelenek üzerine inşa etmeliyiz. İşte edebiyatımızda bu düşünceyi savunan ve bu poetika doğrultusunda eser verenlere, esas itibarıyla ‘gelenekçi’ ekol diyebiliriz.”⁷⁹

Türk edebiyatı, Batı dilleriyle tanışma ve bilhassa Fransızca öğreniminin yaygınlaşmasıyla Batılı anlamda roman ve hikâyeye karşılaşmıştır. Bu anlamda ilk hikâye örneğini Yusuf Kamil Paşa’nın 1859’da Fénelon’dan çevirdiği *Tercüme-i Telemak*’tır. Yine aynı yıl Victor Hugo’nun *Sefiller* romanı tercüme edilmiştir. İlk dönem çeviri eserler, yerini Ahmet Midhat’ın *Kıssa’dan Hisse*’ye ve *Letâif-i Rivâyât’a* bırakır. Ahmet Midhat’ın, hikâyenin herhangi bir yerinde hikâyeyi keserek okuyucuya bilgi aktarımında bulunduğu, okuyucu ile konuştuğu ve fikrini ifade ettiği bu ilk dönem eserlerde meddah hikâye geleneğinin izleri görülmektedir. “Çerçeve hikâye içinde müstakil hikâyeler anlatma geleneği de bu ilk eserlerde bir yöntem olarak kendini göstermektedir. Buna rağmen bu eserler, yavaş yavaş şekillenmeye başlayan yeni bir dünya görüşü yanında eski hikâyede rastlanmayacak Batılı anlamdaki hürriyet fikri, evlilik meseleleri, tahsil ve terbiye, birbirine zıt törelerin karşılaştırılması gibi problemleri gündeme getirmesiyle yeni sayılır.”⁸⁰ Geleneksel hikâye tekniği ve yeni temalarla oluşturulan bu ilk eserler, dönemin sanatçılarının bir ikilemde olduğunu, arada kaldığını göstermektedir. Ne gelenek tamamen terk edilmiş ne de Batı edebiyatına tamamen kucak açılmıştır.

Mehmet Celal’in *Venüs*, Cemile; Nâbizâde Nazım’ın *Karabibik*, *Hasba* eserleriyle ortaya çıkan roman-hikâye kargaşası, sınırlarının nerde başlayıp nerde bittiği tartışmalarından

⁷⁸ Ali Şükrü Çoruk, a.g.e., s. 273.

⁷⁹ Alâattin Karaca, a.g.s., s. 227.

⁸⁰ Âlim Kahraman, “Hikâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul, 1998, s. 494.

sonra son noktayı Sâmipaşazâde Sezâi koymuştur. Nitekim “Sezâi’nin *Küçük Şeyler* adlı eseri, birçok araştırmacı tarafından Türk edebiyatında modern anlamda hikâyenin başlangıcı kabul edilmiştir. Hem romantizm hem de realizmin izlerini taşıyan ve gözleme dayalı olan eserde vak’alar ve kahramanlar olağanüstü özellikler taşımaz. Bunun yanında eser hikâyecinin bakışındaki dikkati, tabiat ve eşya tasvirlerinin ruh hallerine ve temaya uygun bir fonksiyon yüklenmiş olması, hikâyeye yabancı unsurların atılması ile sağlanan sanatkârane yoğunluğuyla Türk edebiyatında Avrupaî tarz küçük hikâyenin ilk örneği sayılır.”⁸¹

Tanzimat döneminden sonra Ara Nesil ve Servet-i Fünûn edebiyatçıları roman ve hikâyede Fransız edebiyatını örnek almışlar ve realizm ve natüralizm akımlarının etkisinde eserler ortaya koymuşlardır. Böylelikle Batılı tarz hikâye edebiyatımıza iyiden iyiye yerleşmiştir. “Artık yazarlarımız olağanüstü olayların, büyük tesadüflerin peşinden gitmez. Bir vak’a ve bu olayı yaşayan kahramanlar vardır. Bu kahramanlar bu dünyada yaşarlar. Severler, sevilirler, sevgileri için ıstırap çekerler, yasak aşk yaşarlar, kadın tuzağına düşerler. Bu kahramanlar örnek olma iddiasında değildir ama örnek alınır. Batılı yeni bir hayatı temsil ederler. Dinî hayatları ya hiç yoktur, ya da son derece zayıftır. Toplum ile uyum içinde değildirler. Hatta toplumdan farklı düşünürler.”⁸²

Servet-i Fünûn döneminin hikâye ve romanda önemli ismi olan Halit Ziya, Batılı hikâye tarzının başarılı örneklerini ortaya koymuştur. “Halit Ziya’nın hikâyeleri o dönemde romanlarından daha fazla ilgi görmüştür. Romanlarında aydın tabaka içtimaî seviyesi yüksek kişileri ele alan yazar, kitap halinde de yayımlanan (*Küçük Fıkralar*, İstanbul 1314; *Bir Yazın Tarihi*, İstanbul 1316; *Solgun Demet*, İstanbul 1317; *Bir Şi’r-i Hayâl*, İstanbul 1330) hikâyelerinin önemli bir kısmında şehrin mahalle içlerine yönelip halktan kişileri ele almış, bu tabakanın yaşayışını ve âdetlerini anlatmıştır.”⁸³

Servet-i Fünûn döneminin hikâyecileri arasında Mehmed Rauf, Hüseyin Cahit, Ahmet Hikmet Müftüoğlu gibi isimler de yer almaktadır. Halk kültürünün ve geleneksel edebiyatın küçümsendiği, yeni ve modern bir hayat özlemi çekildiği Servet-i Fünûn döneminden sonra Türk edebiyatı millî edebiyat rüzgârıyla başka mecralara yönelmiştir. 1901’de Servet-i Fünûn topluluğunun dağılmasıyla II. Meşrutiyet’e kadar Türk edebiyatı sessiz bir zaman geçirmiştir. Bu durgunluk döneminde Servet-i Fünûn’dan ve Batılı yazarlardan etkilenen kimi edebiyatçılar Fecr-i Âtî adında bir edebî topluluk oluşturmuştur. “Ancak topluluk, geçen süre içinde bilgi ve duyguların değişmiş olmasına rağmen büyük ölçüde Edebiyât-ı Cedîde zevkine

⁸¹ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 495.

⁸² Kâzım Yetiş, “Türk Hikâyeciliği ve 1980 Sonrası, Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi”, **80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, 2007, s. 22.

⁸³ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 495.

bağlı kaldığından kısa sürede dağılmıştır. Hikâye alanında bu topluluktan adı anılabilecek yazarlar Cemil Süleyman (Alyanakoğlu) ve İzzet Melih'tir (Devrim). Cemil Süleyman hikâyelerinde basit, halk arasından seçilmiş tiplere de yer vermiş olmasıyla dikkati çeker.”⁸⁴

II. Meşrutiyet'ten sonra Ömer Seyfettin'in başını çektiği *Millî Edebiyat* akımı ortaya çıkmıştır. Akımın öncüleri başta Ömer Seyfettin olmak üzere Ziya Gökalp, Ali Canip Yöntem, Mehmet Emin Yurdakul ve Fuat Köprülüdür. “Milli bir edebiyatın oluşması için evveleminde gereken milli bir dildir. Ziya Gökalp'e göre Türkler, edebiyatlarını kurmak ve yükseltmek için eski Türk hayatının efsanelerine, hikâyelerine yönelmelidirler. İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan süreçte yazılan roman ve hikâyelerde milli dilin, milli hayatın ve Anadolu'nun en önemli zemin olarak kurulması bu arka plana bağlıdır.”⁸⁵

Bir kısmının ismi daha sonra Cumhuriyet dönemi sanatçıları arasında da yer alacak olan Millî edebiyat döneminin diğer önemli kalemleri Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit Karay, Reşat Nuri Güntekin Aka Gündüz ve Ebubekir Hazım'dır.

“Meşrutiyet döneminde alevlenen millî edebiyat tartışmalarında bazı yazarlar yerlilik ve millîlik adına İslâm öncesi çağı işaret eder. Bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkan halka inme, onun sıkıntılarını dile getirme çabaları da kitabîlikten öteye geçmez. Bu dönemde Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay ve Rıza Tevfik hâlihazırdaki insanımızı ve yerli unsurları olumlu manada edebiyata taşımaya gayret gösteren sanatkârlar olarak ön plandadır.”⁸⁶ *Yeni Lisan* anlayışıyla eserler veren Ömer Seyfettin millî bir edebiyatın oluşmasında çok önemli bir role sahiptir. “Ömer Seyfettin'in hikâyeleri yeni bir dönemin başlangıcıdır. Gerçek anlamda Türk hikâyesi ancak bundan sonra farklı bir çizgiye girecektir.”⁸⁷ “Ömer Seyfeddin, hikâyeciliğe romancılığın bir yan ürünü gibi bakmayıp doğrudan doğruya hikâyeye yönelerek Türk edebiyatında bunu meslek haline getiren, çalışmalarıyla türün bağımsız olarak belirmesini sağlayan ilk yazar olmuştur.”⁸⁸

Halide Edip ilk dönem eserlerinde kadın psikolojisi, aşk, annelik gibi konuları ele almıştır. Milli Mücadele yıllarında ise tarihi ve sosyal konuları işlemiştir. Refik Halit, Maupassant tekniğini ustalıkla kullanan bir edebiyatçı olarak eserlerinde Anadolu insanın hayatını konu edinmiştir. “Yakup Kadri ile beraber Türk hikâyesini şuurlu olarak Anadolu'ya

⁸⁴ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 496.

⁸⁵ Mehmet Narlı, “Yerliliğin İmkânsızlığı Ya Da Taşların Hikâyesini Yazmak -Mustafa Kutlu'nun Mavi Kuş'u Bağlamında Bir Çözümleme-”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 143.

⁸⁶ Ali Şükrü Çoruk, **a.g.s.**, s. 273.

⁸⁷ Kâzım Yetiş, **a.g.s.**, s. 23.

⁸⁸ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 496.

açmıştır.”⁸⁹ Eserlerinde realizmi esas alan yazar güçlü gözlemciliği dolayısıyla nesnel betimlemeler yapmaktadır. Anadolu’ya ve Anadolu insanına olumsuz bakışın görüldüğü ilk isim Yakup Kadri’dir. “Maupassant’dan büyük oranda etkilenen yazarın hikâyelerine garip, yarı deli veya psikopat tipler daha çok bu etkiyle girmiştir. Yazar cahil ve şuarsuz bulduğu toplumu zalim, ferdi ise mâsum ve mazlum gösteren bir bakış açısına sahiptir.”⁹⁰

Bütün bu akım ve topluluklardan sonra nihayet Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı başlar.

“Yeni devletin merkezinde taşraya yönelik hareketlerinin, halkçılık ilkesinden geçerek Köy Enstitülerini doğurduğu, onun da köy kasaba esnafını beslediği söylenebilir. Gerek Köy Enstitülerinden mezun olan gerekse Sosyalist Gerçekçi edebiyatın ilkeleri bağlamında köye yönelen romancılar, köy ve kasabalarda yoksunluklar ve yoksulluklar içinde ‘feodal’ yapının çarkları arasında ezilen taşralıları anlatarak, bu yapıya müdahale edecek ‘aydınlar’ yetiştirmek isterler.”⁹¹ Ne var ki taşranın ve taşralının sorunlarının çözümüne kaynaklık eden sosyalizm anlayışı taşra insanının dertlerine deva olmamıştır. Nitekim “aynı ideolojik arka plandan gelen Kemal Tahir, bu anlayışın yersizliğini ortaya koyar ve Türk milletinin müşterek, yani birleşik ruhunu, davranışını keşfetmek ister. Tarık Buğra ise, siyasetin, demokrasinin, kültürün taşradaki hallerini anlatır ve bu anlatıların da, taşra hayatını, idrakini belirleyen sosyal, ruhsal ve dinsel temelleri işaret eder. Bu tavrıyla da bir bakıma sosyal gerçekçi taşra anlayışının gerçekte ideolojik bir şematizm içinde oluştuğunu söylemek ister.”⁹²

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında Ercüment Ekrem Talu, Nahit Sırrı Örik, Selâhaddin Enis, Osman Cemal, Fahri Celâleddin, Reşat Nuri ve Peyami Safa gibi isimler hikâye yazarlarıdır. Bu dönem hikâyeciliğinde önemli bir yeri olan sanatçı Sabahattin Ali’dir. *Değirmen, Kağrı, Ses, Yeni Dünya ve Sırça Köşk* gibi eserlerinde toplumsal konulara ağırlık vermiştir. Ayrıca insan sevgisini, işçi sorunlarını, cezaevi gözlemlerini de eserlerinde işlemiştir.

1940’lı yıllarda Memduh Şevket Esendal, Halikarnas Balıkcısı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Kemal Bilbaşar, Samim Kocagöz ve Yaşar Kemal hikâye yazan isimlerdir. “Memduh Şevket Esendal Türk hikâyeciliğinde yeni bir tarzı başlatmıştır. Çehov tarzı olarak bilinen bu hikâye, giriş-gelişme-sonuç şeklinde bir kuruluşu bulunan Maupassant tarzı klasik küçük hikâyeden ilk olarak giriş ve sonuç bölümlerinin olmamasıyla ayrılır. Bir diğer farklılık olaya dayanmayıp bir durumu belirtmesidir. Aynı anlayışla yazılan Esendal hikâyesi, günlük hayatın herhangi bir anından alınmış bir kesit görünümündedir. Buna bağlı olarak klasik

⁸⁹ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 496.

⁹⁰ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 496.

⁹¹ Mehmet Narlı, **a.g.s.**, s. 143.

⁹² Mehmet Narlı, **a.g.s.**, s. 143.

tarzdaki şaşkırtıcı, sürprizli, çarpıcı son da bu hikâyede yer almaz.”⁹³ Dönemin önemli hikâyecilerinden olan “Sait Faik, içimizde yaşayan, ama yer yer hayatımızı kolaylaştırmalarına rağmen belki yaşadığının bile farkına varamadığımız insanları, manzaraları hatta meslekleri kitap sayfalarına taşır. Onları anlatırken romantik değildir, abartılı bir dil kullanmaz. Tıpkı o kahramanların, olayların ve durumun kendisi gibi sadelik içerisinde. Bıktırıp usandırmaz, farkına vardırıır sevdire. Her zaman bir olay peşinde koşmaz. Ders verme çabasında değildir, bir sonuç çıkarmak için gayret sarf etmez. Varlığı tanır, hissettirmeden tanır. Anlattıkları ile ifadesi tam bir uyum içerisinde.”⁹⁴

1950’li yıllarda hikâyecilerin sayısı artmıştır. Eserlerde toplumsal konuların yanı sıra, birey merkezli konular da yer almaktadır. “1950’li yıllardan sonra hikâyeciliğimizde bir çeşitlenme ve belki daha doğru bir ifade ile bir değişme süreci başlar. Bu değişimin bir ucunda teknik/yapı diğer ucunda muhteva vardır. Tabiatıyla dünyayı algılama, hayata bakış, çevreyi ve olayları yorumlama, hepsinden önemlisi insan ve sanat anlayışı yavaş yavaş değişmeye başlar. Meselâ teknikte Ferit Edgü kısa kısa hikâyeye veya kısa kısa metinler yazar. Kendisi ‘minimalist’ terimini veya ‘kısa kısa metinler’ terimini kullanır. Bu daha başkaları tarafından da uygulanacaktır.”⁹⁵ İkinci Dünya Savaşı sonrasında yoksulluk ve yoksunluk gibi sıkıntılarla baş başa kalan Türk halkı, çok partili hayata geçişle de yeni siyasal ortama gözlerini açmıştır. Yalnızlık, yabancılaşma gibi birtakım bunalımlar da insanları etkilemiştir. Edebiyatçıların bu meselelere duyarsız kalmamasıyla bu yıllarda Türk edebiyatında konu çeşitlenmesini görülmüştür.

“1950’lerde Türk hikâyecileri, yelkenlerini Batı’dan gelen ‘yabancılaşma’, ‘bunalım’, ‘sıkıntı’, ‘yalnızlık’ gibi Sartre, Camus ve Kafka’dan esen varoluşçu felsefenin rüzgârlarıyla şişirmeye başladığından, Türk edebiyatına bir ‘yabancı’ tipi musallat olmuştu. Bunalım modaydı. Yusuf Atılgan’ın ‘aylak adam’ı, Anayurt Otelinde nedensiz ve bu topluma yabancı, moda acılar içinde kıvrılarak intihar eden Zebercet ve nihayet Oğuz Atay’ın tutunamayanları...”⁹⁶ “Bu çakma bunalımlı, kemersiz dolaşan ama şişesiz dolaşmayan edebiyatçı tipini de içeren edebiyatı şiirde ilk fark eden Sezai Karakoç, biraz gecikmeyle Turgut Uyar, hikâyede ise Mustafa Kutlu olmuştur. İş bu nedenle Kutlu’nun hikâyecilik poetikası

⁹³ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 497.

⁹⁴ Kâzım Yetiş, **a.g.s.**, s. 24.

⁹⁵ Kâzım Yetiş, **a.g.a.**, s. 24-25.

⁹⁶ Alâattin Karaca, “Ortadaki Adam’dan Hayat Güzeldir’e Mustafa Kutlu’nun Hikâyesi”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı:462, Nisan 2012, s. 44.

II. Yeni'den ve elli kuşagından bırakın iz taşımayı, doğrudan onlara mahsus izlerin bilinçli olarak iptaliyle şekillenmiştir.”⁹⁷

1960'lı yıllarda toplumsal gerçekçilik anlayışı, bireyin yalnızlığı konuları eserlerde işlenmeye devam etmiştir. Bunu yanı sıra varoluşçuluk akımı hikâyeye girmiştir. “1960'lı yılların diğer bir gelişmesi de İslâm medeniyeti düşüncesi etrafında bir yazarlar kuşagının ortaya çıkması, bu yazarların yeni bir sanat dili içinde gittikçe çeşitlenen bir yelpaze oluşturacak şekilde eserler vermeye başlaması olmuştur. Diriliş dergisinin ortaya koyduğu bir çizgi üzerinde ve bu dergi etrafında hikâyeler yazan Rasim Özdenören, Durali Yılmaz ve İsmail Kılıoğlu, geniş anlamıyla Sezai Karakoç'un hazırladığı ortamın imkânları içinde eserlerini vermişlerdir.”⁹⁸

Kentli bireyin iç dünyalarını anlatan dönemin önemli hikâyecilerinden biri de Leyla Erbil'dir. Erbil, toplumsal sorunlara birey üzerinden ulaşarak değinmektedir. Bu dönemin diğer önemli hikâyecileri arasında Bilge Karasu, Necati Cumalı ve Ferid Edgü de bulunmaktadır.

1970'li yıllar hikâyeciliğinde önemli siyasi ve toplumsal olumsuzluklar eserlerin konularına yansımıştır. “Türkiye'nin siyasal çalkantılarla uğraştığı ve toplumdaki kampaşmanın giderek arttığı yetmişli yıllarda Türk edebiyatının önemli bir bölüm, siyasal düşüncelerle mücadele eden, estetik kaygılardan uzak, klişe söylemlere yönelmiş bir karakter çizer. Bazı hikâyeciler bu dönemin edebiyat anlayışını şekillendiren ‘Sosyalist/Toplumcu Gerçekçilik’ gibi temel kavramlarla işçileri ve yoksulları hikâyeye dâhil etmiştir. Ayrıca bu dönemin bütün hikâyecileri hikâyelerinde 1971 darbesini, grevleri ve öğrenci olaylarını işleyerek âdeta ortak bir tema anlayışına doğru gitmişleridir.”⁹⁹ Kadının toplumdaki yeri, yoksul insanların yaşam kavgası gibi toplumsal konuların yanı sıra günlük hayatın rutin davranışları da eserlere konu olmuştur.

“1960 sonrası toplumcu hikâyelerin konuları arasına daha önceki dönemlere ilâve olarak Almanya'ya giden işçiler meselesi eklenir... Özellikle 1970'li yıllarda, toplumcularla ferdi çözümleyen tahlilcilerin önceki dönemlere ait deneyimlerini şiirli bir dil içinde bünyelerinde birleştiren, şemacılığa düşmeden fertten topluma açılan bir hikâye çizgisi üzerinde Adalet Ağaoğlu (*Yüksek Gerilim*, İstanbul 1971), Füzûzan (*Parasız Yatılı*, İstanbul 1971; *Kuşatma*, İstanbul 1972), Selim İleri (*Cumartesi Yalnızlığı*, İstanbul 1968; *Pastırma Yazı* Ankara, 1971), Tomris Uyar (*İpek ve Bakır*, İstanbul 1971; *Ödeşmeler*, İstanbul 1973),

⁹⁷ Ömer Lekesiz, **a.g.s.**, s. 24.

⁹⁸ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 500.

⁹⁹ Ali Duymaz, “Halk Hikâyeciliği Geleneğinin 1980 Sonrası Türk Hikâyeciliğine Yansımaları, Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi”, **80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, 2007, s. 128.

Hulki Aktunç (*Gidenler Dönmeyenler*, İstanbul 1976; *Kurtarılmış Haziran*, İstanbul 1977) gibi isimlerin öne çıktığı bir hikâye ortamı yaşanmıştır. Bu neslin yazarları, 1950’li yılların ortalarına doğru doğan yeni hikâye akımının da içine alan bir birikim üzerine eserlerini kurmalarına rağmen daha çok Sabahattin Ali ile Sait Faik’in deneyimlerinin sentezi peşindeydiler. Nazlı Eray’ın fantastik hikâyeleri de (*Ah Bayım Ah*, İstanbul 1976; *Geceyi Tanıdım*, İstanbul 1979) bu dönemde yayımlanmıştır.”¹⁰⁰

Dünyadaki siyasal, ekonomik ve toplumsal değişiklikler, ülkeleri de bu açılardan etkilemektedir. Bu değişimler genelde sanata, özelde ise edebiyata muhakkak yansımakta ve yön vermektedir. 1980’li yıllar dünyadaki ve Türkiye’deki siyasal değişimlerin yaşandığı dönem olarak tarihe geçmiştir. 1980 İhtilâli ile Türkiye oldukça çetrefili ve karışık bir siyasal ve toplumsal ortamla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem birçok şeyin başlangıcı olduğu gibi edebiyatımızda da yeni bir dönemi başlatmıştır. 1990’ların başında SSCB’nin dağılması, küreselleşme çabaları gibi birtakım değişimler insanların ve toplumların kaderini tayin etmeye başlamıştır. “Bu dönemde toplumcu edebiyat büyük bir yara alırken sosyalizmin çöküşü gibi dünyadaki önemli gelişmelerle birlikte ideolojilere karşı bakış açısı değişmiş, kimlik bunalımı ve buna bağlı olarak yeni arayışlar başlamıştır. Özcan Karabulut, Nalan Barbarosoğlu, Faruk Duman gibi hikâyeciler, 1980 müdahalesine tepkiyi, şehir yaşamının gerçeklerini dile getirerek gösterirken, Murathan Mungan, Buket Uzuner gibi hikâyeciler ise siyasal iktidara karşı çıkmaksızın veya başka tartışmalara girmeksizin hikâyede edebî kalmayı seçmişlerdir.”¹⁰¹ 1980’li yıllarda eser veren Nursel Duruel, İsmet Tokgöz, Nedim Gürsel, Yaşar Kaplan, Ali Haydar Haksal, Ramazan Dikmen, Cemal Şakar, Nazan Bekiroğlu, Cihan Aktaş, Şevket Bulut, Sevinç Çokum ve Emine Işınso dikkat çeken diğer mühim hikâyecilerdir.

Türk edebiyatında müstesna bir yeri olan Sezai Karakoç ise *Diriliş* anlayışı ekseninde hikâyeler kaleme almıştır. “Hikâyelerinde I. ve II. Dünya savaşları sonrasında insanlığın ve İslâm medeniyetinin yaşadığı büyük yıkım irdelenmekte, ölüm ve yıkılış diriliş mesajlı olarak ele alınmaktadır. Kıssa geleneğini de taşıyan bu hikâyelerde ‘hisseler’, bir iz veya izlenim olarak hikâye dilinin derinliği içinde kendini duyurmaktadır.”¹⁰²

Dönemin siyasal ortamı doğrultusunda insanların sorunlarını politik malzeme olarak eserlerinde işleyenlerin yanı sıra bireyselliğin öne çıktığı eserler de söz konusudur. “1980 sonrası Türk hikâyesindeki eğilimlerden birisi de yazarların kendi içlerine dönmüş olmasıdır.

¹⁰⁰ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 500.

¹⁰¹ Ali Duymaz, **a.g.s.**, s. 129.

¹⁰² Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 500.

Toplumsal gerçeklerden uzak, bireyin kendi içindeki gerçekleri daha fazla öne çıkaran bu eğilim pek çok taraftar bulmuştur. Ancak, içe dönük bir edebiyat anlayışını reddederek toplumcu edebiyat anlayışı ile gelenekten faydalanma yoluna gitmiş hikâyeciler de vardır.”¹⁰³ Bunlara Rasim Özdenören’i ve Mustafa Kutlu’yu örnek olarak verebiliriz. “Rasim Özdenören, hikâye türü üzerinde yoğunlaşan edebî çalışmalarında kurduğu hikâye diliyle, topluma ait iç değerleri yeni ve farklı açıdan gören bir yazar olarak Türk hikâyeciliğinin önemli merhalelerinden birini oluşturmaktadır... Kendi hikâye dünyalarını kurmuş olan Rasim Özdenören ve Mustafa Kutlu 1980’li yıllarda, 1960 sonrasındaki sosyal gelişmelere paralel olarak İslâm medeniyet ve inancına sahip çıkan insan tipinin hikâyesini yazarak Türk hikâyesinde farklı bir denemeyi gerçekleştirmişlerdir.”¹⁰⁴

Rasim Özdenören’in Sezai Karakoç’un *Diriliş* felsefesinden ve Mustafa Kutlu’nun da Nurettin Topçu’nun *Hareket* felsefesinden etkilendiğini görmekteyiz. “Hikâyeye Nurettin Topçu çizgisinde başlayan Mustafa Kutlu, bu yolu geliştiren ve çeşitlendiren bir hikâye dünyası kurarak ilgileri üzerinde tutmayı başarmıştır.”¹⁰⁵

Dünyadaki ve Türkiye’deki birçok önemli olaya şahit olmuş olan Mustafa Kutlu’nun hikâyeciliği 1960’ların sonunda başlamaktadır. Kutlu’nun “bu yıllarda dönemin varoluşçuluk/bunaltı/kafkaesk gibi gözde akımlarına uzak durduğunu görürüz. Döneminde öykü yazan öykücülerin önemli bir bölümü bu akımları benimseyip benzer ürünler vermesine karşın, o bu akımları ‘yerlilik’ bağlamında tasvip etmemiştir... Kutlu, bu dönemdeki bir başka yönelim olan Bilinç Akışı ile ilgili olarak da yine olumsuz düşünür: ‘Dili zorlayan, çoğu kez bozan, yeniden yapan, zamanı istediği gibi kullanan, şuur akımına rağbet eden, olağan ve olağandışıyı aynı anda elde tutan, konudan çok işlemeye değer veren bir tutum hikâyemize hâkim olmuştur. Bu hâkim tutumu kötüye kullananlar çoğunluktadır. Sahte mallar hakiki değerleri gölgelemiştir.’ Görüldüğü gibi Kutlu, dönemseller modalara, gelir geçer değerlere itibar etmeyeceğini ifade ederek, Türk öykücülüğünde kendisine farklı bir yer biçer.”¹⁰⁶

Türk edebiyatının geçirdiği evrelerde birçok edebiyatçının Batılı fikir ve akımların etkisi altında eser verdiği görülmektedir. Tanzimat döneminden bu yana hikâyeciliğimizde yer yer geleneksel hikâye örnekleri verilmiş olsa da biçim ve muhteva yönünden hâkim olan Batılı anlamdaki öyküdür. Ancak biçim ve muhtevada daima ‘yerliliği’ önceleyen Kutlu’nun hikâye anlayışı ‘farklı’ bir yerde durmasıyla genel anlamdaki hikâyeciliğimizden sıyrılmaktadır. “Kutlu, ilk iki kitabında bu ‘farklı’ yer ile ilgili olarak özgün bir tavır ortaya

¹⁰³ Ali Duymaz, **a.g.s.**, s. 129.

¹⁰⁴ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 500-501.

¹⁰⁵ Âlim Kahraman, **a.g.a.**, s. 501.

¹⁰⁶ Necip Tosun, **a.g.e.**, s. 10-11.

koyamasa da, daha sonraki öykülerinde tutumu netleşmeye başlar. Kutlu'nun peşinde olduğu hikâye 'Şark Hikâyeciliği'dir. Kutlu hem muhteva hem de biçimsel olarak gelenekle bugün arasında yaşanan kırılmanın önüne geçmek için köprü fonksiyonu yükler kendine."¹⁰⁷

Uzun arayışlardan sonra 'Kökü mazide olan âti' fikriyle hareket eden Yahya Kemal, Türk edebiyatının teşekkülünü Malazgirt Zaferi'yle başlatarak İslâm'ı da içine alan millî bir edebiyatın şekillenmesinde rol oynamış ve bu minvalde eserler ortaya koymuştur. Kutlu'nun da Yahya Kemal'in fikriyle paralel olduğunu "*Bir bakıma Yahya Kemal'in 'Kökü mazide olan ati' görüşünün takipçisi oldum.*"¹⁰⁸ cümlesinden anlamaktayız. Ancak geçmişin sınırlarının çizimi noktasında Kutlu'nun Yahya Kemal'den ve Sezai Karakoç'tan ayrıldığı görülmektedir.

"Önce hikâyelerde ele alınan coğrafyaya bakıldığında Kutlu'nun tüm hikâyelerinde coğrafya olarak İstanbul veya Anadolu'nun bulunduğunu görürüz. Örneğin Sezai Karakoç'ta olduğu gibi Mekke, Medine, Kudüs, Şam, Bağdat, Halep, Buhara, Semerkand, Cezayir, Mısır, Afganistan vb. İslâm coğrafyası onda yok. Bu bakımdan Kutlu'nun 'memleket sınırlı' bir coğrafyası var denebilir. Hatta bu memleket sınırında, İstanbul'u konu edinen hikâyeler yazsa da 'taşra'nın, Anadolu'nun daha çok yer tuttuğu da bir gerçektir. Çünkü o, İstanbul'a da Yahya Kemal gibi bakmaz, İstanbul'daki taşralıları anlatır genelde. Tarih bakımından da durum aşağı yukarı böyle. Karakoç'un şiirlerinin dip sularında hep İslâm tarihi, peygamberler tarihi bulunuyor. Onun şiiri peygamberler tarihine atıflarla örülü bir şiir. Böylece Karakoç, bu atıflarla eserini İslâm medeniyetinin tarihine eklemiyor. Yahya Kemal'inde ise, Osmanlı tarihi söz konusu. Oysa Kutlu'nun hikâyelerinde böyle bir tarihsel kök yok. Yani onun hikâyelerinde peygamberler tarihine atıflar bulunmuyor. Hatta bu bakımdan Kutlu'nun hikâyeleri aktüel konu ediniyor. Yahya Kemal'le karşılaştırsak bunu daha iyi kavrayabiliriz kanaatimce. Yahya Kemal'in eserlerinde zaman şimdiki zamandan geçmişe doğru gider. Onda İstanbul'un saltanat günleridir anlatılan. Kutlu'da ise aksi vakidir. Kutlu yaşadığı zamanı yazar, tarih adeta yok onda. Bu hikâyeler, genelde 1950 sonrası Türkiye tarihine, 1950 sonrasında Türkiye'de, Anadolu'da meydana gelen toplumsal değişmelere odaklıdır. İşte konuya böyle yaklaştığımızda Mustafa Kutlu'nun ağırlıklı olarak 'memleket' odaklı bir gelenekçi çizgiye yakın durduğunu söylemek kaçınılmaz oluyor."¹⁰⁹

Dünyada ve ülkemizde yaşanan birçok gelişmeler insanın ve toplumun hayata bakış açılarını ve yaşama biçimlerini değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Böylece geleneksel

¹⁰⁷ Necip Tosun, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁰⁸ İlyas Dirin, "Mustafa Kutlu ile Konuşama", **Hece Dergisi**, Sayı:33-34, 1999, s. 106.

¹⁰⁹ Alâattin Karaca, **a.g.e.**, s. 228.

yapıdan modern yapıya evrilen toplum ve bireyin gelenekle irtibatını sağlayacak unsurlar da yok olmaktadır. Hikmetli ve sade bir üslupla, kimi zaman tasavvufun yoğun olarak işlendiği eserler ortaya koyan Kutlu geçmişle günümüz arasında kültürel bir bağ kurmak istemektedir.

“Yetmişli yıllar ve sonrasındaki öykücülük itibariyle tema çeşitlenmesi, konu açılım, yeni üslup ve biçim denemesi denildiğinde ilkin Mustafa Kutlu akla gelir. Kutlu, kendisinden önce de var olan, ancak işlenmeyen konu damarlarını yakalamakta ve onları yeni bir öyküsel muhteva ile sunmakta hiç zorlanmamış, pabucu yarım bir hamalı kanadı kırık bir güvercini aynı özenle öykülendirmiştir.”¹¹⁰

1980’li yıllarda günümüze Batılılaşmanın daha yoğun bir şekilde yaşandığı ve bunun sonucu olarak toplumsal manada büyük bir değişim geçirildiği izlenmektedir. Bu değişim sürecinde yoğun olarak yaşanan köyden kente göçler, göçün sebepleri, kentte gelen taşra insanın maddi-manevi sıkıntıları, kentin yerlisi olan bireyin modernleşme sonucunda içine düştüğü psikolojik sorunlar ve buhranlar, hem asıl kentlinin hem de göçle gelen kentlinin din ve ahlak anlayışında yaşanan değişimler, insanların siyasete ve siyasetçilere bakışı gibi insana ve topluma dair sosyolojik temelli meseleler Mustafa Kutlu’nun eserlerinin konularını oluşturmaktadır.

1960’lı ve 1970’li yıllarda sanatçıların Anadolu’ya bakışı işçi ve ırgatların hakları, emek politikaları, feodal yapıya başkaldırı, taşra insanının eğitimsizliği gibi sosyalizm eksenlidir. Bu bağlamda Mustafa Kutlu’nun Anadolu’ya bakışı apayrı bir yerde durmaktadır. Nurettin Topçu’dan mülhem ‘isyan ahlakı’ ve ‘İslâmi sosyalizm’ eksenli bu bakış içinde Batılı ideoloji bulundurmayan, son derece samimi ve ‘kendi’nden, Anadolu’ya bir bakıştır.

Sonuç olarak Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar genel hatlarıyla bahsettiğimiz Türk edebiyatından ve eserlerinden yola çıkacak olursak Kutlu’da görülen konu zenginliği, geleneksel edebiyata biçim ve muhteva yönünden sadâkat çok az yazarda görülmektedir. Hatta Mustafa Kutlu kadar Türk insanını ve sorunlarını bu kadar sade bir üslupla ve ‘bir oturuşta yazma’ kolaylığında anlatan başka hikâyecimiz yoktur.

¹¹⁰ İhsan Işık, “Mustafa Kutlu”, **Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, C.6, Ankara, Elvan Yayınları, 2006, s. 23-42.

İKİNCİ BÖLÜM

2.MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE KENT VE KENTLEŞME

2.1.Kent ve Kentleşme Kavramına Genel Bir Bakış

2.1.1.Kent

İnsanoğlunun gelişiminin ve değişiminin belirleyicisi olan kentler tarih boyunca önemini sürdürme gelmiş bir oluşumdur. Kentlerin önemi Sanayi devrimiyle daha da artmıştır. Zira kent olgusu insanoğlunun zihninde ve yaşamında sanayileşme sonrasında oldukça farklı ve değerli bir yer edinmiştir. “Sanayi devrimi ile kent olgusu, toplum yapısını niteleyen bir ağırlık kazanmış ve öncekinden farklı bir hayat kültürünü sembolize ederek ciddi bir değişimle hem nitel hem de nicel bir takım farklılıklar yaşamış ve yaşatmıştır.”¹¹¹

“Kent sözcüğü kavramsal olarak incelendiğinde; Orta Asya Türklerince Şehir karşılığı olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Soğdça’dan Türklerin diline geçen ‘kend’ sözcüğü yaygın olarak kullanılmış: Yarkend, Taşkend, Semizkend (Semerkant) örneklerinde olduğu gibi birçok büyük şehirler bu adlarla adlandırılmıştır. Farsça’da ‘şehr’, İngilizce’de ‘city’ ve ‘urban’ kelimeleri kent ile benzer anlamlıdır. Kelime, İtalyanca’da ‘citta’, Fransızca’da ‘cite’, İspanyolca’da ‘ciudad’, Almancada ise ‘stad’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yunanca karşılığı ise ‘polis’ kelimesidir.”¹¹²

Türkçe’de şehir anlamına karşılık gelen kent; “nüfusun çoğu ticaret, sanayi hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı”¹¹³; “civar yerleşmelerin ekonomik faaliyetlerini denetleyen, ona göre uzmanlaşan, üretimi gerçekleştiren ve bunun sonucunda toplumsal ve idari yönden de çevresi üzerinde denetimci bir görev üstlenen yerleşme birimidir.”¹¹⁴

Bir başka tanıma göre kent, “sanayi, ticaret, hizmet alanlarında etkin olan, tarımsal ürünler de dâhil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belli olan ve belirli bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, meslek gruplarının farklılaştığı,

¹¹¹ Halis Adnan Aslantaş, “Sosyal Değişme, Kentleşme Ve Kentlileşmenin Din Üzerindeki Etkileri”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:13.2, 2008, s. 171–196.

¹¹² Erol Kaya, **Kentleşme ve Kentlileşme**, İstanbul, Okutan Yayınları, 2007, s. 4.

¹¹³ **Büyük Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 2005, s. 1855.

¹¹⁴ İlber Ortaylı, **Türkiye İdare Tarihi**, Ankara, T.O.D.A.İ.E. Yayınları, 1979, s. 194-195.

sosyal hareketliliğin yoğun olduğu, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden siyasal kurumların, bölgesel, ulusal ya da uluslararası düzeyde ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplumu barındıran mekândır.”¹¹⁵

İncelenen çalışmalarda kent kavramının çeşitli tanımları olmakla birlikte kentbilimcilerin, kent tanımlarında temel farklılıkların olmadığı ve çoğunlukla belirli bir tanım üzerinde hemfikir olduğu görülmektedir. Sanayiye dayalı üretimin yapıldığı; nüfusun, ölçüt olarak belirlenen sayıya ulaştığı; sosyo-ekonomik güç ve unsurların yetkin hale geldiği bir mekân olması bu tanımlarda zikredilen ortak düşüncelerdir.

“İnsan topluluğunun yoğun bir şekilde yaşadığı yerleşim birimi olarak nitelendirilen kentlerin fiziki ve fonksiyonel açılardan incelenmesi mümkündür. Fiziki açıdan kentler, farklı amaçlar için kullanılan çok sayıdaki binalar ile insanların ulaşımını sağlayan yollardan oluşur. Fonksiyonel açıdan kent ise ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin, aktivitelerin gerçekleştirildiği yerleşim birimleridir.”¹¹⁶

Yerleşim alanları, insanın yaşadığı dünyaya dair ufkunun belirleyicisi olması hasebiyle önem arz etmektedir. Bu açıdan kent, soyut anlamlar taşımaktadır. Kentlerin fizikî fonksiyonelliğinin insan pratiklerine yön vermesinin yanı sıra psikolojik olarak insanı etkileyen yönleri de mevcuttur. Bu bağlamda “sosyal açıdan kent, insanların karşılıklı ilişki içerisine girdikleri ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde değişimin itici gücünü sağlayan, sevgimize, nefretimize, enerjimize, başıboşluğumuza ve hazırlıklarımıza anlam kazandıran, her birimizin en iyi ve en kötü yanını ortaya çıkaran bir yerleşim birimidir. Buna ilaveten, toplum dışına itilenlerin, sapkınların, hippilerin ve dolayısıyla dil, din, ırk, yaş, cinsiyet, yöre, kültür farklılıklarının yoğun bir şekilde bulunduğu merkezlerdir.”¹¹⁷

Tarihsel dönemlerle birlikte kentler de gelişim göstermiştir. Kentlerin kaderini belirleyen önemli bir gelişme olan Sanayi Devrimi sonucunda sosyal ve ekolojik yapısı değişen kent sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Aynı zamanda sanayileşmenin sonucunda oluşan bu kentler, toplumsal dönüşüme sebebiyet vermiştir. Sosyologlar geleneksel toplumlardan modern toplumlara dönüşümü dikotomik(ikili) ayrımlarla açıklamışlardır. Tönnies, “cemaat-cemiyet”¹¹⁸; “Durkheim, ‘mekanik dayanışma-organik dayanışma’; Alfred Vierkant, ‘tabiat kavimleri kültür kavimleri’; Franklin Giddings, ‘etnik cemiyet-demotik

¹¹⁵ Hüseyin Bal, **Kent Sosyolojisi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1999, s. 307.

¹¹⁶ Eyüp G. İspir, **Şehirleşme ve Meseleleri**, Ankara, 2. Baskı, 1991, s. 5.

¹¹⁷ William S. W. Lim, “Planlı Bir Kentsel Çevreye Doğru, Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları, Kuram ve Uygulama”, **Uluslararası Sos. Bil. Der. Seçmeler 2, Türk Sos. Bil. Dergisi**, Ankara, 1984, s. 129.

¹¹⁸ Hans Freyer, **Sosyolojiye Giriş**, Çev: Nermin Abadan, Ankara, Sevinç Matbaası, 1963, s. 213.

cemiyet’; Howard Becker, ‘kutsal cemiyet-laik cemiyet’¹¹⁹; Robert Redfield, ‘‘folk cemiyeti-şehir cemiyeti’’¹²⁰; İbn-i Haldun, ‘‘bedevî-hadarî’’¹²¹ şeklinde kır ve kent ayrımı yaparak sosyal değişimleri tanımlamışlardır.

Bu ikili ayrımların belirleyici unsurunun yaşam biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Kent ve kır, mekânsal bağlamda farklı yaşama tarzlarını zorunlu kılmaktadır. İlk kırda tabii bir yaşam mevcut iken bu, kentte değişmekte ve insanı doğal yaşamın dışına çıkmasına zorlamaktadır. Yaşama biçimi değişen insanın karakteri, davranışları, his, düşünce ve hayalleri de değişmektedir. Kentte teknolojinin hâkim olması kır ve kent insanının yaşamında büyük farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Bu farklı yaşam tarzları sosyologların bu tür ayrımlara gitmesini zorunlu kılmıştır.

Kent’in geçmişi M.Ö. 3500’dayanmakla¹²² birlikte Sanayi Devrimi sonunda kent, tanımsal olarak üçe ayrılmaktadır: Sanayi öncesi kentler, geçiş halindeki kentler ve sanayi kentleri.

‘‘Sanayi öncesi kentin sosyal ve mekânsal yapısını tanımlarken; sanayi kenti ile ayırışan yönlerini belirlemek gerekecektir. Bunlardan ilki sanayi öncesi kent ve sanayi kenti arasında temel farklılaşmayı sağlayan teknolojidir. Teknolojik farklılaşma, kullanılan enerji türleri ile belirlenmektedir. Sanayi öncesi kentte üretim organik enerji ile yapılmaktadır. Kent içinde ulaşım insan ve hayvan gücüne dayanmaktadır. Farklılaşmayı yaratan ikinci etken, ekonomik eylemlerin örgütlenme biçimidir. Kentsel mekânda üretim eylemleri aynı sokak üzerinde yer seçmekte, mekânda ihtisaslaşmış sokak ve mahalleler oluşmaktadır. Bu yer seçimi kent içindeki ulaşım ve haberleşmeyi kolaylaştırıcı bir işlev sağlamaktadır. Farklılaşmayı yaratan sonuncu etken sanayi öncesi kentte yer alan güçlü sosyal kontroldür. Sjoberg, bir sosyal güç olmadan kentlerin çevre ‘hinterland’ı kullanmalarının mümkün olmadığını belirtmektedir. Bilindiği gibi sanayi öncesi toplum kentleri, idari ve dini merkez olduğu kadar pazar ve değişim merkezleridir.’’¹²³

Sanayi öncesi kentteki yaşamın köy ve kasaba yaşamına denk düştüğünü söyleyebiliriz. Zira en belirgin olarak teknolojiden ve onun imkânlarından yoksun olan bir mekânda doğal hayat hüküm sürmektedir. Köy ve kasabalarda mevcut olan yaşam biçimi de tabiatla iç içe bir yaşamdır. Teknoloji ise tabiatla baş etmeyi insanoğluna salık vermektedir.

¹¹⁹ Ayda Yörükân, **Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri**, Ankara, İmar ve İskân Bakanlığı Yayınları, 1968, s.9-13.

¹²⁰ Gideon Sjoberg, ‘‘**Preindustrial City**’’ **Sanayi Öncesi Kenti**, Çev: Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara, 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yay., 2002, s. 38.

¹²¹ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, Çev: Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yay., 1988, s. 266.

¹²² Rana A. Aslanoğlu, **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000, s. 14.

¹²³ Rana A. Aslanoğlu, **a.g.e.**, s. 33.

“Sanayi öncesi toplumsal yapıda fiilen üretimle uğraşmayan orta tabakayı geçindirebilecek ürün ve hizmetler yoktur. Sadece küçük bir elit grubun geçimi sağlanmaktadır. Bu nedenle kentin tabakalaşmasında dikey hareketlilik yoktur. Sanayi öncesi kentin sosyal yapısını tanımlayan, katı tabakalaşma sistemi, aile, ekonomik yapı, din ve eğitim örgütlenmeleri, güçlü sosyal kontrolün varlığını duyurmaktadır. Sosyal kontrolü oluşturan mekanizmalar arasında en önemlileri, din, aile kurumu ve lonca örgütlenmeleridir.

Din sosyal yaşantıyı etkisi altına almıştır. Akrabalık ilişkileri ve meslek grupları arasında bağlantılar vardır. Sanayi öncesi kentte evlilik sosyal kontrolün uygulanmasında önemli araçlardan biridir. Kentte yaşayan normal bir insan evlenmek zorundadır. Ancak belirli bir sosyal grubun üyesi ise evli olmayışı mazur görülebilir. Dinsel görev sahibi olmak buna örnek verilebilir.”¹²⁴ Sanayi öncesi kentte cemiyet hayatını ve kurallarını belirleyen temel öge gelenektir. Kuralları, yaptırım gücü yüksek olan kimseler tarafından belirlenmeyen ve hiçbir yerde yazılı olarak yer almayan gelenek, sanayi öncesi toplumların sosyal hayatında son derece nüfuzu olan bir olgudur.

“Sanayi öncesi kentin toplumsal yapısı içinde kişinin özel yaşantısı ve meslek yaşantısının kurallar ile tanımlı olduğu görülmektedir. Bu kurallar dizgesi ile birlikte varlığını sürdüren katı sosyal tabakalaşma yüzer-gezer, işsiz kişilerin kent içinde konumlanmasını engelleyen önemli sosyal kontrol mekanizmalarını oluşturmaktadır. Sjoberg sanayi öncesi kentte yer alan aile kurumu ve lonca kuruluşlarının birbiri ile sıkı sıkıya ilişkili bir sosyal ve ekonomik düzeni yansıttığını belirtmektedir. Sanayi öncesi kentte kişisel hayat toplumsal kurallar tarafından denetlenmektedir.”¹²⁵ Geleneğin oluşturduğu toplumsal kurallar, insan yaşamını kontrol etmekle yaşama yön vermektedir. İş seçiminden eş seçimine, giyim kuşamdan yeme-içmeye kadar birçok yaşamsal etkinliği belirlemektedir. Din olgusuyla şekillenmiş olan geleneğe sanayi öncesi toplumlar, yaşamlarına bu derece yön vermesine rağmen karşı çıkmamıştır.

“Sanayi öncesi kentin mekânsal yapısı, kentin ekonomik ve sosyal yapısı ile uyumludur. Sokaklar yalnız insanların ve taşıt aracı olarak kullanılan hayvanların geçeceği genişliktedir. Yapılar alçak ve sıkışıktır. Sosyal kontrol etkisi, etnik grup mahallelerinin, çeşitli meslek gruplarının ayrı ayrı yerleşmesinde kendini göstermektedir. Arazi kullanma şekillerinde bir farklılaşma ve ihtisaslaşma yoktur. Konutlar aynı zamanda işyeri, aynı zamanda okul, hatta alışveriş merkezi işlevi görürür.

¹²⁴ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 34.

¹²⁵ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 35.

(...)Teknolojinin kentsel dokudaki bir diğer etkisi mahallelerin konumlanmasında kendini göstermektedir. Yoğun ve yakın ilişkili mahalleler yan yana konumlanmıştır. Bu yerleşim üretici-aracı-tüketici arasındaki haberleşmeyi belirtmektedir.”¹²⁶ Sanayi öncesi kent yapısında insanların iç içe yaşadığı, mahremiyet sınırlarının dar alanlara çekildiği bir toplumsal yaşam görülmektedir.

“Sjoberg’in kurumsal çerçevesi içinde önemli bir nokta geleneksel yapının nasıl değiştiğidir. Geçiş halindeki kentte sosyal yapıyı oluşturan farklı öğeler, farklı hızlarda değişmektedir. Bunlar arasında ekonomik ve teknolojik gelişmelere uygun olanlar daha hızlı gerçekleşmektedir. Sjoberg genellikle aşağıdaki sürecin yaşandığını belirtmektedir.

- a. Geleneksel formlardan bir kısmının direnerek, varlığını sürdürmeye çalışması,
- b. Geleneksel yapıya özgü formların gözden geçirilerek değişmesi,
- c. Geleneksel formların ortadan kalkması,
- d. Ortadan kalkan form ve kurumların yerini yenilerinin alması.”¹²⁷

Geçiş dönemi kentlerde teknolojik ve ekonomik gelişmeler hızlandıkça geleneksel yapının çözüldüğü görülmektedir. Sanayi öncesi kent insanı dine ve onun oluşturduğu geleneğe sıkı sıkı bağlıyken, geçiş dönemi kent insanı bu bağlılığı sorgulamakta ve geleneğe olan inancını yitirmek üzeredir. Böylelikle sosyal yaşamda nüfuzu azalan geleneksel yapı itibarının zedelenmesiyle çözülmeye başlamaktadır.

“Sanayi kenti, sanayi öncesi kentten farklı olarak sanayi ve ticaret merkezidir. İdari ve dini işlevler önemini yitirmiştir. Sanayi kentinde kullanılan teknoloji çok farklıdır. Organik olmayan enerjinin sanayi ve tarımsal üretime, ulaşım ve haberleşmeye uygulanması, yoğun nüfusa ve örgütlenme olanağına sahip bir kent yaratmıştır. Modern kentlerin iç düzeni bu teknolojik farklılaşmayı yansıtır. Kentsel mekân sanayi öncesi kente göre çok geniştir. Yollar genişlemiş, yapılar yükselmiştir. Kentsel arazi kullanımında artan yoğunlukta ihtisaslaşma söz konudur. Konut ve iş yerleri arasında kesin bir ayırım vardır.”¹²⁸ Bu durumda sanayi kentinde sosyal yapının belirleyici unsurunun para olduğunu söyleyebiliriz. Yaşam, para ekseninde şekillenmektedir. Sanayi, ticaret, eğitim, kültür merkezleri parasal imkânlar ölçüsünde mekân, istihdam ve hizmet sunmaktadır.

“Sanayi kentinde ekonomik yaşantı çok gelişmiştir. Etkili bir örgütlenme, ussal çalışma ve standardizasyon vardır. Gelişmiş teknolojiye bağlı olarak elde edilen fazla üretim, yarı üretici ve üretici olmayan grupları yaşatmaya yeterlidir. Sanayi toplumu; toprağı işleyen

¹²⁶ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 35- 37.

¹²⁷ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 39.

¹²⁸ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 43.

köylüler ve onlardan sayıca fazla olan sanayi ya da hizmetlerde çalışan kitlelerle, bunlar üzerinde kontrol gücü olan üst tabakalardan oluşur. Bu sosyal tabakalaşma sistemi dikey hareketliliğe uygundur. Modern kentte insan ilişkilerinin kurulmasında kişinin gördüğü iş ve meslek çevresi etkindir. Kişiler arasında anonim insan ilişkileri egemendir. Sosyal farklılıklar hoşgörü ile karşılanır. Sosyal kontrol dolaylı olarak, ihtisaslaşmış formel kurumlarla uygulanır. Kent hayatı artan sosyal hareketlilik sonucunda yerellikten giderek uzaklaşmaktadır.”¹²⁹

Sanayi kentlerinde yaşam standartları, teknolojik imkânlar sebebiyle artmakta ve insan yaşamı, maddî anlamda profesyonelleşmektedir. Yaşamı, ticaret ve ticaretin kazanımları etrafında şekillenen kentli birey için geleneksel değerlerin yaptırımı zamanla azalmaktadır.

“Sonuç olarak teknolojiye organik enerjiden inorganik enerjiye geçiş çerçevesinde modern değerlerin hakimiyeti gündemdedir. Geleneksel kesimin ise giderek yok olacağı var sayılmaktadır. Bunun sonucunda mekânsal yapısı ve sosyal örgütlenmesiyle sanayi kenti ortaya çıkacaktır.”¹³⁰

Gelişmekte olan ülkelerde modern yaşam, toplumları geleneksel yaşamdan tam anlamıyla koparamamaktadır. Türkiye’de de görüldüğü gibi kitleler ve mekânlar dikotomik yapısını sürdürmektedir. Kent ve kır ayrımı mekânsal bağlamda yoğun olarak yaşansa da köy ve kasaba insanının yaşam standartları ile göçle gelen kentli insanın yaşam standartları arasında ciddi anlamda bir farklılık bulunmamaktadır. Bununla birlikte metropollerde yaşayan kimi kitlelerin yaşam koşullarının üst düzey olduğu da gözden kaçırılmayacak bir gerçektir.

“Modernleşme sürecinde feodal ilişkilerin çözülmesi; tarımın makineleşmesi; eğitimin kurumsallaşması, zorunlu hale gelmesi ve süresinin uzaması; kitlesel üretim ve kitlesel tüketimin yaygınlaşması, üretimin evden ayrılarak atölye ve fabrikalarda yapılması; pazarın genişlemesi/uluslararasılaşması; siyasetin ve işletmelerin bürokratikleşmesi; kent koşullarının sağlıklı ve hijyenik hale getirilmesi; iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler gibi çeşitli faktörler insanların kırsal alanlardan kentsel alanlara göç etmesine neden olmuştur.

Modernliğin yaygınlaşmasıyla kentlilik modern bir süreç haline gelmiş, Üçüncü Dünya ülkeleri de bu sürecin içine girmiştir. Dünya nüfusu büyük oranda kentlileşmiş, kırsal alanda yaşayanlar ise her geçen gün kentle daha sıkı ilişki içine girer hale gelmiştir. Köylüler bugün pazara (dolayısıyla kente) daha bağımlı hale gelmiştir. Köylülerin sağlık sorunlarını çözeceği yer, çocuklarını okutacağı yer kentlerdir. Kitle iletişim araçları kentin eğlence ve kültürünü ülkelerin en ücra köylerine kadar ulaştırmaktadır. Artık modern kent yaşamı, sadece kentte

¹²⁹ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 44.

¹³⁰ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 45.

yaşayanları değil, herkesi ilgilendirmektedir.”¹³¹ Bu durum kaçınılmaz boyutlardadır. Köy ve kasaba insanları -geleneksel hayatın en yoğun yaşandığı yerlerde bile- modern yaşamın imkânlarından sonuna kadar faydalanmak istemektedir. Tarım ve hayvancılık üretiminin giderek azalması köy ve kasaba insanının da zihniyet değiştirdiğini göstermektedir. Süper marketlerin kasabalarda yaygınlaşmasını hatta köylerde bile market kültürünün oluşmasını bu duruma basit bir örnek olarak gösterebiliriz. Üretmekten vazgeçen kimi köy insanı temel gıda maddelerini dahi marketten tedarik etmekte ve bunu da bir başarı, övünç kaynağı olarak kabul etmektedir. Müstakil evlerin yıkılıp yerine apartmanların yapılması da kente göç etmeyen/edemeyen köy insanın gözünün kentte veya kente ait olan yaşamda olduğunu açıkça göstermektedir. Kimi köy insanı kente ve kentin imkânlarının çoğuna ulaşamasa da televizyon ve internet vasıtasıyla kent yaşamına sunî olarak katılmayı tercih etmektedir. Bu durum modernizmin kentleşme sürecine dönük olarak ortaya koyduğu kaçınılmaz bir sonuçtur.

2.1.2.Kentleşme

Sanayi devrimi sonucunda ortaya çıkan fikirselsel, bilimsel ve teknik gelişmeler toplumların kaderini tayin edecek unsurları da beraberinde getirmiştir. Sanayi devrimine kadar kentleşme olgusu görülmemektedir. Öncesinde tarımla uğraşan toplumlar, sulak arazileri ve verimli toprakları genişletmek ve geliştirmek suretiyle kalabalıklaşarak yurt edinmişlerdir.

Sanayileşmenin bir gereği olan hammaddeye ulaşma ve enerji kaynaklarına yakınlık sebebiyle kurulan fabrikalar yerleşim bölgelerinin dışında kalmıştır. Üretim ve tüketim unsurlarının değiştiği bu dönemde, tarım toplumunun yerini sanayi toplumu almıştır. Bir süre sonra sanayiye dayalı ticaret merkezleri, insanların mesken tuttuğu yerler olmuştur. Böylece bu merkezlerin nüfuslarında ciddi artışlar görülmüştür. Bir yerleşim yerinin kimliğini belirleyen oradaki nüfusun azlığı ya da çokluğu olduğu bilindiğine göre nüfusun giderek artış gösterdiği kentlerde sanayileşmenin etkisiyle kentleşme olgusunun ortaya çıktığını görmekteyiz.

“İlk olarak kentleşme yakın doğudaki, Mezopotamya, Peru ve Çin’deki sarı nehir havzalarındaki yiyecek üreten toplumlarda ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni kültürel, ekonomik ve ekolojik şartların uygunluğudur. Mezopotamya’da ilk şehirleşme tekerlekli taşıma araçları, nehir kayıkları, sulama kanalları ve metalleri işleme sanatının gelişmesinin sonucu olarak,

¹³¹ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Haz. H. Özel ve C. Güzel, Ankara, Ayraç Yayınları, 2000, s. 501.

toplumdaki ekonomik, sosyal ve fiziki değişikliklerin meydana gelmesiyle oluşturulmuştur. Kentleşme Doğu Avrupa’da ise M. Ö. 3000 ile 2000 yılları arasında yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni sanat ürünlerinin ortaya çıkışı ile Doğu Akdeniz bölgesinde ticaret gelişmiş, gemi yapımında kullanılan teknolojinin gelişmesi ve ticaretin para ile yapılmaya başlaması ile de Roma ve Yunan İmparatorluklarının doğuşu gerçekleşmiştir. Roma kenti 4. yüzyılda 200.000 kişinin yaşadığı bir merkezdir. 5. yüzyılda imparatorluğun bölünüşü ile kentleşme durmuş ve ticaretle sanayi fiilen ortadan kalkmıştır. Ancak Orta Çağda kentleşme yeniden başlamış ama çok yavaş ilerlemiştir. Kentleşme yerleri haberleşme, ulaşım, ticaret ve yönetimin merkezi olan ve yeni kurulan devletlerin başşehirleri ve bölgesel merkez niteliği taşıyan yerler olmuştur.”¹³²

“Kentleşme; toplumun demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümünü içermekte olup demografik ve ekonomik tanım kentleşmeyi, sosyal ve kültürel tanım da kentleşmeyi kapsamaktadır.

- a. Demografik açıdan kentleşme, özellikle kırdan kente göçle beslenen nüfus fazlalığı olarak ifade edilebilir.
- b. Ekonomik açıdan kentleşme, işgücünün tarım sektöründen, sanayi ve hizmetler gibi tarım dışı sektöre aktarılması, üretimde farklılaşma ve uzmanlaşmayı ifade eder.
- c. Kültürel olarak kentleşme, sosyal örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma gerektiren, insan tutumu, davranışı ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci olarak ele alınabilir.”¹³³

Kentleşmeyi, nüfus artışıyla bağıntılı bir nüfus değişimi ve kentlerin sosyal ve ekonomik dönüşümü olarak da tanımlayabiliriz. “Kentleşme, ‘kentli’ diyebileceğimiz bir yaşam şeklini oluşturur. Beraberinde nüfus ölçüsü, nüfusun yoğunluğu ve nüfusun heterojenliği, sosyal münasebetlerin mahiyetini, derecesini ve sıklığını, dolayısıyla da sosyalleşmeyi ve bizatihi insan tabiatını tayin eder. Yani sosyal yapıyı.”¹³⁴

Kentlerde yoğunlaşan nüfusun farklılaşması ve örgütlenmesi kent toplumunun bir hususiyetidir. Bu bağlamda kentleşme Sanayi devriminin ve modernizm felsefesinin kazanımları sonucunda toplumsal yapıda oluşan köklü değişim ve dönüşümlerdir. Sanayi

¹³² Halis Adnan Arslantaş, **a.g.d.**, s. 171-174

¹³³ Yaşar Demirkan, **Kentleşme Sürecinde Dini Yaşam (Eryaman Örneği)**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 14.

¹³⁴ İhsan Sezal, **Şehirleşme**, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1992, s. 23.

devriminin ürettiği kentleşme, kırdan kente göç eden toplumların kent ve kent insanıyla bütünleşmesini ve kente uyum sağlamasını gerekli kılan sosyolojik bir olgudur. Bütünleşmenin ve uyumun gerçekleşmediği toplumlarda ‘kentleşme’ sosyolojik bir sorun ve süreç olarak varlık göstermektedir.

İlhan Tekeli’ye göre kentleşme, “bir yerleşmede ya da bir ülkenin yerleşmelerinde tarımsal olmayan üretim oranının artması ve tüm üretimin denetim ve koordinasyonunun yoğunlaşması sonucu, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme derecelerinin artması olayıdır.”¹³⁵ Kentleşmeyi, daha çok tarım dışı üretim bağlamında tanımlayan Tekeli, kentleşme sürecini belirleyen bazı değişkenler olduğunu belirtmiştir. Bu değişkenler; heterojenlik, hareketlilik, yarışma (rekabet), anonim ilişkiler, işbölümü, yoğunluk, ihtisaslaşma, çeşitlenme,¹³⁶ vb. şeklindedir. Bu değişkenler köy ve kent ayrımının; mekânsal alandaki, üretim özelliğindeki ve insanî ilişkilerdeki farklılıkların baz alınarak yapılmasıyla belirlenmiştir. Heterojenlik mekânın fonksiyonelliğini; yoğunluk, birim alana düşen nüfus oranını, sanayiye dayalı üretim özelliğinin oluşturduğu ortam rekabeti, sosyal yapıdaki değişimler dikey ve yatay hareketliliği ifade etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde görülen kentleşme, Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra ortaya çıkmıştır. “Türkiye hızlı bir kentleşme yaşamaktadır. Kentlerin nüfusu, doğumların ölümlerden fazla olması nedeniyle arttığı gibi, köyden kente göç yoluyla da çoğalmaktadır. Zaman zaman yurtdışından gelen göçler de bu süreci etkilemiştir. Kentleşmenin en yoğun biçimde duyulduğu yer, en kalabalık kent olan İstanbul’dur. Bu kentin nüfusu 1950’de 983 bin, 1960’ta 1 milyon 466 bine, 1970’te 2 milyon 132 bine, 1980’de 2 milyon 772 bine, 1985’te 5 milyon 475 bine yükseldi. Bugün ise 12 milyon civarındadır.”¹³⁷

Türkiye’de 1980 ve 1990 yılları arasında büyük bir artış gösteren kentleşme, olumlu birçok sonuçlarının yanında birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. “Kentleşme, köyler için enerjik, genç, açık göz, okuyup yazmış nüfusun kente göçmesi demek olduğundan, bir kan kaybı anlamını taşımaktadır.”¹³⁸ “Büyük kentler ve gelişmiş bölgeler kırsal alanların ve az gelişmiş bölgelerin genç ve kabiliyetli insan gücünü çekmektedir. Bu ise bölgeleri işe yarar nüfustan yoksun bırakarak, dengesizlikleri artırmaktadır.”¹³⁹ Bu durumda kentlerde nüfus ve ekonomik imkânlar açısından bir ‘yoğunlaşma’ görülürken, köylerde ise bir ‘çözülme’

¹³⁵ İlhan Tekeli, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 20.

¹³⁶ İlhan Tekeli, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 17.

¹³⁷ Mehmet Altan, **a.g.e.**, s. 34-35.

¹³⁸ Ruşen Keleş, **a.g.e.**, s. 54.

¹³⁹ Fehmi Yavuz, Ruşen Keleş, Cevat Geray, **Şehircilik: Sorunlar, Uygulama ve Politika**, Ankara, 2. Baskı, A.Ü.S.B.F. Yay., 1978, s. 109.

görülmektedir. Köy ve kentteki bu dengesizlik başta üretim azlığı ve tüketim fazlalığı olmak üzere birçok ekonomik, sosyolojik ve psikolojik sorunları ortaya çıkarmaktadır.

“Kentlerde endüstri ve hizmet sektörüne geçmek isteyen bireyler, toplumsal yapıda önemli değişimler doğurur. Suhere göre; ‘kentleşme; mekânda bir yerleşme, bir nüfus toplanması ve nüfus yoğunluğu, yerel bir örgütlenme, sosyal tabakalaşma, kurumlaşma, üretimde farklılaşma, uzmanlaşma, yeni bir yerleşme biçimlenmesi, sosyo-ekonomik ve kültürel değişime yol açan bir nüfus toplanması sürecidir.”¹⁴⁰ Üretim ve istihdamda tarımdan sanayiye geçişi gerekli kılan kentleşme olgusu toplumların yapısında köklü değişimlere yol açmıştır. Bunlar olumlu olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerde daha çok olumsuz değişimlere sebep olmuştur. Toplumların ekonomik ve sosyal anlamda refah düzeyine ulaşması; ama aynı zamanda küreselleşmeyle beraber bir kimlik yitiminin ortaya çıkması kentleşmenin sonuçlarındandır.

“Kentleşme, ‘dar mekânli’ cemaat hayatından, ‘geniş mekânli’ bir cemiyet (toplum) hayatına geçiş ve bu ikinci yaşama şekline göre yeni ‘sosyal münasebetler’ ve bunun gerektirdiği ‘yeni teşkilatlanmalara giriş’tir.”¹⁴¹ Bu durumda kentli olan insan için insan yaşamındaki akrabalık, komşuluk ve hatta aile içi ilişkilerin belirleyiciliği zayıflamakta; sendika, dernek, parti, vb. örgütlerle birlikte hareket eden insan ise ‘birey’leşmektedir. Kentleşme sonucunda özellikle sosyal yapıda meydana gelen sorunlar, bireylerin iç dünyasını da olumsuz anlamda etkilemiştir. Kendi içinde yeniliği, konforu, estetiği taşıyan kentleşme insanın tabiatından kopmasına, geleneksel değerlerinden uzaklaşmasına ve bunlara bağlı olarak birtakım ruhsal sıkıntılar yaşamasına sebep olmaktadır.

2.2. Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Kentleşme ve Sorunları

Kentlerde yaşayan nüfusun sosyal ve kültürel yapısını ifade eden kentlileşme, ‘kentte yaşama biçimini’ belirlemektedir. Kentte yaşama biçimi, kenti oluşturan kitleler tarafından belirlenmektedir. Kırsal alandan kente göç eden kitleler kentte yaşama biçimini uygulamak zorunda kalmaktadır. Bu kanunlarla belirlenmiş bir yaptırım değildir. Tıpkı geleneğin yaptırım gücü gibi modern kentin de yaptırım gücü vardır. Kırdan kente göç eden birey kentte

¹⁴⁰ Sülün Evinç Torlak, Ferihan Polat, “Kentlileşme Sürecinde Kimlik Farklılaşması Açısından Denizli’de İki Mahallenin Karşılaştırmalı Analizi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Sayı:8.2 2006, s. 67-86.

¹⁴¹ İhsan Sezal, **Şehirleşme**, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1992, s. 22.

kentin kurallarına göre yaşayarak kentlileşmektedir. Göç eden bireyin kente uyum sağlamakta zorlanması sonucunda 'kentlileşme' kavramı olumsuz bir anlam kazanmıştır. "Kentlileşmiş kentlinin nitelikleri arasında din ve vicdan hürriyetine saygı, bireyleşme, anonim ilişkiler kurma ve akılcı davranma sayılabilir. Kentleşmeye doğru daha yavaş bir dönüşüm geçiren Batı toplumlarında kentleşme ve kentlileşme hemen hemen eşzamanlı olmuştur. Türkiye gibi ülkelerde kentleşme ve kentlileşmenin eşzamanlı olmayışı ise kentleşmenin yanında 'kentlileşme' gibi bir terimin gelişmesine yol açmıştır."¹⁴²

Sosyolojik açıdan incelendiğinde de kentlileşme olgusu bir sorun olarak görülmektedir. "Geleneksel değerlerin, alışkanlıkların ve ilişki biçimlerinin içinin boşaltıldığı ve yerinden yurdundan çıkartılıp oynatıldığı, bunun yerine yeni biçimlerin ikame edilmeye çalışıldığı süreç olarak kentlileşme, kimliksel bir dönüşümü içermekte, değerlerdeki, davranış kalıplarındaki, toplumsal pratikteki ve gündelik yaşam alanındaki özgül bir birleşmeyi ve belli özelliklerle şekillenmiş bir birey tipini işaret etmektedir."¹⁴³ Kente özgü işlerle yaşamını idame ettiren ve kente özgü tutum ve davranışları, değer yargılarını benimseyen kır kökenli insan, bireyselleşmekte ve kentlileşmektedir. Kente ve kent kültürüne tam anlamıyla uyum sağlayamayan birey için kentlileşmek bir olumsuzlamadır.

"Kentleşme sonucunda toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişim meydana getirdiği gözlemlenmektedir."¹⁴⁴ "Kentlileşme; kırsal alan nüfusunun kentsel alana göçüyle tarım dışı faaliyetlere yönelmesinden ibaret olmayıp, kente ait değer sistemi ile kurumlara ve örgütlenme biçimlerine giderek nüfuz etme sürecini teşkil etmektedir. Bu süreçle birlikte yeni meslekler çıkmakta, toplumun çeşitli kategorilerinde mesleki kaymalar kaydedilmekte, mevcut statülere dair algılar ve bir sınıfın diğer bir sınıfla olan ilişkisinin niteliğini değiştirmektedir."¹⁴⁵

Kentlileşme, kendi içinde bir sosyal değişimi barındırmaktadır. Hali hazırda kente yaşayan kitleler ile kırdan kente göç eden kitlelerin birlikte kentte yaşamaları toplumsal değişime sebep olmaktadır. Zira, geleneği yaşattığı var sayılan köy insanı ile gelenekten bütün bütün kopmuş olduğu düşünülen kent insanının ortak paydada buluşması gerekmektedir. Bu ortak payda ise 'kentte yaşama biçimi'dir. Kentte yaşama biçimine geçişte köy insanı kendinden ve değerlerinden birtakım feragatlerde bulunmak zorundadır. Örneğin apartman

¹⁴² Mehmet Altan, **Kent Dindarlığı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011. s. 32-33.

¹⁴³ Erol Genç, 'Kentlileşme, Geleneksel-Modern Gerilimde Kimlikler', **Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, T.C. Başbakanlık D.İ.E Yayınları, Ankara, 1997, s. 312-313.

¹⁴⁴ Ruşen Keleş, **Kent Bilim İlkeleri**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1984, s. 8.

¹⁴⁵ Nur Vergin, **Din Toplum ve Siyasal Sistem**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s. 145.

komşuluğu ile ‘düzayak’ ev komşuluğu arasındaki farkı kabul etmek zorundadır. “Kent yaşamında geniş, yoğun ve heterojen nüfus içinde yaşamak bireyler arasındaki ilişkilerde anonimlik, yüzeysellik ve geçiciliği doğurmakta ve bu ilişkilerden kaçınılamamaktadır.”¹⁴⁶ Kentli olmaya çalışan insanın kentte hâkim olan değer yargılarını benimsemesi ve bu amaçlar doğrultusunda yaşaması gerekmektedir. Zira “kent, sadece yeni bir ekonomik teşkilatlanma ve değişmiş bir fiziki çevreyi belirtmez; aynı zamanda insanın davranış ve düşüncelerini de tesir eden yeni bir farklı düzeni ifade eder.”¹⁴⁷

“Kentleşmede köy ailesinin bir yandan şehir ailesine dönüşümü, diğer yandan şehir ailesinin yaşamını benimsemesi ve köyle ilgili değerleri-buna bağlı davranışları terk etmesi kentleşmeğe dönüşümü ile yakından ilgilidir. Kentleşme veya şehirliliğe birey ölçeğinde bir değişim sürecidir.”¹⁴⁸ Köy insanının kente intibak etmesi, kentte yaşamın amaç ve biçimini benimsemesi ve bunu pratikleştirmesi, kentle ve kent insanıyla bütünleşebilmesi kentleşmenin bir gereği olarak görülmektedir. Kentin yaşam biçimini benimsemekte ve kentte yaşama amacına uyum sağlamakta zorluk çeken birey için kentleşme, kaçınılmaz bir problem olarak ortaya çıkmaktadır.

“Kentleşme de kentleşme gibi, ekonomik olarak kentleşme ve sosyal olarak kentleşme şeklinde tanımlanmaktadır.

I. Ekonomik olarak kentleşme, kişinin geçimini tamamen kente özgü sanayi ve hizmet sektöründeki faaliyetlerden sağlaması; üretimde farklılaşma ve uzmanlaşmanın olması; kadınların ev dışında iş imkânlarına kavuşması; ailede harcamaların ortaklaşa yapılması ve tasarruf düşüncesinin yerleşmesi gibi özellikler ekonomik olarak kentleşmeyi tanımlamaktadır.

II. Sosyal olarak kentleşme, kentleşme akımı sonucunda, sosyal değişimin insanların davranışlarında ve değer yargılarında, maddi ve manevi yaşam biçimlerinde gerçekleştirdiği farklılıkların oluşma sürecidir.”¹⁴⁹

Köyden kente göç eden insan için kentleşmek bir anlamda kimlik değiştirmektir. Toplum bazında, kentleşmek ise bir toplumsal değişim süreci oluşturmaktadır. 1950’li yıllardan günümüze kadar ülkemizde yaşanan gelişmeler, kentleşen Türk insanının serüveni göstermektedir. Kimi köy insanı kentte *olduğu gibi* yaşasa da büyük çoğunluğu kentin yaşam biçimine intibak etmeye çalışmaktadır. Bu intibak tam anlamıyla olmamakla beraber köy

¹⁴⁶ Ercan Tatlıdil, **Kentleşme ve Gecekondu**, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1989, s. 5.

¹⁴⁷ İhsan Sezal, **Şehirleşme**, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1992, s. 23.

¹⁴⁸ Cengiz Giritlioğlu, **‘İç Göç ve Kentleşme’**, **Kentleşme ve Kentleşme Politikaları**, İstanbul, 1992, s. 52.

¹⁴⁹ Yaşar Demirkan, **Kentleşme Sürecinde Dini Yaşam (Eryaman Örneği)**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Ankara, 2003, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.17

insanında değer yitimine sebebiyet vermektedir.

Kentleşmeyi başlı başına bir problemler yumağı kabul eden Mustafa Kutlu hikâyelerinde kentleşmeyi iki açıdan ele almaktadır. İlk olarak, kentleşmeyi birey ve toplum açısından değerler yitimi olarak algılamaktadır. İkinci olarak ise, kentleşmenin, mekânsal bağlamda oluşturduğu birtakım problemleri gündeme getirmektedir. Eserlerinde kentleşmenin birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini, kentli insanın sorunları ve göçle gelen insanın sorunları şeklinde ortaya koymaktadır. Kutlu'nun hikâyelerinde kahramanlar, uzun zamandır kentte yaşayan kentli insan da olsa göçle gelen insan da olsa kentleşmenin sorunlarından ilk olarak 'kentlileşme' olgusuyla yüz yüze gelmektedir. Kentlileşme olgusunu bir sorun olarak gören ve bu sorunla en çok mücadele eden köyden kente göç eden insanın olduğu bilhassa vurgulanmaktadır.

Kentleşme olgusu modernizmin ve modernleşmenin bir sonucudur. Anlam ve işlev bakımından bir değişimi ve dönüşümü mecburi kılan modernizm, "genel olarak, geleneksel olanı yeni olana tâbi kılma tavrı, yerleşik ve alışılmış olanı yeni ortaya çıkana uydurma eğilimi veya düşünce tarzı; bir inanç sistemi ya da öğretisi bütününe değişen koşullara uyarlama eğilimi ya da hareketi; özel olarak da, Batıda 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve Kilisenin teolojik öğretisiyle toplum teorisini kentleşme ve endüstrileşmenin, geleneksel otoritenin çöküşü ve liberal/demokratik düşüncelerin yükselişinin ve nihayet modern bilimin etkisiyle dünya görüşünde vuku bulan değişmelerin sonucu olan yeni toplumsal ve politik koşullara uyarlamayı amaçlayan tavır, hareket"¹⁵⁰ anlamlarına gelmektedir. Toplumsal açıdan köklü sosyal değişimlere sebep olan modernleşme ise "geleneksel otoritenin gerilemesiyle okuryazarlığın ve kentleşmenin artışına karşılık gelmektedir."¹⁵¹ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere kendinden öncekini yok etme üzerine kurulan modernizm ve modernleşme, geleneği yozlaştırmaktadır. Modern yaşam gerek mimarisi ve yaşam koşullarıyla gerekse de değerler dünyasıyla geleneksel yaşamın yerini almaktadır. Modernizmin yıkıcı etkisi insanların düşünce ve his dünyalarını dolayısıyla da toplumları bozguna uğratmaktadır. Sanayinin ve ticaretin hâkim olduğu yaşam bölgeleri zamanla modernleşerek kentleşmektedir.

Kentleşmenin bir sorunu olan göç başka bir sorun olan kentlileşmeyi doğurmaktadır. Bu minvalde "göç; algıdaki değişim ile başlayan, mekânda yer değiştirme ile devam eden ve varılan yere uyumla tamamlanan bir süreçler bütünüdür."¹⁵² Geçim kaynağını sanayinin

¹⁵⁰ Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2003, s. 272.

¹⁵¹ Ahmet Cevizci, **a.g.e.**, s. 272-273.

¹⁵² Bekir Ali Demirel, "Doğu'da Göçün Temelleri", **Pivolka Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 14, 2004, s. 7.

oluşturduğu yerlerde tarımsal üretime olan ihtiyaç azalmaktadır. Bu durum tarımsal üretimin yapıldığı köylerin terkiyle sonuçlanmaktadır. Köylerdeki iş potansiyelinin azalması, Kutlu için göçü zorunlu kılan bir sebeptir. *“Köyünü kentini terkedip buraya taşınanlar şehre geldim diyecek öyle mi? Yok canım, millet enayi mi? Elbette nereye konduğunu biliyor. Kim gönül rızası ile yerini-yurdunu terk eder. İşte, mecburiyetten.”*¹⁵³

Kentleşme oranının en fazla olduğu İstanbul için ‘Taşı toprağı altın’ deyimini kullanılmaktadır. Bu deyim iş sahasının genişliği açısından doğrudur. Kente göç eden her insan ‘bana göre de bir iş vardır elbet’ anlayışı ile hareket etmektedir. Bu anlayış kentin cazibesini arttırarak köylerin boşalmasına sebep olmaktadır. Kutlu, kente göç eden insanlara hak vermekle beraber köylerde nüfusun azalmasına da hayıflanmaktadır.

*“Gidin bakalım. Her güz kurulur bu kervan. Köy kendini geçindiremiyor. Gurbetin geliri olmasa halimiz harap. Güzün gidecek, bahara yonca biçiminde dönecekler. Bazıları artık dönmüyor. İstanbul gurbetinde yerleşip kalanlar var. Köyün nüfusu gide gide azalıyor. Onlar da oraya bir bahçe kurmaya gidiyorlar. İnsanoğlu dünyaya niçin gelir? Herhalde bir bahçe kurmaya gelir. Bu düşünce ile gülümsüyorum. Dünya dediğimiz de bir gurbet değil mi?”*¹⁵⁴ Yadigâr, köylerin terk edilmesine üzülse de göç kaynaklı gurbet ile tasavvuftaki gurbet kavramını özdeşleştirerek bu düşüncelerle kendisini teselli etmektedir. Burada aslında Kutlu’nun göç olgusuna bir başka açıdan bakışını görmekteyiz.

Köyden kente göç, bünyesinde çeşitli sorunları da taşımaktadır. Köydeki yaşam anlayışı ve şekli kentin yaşam anlayışına ve şekline uymayan insan, maddi ve manevi sıkıntılar yaşamaktadır. Kutlu, *Beyhude Ömrüm*’de bu sıkıntılara dûçar olan kahramanlarından biri olan Dursun Efendi’nin üzerinden kentte yaşamanın zorluklarını sıralamaktadır. *“Dursun Efendi boşa koydu olmadı, doluya koydu olmadı. Zaten doğuştan topaldı. Rençberliğe dayanması zordu. Akrabaları, daha önce İstanbul’a gitmiş, her biri bir iş tutmuştu. Haber salıp duruyorlardı: ‘Sen de gel, elbet sana da bir iş buluruz.’ Dursun davarları sattı, evi-barkı, tarlaları öylece bıraktı, İstanbul’un yolunu tuttu. Karısı Hacer, nişanlı kızı Zeynep, Süleyman ve yıllar sonra doğan beş yaşındaki Bilal. Bir gecekondu semtinde, akrabalarının bulduğu küçük bir gecekonduya yerleştiler. Dursun’a eski, üç tekerlekli bir işporta arabası buldular, bir de zabitanın pek uğramadığı bir köşe. Oracıkta fındık-fistik satacaktı. Topal bacağıyla İstanbul trafiğinde dolaşamazdı. Artık ne kazanır ise Allah bereket versin. Süleyman alüminyum tepside simit satıyor, Hacer evlere temizliğe gidiyordu. Ne yalan söylemeli köyde kazandıklarından çok kazanıyorlardı ama masraf fazla*

¹⁵³ Mustafa Kutlu, **Rüzgârlı Pazar**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 35.

¹⁵⁴ Mustafa Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 72-73.

idi. Elektrik, su, telefon parası; yol parası, markete girince şunu da alayım şunu da alayım derken para bitiyordu. Bir zaman İstanbul'un işine akıl erdiremediler.”¹⁵⁵

Kentte yaşamak insana *pahalıya mâl* olmaktadır. Zira kentte daha çok sınaî ürünler tüketilmektedir; yiyecek, içecek, giyim-kuşam, kozmetik, dekorasyon ürünleriyle temel ev gereçleri (beyaz eşya, koltuk takımı, halı, perde vb.). Bilindiği üzere sanayi ürünleri öncelikle hammadde olarak yer altından ve topraktan çıkarılarak fabrikalara taşınır. Çeşitli makinelerde işlenerek hazır hale gelen bu ürünler tüketiciye ulaşmak için değişik ulaşım vasıtalarıyla kent merkezlerine dağıtılır. Herhangi bir ürün yer altından tüketiciye ulaşıncaya kadar birçok el değiştirdiğinden ürünün maliyeti artmaktadır. Dolayısıyla temel gıda maddelerinden ulaşım kadar, su, elektrik, gaz ve sağlık gibi hizmetlerin birçoğu kentte pahalıdır. Kentteki birçok insan da alım gücünün yetersiz olması sebebiyle bu hizmetlerden yararlanamamaktadır. Kentte paraya hâkim olmanın zorluğunu Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*'da şu cümlelerle dile getirmektedir. “*İnşaat işçiliği, hamallık, ne iş olsa yapıyor. Yapıyor ama şehir yeri burası. İnsanın parası yolda yürürken biter de, ulan nasıl bitti bu para diye şaşkınlıktan küçük dilini yutar. Yol parası diye bir şey vardır bir kere; her şey kiloyla, kese kağıdı ile, poşette az-az alınır; alınacak şeylerin ardı arkası kesilmez. Odun-kömür, çocukların üstü başı, elektrik, su ne yana dönsen para. Recep Efendi'nin iki yakası bir araya gelmez, gam-kasavet koyulaşır, tütün üstüne tütün, ağzını dilini bıçak açmaz. Köy yerindeki süt-yoğurt bolluğu, tandırdan çıkan has ekmeğin kokusu, hele ki hava yoktur buralarda.*”¹⁵⁶

Kentte alım gücünün zor olması, göçle gelen insanın kentte alamadığı temel besin gıdalarını köyden temin etmesini gerekli kılmaktadır. “*Bizim tarafın adamı artık şehre çekildi ya; yine de bulgurunu, tarhanasını; hatta olana göre yağını. peynirini hâlâ baba ocağının son kalıntılarından devşiriyor. O sebeple yolcudan çok yükü var gidenlerin.*”¹⁵⁷

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerindeki temel mesele Türkiye'de yaşanan toplumsal değişimdir. Yazar, bu değişimin sebeplerini, sonuçlarını ve değişimi yansıtan olguları eserlerinde işlemektedir. Kentleşmeyle birlikte hayata dair zihinsel algıları ve pratikleri değişen insanların zihinsel ve pratiksel süreçleri de kahramanların yapıp ettikleriyle ortaya konmaktadır. Köyden kente göç etmiş olan ve kentte tutunmaya çalışan insanın kent algısı âdeta bir mücadeleyle andırmaktadır. “*Şehir yeri iyi de, her an tetikte olacaksın işte o kötü. Kime güveneceğine bilemiyorsun. Köylü milletiyiz biz.*”¹⁵⁸

Kutlu, göçle gelen insanı doğal yaşamından sıyrılan yapay bir yaşama adım atan birey

¹⁵⁵ Mustafa Kutlu, **Hayat Güzeldir**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 101-102.

¹⁵⁶ Mustafa Kutlu, **Rüzgârlı Pazar**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 14.

¹⁵⁷ Mustafa Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 169-170.

¹⁵⁸ Mustafa Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s.169.

olarak algılamaktadır. Bu durum kentleşmenin sorunları olarak varlık göstermektedir. Çünkü kırsaldaki yaşam tabiatla iç içe, insanın yaratılışına uygun, kimyevî katkı ve atıklardan, teknolojiden uzak; insanî ilişkilerin samimi ve tabiî olduğu bir yaşamdır. Modernizm zihniyeti insanları sanayi ile kalkınan kentler inşa ettirmeye ve bu doğal yaşamlarını terk ettirmeye zorlamaktadır. Oysa “kurduğumuz medeniyet esasen tarım toplumuna dayanıyordu. Biz sanayi kuramadık. Sanayi medeniyetini inşa edenlerin fikir ve eserlerini ya ithal ettik ya da taklit. Belki vahşi kapitalizmin kurduğu bu sanayi, bu medeniyet bizim inanç ve geleneğimize uymuyordu.”¹⁵⁹ Sanayi kentine göç eden insan maddi ve manevi açıdan fitratına uygun yaşamdan uzaklaşmaktadır.

Mustafa Kutlu, modern yaşam biçimini insana ve tabiata verdiği zararlarından ötürü eleştirmektedir. Çünkü “köy, tarımsal üretimi, tabiatla iç içe yaşamı, sıcak insani ilişkileri, gelenek ve inançlara bağlılığı, modern kent ise bütün bunları dışlayan, insanlık ve fitrat dışı bir hayatı temsil etmektedir. Bu nedenle Kutlu her zaman köyün/kasabanın yanında, modern kentin karşısında olmuştur.”¹⁶⁰ Yazar, *Arkakapak Yazıları*’ndaki *İçimizden Geçen Irmak* hikâyesinde modern yaşamının olumsuzluklarını sıralamak suretiyle geleneksel yaşam biçiminin fitrata uygunluğunu şu cümlelerle vurgulamaktadır: “*Irmağa doğru koşuyorduk. Etrafta ne motor sesi, ne parfüm kokusu duyuluyordu. Gökdelenlerin gölgesi gönlümüzü karartmamıştı. Ne gün korkusu ne istikbal endişesi. Kanser, İMF, bilgisayar ve kredibilite icat edilmemişti. Hastanede, hapishanede, maliyede, poliste ve genelevde kaydımız yoktu. Buna mukabil gerçekten gülebiliyor, hakikaten ağlayabiliyorduk. Zenginlik ve fakirlik, güzellik ve çirkinlik, bayağılık ve saygınlık bize göre değildi. Omuzlarımızın üzerinde ne ideolojiler, ne kalkınma reçeteleri, ne turistler, ne istihbarat raporları, ne de oy kaygısı vardı... Görgüsüzdük. Çalı-çırpının, börtü böceğin, yağmurun ve kaplumbağanın dilinden anlıyorduk. Bir de ırmağın bizi çağıran sesi. Çıplak ayaklarımızı reklamların burnuna doğru uzatabilirdik. (...) Beşimiz bir aradayız. Toprak, su, hava, ateş ve biz ...*”¹⁶¹

Kutlu köy yaşamını, tabiî yaşamı ideal yaşam olarak anlatmaktadır. Tabiatı bir bütün halinde ele alarak işlemektedir. “*Masmavi lekesiz bir gök, parıl parıl bir güneş, kilometreler boyu uzayıp giden yemyeşil otlar kaplı bir yayla, otların arasından kıvrıla kıvrıla akan beyaz çakıl taşlı dupduru bir çay’la bezeli, yeni bir dünyaya açtı gözlerini. Rüzgâr kekik kokuyordu. Derede alabalıklar vardı. Kapı itleri Alaş sıçraya oynaya, davarın önünü almaya*

¹⁵⁹ Mustafa Kutlu, **Huzursuz Bacak**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.119.

¹⁶⁰ Necip Tosun, **Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu**, Dergâh Yayınları, Ankara, 2004, s. 21.

¹⁶¹ Mustafa Kutlu, **Arka Kapak Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 21-23.

uğraşıyordu.”¹⁶² İnsan eli değmemiş ve dolayısıyla bozulmamış ve kirlenmemiş ideal bir ortamdır köy yeri. Yine *Yokuşa Akan Sular*’ın mukaddime kısmında modern yaşam biçiminin eleştirisi yapılmaktadır. “Çocuğunu başkaları büyütecek, hafta sonu görürsün. Aşını başkaları pişirecek, sen yersin. Karını akşamdan akşama bulursun. Yorgunluktan kemiklerin sızlayacak, aldırma. Taksitle al evini, taksitle döşe, taksitle yaşa. Seni de başkaları yaşıyor, inana buna.”¹⁶³

Kentleşme, insanın sırtına fazlaca yükler yığmakta, insanı kalabalık ve meşguliyeti fazla bir yaşamın kollarına atmaktadır. İnsanların fazla meşgaleleri akraba ve dostlarla irtibatı kesme noktasına getirmektedir. “Evinden apartmanına, dükkânından arabasına, insanından hayvanına bir oturmamışlığın, bir tedirginliğin, bir gözleri dört açılmışlığın, bir kıpır-kıpırlığın kol gezdiği bu büyük şehrin kenar semtinde, bir hafta tatili nasıl geçer? Köy komşuluğu, hemşerilik, hısım-akrabalıktan üreyen, asıl biçim ve mânası ile artık çok uzaklarda kalmış bir münasebeti; çok-çocuklu, tıks tıks, ter içinde gidilen ziyaretlerle, hasta görmeleriyle gitgide azalarak yürüyen, dedelerden babalara zorla, babalardan çocuklara artık hiç geçmeyen bir kısır, önü tıkalı alışkanlıkla geçer.”¹⁶⁴

Kent yaşamında meşguliyetler o kadar fazladır ki insan zamanla yarışmaktadır. Köyden kente yeni gelmiş Bican için bu durum çarpıcı bir tablo oluşturmaktadır. “Her şey karmakarışık, her şey hareketli. Fıkır fıkır kaynıyor. Bu insanların ne kadar acelesi var.”¹⁶⁵ Kentin bu karmaşasında ve meşguliyetlerin fazlalığından zamanı kontrol edemeyen insan için dinî yaşam da sekteye uğramaktadır. Bunun en güzel örneğini *Yokuşa Akan Sular*’ın *İkindiyi Kılmak* hikâyesinde görmekteyiz. Öğretmen Recai Bey’in ders bitiminden sonraki yaşadıklarından oluşan hikâyede Recai Bey, aklının bir ucunda olan ikinci namazını kılma düşüncesini meşguliyetleri dolayısıyla gerçekleştirememektedir. Yapması gereken işleri öncelikle ve bunun için namaz kılmayı ötelemesi, kentleşmiş bireyin din algısındaki düştüğü zafiyeti ortaya koymaktadır. Ancak Kutlu, Recai Bey’i ikinci namazını kaçırmış olmasının derin üzüntüsü içinde elektrik faturasını sıra ona geldiği halde ödetmeyerek akşam namazı için camiye göndermektedir. Yazar, böylelikle manevî hissiyatın ağırlığı altında ezilen Recai Bey’in iç hesaplaşması sonucunda dünyevî meşgaleden kurtulmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Recai Bey’in tavrıyla, insanın din ile irtibatının sağlam olması gerektiğine gönderme yapmaktadır. Ayrıca Recai Bey’in meşguliyetleri dolayısıyla akrabalarını ziyaret etmekte gecikmesi ve İhsan Amca’nın ölüm haberini alması kentleşme sonucunda insanî

¹⁶² Mustafa Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 25.

¹⁶³ Mustafa Kutlu, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁶⁴ Mustafa Kutlu, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁶⁵ Mustafa Kutlu, *a.g.e.*, s. 36-37.

ilişkilerinin zayıfladığını hatırlatmaktadır.

Mustafa Kutlu'nun kentleşmenin sorunlarına değindiği bir diğer konu da yoksulluktur. Bilhassa *Rüzgârlı Pazar ve Yoksulluk Kitabı* adlı hikâyelerinde bu konuya değinmektedir. Kutlu'nun yoksulluğa bakışı iki türdür: İlk olarak yoksulluk, kimi insanlar için Allah'ın takdir ettiği şeydir. Yani Allah'ın tayin ettiği maddî imkânlar ölçüsünde yoksul olmaktır. İkinci olarak da zenginlerin kendi haklarından fazlasını kullandığı ve fakirleri gözetmediği için yoksulluk hâsıl olmaktadır. Kutlu'ya göre yoksulluk, kentte oluşan bir durumdur. Yoksa geleneksel yaşamın hüküm sürdüğü, yardımlaşmanın ve dayanışmanın hâlâ yaşadığı, 'komşusu açken tok yatılmayan' yerler olarak köylerde yoksulluk yaşanmamaktadır.

Yoksulluğun oluşmasında göç önemli bir etkidir. Köyden kente iş bulmak için gelen insanlar kentin ekonomisi altında ezilmektedir. Kutlu, bu durumu şu sözlerle ortaya koymaktadır: "*Gedikpaşa şehrin ortasında koca bir harabe, bir çürük diş. Harap binaların karanlık bodrumlarında hala ayakkabı imalatı yapılıyor. Yaz sıcağında atletle dolaşan, çalışan, soluk yüzlü, zayıf, beslenme bozukluğu çeken çirak çocuklar, genç kalfalar. Geçim sıkıntısından kendini alkole vurmuş ve genç yaşta çökmüş ustalar. Sahipleri tarafından terkedilmiş, dokunsan yıkılacak eski binalar. Bu binalara sığınan Doğu'dan gelmiş çok çocuklu fakir aileler. Balkondan balkona çekilen çamaşır ipleri; iplerde dalgalanan rengi atmış giysiler. Her yanda tiner kokusu.*"¹⁶⁶

"*Rüzgârlı Pazar*' da yoksulların ve bedensel yoksunların hayatlarını, fakirliklerini, toplumun en alt katmanında bir parça ekmek için mücadele veren insanları gözler önüne serer. Yoksulluğun yalnızca insanların kendi sorunları ve kaderleri olmadığı tezini de öne süren Kutlu, zenginlere zenginliklerini hatırlatarak, onların fakirleri gözetmeleri gerektiğini belirtir. Yoksulluğun kader olduğu gibi, çaresinin de yine kaderde yazılı olduğunu belirten Kutlu, zaman zaman devlete, zenginlere seslenirken, orta halli vatandaşları da toplumsal dayanışma ve kardeşlik gölgesinin altına çağırmaktadır."¹⁶⁷

Kutlu yoksulluğun kentlerdeki durumunu, çarpıcı bir dille ifade etmektedir. "*Yoksulun evi uzaktadır, kimse görmez. Yoksulun sesi kısılmıştır kimseler duymaz. Yoksulun yüzü soğuktur kimseler bakmaz; bakan olsa da başını çevirip gider.*"¹⁶⁸ Bu cümleler kentlerin sosyal yardımlaşma açısından ne kadar zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

"Kutlu, yoksulluk hallerinin yalnız sınırlı sayıda değil, toplumun büyük bir kesiminde, ciddi bir tehdit unsuru haline gelecek kadar önemli olduğunu belirtir. Kutlu, yoksulları

¹⁶⁶ Mustafa Kutlu, **Huzursuz Bacak**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 120.

¹⁶⁷ Ercan Yıldırım, **Mustafa Kutlu Hikâyeciliği**, Ebabel Yayınları, Ankara, 2007, s. 152.

¹⁶⁸ Mustafa Kutlu, **Rüzgârlı Pazar**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 41.

anlatırken onların psikolojik arka planlarındaki fırtınaları da dile getirerek, nasıl bir sorunla karşı karşıya kaldığımızı açıklar: ‘Çocukların dargın bakışlarından çelik parıltılar fışkırıyor. Babalar yumruk sıkıyorlar ve askerdeki oğullar gökyüzünde bir turna katarı arıyor. Dedelerin ağzı kapalı. Nineler ses vermiyor. Gelinler yaslı. Ve çelimsiz genç kızları dengesiz beslenme, akrabaları borç, komşuları ağıt bekliyor. Köşe başlarında, çamurlu ıssız sokaklarda, karın, yağmurun ve gökdelenlerin arasında, dağ başlarında, tarlalarda, kapısına kilit vurulan atelyelerin önünde bekliyorlar. İşsiz, umutsuz, aç, yorgun, hasta, küskün, sessiz ve kimsesiz.’¹⁶⁹

Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde yoksulluğun, insanı fizikî ve psikolojik yönden rahatsız eden durumlarını da okumaktayız. Kutlu yoksulluğun normal bir olgu olmadığını, modern insanın, modern yaşamın ve kentleşmenin yoksulluğa sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Bu fitrata ters durumun çözümünü de herkese hakkını teslim etmekte yani ‘isyan ahlakı’nda görmektedir. Bunun için “Duysun bizi insanlar. Onlar -yani zenginler- nasıl kas kas kasılıyor, nasıl yerleri titreterek yürüyor, parasını nasıl gözümüze soka soka harcıyor, bizim az-biraz sesimiz çıkmış çok mu?”¹⁷⁰ diyerek toplumun refah içindeki insanlarına çağrıda bulunmaktadır.

Kutlu, hikâyelerinde kent olarak çoğunlukla İstanbul’u ele almaktadır. Bunun sebebi İstanbul’un, bilhassa Osmanlı medeniyetini olmak üzere köklü medeniyetlere başkentlik eden kent olmasıdır. Hüküm süren medeniyetlerin son derece güçlü, köklü ve estetiğe önem vermiş olmaları İstanbul’u diğer kentlerden ayırmaktadır.

“Şehirlerin silueti onun hangi esasa, fikre, inanca, güce, medeniyet ve estetiğe mensup olduğunu ortaya koyar. Eski şehirler dünyanın her yerinde dini düşüncenin, inancın silüetini taşırlar. Budistlerin pagodaları, mabetleri; Hıristiyanların katedral ve çan kuleleri, Müslümanların kubbe ve minareleri, paganların piramitleri... Bir ara gözlerim Kızkulesi’ne takıldı. Onu hep Boğaz’ın firuze sularında salınan gizemli bir geline benzetmişimdir. Hangi umutsuz sevdanın rüzgârı ile kendini denize atmış, suya seccade salan dervişler gibi dalgalar üzerinde yürümeye başlamıştır.”¹⁷¹

Modernleşme ve sanayileşme karşısında varlığı ve güzelliği tam anlamıyla korunamayan İstanbul’un birçok güzellikleri ve özellikleri yitip gitmektedir. Kutlu, Huzursuz Bacak’ta Ömer Faruk’un dilinden modernizm anlayışının yıkıcı etkisine direnemeyen İstanbul’un değişimini büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir. “Heyhat! ... Bu ‘taşı toprağı

¹⁶⁹ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 152-153.

¹⁷⁰ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 159.

¹⁷¹ Mustafa Kutlu, Huzursuz Bacak, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 117.

altın' şehir, her şey satılık fehvasınca ihaleye çıkarılmıştır. Kızkulesi dahi ihaleden nasibini almış, yeniden dizayn edilmiş, masumiyetini kaybederek işletmeye açılmıştır."¹⁷²

Tarihi ve estetik yapılarıyla, köklü ve güçlü varlığıyla yüzyıllardır bozulmadan kalan İstanbul, küresel sisteme entegre olması sebebiyle, geçmişe dair maddî-manevî birçok değerini yitirmektedir. Günümüzde camilerin müze olarak algılandığı; türbe ve mezarlıkların turistik gezilere ayrıldığı; saray, kasır ve köşklerin halktan koparıldığı; sahillerin beton yapıların işgaline uğradığı; tarihi mekân ve yapıların estetikten yoksun modern yapılara dönüştürüldüğü, çevre tahribatının hat safhaya ulaştığı; apartmanlaşma ve dahası rezidans modasıyla komşuluk ilişkilerinin yok olduğu ve böylece maddî-manevî kültürel yozlaşmanın meydana geldiği bir kent halini almıştır. İstanbul'un bütün bu değişimlerine şahit olan Kutlu, kente dair olumsuzlamaları İstanbul üzerinden göstermektedir.

Kutlu, kentte yaşama biçimini belirleyen en önemli faktörlerden biri olan 'ev' kültürünün değişimini şu cümlelerle ifade etmektedir. *"İstanbul'da hayat tarzı ağır ağır değişiyor, ahşap evler yıkılarak yerlerine apartman yapılıyor, apartmanda oturmak bir statü sebebi sayılıyor, ahşap evde kalanlar alaturka kabul edilerek bir kenara atılıyordu.*"¹⁷³

Türk-İslâm mimarisinde mekânlar İslâmî hayat tarzına göre inşa edilmektedir. Medeniyetimizde genellikle evlerin inşasında ahşap, ibadethanelerde ise taş malzeme kullanılmaktadır. Bunun altında tasavvufî dünya algısı yatmaktadır. Bu algıya göre insanın bu dünyadaki ömrü sınırlıdır. Belli bir zaman sonra ölümle bu dünyadan ayrılacaktır. Dolayısıyla insana has unsurlar da bu dünyada kalıcı olmamalıdır. Bunun yanında İslâm'ın nişânesi olan camiler İslâm yaşadığı sürece ayakta kalmalıdır. Bu sebeple geleneksel mimarîmizde evler ahşap, cami veya mescidlerse taş yapılardır. Ahşap evin ömrü iklim şartlarına ve doğal afetlere göre değişiklik gösterirken taş yapılar yüzyıllarca ayakta kalabilmektedir.

Kutlu, ahşap evlerin yıkılarak yerine çok katlı apartmanların yapılmasını yukarıda bahsettiğimiz geleneksel anlayışın bozulması şeklinde yorumlamaktadır. Batıya has mimarî olan apartmanlar İstanbul'da inşa edilmeye başlandıkça insanlar en fazla iki ya da üç katlı müstakil evlerini beğenmez olmuşlar ve gözlerini apartman katlarına dikmişlerdir. Modernleşen insanlar, modern yaşam hızını arttırdıkça gelenekle irtibatını onu küçümseyerek koparmaktadır. Modernleşen insanın unuttuklarını yazar şu cümlelerle hatırlatmaktadır: *"Hem bu şehir meselesini Avrupa'ya göre değil, kendimize bakarak tahlil etmeliyiz. Daha düne kadar İstanbul'un yarısı kendi sebze ve meyvesini bahçesinde yetiştiriyordu. Anadolu'da*

¹⁷² Mustafa Kutlu, **Huzursuz Bacak**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.117.

¹⁷³ Mustafa Kutlu, **Chef**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.28.

her şehrin 'Bağlar' diye semti vardı. Yazın memurlar dahi oraya taşınır, tavuklar ve kıvırcık salata ile uğraşırlardı."¹⁷⁴

Kutlu, Huzursuz Bacak'ta değişen İstanbul'un yeni yüzünü hayıflanarak anlatmaktadır. *"İşte pencereden gördüğüm İstanbul'dan birkaç çizgi. Bu çizgiler giderek siliniyor; yerini başka resimlere terk ediyor. Fotoğraf değişirken insanlar da değişiyor. Fatmaanne'nin anlattığına göre Ay Apartmanı'nun sakinleri dahi değişmiş. Eskilerden iki komşu kalmış. Mahallede ahşap bina yok artık. Eski adamlar, eski kadınlar, eski çocuklar yok. Çoğu surdışına çıkmış. Mahallenin dokusu gibi nüfusu da değişmiş. Taşradan gelen çoğu fakir aileler varmış etrafta. Sokakta selam verecek tanıdık kalmamış. Fatmaanne ömrünü geçirdiği bu mahalleden bahsederken sanki çürüyüp bir gece ansızın devrilen iri bir ağaçtan söz ediyor.*"¹⁷⁵

Kutlu'ya göre İstanbul'un mimarî yapısı kapitalist sistemin imkânlarından faydalanan insanların ihtiyaçlarını gidermek ve kapitalizmin yegâne unsuru olan 'para'ya daha fazla sahip olabilmek için yok edilmektedir. *"Şehrin her yanını masa üzerinde kesip biçen eller gün geçmiyor ki Karaköy Meydanı'nı da delik deşik etmesinler. Caddeler açılıyor, kapanıyor; altüst geçitler inşa ediliyor, durakların yerleri değişiyor, binalar yıkılıyor-yapılıyor, saltanat tacım elbirliği, gönül hoşluğu ile başına geçirdiğimiz arabalar uğruna her zillete katlanıyoruz.*"¹⁷⁶

İstanbul'un estetik mimarî yapısının bozulmasının yanı sıra kimi zaman yıkılıp-yıkılıp yeniden inşa edilen kimi zaman da kaçak inşaatların kurulduğu bir mekân olan İstanbul fazladan sorunlarla boy göstermektedir. Çarpık kentleşmenin sonucu olarak düzensiz yerleşim, gecekondulaşma, alt yapı sorunu, devlet hizmetlerinden mahrum bölgelerin oluşması Kutlu'nun eserlerinde kentleşmenin diğer sorunları olarak varlık bulmuştur. *Zafer Yahut Hiç*'in Tepeköy'ünde İstanbul'da çalışmak için göçle gelen insanlar ikamet etmektedir. Semt, göç neticesinde büyüyerek İstanbul'a eklenmek üzeredir. Lakin Tepeköy, 'devlet eli'nin değmemesiyle kendi kendini kalkındırmaya çalışan bir semt olarak kentleşmenin birçok sorunuyla karşılaşmaktadır.

"Ferit içini çekiyor. Çayından bir yudum alıyor. 'Durum umutsuz. Devlet hazırlıksız, para kıt. Devlet halkın dinamizimine yetişemiyor. İşte şurada bir semt kurulmakta. Beş on seneye kalmaz şehirle birleşir. Ama ne alt yapısı var, ne üst yapısı. Bizim devlet ilk günden bu yana böyle galiba. Kervan yolda düzülür misali. Vatandaş kendi işini kendi görmek

¹⁷⁴ Mustafa Kutlu, **Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.58.

¹⁷⁵ Mustafa Kutlu, **Huzursuz Bacak**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.34,35.

¹⁷⁶ Mustafa Kutlu, **Arka Kapak Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.25.

zorunda kaldı. Ne yapsın. Nüfus artıyor, ekmek aslanın ağzında. Kentleşme böyle mi olur?’’¹⁷⁷

Kutlu, kasaba ve şehir gibi yerleşim yerlerinin bozulan mimarisini İstanbul dışındaki başka yerler üzerinden de anlatmaktadır. *Yoksulluk İçimizde* hikâyesinde Engin, çocukluğunun geçtiği kasabayı yıllar sonra görmektedir. Belli mesafesine trenle daha sonrasında da faytonla ulaşılan kasabanın adı hikâyede geçmemektedir. Kasabada daha önceden bulunan *Cihan Otel ve Kıraathanesi, Berber Selahattin* gibi mekânlar şimdi yoktur ve Engin’in çocukluğundaki göncüler arastası eski güzelliğini yitirmiştir. Kasabanın değişimi, anlatıcı tarafından modern yaşamın hâkim unsurları vurgulanarak anlatılmaktadır. “*Cihan Oteli’nde kalamadı. Eski şehir yitmiş. Kendisi çocuk değil artık. Bir ‘Hotel’de kalıyor. Altı ‘Restaurant’ olan bir hotelde. ‘Restaurant’ın önünde bulvar kılıklı bir asfalt cadde geçiyor. ‘Hotel’in tam karşısında gece boyu neonların fosfor yeşilini odasına yansıtan bir ‘Banka’ dikiliyor.*”¹⁷⁸

Engin, Süheylâ’nın hicret etmek istediği ‘harama batmamış belde’yi aramak ve bulmak için çocukluğunun geçtiği kasabaya gitmiştir. Lakin, kasaba Engin’in çocukluğundaki gibi değildir. “*Belde Sineması’nın yerinde büyükçe bir ‘iş hanı’ yükselmişti. Her yanda kendi sermayesinin bir taraftan bulaştığı reklamlar, ışıklı panolar. Asfaltın ulaşmadığı yer kalmamıştı.*”¹⁷⁹ Kasabanın değişimine ve dönüşümüne şahit olan Engin, aradığı harama batmamış beldeyi bulmaktan umudunu kesmektedir. Engin’in düşüncelerini anlatıcı şu ifade etmektedir. “*Hayır böyle bir belde yok. Harama bulaşmamış bir yer yok. Dünyanın her yerinde o hırıltılı kadın sesi. Her sokakta irin akıyor. Göncüler arastası elbet yıkılacak. Babası, amcası, berber Selahattin öldüler. Hiçbir esnaf artık dükkânının önüne dut dikemez. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir çarşısında, bir ikindi vakti, namazdan dönmüş insanlar, küçük bir çocuğu dut ağaçlarına çıkararak...*”¹⁸⁰ Bir başka mekânı ve bir başka zamanı arzulayan Engin o gece bavulunu toplayarak bir an önce, bu ‘şehirleşmeye çabalayan’ kasabayı terk etmektedir.¹⁸¹

Kutlu için kentleşme sorunu sadece maddî sorunlardan oluşmamaktadır. Engin’in kentleşen kasabası eski günlerdeki güzelliğini kaybetmiştir. Eski kasabanın çarşısında yaşayan gönül zenginliği yerini maddî zenginliğin simgesi olan bankaya bırakmıştır. Eşyanın, insanların ruh dünyalarını etkilediğini hesaba katarsak kentleşmenin ve kentsel faktörlerin

¹⁷⁷ Mustafa Kutlu, **Zafer Yahut Hiç**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.23, 24,

¹⁷⁸ Mustafa Kutlu, **Yoksulluk İçimizde**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.93.

¹⁷⁹ Mustafa Kutlu, **Yoksulluk İçimizde**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 94.

¹⁸⁰ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 95.

¹⁸¹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 96.

birtakım manevî sorunlar da oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Kentleşme, var olan düzenin yıkılmasıyla oluştuğuna göre düzenin bozulması bir sorun olarak görülmektedir. Kentleşmeye olumsuz bakışın bir diğer hikâyesi de *Bu Böyledir*'dir. Kutlu'da asfalt yol, modernleşmeyi ve modern kentleri oluşturan unsurlardandır. "Görüldü ki ovayı bir baştan bir başa bıçak gibi kesen, geniş, kara, parlak, sıvaşık bir yol açılıvermiş... Yanı başında durup bakıldığında, üzerinden geçildiğinde değil; Kırklar Tepesi'ne çıkıp yukarıdan seyredildiğinde görüldü ki; ne kırmızı kiremitli evler, ne Acıçay'ın üzerinde kurulan taş köprü, ne Ulu Cami'nin minareleri, ne de Kervansaray ovaya böylesine müdahale etmiş."¹⁸²

Geleneksel mimarîmize ait olan ev, köprü, cami, kervansaray gibi yapıların yaşanılan mekânı istila etmemiş olmaları ifade edilerek yolun kuşatıcılığının boyutları anlatılmaktadır. Böylelikle modernleşmenin ve dolayısıyla kentleşmenin kapsamı vurgulanmaktadır. "Yol besbelli ki ovayı hiçe saymış. Aslında ovadan önce kâğıt üstünde yer almış bu yol. Ovaya önce kâğıt üstünde müdahale edilmiş. Teller ve yol cebren ovanın ortasından geçip gitmiş. Şehrin üzerinden destur demeyip gerine gerine geçip giden bu teller; ve mezarlıkları, maydanoz maşaralarını, üzerinde el izi kalmış kapı tokmaklarını, alçacık bahçe duvarlarını, mürdüm eriklerini, Ahi Baba Tekkesi'ni yarıp geçen bu yol; Yorgancı Hafız Yaşar'ın yekpare hayatını da böldü."¹⁸³ Kasabanın ortasından geçen yolun verdiği zararlar sıralanarak kentleşmenin tabii yaşama olan müdahalesi anlatılmaktadır.

İnsanın, insana ve kendi dışındaki her şeye kavuşmasını, ulaşmasını sağlayan yol *Bu Böyledir*'de geleneksel yaşamın hâkim olduğu bir yaşamı bozguna uğraticı nesnedir. "Bir yere yol geldi mi her bir şeyin önü açılır. Yol gelen beldede hayat göz açıp kapayıncaya kadar değişir."¹⁸⁴ Yolla birlikte mütevekkil insanların yaşadığı kasaba, yavaş yavaş kentleşmeye başlamaktadır. Geleneksel değerleri ve unsurları yok ettiği için kentleşme bu anlamda Kutlu'da sorundur. Yazar, bu sorunun sınırsızlığını şöyle ifade etmektedir: "Yolun şehre açtığı kapı gittikçe genişliyor. Her şey genişliyor, şişiyor. Çok katlı evler çoğalıyor, sağda solda kamyonlar çoğalıyor. Şehre gelen giden çoğalıyor, alış-veriş arttı diyorlar. Su bile yetmez olmuş. Allah, Allah... Nasıl yetmez, o kadar çeşme, bunca yıldır, sabah akşam akar ha akar. Yok işte, yetmez olmuş, acaip makinalar gelmiş ırmak kıyısına, sazlıklara boru salmış, oradan su çıkarıp şehre gelen suya katacakmış."¹⁸⁵ Bu cümlelerle kentleşmenin tüketim üzerindeki sarsıcı etkisi de vurgulanmaktadır.

¹⁸² Mustafa Kutlu, **Bu Böyledir**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 36-37.

¹⁸³ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁸⁴ Mustafa Kutlu, **Zafer Yahut Hiç**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 86.

¹⁸⁵ Mustafa Kutlu, **Bu Böyledir**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 44.

2.3. Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Kentli İnsanın Görünümleri

Sanayileşme sonrasında kurulan modern kentlerde oluşan yaşam biçimi ve kurulan insanî ilişkiler kırsal yaşama göre farklılık arz etmektedir. Köy ve kasabalarda hâkim olan geleneksel yaşam biçiminin kentlerdeki geçerliliği yok denecek kadar azdır. İnsanî ilişkilerin derinlikli olduğu ve toplumsal dayanışmanın güçlü bir şekilde sürdürüldüğü geleneksel yapı, geleneksel değerlerle biçimlenmiş insan ve toplumlar meydana getirmektedir. Geleneğin ve modernizmin tanımlarıyla gelenekselden moderne evrilen insan tipini daha net görmekteyiz.

“Gelenek -tevârüs edilen şey- maddî nesnelere her türlü şeye olan inancı, kişi ve olay imajlarını, pratikleri ve kurumları içerir... Özünün ve kurumsal konumunun önemi bulunmaksızın intikal yoluyla varlığını sürdüren ve tekerrür eden her şey gelenektir.”¹⁸⁶ İnsanın ve toplumların en basit eylemlerinin dahi belirlendiği “geleneksel bir zeminde her şey yerli yerine oturmuştur. Böyle bir ortamda birey sanat formlarından insan ilişkilerine, yemek yapma biçiminden sünnet düğünlerine kadar her türlü eylem kalıbının geleneksel otoriteler tarafından belirlendiğine tanık olur... Neyin nasıl yapılması gerektiği birkaç kuşak öncesinden tayin edilmiştir. Bütün bu prensipler kaynağını dinden alırlar. Bundan ötürü gelenek kutsiyetle iniltidir.”¹⁸⁷

Geleneksel yapının zıddında yer alan ve sürekli bir değişim ve dönüşümü zorunlu kılan modernizm ise geçmişe, geleneğe öteleyici gözlerle bakan bir düşünce biçimi ortaya koymaktadır. “*Gelenek/modernlik* kavram çifti en basit *eski/yeni* olarak alınabilir. Ancak yakından bakıldığında *eski/yeni* kavram çiftinin karşı kutuplardan çok aslında bir elmanın iki yüzünü andırdığı görülecektir. Geleneksel olarak *yenilikten* kasıt nicel bir yeniliktir, ‘eskinin yenisi’ gibi. Oysa *yepyeni (novel)* anlamında *modern* kavramı, *nitel* bir yeniliği anlatır.”¹⁸⁸

Modern kavramının anlam olarak kabaca ‘yeni’ olması kendi içinde bir paradoks oluşturmaktadır. ‘Yeni’yi ‘eski’den, ‘eski’yi az önce ‘yeni’ kabul eden, gelecek olan ‘yeni’yi bile şimdiden ‘eski’miş varsayan modern, mana bakımından bile tüketen, başkalaştıran özelliğiyle de yozlaştırıcı etkisini ortaya koymaktadır.

Modernizmde önü alınması imkânsız olan ‘yeni’ akışını Tönnies kendiliğinden bir dağılma biçimi olarak vurgularken Bahr ise: “Modemliği geçmişteki her şeyden farklı kılan ve ona ayırt edici özelliğini kazandıran tek şey vardır: Her şeyin dur durak bilmez bir seyir

¹⁸⁶ Edward Shils, “Gelenek”, Çev. Hüsamettin Arslan, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı:25, Kasım-Aralık-Ocak 2003-2004, s. 110, 115.

¹⁸⁷ Büşra Sürgit, *Orhan Pamuk’un Romanlarında Geleneksel-Kültürel Öğeler*, İstanbul, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 10.

¹⁸⁸ Bedri Gencer, *İslam’da Modernleşme 1839-1939*, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2012, s.116.

halinde ebedi oluş ve yok oluşunun bilgisi; her şeyin birbirine bağlı olduğunun, var olanın bitimsiz zinciri içinde her şeyin bir diğerine bağımlı olduğunun kavranışı.”¹⁸⁹ şeklinde açıklamaktadır. Buna göre modernizm birey ve toplumda değişim ve dönüşüm bağlamında sürekli bir akışı ve devinimi sabit kılmaktadır.

Modern kentlerin yaşam biçimi düşünülürken modernizmin göz ucuyla baktığı her şeyin kaderi belirlenmektedir aslında. İnsan ve toplumların hayata bakış açıları, insanî ilişkilerin ve toplumsal dayanışmanın durumu gibi birçok temel yapılar modernizm olgusuyla şekillenmektedir. Bu bağlamda Mustafa Kutlu için kent, insan fitratına ters bir yaşam alanıdır. “Kutlu, köyü/kasabayı anlatırken taşıdığı bütün olumlu düşünce ve bakış açısını kent söz konusu olunca bırakır. Onun kent tanımlamasında, insanın ‘değersizleştirilmesi’ öne çıkar. Ona göre, modern kent ve bu kentteki modern hayat, insanî değildir. İnsanın kendiyle, tabiatla baş başa kalmasına mani olmaktadır. Bu da köyün/kasabanın insana sağladığı zenginlikten insanın mahrum kalmasını sonuç vermektedir.”¹⁹⁰

Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde kentli insanlar genellikle olumsuz bir profil oluşturmaktadır. Modernleşmeyle birlikte toplumsal değişimin ve yozlaşmanın etkisinde olan kentli insan *para* odaklı bir yaşam sürmektedir. *Para* unsurunun hâkim olduğu insan zihninde geleneksel kodlar zamanla kaybolmaktadır. Kentin yaşam şartları da insanları bu minvalde yaşamaya itmektir. Dolayısıyla kentli insan pragmatik ve bireysel bir yaşamı benimsemektedir. Böylelikle “geleneksel toplum bağlarından kurtulmuş, kendi aklıyla kendini yönlendiren bireyler”¹⁹¹ doğmaktadır. “Bunlar, eğitilmiş, kapasiteleri artmış, belli bir yöreye bağlılığı azalmış, tarihsel gelişme içinde kendini yerleştirebilen, yer değiştirebilen, alışkanlığı artmış bireylerdir. Geleneksel bağlılıklarından kopmuş, bireyleşmiş ve bu modern toplumun yurttaşı haline gelmişlerdir. Bu bireyler daha büyük bir toplumsal alanda eşit sayılan ve anonim ilişkiler içindeki üyeler olarak yer almaktadır. Yani yerelin ötesindeki bir kamusal alana bir yurttaşlık sorumluluğuyla katılmaktadırlar.”¹⁹²

Mustafa Kutlu, kent algısını ilk kitabı *Ortadaki Adam* hikâyesinde ortaya koymaktadır. “*Bütün huzursuzluklar şehirlerin geniş dünyasına açılıyordu. Hayatını değiştirmesi gerekliyse, önce değerler sistemini değiştirmeli idi. Şehirlerin her yeniliği yeni bir istemeye*

¹⁸⁹ David Frisby, **Modernlik Fragmanları**, Çev. Akın Terzi, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s. 23.

¹⁹⁰ Sezai Çoşkun, Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Temel İzlek Olarak Köy-Kent Meselesi, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 5/2 Spring 2010, s.385.

¹⁹¹ İlhan Tekeli, **Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 46.

¹⁹² İlhan Tekeli, **a.g.e.**, s.46.

*yol açıyor, tatminsizlikler gerisi de bildiğiniz gibi..”*¹⁹³ cümleleriyle kentte hüküm süren değerler sistemini eleştirmektedir. İkinci olarak *Gönül İşi* hikâyesindeki Âşık Cenânî dolayısıyla kentli insanların görüntüsünden izler sunmaktadır. “Aşkından dolayı köyünü terk eden kahraman, bir kent kahvehanesinde türkü söylerken önce kısmen bir ilgiyle karşılaşsa da, kentte değerlerin yozlaşmasının bir göstergesi olarak kısa bir müddet sonra kentli insanlar (Bu insanlar daha önce köydedirler ama kentte ‘değerlerini’ kaybetmişlerdir.) Âşık’tan ‘kesmesini’ isterler ve Âşık kahvehaneyi terk etmek zorunda kalır.”¹⁹⁴

Kahveden ayrılan Âşık Cenânî’nin kentin kalabalığını ve karmaşasını şaşkınlıkla izlediği görülmektedir. Kahramanın bu hali köy ve kentin mekânsal bağlamdaki farklılıklarını vurgulaması açısından önemlidir. Kentin karmaşasından gideceği yönü tayin edemeyen Âşık Cenânî’nin üzerine bir taksinin çamur sıçratması, bir adamın sazına çarpması kentin kaotik yapısını ortaya koymakla beraber kentli insanın vurdumduymaz yapısına da dikkat çekmektedir.

Kutlu’nun, kente dair tüm olumsuzlamaları *Yokuşa Akan Sular* hikâyesinin *Mukaddime* kısmında yer almaktadır. Bu açıdan hikâyenin bu bölümü Kutlu’nun kent algısını yansıtması bakımından oldukça ehemmiyetlidir. Hikâyede kentin insan fitratına ters yapısına değinmekle beraber yozlaşmış kentli insanların çeşitli hallerini de ortaya koymaktadır. Kitabın *Bekâret* bölümünde Cevher Bican’ın, Yusuf’un ve arkadaşlarının hep birlikte hafta sonu tatilinde denize gitmeleri anlatılmaktadır. Bican’ın köyden yeni gelmiş birisi olarak mayoyla denize girmekten utanmasına karşılık Yusuf ve arkadaşları kızılı erkekli denize girmekte ve bunda da bir beis görmemektedirler. Bu, kent yaşamında her şeyin bir kurala bağlı olarak sürdüğünü göstermektedir. Denize girilecekse mayo kullanılmalıdır. Herkes mayoyla denize girmektedir. Herkes böyle davrandığı için bu böyledir. Bundan dolayı ayıplanacak veya utanılacak bir durum yoktur.

Kitabın *İkindiyi Kılmak* hikâyesinde modern insanın modern zamanlarda sürekli bir meşguliyet içinde olduğuna ve bu sebeple akraba-dost ziyaretlerine vakit ayıramadığına dikkat çeken Kutlu, Recai Bey’in günlük meşgaleleri sebebiyle İkinci namazını kıl(a)maması üzerine de kentli insanın hayatında dinin ehemmiyet derecesini sorgulatmaktadır. Hikâyede dünya meşgalelerini önceleyen ve dinî vazifeleri öteleyen bir kentli insan tipi ortaya koymakla modern insanın açmazlarına vurgu yapmaktadır.

¹⁹³ Mustafa Kutlu, *Ortadaki Adam*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1970, s. 48.

¹⁹⁴ Sezai Çoşkun, Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Temel İzlek Olarak Köy-Kent Meselesi, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/2 Spring 2010, s. 386.

Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*'ın *Bayramdan Kaçanlar* hikâyesinde de yine kentli insanın yozlaşmış dinsel ve geleneksel algısını ortaya koymaktadır. Bican'ın amcazâdesi Hacefendi'nin ailesinin bayrama olan ilgilerinin anlatıldığı hikâyede ilkin Hacefendi'nin büyük oğlu Ömer'in bayramda yapmak istediklerini anlatıcının ağzından öğrenmekteyiz. *“Ferdane'yi alıp hava değişimi bahanesiyle yakın bir yerlere... Romanya, Kıbrıs, ne bilsin bir yerler işte. Bayramın getirdiği birkaç günlük boşluğu. Çok istemişti. Babasına da, eve de el sallayacaktı. Bastırılmış yanlarım var diye düşündü. İçimde ellenmemiş daha kim bilir nelerim var benim. Ne olur Ferdane yeniden yatmasaydın. Bunca yıllık hastalığın bir kerecik işe yarayacaktı.”*¹⁹⁵

İkinci olarak televizyondaki bir sahne kitaba yansıtılmaktadır.

“–Sayın seyirciler, iyi bayramlar. Görüyorsunuz güney illerimizde havalar oldukça açık. Denize bile girenler var. (...)

–İsminiz?..

–Kudret Uludağ!

–Eğlenebiliyor musunuz?

–Efendim görüyorsunuz burada güneş gayet iyi. Bayramdan kaçıp birkaç gün dinlenmeye geldik.

–Bayramı bulunduğunuz yerde niçin geçirmediniz?

*–Eeee... Günlerin yorgunluğu var. Sonra çok kalabalık oluyor. Akrabalar, misafirler, birkaç günlük tatil de berbat oluyor, yeni bir yorgunluk... Kamera başka çiftlere doğru uzaklaşıyor.”*¹⁹⁶

Bu diyalog, kentli insanın bayram algısını açıkça göstermektedir. Ömrünü ve var gücünü para kazanmaya ve konfor içinde yaşamaya harcayan kentli insan için dinî ve geleneksel değerler ehemmiyetini yitirmektedir. İslâm dininin bir ibadeti olan bayram dinsel hüviyetini kaybederek kentli insan için sadece dinlenmeye ve eğlenmeye dayalı bir tatil anlayışı haline gelmektedir.

Hacefendi'nin küçük oğlu Yakup ve ailesi *bayramdan kaçan* üçüncü grubu oluşturmaktadır. *“İffet Hanım turnaklarını eğliyor. Kim bilir kiminle geziyor şimdi. Hangi âşüftenin koynunda. Para var, elbise var, araba var, her şey var, koca yok. Bayramı fırsat bilip tüydü yine.*

(...)

–Anne arabayı alabilir miyiz?

¹⁹⁵ Mustafa Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 59.

¹⁹⁶ Mustafa Kutlu, *a.g.e* s. 59-60.

–Ne arabası? *Gidip elbiselerinizi giyin, misafirler neredeyse gelir. Bayram kızım, bayram...*

–*Canım anne sende. İki gün tatilimiz var.*

–*Hisara gideceğiz, Zühallere...*

–*Zühal, mühal yok. Doğru odanıza.*

(...)

İffet Hanım geniş dolaba yöneliyor. Babasıgile giderken giyeceği yeni elbiselerle, yeni arabası ile kızkardeşlerine yapacağı nisbete dalıp, elindeki son kozunu bir kere daha, henüz sanki hiç denenmemiş bir yol, tutulacak bir dal gibi düşünüyor. Bir yeni yüzük, bir deri çanta, Avrupa eldivenler... ”¹⁹⁷

Ömer, İffet Hanım ve kızları fiilî olarak bayramı yaşıyor olsalar da manevî manada bayramdan kaçanlar kategorisinde yer almaktadırlar. İç dünyalarındaki kaçış istekleri, bayram algılarını ortaya koymaktadır.

Kentli insan görünümü olarak Bican’ın dayısını ele aldığımızda farklı bir görüntüyle karşılaşmamaktayız. Birçok kentli insanın istekleri Bican’ın dayısında da mevcuttur. Onca yıl şehir yerinde, eve her ay giren yüklü bir meblağa rağmen hâlâ evin üstüne ikinci kat çıkılamamıştır.

“–*Ulan karı. Tepelerim ha. Şart olsun döğërim. Fol yokmuş, yumurta yokmuş. Yok olan senin oğulların. Nerdeler? Nerdeler ha? Bak, saat bire geldi. Biri de evli sözde. Allah belâlarını versin. Gezmeyi bilirler. Biraz para verelim babamız eline de, çıksın ikinci katı demezler. Akıl yok ki. Bir bizimkilerde akıl yok. El-âlem öyle mi? Herkesin biri bin olmakta karı, biri bin olmakta.*”¹⁹⁸

Yoksulluk İçimizde hikâyesinde ise bir kentli olarak Engin, ilk başlarda içinde bulunduğu yaşamdan memnun olmayan, zengin olma ihtirası çeken biri olarak karşımıza çıkar. Yoksulluk içinde bir çocukluk geçiren Engin, zengin olmakla zor hayat şartlarında ezilmekten kurtulacak ve huzurlu bir yaşam yaşayacaktır. “*Hayat zor... Diyordu Engin. Ev eşyası satan mağazaları, halıcıları gezerken, yahut gazetelerin giyim-kuşam ilanlarına göz gezdirirken. Boyuna arabalarından inen, cilalı ayakkabıları, traşlı yüzleri, savrulan kravatları ile yere tak tak vurarak önlerinden geçip giden, çantalarını sıkı sıkı tutan, başı dik kimselere bakarken.*”¹⁹⁹

Engin’in arzuladığı zor olmayan bir hayat vardır. Konfor içinde, sıkıntısız ve her şeye hükmeden bir hayat Engin için kolay olanıdır. Bu yüzden içinde bulunduğu hayat koşullarını

¹⁹⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e** s. 63.

¹⁹⁸ Mustafa Kutlu, **a.g.e** s. 66.

¹⁹⁹ Mustafa Kutlu, **a.g.e** s. 20.

beğenmemekte ve bu yaşamından bir an önce kurtulmak istemektedir. Engin'in bu düşüncesi kentte yaşayan birçok insan için de geçerlidir. Kentte standart imkânların çok üstünde bir yaşam süren insanlarla yoksul ya da orta halli insanlar iç içe yaşamaktadır. Zengin insanların konfor içindeki yaşantısına şahit olmak ve öyle bir yaşamı arzulamak insan olmanın gereği olarak istenilmeyecek bir durum değildir. Bu da bize Kutlu'nun kahramanlarının sıradan tiplerin olağan arzuları ve insanî özellikleri gerçekçi bir tablo şeklinde sunan karakterler olduğunu göstermektedir.

Kentin yaşam şartlarının zorluğu insanların büyük çoğunluğunu derinden etkilemektedir. Kentli bir insan olarak Engin de *“İki ayaklarını bir pabuca sokmaktan, kiralardan, ev eşyalarından, fakirlikten- zenginlikten bahseder olmuştur.”*²⁰⁰

Engin'in tutum ve davranışları modern kentli bir insanın sıradan görüntülerini oluşturmaktadır. Geçmişinde yoksulluk çeken bir insan için zengin olma arzusu küçümsenecek ya da ayıplanacak bir durum değildir. Nitekim Kutlu da Engin'in ilk dönem yaşantısından dolayı onu küçümseyen ya da kınayan bir dil kullanmamaktadır. Bu durum, Mustafa Kutlu'nun insana bakış açısını yansıtmaktadır. İnsanların külliyen suçlu ya da kusurlu olmadığına inanan Kutlu, kimi zaman hatalı davranışlar sergilenebileceğini göstermektedir. *“İnsanların içine düştükleri çelişkileri, yanlışlıkları ucuz yargılarla mahkûm etmeden, o kahramanın seçimine saygı duyarak, anlamaya çalışarak, onu yanlış iten nedenleri kendi gerçekliği içinde vererek bir insanlık durumunu anlatmaya çalışır. Bu anlamda insanı, içinde bulunduğu gerçekten, ortamdan, toplumsal yaşamdan soyutlamadan, nesnel bir bakış açısıyla yansıtır. İnsan seçimlerinin neye mal olduğunu vurgular. Onların açmazlarına, insanî hırslarına ve onları bu yanlış iten ortama bakar; ama tepeden değil, içten bir bakışla.”*²⁰¹

Engin'le evliliği bekleyen Süheylâ kentli bir karakter olarak sıradan tiplerin dışında kurgulanmıştır. Engin'in zenginlik heveslerini hiç anlamayan, maddi zenginliğe itibar etmeyen, ruhî birtakım güzellikleri arayan bir karakterdir. Engin'in buluşmalarında kendisine çiçek getirmemesine, kanaryayı sevmemesine rağmen Engin'e âşıktır Süheylâ. *“Bir şey istememişti Engin'den. Kimbilir ne der diye, yokuşlardan indikleri, uçuşan etekleri ile otobüslerin, dolmuşların ardından koştukları, nefes nefese yetiştikleri bir altı kırk beş matinesinde bile koluna girmeye, elini tutmaya çekinmişti. Küt küt atan kalbini eliyle*

²⁰⁰ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 24.

²⁰¹ Necip Tosun, **Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu**, Ankara, Dergâh Yayınları, 2004, s. 46.

bastırarak, yanaklarına düşen kızartıları saklayarak, arzularından isteklerinden soyunmuş, hep öyle olduğu gibi...”²⁰²

Süheylâ, Engin’in Yalovalı zengin kızla nişanlanma haberini alınca hayata dair sorgulamalar yapmaktadır. Kitabın *Siyah Gemiler* hikâyesinde anlatıcı ile Süheylâ’nın konuşmaları yer almaktadır. Süheylâ’yı teskin etmeye çalışan anlatıcı ona yeni bir kapı aralamaktadır: “*Bir başka Süheylâ bir başka dünyadır.*”²⁰³

Dünyasını değiştiren Süheylâ hangi dünyadan vazgeçtiğinin bilincindedir artık. “Süheyla, Engin’in tavırlarından sonra bir anlamda hayal kırıklığına uğrayınca, yanlış bir dünyada olduğunu düşünmekte ve bunun için ‘gitme’ psikolojisine girmektedir. Süheyla’nın hem arayış, hem de gitme/kaçma anlayışına girmesiyle, olayın felsefi boyutu ön plana çıkmaya başlar. Çünkü Kutlu, Süheyla’nın gözünden, bireylerin yaşayış biçimlerini ve telakkilerini farklı birer dünya olarak nitelendirmekte ve yaşanan her hayatın aslında başkasından ayrılan ayrı bir dünyayı temsil ettiğini savlamaktadır. Dolayısıyla hikâyede Süheyla’nın içine düştüğü durum ilk planda Engin’den kaçış olarak belirse bile, Engin’in mal mülk tamahı ve bunların temsil ettiği, niceliğin egemen olduğu dünyanın bizzat kendisidir Süheyla’nın hedefi.”²⁰⁴

Yoksulluk İçimizde hikâyesindeki dikkati çeken diğer bir kentli karakter ise Şükrân’dır. Süheylâ’nın uzun yıllardan beri arkadaşı olan ve aynı iş yerinde çalışan Şükrân, Engin’in Yalovalı kızla nişanlanma haberini vermesiyle kitabın ilk bölümünde ve daha sonraki bölümlerde Engin ile Süheylâ arasındaki iletişim kopukluğunda bir bağ olarak yer almaktadır. Süheylâ ile Şükrân okuldan beri arkadaş olmalarına rağmen birbirinden farklı karakter özellikleri sergilemektedir.

Engin’in Süheylâ’nın annesi ile tanışma haberine Şükrân’ın verdiği tepki Süheylâ’dan bambaşka bir karakter olduğunu göstermektedir.

“–*Bu hafta bize geliyor.*

–*Kim?*

–*Engin.*

–*Ya!*

–*Annemle tanıştıracığım.*

Şükân donuk, mütebessim. Kaşlarını, o yoluk kaşlarını kaldırıyor.

–*A, vallahi yaman kızsın Süheylâ.. Demek razı ettin.*

²⁰² Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 24.

²⁰³ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 30.

²⁰⁴ Ercan Yıldırım, **Mustafa Kutlu Hikâyeciliği**, Ankara, Ebabil Yayınları, 2007, s. 43.

Ne demek razı etmek. Mal alıp, mal mı satıyor. Her şeyi böyle tartmak.”²⁰⁵

Umutsuz Bir Aşkın Münakaşası hikâyesinde Şükran’ın evliliği yer almaktadır. Süheylâ’nın anlatımıyla vakıf olduğumuz nikâh merasiminde Süheylâ’nın vazgeçtiği dünyadan aslında Şükrân’ın hiç vazgeçemeyecek olduğunu görmekteyiz. “*Şükrân evleniyor. Şükrân nihayet bir kat, bir araba ve bir de koca buldu. Aslında bu cümle Şükrân’ın kocasının bir katı, bir de arabası var şeklinde olmalı ve ‘koca’ unsuru mezkûr emtia arasında sayılmamalıydı.*”²⁰⁶

Şükrân’ın Süheylâ’dan farklı bir yaşamı olduğunu Süheylâ’nın nikâh sonrasına Şükrân’la olan arkadaşlığına son verme düşüncesinde de görülmektedir. “*Bu halimle nikâh salonunu dolduran kalabalıktan ayrılıyorum. Ruhum: O zaten bu salondan içeri girmedi. İçeride olan ben: yarısı annemin ısrarı, yarısı da Şükrân denen kızla olan geçmişim. Bir hatıranın (da) bitişi.*”²⁰⁷

Mustafa Kutlu Süheylâ’nın vazgeçtiği dünya ve o dünyanın unsurlarının yapaylığını Şükrân’da göstermektedir. Bunun için Süheylâ ile Şükrân’ı birbirine zıt olarak kurgulamıştır. İkisinin de hemsin olmaları dolayısıyla vazgeçilen ve tercih edilen dünya ve vazgeçenin kıymeti vurgulanmaktadır.

Kentli insanın, para ve siyaset odaklı yaşam biçimi sebebiyle ahlakî ve dinî anlamda yozlaşmasının anlatıldığı *Sır* hikâyesinde Kutlu, kenti ‘fitnenin fink attığı yer’ olarak betimlemektedir. Şeyhinden postu devraldıktan sonra ihvanın ısrarları sebebiyle tekkesini kente taşıyan Efendi, kent insanının dine bakış açısının ve dinî yaşamının tarumar olduğunu görünce kendisini de kentin bu atmosferine kapılma riskine karşı çareyi tekkeyi -aslında kenti- terk etmekte bulur. “*Bu terk ediş, kentin insanı şekillendirmesine yazarın bir isyanıdır.*”²⁰⁸

“*Hikâyede gazeteci olarak işlenen kahraman anlatılırken anlatıcı-yazar tarafından yapılan, ‘Etrafında hep bir alışveriş. Veya kendisi hep bir alış-veriş etrafında. Hatta anaforunda.’ şeklindeki değerlendirme kentteki insan ilişkilerini ortaya koyar.*”²⁰⁹

Kutlu kentli insanı, kentteki değerler sistemiyle bütünleşmiş ya da modern değerlerin bir kısmını benimsemiş olarak kurgulamaktadır. Kentli insanın çok para kazanma, belli bir makama erişme ve yaşamda çeşitli bireysel menfaatler kazanma arzularını birçok hikâyesinde -bilhassa *Sır* hikâyesinde- vurgulamaktadır. “*Yazarın kurgusu çerçevesinde kentte ahlak, din,*

²⁰⁵ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 22.

²⁰⁶ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 64.

²⁰⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 65.

²⁰⁸ Sezai Çoşkun, **a.g.m.**, s. 390.

²⁰⁹ Sezai Çoşkun, **a.g.m.**, s. 389-390.

ölüm, bayram gibi insanî hususlar da köydeki/kasabadaki anlamını kaybetmiştir. Köyde/kasabada ahlakla belirlenen saygı, kentte para ve paranın getirdiği güçle belirlenmektedir. Kent dini de kendine benzetmektedir. *Sır*'da müride yardımcı olmak isteyen 'sakallı' bir adam, konuyu paradan açıp, 'kent'in ağzıyla' konuşunca, mürid, bu 'sakallıyla' ilgili olarak 'şehrin kitabında kendine uygun bir sahife bulmuş' diye düşünür. Dini hassasiyeti var gibi duran insanın 'şehrin kitabından kendine uygun sahife bulması', kent'in dini dahi kullandığının ifadesidir. Din, köyde/kasabada hayatı idare eden temel değerken kentte, hayatın çarkları arasında yozlaştırılan ve özüne yabancılaştırılan bir unsur haline gelir, gücünü kaybeder.²¹⁰

Bir kasabanın, modern kent olma yolundaki sürecinin anlatıldığı *Bu Böyledir* hikâyesinin insanları da kentli insan örneği sergilemektedir. Kasabadaki lunaparkın baş döndürücü cazibesine kapılan insanların hayata atfettikleri mana 'bir oyun ve eğlence'den ibarettir. "Lunaparka eğlenmek için giden Süleyman Koç ve ailesi, diğer insanlar gibi kendini orada kaybeder ve bir labirente dönen lunaparkta kaybolur. Bu kayboluş, modern hayat içerisinde kendine ait olanı kaybeden, modern hayatın hükmü altında şekillenen insanın kendi varlığına yabancılaşmasıdır."²¹¹

Beyhude Ömrüm hikâyesi ise köyün karşısına kenti çıkartarak bir değerler çatışmasına; babanın karşısına evladı çıkartarak da kuşak çatışmasına dikkat çekmektedir. Uzun uğraşlar sonucunda kendisi ve ailesi için bir bahçe kuran Yedigâr'ın hükmü, kentte 'köşeyi dönme' arzusuyla yanıp tutuşan oğluna geçmemektedir.

"Kutlu'nun kahramanlarından bir kısmı, kente teslim olurken bir kısmı kentle mücadelesini devam ettirir. Gençler, bir muhasebe duygusundan uzak olarak, şehre teslim olurken, yaşlılar ya kentte barınmazlar ya da kentle ilişkilerini en alt düzeyde tutarak bir yaşam sürdürürler. *Beyhude Ömrüm*'de kahraman, çocuklarının ısrarı üzerine İstanbul'a gidince burada mutlu olamaz: '*İstanbul rutubet. Deniz, balık, sis, çamur, zift, kurum, raki, egzost, asfalt, toz, çöp kokuyor. Her bir yan kalabalık, hiçbir yana bakılmıyor; baksan da bir şey göremiyorsun; gürültü kargaşa.*' Bu şekilde 'görülen' kent, hayatlarının büyük kısmını, köyde/kasabada yaşamış nesle cazip gelmez... Genç kuşağa mensup olmasına rağmen onlardan farklı olarak *Huzursuz Bacak*'ın kahramanı Ömer Faruk, kenti dolaşır ve kendini mutlu edecek bir hayatın kentte mümkün olmadığını görür. Sonunda babasından kalma bir çiftliğe sığınarak mutluluğu burada bulmaya çalışır. Tabiatla iç içe yaşam, ona kent'in

²¹⁰ Sezai Çoşkun, *a.g.m.*, s. 390- 391.

²¹¹ Sezai Çoşkun, *a.g.m.*, s. 390.

huzursuzluğunun armağanı olan ‘huzursuz bacak’ sendromunun da sonu olur, bacağındaki ağrı son bulur.”²¹²

Mustafa Kutlu, kentli insanın toplumdan ve toplumsal dayanışmadan uzaklaşmış insan görünümüne *Rüzgârlı Pazar* hikâyesinde gecekondu semtlerindeki insanların zor yaşam şartlarını anlatarak değinmektedir. Yoksul insanları görmeyen ve gözetmeyen zengin kentlileri eleştirmektedir. “Kentte herkes kendi ayakları üzerinde durmaya çalıştığından köyde veya kasabada gözlemlenen toplumsal yardımlaşma burada yoktur... Hikâyede anlatıcı-kahraman, köyden kente göç etmiş ve kentte tutunmaya çalışan bir ailenin yanına gidip yaşanan perişanlığı görünce, ‘*Akrabaların yardımı yok mu?*’ diye sorar. Bu soru esas itibariyle kentteki insan ilişkilerinin geldiği noktaya çekilmek istenen dikkat için bir zemin hazırlamadır. Nitekim soruya, ‘*Kimseden kimseye hayır yok abi. Var bizim de yakınlarımız ama, şimdiye kadar kapımızı açan olmadı...*’ şeklinde cevap veren kahraman, kentte insanların bencilliğine dikkati çeker... Kutlu’nun kentin şekil verdiği insanda öne çıkardığı en önemli özellik, bencilliktir. Kentli insan, kendinden başkasını düşünmeyen, her gün önünden geçtiği perişan insanlarla ilgilenmeyen, kendi dünyasının en ‘konforlu’ şekilde ‘dizaynına’ çalışan insan olarak kurgulanır.”²¹³

Modern kentli insanın görünümünü yansıtan *Chef*, Mustafa Kutlu’nun hikâyeleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Kutlu, hikâyelerinin genelinde göçle gelen kentli insanları anlatmaktadır. *Chef*’in karakterleri ise kentin yerlisi olan insanlardır. “Kutlu’nun kentteki köylü karakterlerinde temel olarak iki tavır gözlemlenir. Ya kentin ‘çarkı’ içerisinde kendilerine bir yol bulup ‘kentli’ olurlar ya da kentin bir kenarında zorluklar içerisinde hayatlarını devam ettirirler. Kentin gidişatına kendini uyduran karakterlerin önemli oranda köydeki iç zenginliğinden yoksun bir biçimde kurgulandıkları, insanî ilişkileri çıkar etrafında algılayan insanlar olarak öne çıkartıldıkları görülür.”²¹⁴ Çok uzun yıllardır kentte yaşayan insanlar ise kentte hâkim olan modern değerler ve yaşam biçimiyle şekillenmiştir. Bu bağlamda Hüsnü Şen ve ailesinin para ve konforizm odaklı hayat algıları ve bu minvaldeki beklentileri, kentli insanların modernleşmiş yapıları açısından örnek teşkil etmektedir. Modern insanın halet-i ruhiyesini ve yaşamı algılayış biçimini Hüsnü Şen’in düşünceleri ortaya koymaktadır.

“*Güven duygusu, güvende olma hali insanoğlunun en doğal eğilimi. Bu güveni sağlayan tabiatıyla paradır. Paran varsa düşünme, elbet bir kolaylık bulunur. Asıl zor olan*

²¹² Sezai Çoşkun, *a.g.m.*, s. 391- 392.

²¹³ Sezai Çoşkun, *a.g.m.*, s. 393- 394.

²¹⁴ Sezai Çoşkun, *a.g.m.*, s. 393.

parayı bulmaktır... Etrafıma bakıyordum. Herkes bir şeylerin peşindeydi Bir şeyleri yaşıyor, tüketiyordu. Geziyor, eğleniyor, gülüyor, seyahat ediyor; yeni ilişkilere, yeni çevrelere alışıyor, yeni olanın tadına bakıyordu. 'Yeni' kelimesinin bir büyüğü vardı. 'Yenilik'in dayanılmaz bir cazibesi vardı. Çünkü 'yeni' bugün 'eskimiş' oluyordu. Hız ve haz modern hayatı egemenliği altına almıştı. Yolun sonu 'eğlence'ye çıkıyordu. Keşif, başarı, kazanç her şey, her şey bir 'eğlence' vasıtası olmuştu. İnsanlar ne yapıyorlarsa, ister bir film çeksinler, ister bir kongreye katılsınlar, ister bir seyahatten dönsünler, ister bir eyleme bulaşsınlar netice itibarı -ile- 'çok keyf aldık, çok eğlenceliydi' diye onu tarif ediyordu... 'Rüzgâr bizi sürükleyecek'. Kimin mısraıydı bu? Biz, modernlikten nasibini almış olanlar, Tanrı tanımazlar, haşâ ben onlardan değilim ama; işte biz, dünyayı kasıp kavuran fırtınanın önünde kuru yaprak gibi sürüklenip duruyoruz. Kaplumbağa misali evini sırtında taşıyarak göçebelige soyunduk. Eşya ile, toprak ile, tabiat ile bağımızı kopardık. Bir 'kopma'nın olduğu aşikâr. 'Yeni'yi isteyen 'eski'den kopuyor. Eskimiş olanı atıyoruz ama yeniyi bulamıyoruz. Yeni bize veriliyor, en azından işaret ediliyor. 'Eski' gitti, 'yeni' benim değil. O zaman neredeyim ben? Boşlukta. Boşluğun sıkıntısında."²¹⁵

Bu düşünceler, bir anlamda modernleşmeyi eleştirmektedir. Hüsnü Şen'in bakış açısıyla modernleşmenin zihinsel kodları ve gelenekten kopan insanın vahim durumu anlatılmaktadır. Bu düşüncelere göre modern insan, içine düştüğü çıkmazın farkındadır ancak buna karşı koyacak gücü kendinde bulamamaktadır.

Modern kentli insan olarak *Cehf*'in tüm şahıs kadrosu paranın yamacına sığınan, hız ve hazla bezenmiş bir yaşamı arzulayan ancak bütün bu isteklerin ve yaşam biçiminin altında ezilen, bir boşluk anafonda çırpınıp duran görünüm sergilemektedir. Kutlu'da "kaosla, karmaşayla, insanın ruhen ve dünyevî olarak yoksullaşmasıyla, insanın adeta insanın kurdu olduğu bir modern kent imgesiyle karşılaşırız."²¹⁶ Dolayısıyla bu kent yapısında şekillenen kentli insan da "alabildiğine yalnız ve hırslarının, modernizmin dikte ettiği konforun kucağında yok oluşu yaşamaktadır."²¹⁷

Sonuç olarak Kutlu'nun hikâyelerinde kentli kahramanlar arasında günlük yaşamda görebileceğimiz sıradan insan tiplerine rastlanmaktadır. Kutlu, kentli veya köylü olsun bütün kahramanlarını kurgularken insan olmanın gereklerini esas almaktadır. Modernizmin ve modern imkânların eleştirisini yaparken kahramanlarına kızmayan, onları cezalandırmayan bir

²¹⁵ Mustafa Kutlu, *Chef*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 37-39, 57.

²¹⁶ Sezai Çoşkun, *a.g.m.*, s. 405.

²¹⁷ Sezai Çoşkun, *a.g.m.*, s. 405.

anlayışla eser veren Kutlu, aslında kapitalist sistemin altında ezilen, maddî ve manevî yaşamında buhranlar baş gösteren insanları anlatmaktadır. Sistem karşısında bireyin çaresizliğini, yalnızlığını ve güçsüzlüğünü ortaya koyarak köylü veya kentli insanın değişen ve dönüşen insan biçimlerini yansıtmaktadır. Kentli kahramanlara bu minvalde baktığımızda Kutlu'nun modernleşmeyi bir şekilde kabullenen ve bu değerler doğrultusunda yaşayan tipler ortaya koyduğunu görmekteyiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MUSTAFA KUTLU’NUN HİKÂYELERİNDE KENTLEŞMENİN SORUNLARINDAN BİRİSİ OLARAK GÖÇ

3.1. Göç Kavramına Genel Bir Bakış

İnsanların ve toplumların yaşamlarını etkileyen, olumlu ve olumsuz birçok unsuru bünyesinde barındıran göç, kabaca *nüfus hareketi* olarak tanımlanan bir olgudur.

“Göç, kişilerin gelecekte hayatlarının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere tamamen yahut geçici bir süre ile bir yerden başka bir yere yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketidir.”²¹⁸ Coğrafi anlamda mekân değiştirme sürecinin toplumsal, ekonomik ve siyasal boyutlarıyla toplum yapısını derinden değiştirdiği görülmektedir. Bu da göçün tanımların ötesinde bir anlama haiz olduğunu göstermektedir.

“Türk dili ve kültüründe ‘göç’ sözcüğü, evi barkı ile birlikte yer değiştirme işi/eylemi olarak tanımlanmaktadır. Burada ev/konut/mesken, bir barınma yeri anlamına gelmekte ve temelinde ‘konmak’ eylemi bulunmaktadır. Evi barkı ile yer değiştirmek ise çoluk çocuk, tüm aile bireyleriyle bir yerden başka bir yere gitmek anlamalarında kullanılmaktadır.”²¹⁹

“Belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların, kendi iradeleri ile yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanlarının dışına taşıyanların miktarıdır.”²²⁰ şeklinde tanımlanan göç, her ne kadar insanların kendi iradesi ile yapılırsa da esasında hayat şartlarının insanların böylesi bir irade ortaya koymaları sonucunda ortaya çıkmaktadır.

“Sosyolojik açıdan baktığımızda insan ve grubun çeşitli faktörler nedeniyle zaman ve mekânda yer değiştirmesi ile eyleme dönüşen, eylemin bitmesinden sonra da etkileri devam eden bir süreçler bütünü olarak tanımlanabilir... Antropolojik yönüyle göç, sosyolojinin ele aldığı mekânsal yer değiştirme, demografik yapısal/kurumsal değişme boyutlarının ötesinde kültürel bir olgu ve süreçler bütünü olarak yorumlanmaktadır.”²²¹

²¹⁸ Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, İstanbul, İst. Üniv. Ed. Fak. Yay., 1979, s. 20.

²¹⁹ Sabri Çakır, “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:24, Aralık 2011, s. 129-142.

²²⁰ İlhan Tekeli, **Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlanması, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 1-24.

²²¹ Sabri Çakır, **a.g.d.**, s. 131.

Göç, uluslar arası ve iç göçler şeklinde ayrılmaktadır. İç göçler ülkenin coğrafik özelliklerine, ekonomik ve sosyal yapısına göre kırdan kente, kentten kente, kırdan kıra ve kentten kıra şeklinde ayrılmaktadır. Ancak özellikle sanayileşme sonucunda kırdan kentte olan göç yoğun olarak yaşanmaktadır. Dış göçler ise ekonomik sebeplerin yanı sıra eğitim amaçlı da yapılmaktadır.

“Göçleri zaman itibariyle ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi sınırları belli olmayan devletler döneminde, ikincisi ise bilhassa 18. yüzyıldan sonra sınırları belli milli devletlerin ortaya çıkışından sonraki sürede olanlardır. Birinci süre göçleri 3. ve 11. Miladi yüzyılları kapsar ve başlıcaları Gotlar (Almanların ataları), Hunlar (Çinlilerin Hsiung-nu dediği Türk kavimleri), Cepizler, Avarlar, Peçenekler, Kumanlar (Kıpçak), Slavlar, Bulgarlar ve Macarların yaptığı göçlerdir ve genlikle doğudan batıya ve kuzeyden güneye doğrudur. Bu ilk devre göçleri bugünkü Avrupa'nın etnik temellerini oluşturarak kültürlerini tayin etmiştir. İkinci dönemde yani 16. yüzyıldan sonraki göçlerde ekonomik ve siyasi nedenlerin ağırlık kazandığı görülür. İkinci Dünya Savaşı'na dek süren bu dönemdeki göçler Batı Avrupa'dan Kuzey ve Güney Amerika'ya ve Avustralya'ya yönelir... İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra göçlerin akımında köklü bir değişiklik olmuştur. Batı Avrupa'nın nüfusunda çoğalma oranı azalmış, buna karşılık Avrupa sanayi maddelerine talep üçüncü dünyada artınca Avrupa yeni işgücüne ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu gelişmede, teknolojinin ilerlemesi, sermaye miktarının artışı, üretim fiyatlarının düşmesi, gelirin çok artması gibi birçok faktörün etkisi vardır. Bunun sonucunda tüm üçüncü dünya devletlerinde (bu arada Türkiye'den) Batı Avrupa'ya ve Amerika'ya nüfus akını başlamıştır.”²²²

Kentleşme olgusunu oluşturan temel olay göçtür. Gelişmekte olan ülkelerde görülen kırdan kente göç Türkiye'de de hızlı bir şekilde ilerlemiştir. “Ülkemizde tarıma sanayinin girmesi ve 1945'lerden sonra nüfus artışının çok hızlanması, Anadolu topraklarının artan nüfusu barındırıp besleyecek yeterlikte olmaması, feodalite kalıntısı olan ağalık düzeninin yıkılamaması gibi temel nedenlerden dolayı iç göç hareketi 1950'lerden sonra çok hızlanmış ve günümüzde yarattığı sorunlar nedeniyle de karmaşık bir sorun niteliğini almıştır.”²²³

Özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda artan göç büyükşehirlerde çarpık kentleşme, geleneksel değerlerin yozlaşması veya kısmen yitimi, anomi, yabancılaşma gibi birçok toplumsal sorunu da beraberinde taşımıştır. Derinden ve oldukça etkili bir toplumsal değişime ve dönüşüme sebep olan göç unsuru sosyologlar ve kentbilimciler tarafından başlıca bir problematik olarak ele alınmaktadır. Kentbilimciler için göçün oluşturduğu en büyük sorun

²²² Kemal Karpat, **a.g.e.**, s. 72-74.

²²³ Sabri Çakır, **a.g.d.**, s.137.

'gecekondu'laşma olurken sosyologlar ise, göçle gelen insanın psiko-sosyal durumu, toplumsal değişim, kitleler arası ilişkiler üzerinde durmaktadır.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, kentleşmeyi meydana getiren birtakım dinamiklerin olduğu görülmektedir. Bunlar; itici faktörler (ekonomik sebepler), çekici faktörler (sosyo-psikolojik sebepler) ve siyasi ve iletici faktörler (siyasal ve teknolojik sebepler) şeklinde açıklanmaktadır. Mustafa Kutlu'nun eserlerinde göç olgusunu incelediğimizde kahramanların itici ve çekici faktörler sebebiyle göç ettiklerini görmekteyiz. Eserlerde siyasi ve iletici faktörlerle göç eden kahramana rastlanmamaktadır.

3.2. Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Göçün Sebepleri

3.2.1. İtici Faktörler (Ekonomik Sebepler)

Mustafa Kutlu, Türk insanının geçirdiği değişim evrelerini anlatırken sosyolojik bir mesele olan göç olgusunu eserlerinde sıklıkla işlemektedir. Kutlu'nun hikâyeleri incelendiğinde köyden şehre göçün en önemli sebebi olarak ekonomik sebepler görülmektedir. Nitekim "göçlerin tarih boyunca ana nedeni ekonomik olarak görülmektedir. Nüfus artışı ile besin üretimi aynı oranda olmayınca, insanlar, besi ihtiyaçlarını temin edecek daha verimli başka yerlere göçe zorlanmakta ve bir göçler zinciri meydana getirmektedir. Besi üretimi teknolojiyi geliştirme imkânı sağlanamayınca göç tek çıkar yol olarak görülür."²²⁴

"Günümüzde ekonomik nedenler, hem köyden şehre hem de bir ülkeden diğer ülkeye olan göç edenlerinin başında yer alır. Türkiye'de köyden kentlere göçlerin ana nedeni topraksızlık, verimsiz topraklar ve buradan doğan yoksulluk ve onun çeşitli yan etkileridir."²²⁵

Mustafa Kutlu, insanları yer değiştirmeye zorlayan bu durumu *Chef* hikâyesinde şu cümlelerle özetlemektedir: "*–Sen şimdi söyle bana, hayatından memnun musun? Burda böyle kalmak mı iyi, yoksa çekip gitmek mi?*

–Nere, köye mi?

–Bilmem, olabilir.

–Yahu Beydayı, insan durup dururken toprağını, yurdunu terkeder mi? Bana fırsat vermeden sorusunu kendi cevaplayarak ve artık o da bana açılarak devam ediyor:

–Etmez. Ben de etmezdim. Yurdumdan yuvamdan niye ayrılıım. Gurbet gezmek kolay mı.

²²⁴ Kemal Karpat, a.g.e., s.76.

²²⁵ Kemal Karpat, a.g.e., s.76.

Ama oldi işte. Diyeceksin ki niye oldi?

E, el gadar baba toprağı. Biz beş gardaşız. Gızları saymıram. O arazi beşimizi beslemez. Annırsan”²²⁶

“Tarımda modern üretim araçlarının kullanılması, makinenin tarıma girmesi, tarım üretim sürecinin her aşamasında ilkel yöntemlerin terk edilmesi, buna karşılık, üretimi etkileyen yeni gizlilerin artan oranda kullanılması, tarımda çalışmasına gereksinme duyulan insan gücü miktarını azaltmaktadır. Kısacası kapitalistleşmiş tarım işletmeleri, tarımdaki iş gücünün azalmasını özendirici etkide bulunmaktadır.”²²⁷ Bununla birlikte sanayileşme de tarımsal üretime duyulan isteğı azaltmakta ve üretimin yönünü değıştirmek suretiyle insanları kentlere çekmektedir.

“Kentlerde kişi başına gelir, tarım kesimindeki gelire oranla yüksektir. Sendikalar gibi kentsel örgütler kentteki emeğın fiyatını, kırsal alanlara oranla yükseltmiştir. Bankacılık hizmetleri ve girişim gücü yönünden de kentler üstünlük sunan yerlerdir. Son olarak, kentte yaşayan insanlar, daha geniş çalışma olanaklarının yanı sıra köylerde bulmaları güç olan türlü mal ve hizmetlerden yararlanabilirler. Kentlerin sunduğı bütün bu görelı ekonomik üstünlükler, kent büyüdükçe artar ve daha fazla sayıda bireyin kırsal alanlardan kente doğru çeker.”²²⁸

İnsanın, yaşadığı mekândan ve koşullardan hoşnutsuzluk duyması sonucunda mekân değıştirmeyi zorunlu kılan birtakım etkenler, itici faktör olarak belirtilmektedir. Temel yaşamsal ihtiyaçlar düşünıldüğünde ekonomik şartların zayıflığı toplumlar için bir itici faktör olmaktadır. Sınırlı iş imkânları, yoksulluk, sağlık ve eğitim gibi insanın temel haklarının zayıflığı ya da yoksunluğu kırsal alanda yaşayan insan için itici güç oluşturmaktadır. Bu durumda imkânların daha mamur olduğu kente göçlerin önü alınamamaktadır.

“Göçleri bazı ekonomistler işgücü transferi -yani işgücü fazla olan yerlerden işgücü ihtiyacı olan ülkelere transfer- şeklinde tanıtmışlardır, diğeri ekonomistler ise göçleri, işgücüne ihtiyaç gösteren pazarlarda işgücüne ödenen yüksek ücretlerin sonucu olarak görmüşlerdir. Şüphesiz ki göçün ekonomik nedenleri tarih boyunca birçok değışikliğe uğramıştır. Eski tarihi göçlerin ana nedeni, iklimde meydana gelen geçici veya sürekli değışim ve kullanma sonunda toprakların insan ve hayvan besisini yeter miktarda üretememesi sonucunda açlığın baş göstermesidir. Eski göçebe veya yarı göçebe aşiret ekonomisinin hayvan ürünlerine bağı

²²⁶ Mustafa Kutlu, **Chef**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 55.

²²⁷ Ruşen Keleş, **Kent Bilim İlkeleri**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1976, s. 35-36.

²²⁸ Ruşen Keleş, **a.g.e.**, s. 37.

olduğu düşünülürse, uzun süren kuraklıkların veya başka tabii afetlerin bu ekonomiyi kökünden nasıl sarstığı aşikâr hale gelecektir.”²²⁹

Mustafa Kutlu'nun eserlerinde kahramanlar ya yoksulluk sebebiyle ya da daha fazla para kazanmak amacıyla kente göç etmekte veya etmek istemektedir. Bu durum çeşitli boyutlarıyla bilhassa *Beyhude Ömrüm*'de yer almaktadır.

“–Demek bu defa temelli gidicisin.

–Öyle Derviş ağam.

–Baba evini terkedip de ne geçecek eline? Oğlan da heyecanlı. Sardığı ipi semerin ön kaşına bir türlü geçiremiyor.

–Öyle deme ağam. Asıl burada kalırsak ne olacağımız belli değil. Millet elbet bir şeyler buldu ki tez elden vardı İstanbul'a.

– Burada geçim yok mu yani?

–Altı üstü dört tane kıraç-yamaç tarla. Karnımızı zor doyurur. Hadi biz doyduk diyelim. Ya geriden gelenler... Şu halime baksana bir Derviş ağa. Şu köye baksana. Pislikten, sefillikten geçilmiyor. Terkedip gitti herkes. Hem ben dışarıyı gördüm artık. Burada kapanıp kalmanın devri geçti. Evet eskiden insanlar yurt tutup yaşamış burada, lakin o eski günler bitti. Memleketin nüfusu arttı. Tez elden varıp bir tezgâh kuramaz isek ne iş bulabiliriz, ne de aş.”²³⁰

Kente göçü zorlayan sebep olarak ekonomik imkânsızlığı vurgulayan bir diğer eser de *Rüzgârlı Pazar*'dır. “Recep Efendi de aynı yolun yolcusudur. Duran'ın ardı sıra iki kız daha sükün edince çobanlık doyurmuyor bunları. Hem artık devir de değişmiştir. Büyük şehirlerin taşı-toprağı altın ya; yahu bir yanı gerçek bu lafın, bazıları yükü tutuyorlar. Akıl-sır ermez bir şey yani; elişi görse mertek sanacak, okuma yazma bilmeyen adamlar mal-mülk sahibi olmaya başlıyorlar. Köyde bunların vaziyeti, saltanatı bire bin katılarak anlatılıyor. Dinleyenlerin iştahı kabarıyor, köyün nüfusu git gide azalıyor.”²³¹ Kutlu, ekonomik imkânlardan yoksun olan köylünün kente göç etmesini içine sindiremese de “Kim gönül rızası ile yerini-yurdunu terkeder. İşte, mecburiyetten.”²³² diyerek hayat şartları dolayısıyla yapılan göçü maruz görmektedir.

Kutlu, kent olarak İstanbul'u ele almaktadır. Göçün mevzu bahis olduğu hikâyelerinde kahramanlar büyük şehir olarak İstanbul'a göç etmektedir.

²²⁹ Kemal Karpat a.g.e., s. 76.

²³⁰ Mustafa Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 166-167.

²³¹ Mustafa Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 13-14.

²³² Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 35.

*“Dursun Efendi boşa koydu olmadı, doluya koydu olmadı. Zaten doğuştan topaldı. Rençberliğe dayanması zordu. Akrabaları, daha önce İstanbul’a gitmiş, her biri bir iş tutmuştu. Haber salıp duruyorlardı: ‘Sen de gel, elbet sana da bir iş buluruz.’ Dursun davalarını sattı, evi-barkı, tarlaları öylece bıraktı, İstanbul’un yolunu tuttu.”*²³³

Göç sonuçları itibariyle her zaman olumlu bir durum oluşturmamaktadır. Buna rağmen yapacak başka bir şeyi olmayan insan göç ettiği yerde de sıkıntı çekmektedir. Bu duruma her halleriyle örnek teşkil eden kahramanlar ise *Rüzgârlı Pazar* semtinin sakinleridir. *Hayat Güzeldir*’in kahramanı Duran ve ailesi de kentin ağır yaşam koşulları altında ezilmektedir.

*“Dursun bir iki kere zabıtaya yakalandı. Hem mal gitti hem araba. Akrabalar bir kere yardım etmişlerdi, bir daha yanaşmadılar. Hacer bir süre sonra bel fıtığı oldu, işe gidemedi. Doktorlar ameliyat demişti. Zeynep’in nişanlısı askerden dönecekti, dönünce düğün isteyecekti. Kızın çeyizi hazır değildi. Bilal seneye okula başlayacak. Dursun’un ağzını bıçak açmıyordu. Sanki köydeki fakir ama huzurlu hayatlarını özler olmuştu. Yok olsun yoksulluk. Orada kalsalar çocukların bir geleceği, bir mesleği olmayacaktı. Belki ettikleri mahsul karın doyurmaya yetmeyecek, düpedüz sürüneceklerdi.”*²³⁴

Sonuç olarak ekonomik imkânsızlıklar, yoksulluğun hem sebebi hem de sonucu olarak Kutlu hikâyelerinde yer almaktadır. Köyde ve kentte olması gereken şartlarda yaşayamayan insanlar çaresiz kalmış durumdadırlar. Özellikle 1950’li yıllardan bu yana Türkiye’deki kentleşmenin ve göçün trajik boyutlarını vurgulayan Kutlu, bir anlamda yaşanan değişimin gerçeklerini gün yüzüne çıkarmaktadır.

3.2.2. Çekici Faktörler (Sosyo-Psikolojik Sebepler)

Köy ve kasabada ekonomik anlamda belli bir refah düzeyine ulaşmış insan için bile kente göç düşünülen bir olay olmaktadır. Geleneksel normların hükmettiği köy yaşamında hayat süren birey için gelenekten arındırılmış bir yaşamın sürdüğü kentler, çekici faktörler sebebiyle cazibe merkezleri haline gelmektedir. Kentte yaşama isteğinin çeşitli etkenleri vardır ki “kentlerin özgür havası, daha geniş bir gruba mensup olma duygusu, kentli olmanın gururunu paylaşma, bu etkenlerin başlıcalarıdır. Kimi yerlerde ise, köyden kente göç etmeye, belli bir toplumsal aşağılık duygusunu ortadan kaldıran ‘yükseliş’ gözü ile bakılır.”²³⁵

“Genel olarak ifade edecek olursak, çekici sebepler arasında iş olanakları, yüksek

²³³ Mustafa Kutlu, **Hayat Güzeldir**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 100.

²³⁴ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 101-102.

²³⁵ Ruşen Keleş, **Kent Bilim İlkeleri**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1976, s. 40.

ücret, ucuz ve verimli toprak, yükselme olanakları, sağlık, eğitim vb. olanakların artması, gıda maddelerin bol ve çeşitli olması, iyi konut olanağının, toplumsal güven ve huzurun artması mevcudiyeti sıralanabilir. Kent insan ilişkisi açısından belirli nüfusa sahip toplumlarda karşılanması mümkün olan fizyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçların belirli düzeyde karşılandığı yer olması nedeniyle daima civar yerleşimi yerlerinden daha çok çekim merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Özellikle, büyük kentlerde, çalışan insan için daha fazla ilerleme imkânı bulunmaktadır.”²³⁶

Köy ve kent yaşama biçimleri ve imkânları arasındaki farklılıklar ve kentin ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki cazibeli yapısı köy insanı için bir çekim merkezidir. Köyden kente göç eden kimi insan için göç, hem ekonomik hem de sosyal manada bir ‘sınıf atlama’ olarak algılanmaktadır.

Gerek yoksulluk gerekse de konforlu bir yaşam ve mal kazanma arzusuyla köyden kente göç eden insan, tüm sıkıntılara rağmen kentte yaşamını idame ettirmektedir. Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde zengin olmak ve mal biriktirmek arzusuyla köyden kente göç edenler, köydeki yoksulluktan ötürü göç edenlere nazaran daha fazladır. Bu durumun en güçlü örneğini *Beyhude Ömrüm* hikâyesinde Yedigâr’ın oğlunun kente göç isteğinde görmekteyiz.

“–Onca güzel işler buldumdu İstanbul’da. Rahat vermediniz. Anan hasta gel, karın hasta gel, kardaşın askere gitti iyicene yalnız kaldık aman gel. Sanki hiç gurbete gideni yok şu köyün; sanki İstanbul’a yerleşeni hiç yok. Eh işte kalkıp geldik. Elalem oralarda iş-güç sahabı oldu, biz ekmeği tepip geri döndük.

–Geldin de kötü mü ettin? Baba ocağını tütüresin dedik. Bizim şurda ne ömrümüz kaldı, işte bağ da sana, bahçe de ..Oğlan bir tuhaf baktı bana. Bir yabancı gibi bakıp güldü:

–Bırak baba, dört tane ağacın başını mı bekleyeceğiz burada.”²³⁷ Bununla yazar, modernleşmenin ve değerlerin yitimine dikkat çekmektedir.

Hikâyede başka kahramanlar üzerinden de kentte rahat bir yaşam sürülebileceğine, fazla para kazanılacağına atıflar yapılmaktadır. “Bu köyde kalmak akıl kârı değil, bir an önce şehre varıp bir işin ucundan tutmak lazım... Efendi bizim bu kayınpeder, işte oğlu-uşağı köyü terk etti, İstanbul’da elleri para tuttu. Evleri de var, arabaları da var, pazarcılık yapıyorlar, iyi... Be adam sen de orada, onların yanında kalsana. Madem şehir yerleri köye benzemiyor, her bir rahatlık orada. Niye rahatını tepiyorsun.”²³⁸

²³⁶ Tahir Çağatay, *Günün Sosyolojisine Giriş*, Ankara, 2. Baskı, A.Ü. D.T.C. Fak. Yay., 1968, s. 81.

²³⁷ Mustafa Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 158.

²³⁸ Mustafa Kutlu, *a.g.e.*, s. 20-21.

Kentte iş imkânlarının fazlalığı ve konforlu yaşam köylüyü cezp etmekte ve bir an önce köylüyü kente taşımaktadır. “*Dayım da beni çağırdı ya, şehir yerin her bir işi kolaylık, köyün kahrını kim çekecek diye.*

–Ey, doğru demiş dayın. Ben kendi nefsim, şunca senedir gurbetçiyim, hakkaten de şehir yerleri büyüdü, güzellendi. Her bir işin kolayını aldı şehir milleti. Köy dediğin sittin sene değişmez. Hele ki sizin oraların dağ köyleri.”²³⁹

“Modernleşen toplumun siyasal gelişmedeki en önemli sorunlarından birisi geç kalmışlık psikolojisidir. Doğal olarak da modernleşme, sürece geç giren bir toplumun önündekileri yakalama yarışıdır.”²⁴⁰ *Geç kalmışlık* sendromu yaşayan insanlar bir an önce kente göç etmek istemektedirler. Daha önceden kente gelen ve zengin olanların duyulması köylünün iştahını kabartmaktadır. Kente göç edenler, çok önceden gelenlerin kazanımlarına şahit olunca ‘geç kaldıkları’ için hayıflanmaktadır. “–Ha! Şimdi, bizim hatamız şudur. Biz şehere gelmede geciktik ağa. Çoh geç galdıh.”²⁴¹

Kente yerleşmek ve orada rahat bir yaşam sürmek köyde yaşayanların bilhassa gençlerin hayallerini süslemektedir. Bu durum gerçek yaşamda da hikâyelerde olduğu gibi mevcuttur. Kent yaşamına özenen ve bir kentli gibi yaşamak isteyen onca köy insanı vardır. Bu durumun oluşmasında kitle iletişim araçları -bilhassa televizyon- önemli oranda etkili olmaktadır. Televizyondaki birçok program kent yaşamının parıltılı ve konforlu yaşamını göstermektedir. Köyde yaşayan sıradan bir insan -özellikle gençler- özendirilen kent yaşamının gerçeklerini görmeden, bilmeden kentte yaşamaya heves duymaktadır. Bu emellerine ulaşmak maksadıyla da köylerinden kaçmaktadır. Kutlu, son derece çarpıcı olan bu durumu *Beyhude Ömrüm*’de şu şekilde dile getirmektedir:

“O kış köyden henüz ergenliğe varmış iki çocuk daha İstanbul’a kaçtı... Öteki çocuk İstanbul’a ulaştı. Bu İstanbul hevesi gençler için başlangıçta bir büyük macera adeta bir kendini isbat vesilesi idi. Sonra sonra bir başka hayatın, köylerde kaşşayıp gevşeyerek iyicene fukaralığa bürünen köhne yapıdan uzaklaşma; yeni ve zengin bir geleceğin kapısını aralama sevdasına dönüştü. Geçimi kıt dağ köyleri süratle boşalıyor, İstanbul’a yerleşenlerin zenginliği dillerde dolaşıyordu...”²⁴²

Gençlerin İstanbul’a kaçması ebeveynler açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Ebeveynler, belli bir yaşa gelene kadar bütün ihtiyaçlarını giderdikleri

²³⁹ Mustafa Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 26.

²⁴⁰ Halis Çetin, “Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:25, Ankara, Kasım-Aralık-Ocak 2003-2004, s. 17.

²⁴¹ Mustafa Kutlu, **Chef**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 55.

²⁴² Mustafa Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 99.

evlatlarının köyden kaçmakla bir nevi kendilerini terk etmeleri karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Kutlu bu durumu şu cümlelerle dile getirmektedir: *“Onu asıl yıkan iki oğlunun birden kafa kafaya verip gizlice İstanbul’a kaçmaları oldu. Gittiler ve bir daha da dönmediler.”*²⁴³

Kentlerde eğitim, sağlık vb. hizmetlerin köye göre iyi şartlarda olması köy insanını kente çeken unsurlardandır. Bilhassa eğitim ve iş imkânları açısından köydeki ebeveyn çocuklarının geleceğini düşünmekte ve kendileri gibi olmalarından korkmaktadır.

*“Sanki köydeki fakir ama huzurlu hayatlarını özler olmuştu. Yok olsun yoksulluk. Orada kalsalar çocukların bir geleceği, bir mesleği olmayacaktı. Belki ettikleri mahsul karın doyurmaya yetmeyecek, düpedüz sürüneceklerdi”*²⁴⁴

*“–Altı üstü dört tane kıraç-yamaç tarla. Karnımızı zor doyurur. Hadi biz doyduk diyelim. Ya geriden gelenler...”*²⁴⁵

3.3. Göçün Sonuçları

Her ne sebeple olursa olsun belli bir zihinsel değişimin göstergesi olan göç, sonuçları itibariyle olumlu gelişmelerin yanı sıra son derece olumsuz durumları da bünyesinde taşımaktadır. Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde göçün herhangi bir müspet yanı görünmemektedir. Bu durum Kutlu’nun köye, kente ve göç olgusuna attığı değerler ile ilgilidir. Kutlu için insanın fitratına en uygun yaşam yeri köyler, en uygunsuz yerler de kentlerdir. Göçün köyden kente yapılması dolayısıyla ‘yokuşa su akıtmak’ kabilinden fitrata ters bir hareket gerçekleşmektedir.

Sanayi devriminin bir sonucu olarak tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin hız kazanmasıyla birlikte tarım toplumunda meydana gelen ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler insanları daha geniş iş sahalarının yer aldığı kentlere göçe zorlamıştır. Tarım toprakların azalması ve verimsizleşmesi, iş olanaklarının ve işçi sayısının azalmasıyla köyler yavaş yavaş boşalmıştır. Kutlu bu gerçeği *“Bir devir bitti. İp koptu işte.”*²⁴⁶ şeklinde dile getirmektedir.

Mustafa Kutlu’da köyden kente göç menfi bir durumdur. Köylerin ve köy yaşamının yok denecek kadar azalması Kutlu’yu rahatsız etmektedir. Bunda Kutlu’nun çocukluğunu geçirdiği köy yaşamının etkisi olduğu kadar gerçek manada insan fitratına uygun olan

²⁴³ Mustafa Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 134.

²⁴⁴ Mustafa Kutlu, **Hayat Güzeldir**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 102.

²⁴⁵ Mustafa Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 167.

²⁴⁶ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 143-160.

yaşamın, tabî ortamı içinde barındıran köy yaşamı olmasının etkisi büyüktür. Bu yaşamın ne derece yozlaştığını yazar, *Beyhude Ömrüm*'de şu cümlelerle ifade etmektedir: “*Büyü bozulmuştu. Artık boz sakallı çayır kuşunun sesi toprağın kokusuna karışmıyordu. Zaten boz sakallı çayır kuşu ile ardıç kuşunun seslerinin birbirinden ayırt edilmesiyle de kimse ilgilenmiyordu. Rüzgârın ne yandan eseceği önemini kaybetmiş, Mart dokuzu ile April beşi beklenmez olmuştu. Haliyle turnaların bölük bölük geçmesine aldırın olmuyor, kimseler dağlardan şifa otu toplamıyordu. Dolunay tepelerin ardından bir büyük bakır sını gibi ağır ağır yükseldiğinde aya bakıp yürek çarpıntıları ile dilek dileyen genç kızların kökü kesilmişti. Gece lacivert harmanisini köyün üzerine örtüp ses-soluk kesildiğinde ninesinin kucığına sokularak ‘Nine bana masal anlat’ diyecek torunlar nerelere savuşmuştu. Kadınlar toplanıp buğday kaynattıklarında hep bir ağızdan türkü çığırıyor; ne erişte kesene, ne tarhana dökene raslanıyordu. Kalmışsa kenarda köşede böyle birkaç kişi, onların da yüzü asıktı.*”²⁴⁷

Kutlu, göçün sonuçlarına hem köy hem de kent tarafından bakmaktadır. Ne var ki her iki taraftan bakış da yaşanan toplumsal değişimi ve dönüşümü, geleneğin yitimini, değerler bazında ve ekonomik anlamda yoksulluk ve yoksunlukları yansıtmaktadır. Geleneğin sıkı sıkıya korunduğu ve yaşandığı köy yaşamı göçle birlikte bozguna uğramıştır. Yazarın bu durumu *büyü bozulmuştu* şeklinde dile getirmesiyle köyde hüküm süren bu yaşamı hat safhada idealize ettiğini anlamaktayız. Göçle birlikte azalan nüfus ve kalanların da çoğunun mecburiyetten köyde kalması köyün göç öncesi yaşamını âdeta bir rüya olarak hatırlatmaktadır. Köyde kalan insanların da zihinsel yapısı ve değerler dünyası bağlamında kentli insandan bir farkı olmadığını görmekteyiz. Kutlu, terk edilen kasaba manzarasını şu ifadelerle belirtmektedir.

“*İnsanlar sevincini kaybetmişti sanki. Hemen her iş sanki cebrî yapılıyor, sanki angaryaya dönüşüyor; yapana bir şevk vermediği gibi neticesinde bir bereket görülüyordu. Kimse bir baş soğanın kıymetini bilmiyordu. İnsanlar ne ölene eskisi gibi üzülüyor, ne doğana eskisi gibi seviniyordu. Hasretin de gurbetin de tadı kaçmıştı. Yıllardır sürülmediği için boza yatan tarlaları çalı-diken kaplamış, toprak küsmüş, börtü-böcek dahi göçünü yükleyip gitmişti. Tuhaf bir ıssızlık, garip bir kıpırtısızlık çöküyordu etrafa. Tilkiler çalacak tavuk bulamıyordu yani.*”²⁴⁸

Kutlu, göçün kasaba üzerindeki etkisini ‘tükeniş, yitme’ ekseninde dile getirmektedir. “*Vaktaki memleketi bir uçtan bir uca geçip giden demiryolu kasabadan değil de, epeyce*

²⁴⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 36.

²⁴⁸ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 37.

uzağından geçiverince Hanönü'nün nevri döndü. Geleni azaldı gideni çoğaldı, nüfusu düştü. Pek çok bakımsız konağın tahtası çürüdü, çatısı çöktü. Yine de pazar kurulmaya devam ediyor, lakin pazarın da manası, heyecanı, sesi-soluğu giderek tükeniyordu.”²⁴⁹

Bu görüntüyü daha da ileriye götürerek boşalan kasabayı mezarlıktan farksız hale getirmektedir. “Dönüp pazara vardım. Kabristanın sükûneti, cansızlığı buraya da yayılmıştı. İnsanlar ayaklarını sürüye sürüye bir o yana bir bu yana gidip geliyordu. Kimsenin sanki ne almaya ne satmaya niyeti vardı. Dalgın, gözlerini bir noktaya dikip düşünenler çoğunluktaydı. Çuvalların, sepetlerin, hayvanların, sandıkların başında melul-mahzun bekleyen bir kalabalık. Köyü terkedenlerin asırlık eşyaları; yıpranmış, rengini atmış, hatıra ve hikâyesini kaybetmiş ne kadar ıvır-zıvır varsa meydana yığılmıştı. (...) Dirgeni, döveni, öküz boyunduruğunu, kağrı arabasını bile getirmiş satan var. Satan var da alan yok.”²⁵⁰

Kutlu'nun çizdiği bu resim kasabanın yaşadığı trajediyi açıkça ortaya koymaktadır. Zira gerçek yaşamda da köylerin/kasabaların durumu genel olarak bu tablodan çok da farklı değildir. Gençlerin köyü terk etmesiyle sadece toprağından ayrılmak istemeyen yaşlılar yaşamaktadır köylerde. Onlar yurt edindikleri mekânı terk edememektedirler. Bu özünde ontolojik bir mesele olarak kendini göstermektedir. Nitekim yazar bu durumu *Hayat Güzeldir* hikâyesinde “İnsanın ait olduğu yerden kopması nasıl da zor.”²⁵¹ şeklinde dile getirmektedir.

Kutlu'nun göçle birlikte vurgulamak istediği çeşitli anlam katmanları vardır. Köy-kent zıtlığında vurgulanan temel anlam modern yaşamın geleneksel yaşam karşısındaki üstünlüğüdür. *Beyhude Ömrüm*'de geleneğin yaşatıcısı Yadigâr, bütün çabalarına rağmen oğlunun kente göçüne mani olamamaktadır. Çabası beyhudedir. Modernizm ve modern imkânlar köye uğramadığı halde galibiyet kazanmıştır. Köyler modernizmin başat ögesi olan paraya sahip olmak ve konforlu bir hayat sürmek için boşalmıştır. Geleneğin hüküm sürdüğü köy modernizm karşısında direnememiş ve düşmüştür. Yazar bu düşüşü, şu şekilde dile getirmektedir:

“Bir devir bitti. Geçende ben de gördüm ‘Saban demiri’ getirmiş adam. Satacak ama kime? Geçmiş olsun.

–Bizim nesil ile perde kapanıyor galiba.

–Öyle.

²⁴⁹ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 140.

²⁵⁰ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 141-142.

²⁵¹ Mustafa Kutlu, *Hayat Güzeldir*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 116.

Ta Adem atamızdan bu yana sürüp gelen zaman bitti; mekân değişti.”²⁵²

Köye dönüşün mümkün olmayacağını bilen Kutlu bir devri kapatmıştır. Kapanılan devir geleneğin ta kendisidir aslında. Değerler dünyası değişen artık ‘kentli’ olan ve bundan da bir rahatsızlık duymayan nesli gören yazar geleneğin kayboluşunu kabul etmektedir.

“Şimdinin gençleri gurbet ile nikahlanmış, gelirler mi hiç.

–Onca mal, mülk ortada kaldı.

–Mal da yalan, mülk de. Eskiden gurbetçi gider-gelirdi. Şimdi giden gelmiyor. Şu köyün kökü senin olsa ne çıkar. Aha Muhtar’ın onca tarlası, çayırı. Kim ekiyor, kim biçiyor. Üste para versen sürececek adam bulamazın.

–Kötü zamanlara kaldık... ”²⁵³

Kutlu’ya göre geleneğin yaşatıldığı yer olarak son kale köylerdir. Modernizm bu son kaleyi içten ve derinden fethetmiştir. Baştan çıkarıcı unsurları sayesinde insanların direncini kırmış ve geleneği yerle bir etmiştir. Geleneğin yenilgisini yazar. *“Bir taraf teslim bayrağını çekti.”²⁵⁴* şeklinde ifade etmektedir.

“İp koptu işte.

Koptu ya, zaten bir gün kopacağını içten içe biliyordum. Suyun bendi yıkıldı bir kere. Kimse geçemez önüne. Hem bir benimki mi çekip gidiyor. Bu dert her hanenin başında. Hani ne demiş adam ‘Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm.’ Bizimki birincisi şimdilik. Cenab-ı Hak encamımızı hayreyleye.”²⁵⁵

Kutlu’ya göre kâinattaki tüm canlıların yerinden yurdundan memnun olduğu bir dünyada sadece insanoğlu kendi yurdunda huzursuzlanmakta ve barınamamaktadır. Yazar bu durumu hayıflanarak ifade etmektedir. *“Cevizin üst dallarında sincaplar oynuyor. Yahu bu hayvan nerelerden geldi buraya, akıl almaz yani. Oduna gittiğimiz ta Çimen Dağı’nın meşeliklerinde görmüştüm. Ama; ora nere, bura nere... Çalılığın kuytularında tavşanlar, taraklı kuşlar, yılanlar yani; ne diyeyim her bir hayvan barınıyor işte. Bir biz barınamadık.”²⁵⁶*

Boşalan kasabanın akıbetini şu ifadelerden öğrenmekteyiz. *“Kasaba ‘çöküyor’ demiştik ya. Sonunda ‘çöktü’.. Bir kere kaza merkezini aldılar elinden. Kaymakamlık ve devlet daireleri kalktı. Başka bir beldeyi kaza yaptılar, bizimkinin eli böğründe kaldı.*

²⁵² Mustafa Kutlu, Mustafa Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 143.

²⁵³ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 152-153.

²⁵⁴ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 170.

²⁵⁵ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 160.

²⁵⁶ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 174

*Çok gidip geldiler Ankara'ya. 'Aman efendim etmeyin, kaza merkezi de kaldırılırsa büsbütün batarız' diye ricalar ettiler, yalvardılar, boş. Mühür gitti, iş bitti. Nüfus yoğunluğu falan bahane ediliyordu; aslında bizim anlamadığımız bir husus varmış: 'Görülen lüzum üzerine.' Bir zaman 'Nahiye' olarak kaldı kasabamız. Yaşlı bir Nahiye Müdürü vardı, ava meraklı. Sonra 'Nahiye Teşkilatı'nı da lağvettiler, o da gitti. Onca yılın kasabası oldu mu sana muhtarlık. Muhtarlık, yani bildiğin köy. Nereden nereye.'*²⁵⁷

Göçle birlikte giden nüfus kasabanın kaderini de tayin etmektedir. Nüfus azalınca kasaba kıldemden düşmüştür ve bu durum kasabada yaşamaya devam edenler için sıkıntı oluşturmaktadır. Kutlu, boşalan kasabayı öyle tasvir etmektedir ki âdeta orada yaşam sona ermiştir.

*"Otelci oteli kapadı, fırıncı fırını. Ne yapsınlar iş yok, alışveriş yok. Ardından esnaflar kepenk indirmeye başladı. Üç semerci bire indi, nalbant hiç kalmadı, hızar atelyesi odun deposu oldu. İki, üç katlı o güzelim konaklar yıkıldı. Ben en çok Hükümet Konağı'na yanıyorum. Osmanlı yapısı bir bina idi. Kapısı üzerinde eski harflerle yazılı kitabesi, bahçesinde mermer havuz, havuzun başında asma çardağı. Düşe düşe sonunda YSE'nin deposu olmuştu. Bir kış havuz dondu çatladı. O güzelim nakışlı mermerler sağa sola atıldı ve nihayet dam da göçtü gitti. Bahçesindeki ağaçlar kurudu, bina bekçisi kırıp yaktı odun niyetine. Yahu insanın inanası gelmiyor; öyle metin, sağlam, dünya durdukça duracak sandığınız bina dağılıp gidiveriyor. Çifte değirmenlerden biri yıkılmış, öteki ara-sıra çalışıyordu. Kasabada ne terzi kalmıştı, ne kasap. Bir iki kötü bakkal dükkânı, bir kahve; Çerçi Cemil bile çekip İzmir'e gitmişti."*²⁵⁸

Yazar, harabeye dönüşen, yakılıp yıkılan, yağmalanan bir mekânı andıran tasvirlerle yok oluşun, tükenişin boyutlarını çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir.

"Göç ve kentleşme arasında ilişki kentlerin çekme faktörü ile kırsalın itme faktöründen kaynaklanmaktadır. Bu faktörlerin etkisiyle kırsal kesimlerin ittiği nüfus, kentlerde ne sağlıklı bir şekilde istihdam edilebilmekte ne de barınabilmektedir. Kentin çekiciliğine kapılan ve de iş bulma ümidiyle şehirlere akan nüfus, kalifiye olmadıkları için ilk olarak işportacılık, ayakkabı boyacılığı, hamallık, bilet satıcılığı, kapıcılık, meyve-sebze satıcılığı, odacılık gibi düşük gelir getiren işlerde çalışmaktadır. İlk başlarda bu işlerden düşük gelir elde ettikleri için de normal denebilecek apartman dairelerinde ve evler de oturabilme şansları olmamakta, genellikle şehirlere ve semtlere yakın olan çevrelerde ya yaptıkları ya da düşük bedellerle

²⁵⁷ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 180.

²⁵⁸ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 180.

kiraladıkları gecekondularda oturmak zorunda kalmaktadır.”²⁵⁹

Kentleşme sürecini sağlayan ve hızlandıran göç, hangi sebeplerle yapılırsa yapılsın birçok köy insanının kentte umduklarını tam manasıyla bulamadıkları göstermektedir. Köyden kente göç eden insanın istediğini elde edemediğinin birçok göstergesi bir problemler yumağı olarak kentlerde insanlarla birlikte yaşamaktadır. Bu problemlerden ilki ve en önemlisi çarpık kentleşme sonucunda oluşan gecekondulaşmadır. “Gecekondular, hızlı bir kentleşmenin yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde, başkasının arazisi üzerinde izinsiz olarak yapılan, alt yapısı eksik, kentten uzak, sağlık olanaklarından yoksun, ekonomik sorunları olan ve örgütlü, devamlı bir işi olmayan insanların barındığı bir yerleşim alanıdır.”²⁶⁰

Ülkemizde iç göçler, 1950’li yıllardan sonra başlamış ve bilhassa 1980-90’lı yıllarda artış göstermiştir. Çeşitli sebeplerle yapılmış olan bu göçler, köy nüfusunu azaltmış ve kent nüfusunu ciddi oranda arttırmıştır. Göçle orantısız seyreden ülke sanayisi ise kentte gelen insanı yeterli oranda istihdam edememiştir. İşsiz olan ya da geçici günlük işlerde çalışan insanlar gelir düzeylerine uygun konut bulamamaları sonucunda gayri resmi yaşam alanları olan gecekondularda barınmaya başlamışlardır. Böylece “başkasına (çoğunlukla kamuya) ait arsalar üzerinde, acele yapılmış bulunan, gerekli sağlık şartlarını, teknik özellikleri taşımayan, düşük standartlı konutlardan meydana gelen geniş gecekondular mahalle ve semtler, hızla büyük kentleri çevrelemişlerdir.”²⁶¹

Göçle birlikte oluşan gecekondulaşma birçok sosyal problem ortaya çıkarmaktadır. İnsanların yaşam alanlarının problemlili, yoksun ve yoksul olduğu gecekondular mahallerinde insanların manevî yaşamları da problemlili, yoksun ve yoksul olarak idame etmektedir.

Gecekondulaşma insanları ve toplumları psiko-sosyal açıdan olumsuz anlamda etkilediği gibi mimarî açıdan da düzenli bir kentin oluşmasına izin vermemektedir. “Kentleşme bir yandan da yapılaşma demektir. Bir kentin nüfusu arttıkça, bu nüfusu barındıracak, ona hizmet verecek yapıların da sayısı artar. Ayrıca ulaşımı sağlayan yolların kapladığı alan da büyür. Bunların duyarlı bir planlama olmadan, başıboş gerçekleşmesi kentlerin taşlaşması, birer beton ve asfalt yığını haline gelmesi demektir. Gelişmekte olan ülkelerde hızlı, denetimsiz ve sağlıksız bir yapılaşma yaşanmaktadır. Gecekondular, içindeki yeşil alanları yok etmekte, deniz, göl, ırmak kıyılarını kullanıma kapamakta, tarım ve orman arazilerinin gerilemesine neden olmaktadır. Böyle bir yapılaşma her türlü çevre kirliliğini de

²⁵⁹ Erol Tümer, **Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar**, İstanbul, İst. Üniv. Yay., 1973, s. 3.

²⁶⁰ Sezgin Kızılcık, Yaşar Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Ankara, 1994, s. 176.

²⁶¹ Aziz Yıldırım, **Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri**, T.C. Ankara Üniversitesi S.B.E. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 5.

birlikte getirmektedir. Ayrıca kentteki tarihsel yapıların yıkılmasına veya yeni yapıların arasında kaybolmasına yol açmakta, kentin görünümünü, silüetini değiştirip bozmaktadır.”²⁶²

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde göçün iki boyutunu görmekteyiz. Kırsalın ve kırsaldaki insanın, kentin ve kentli insanın akıbeti. Her iki taraftan da insana ve mekâna bakan Kutlu için göçün sonuçları iki taraf açısından da menfidir. Yukarıda göçün köy/kasaba üzerindeki olumsuz sonuçlarına değindik. Göçün kente ve kentliye bakan yönüne döndüğümüzde daha vahim sonuçlarla karşılaşmaktayız. Kutlu'nun hikâyelerinde kente yerleşen ve kentte 'yükü tutan'lar hikâyelerin ana kahramanı değildir. Sadece kahramanın yakın-uzak akrabaları/tanıdıkları, kimi yerde isimleri zikredilerek kimi yerde zikredilmeyerek yer almaktadır. Kente yerleşen ancak 'tutunamayan' ya da daha evvelden kentte yaşayan ama buna rağmen konfor ve zenginlik içinde yaşayamadığı için buhranlara giren ana kahramanlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu da Kutlu'nun kentleşmeye bakışının her halükarda menfi olduğunu göstermektedir.

Rüzgârlı Pazar hikâyesi, gecekondular semtlerindeki yaşamı konu almasıyla göçün sonuçlarına eğilmektedir. Kitabın başlarında Rüzgârlı Pazar semtinin tasviriyle çarpık kentleşmeden bir kare yansıtılmaktadır.

“Manzara kaba çizgileri ile şöyle: Uzak semtlerden gelen minibüsler kendilerine ayrılan geniş alana yanaşıyorlar. O kadar çok minibüs var ki; alana girmek bir dert, çıkmak iki. Minibüslerden boşalan kalabalık iki yanı tel örgülü parke döşeli yoldan olukta su gibi akarak üst geçide doğru ilerliyor. Kimi ayak üstü süt içiyor, kimi simit, kimi sandviç-poğaça alıyor. Bir yandan yiyip bir yandan konuşarak hızlı hızlı yürüyorlar. Elektrik direklerine yapıştırılmış 'Overlokçular-Son ütücüler arıyor', 'Konfeksiyonda çalışacak acemi kızlar alınacak' ilanlarının arasından geçen kalabalık üst geçide saldırıyor.”²⁶³

Gecekondular çoğunlukla kente uzak bölgelerde kurulmuştur. Kentin dışında varlığını sürdürenlerin yanı sıra bir zaman sonra kentin genişlemesiyle kimi yerde sanayi bölgelerinin kimi yerde de lüks semtlerin hemen kıyısında ya da arasında kalmıştır.

“Geçit otoyolun üstünden aşıyor. Şöyle-böyle elli-altmış metre var. Sonra merdivenlerden inip yokuşa vuruyorlar. Bu yokuş onları apartmanları, mağazaları ile oldukça lüks sayılabilecek bir semte salıyor. Bir iki kilometre tutar bu yokuş, sonra semt biter, sanayi sitesi belirir. Kalabalık dükkânlara, atelyelere, fabrikalara dağılır, mesai başlar, ortalık süt-liman olur. Şehrin ortasında bir sanayi bölgesi. Onun yanında bir lüks yerleşim, altında otoyol, onun altında minibüsler. Kalabalık, karmaşa, itiş-kakış. İşte çarpık kentleşme denilen

²⁶² Mehmet Altan, **Kent Dindarlığı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s. 35.

²⁶³ Mustafa Kutlu, **Rüzgârlı Pazar**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 18-19.

olgunun tipik göstergesi... Netice otoyoldan çıktık, bir yan yolda bir zaman daha gittik; evler, apartmanlar, ışıklar azaldı; ardından şoseye saptık, şose çakır-çukur-çamurlu bir yol. Bir zaman da öyle gittik. Köpek sesleri geldi uzaktan, gecekondu bölgesine girdik.”²⁶⁴

Gecekondu kelimesi dahi bir gayri meşruluk anlamı ihtiva etmekteyken gecekondu yapılarının sağlam ve yasal olmaları beklenilecek bir durum değildir. *“Duran’ın durduğu mahalle bir tepenin yamacında. Küçümen bahçeler; tek odalı, çift odalı kondular, birbirine yaslanıp ayakta durmaya çalışan yamrı-yumru yapılar. Kimbilir kaç kez yapıldı, kaç kez yıkıldı. Ancak yayaların yürüyebileceği dehliz gibi sokaklar.*”²⁶⁵

Göç sonucunda oluşan gecekondu, insanlara sunduğu hayat itibariyle de birçok menfi durumu barındırmakta ve insanları çaresizliğe salmaktadır. Kutlu, gecekondu sakinlerinin yoksulluk ve yoksunluk içindeki yaşamlarını şu şekilde anlatmaktadır: *“Yamacın altından bir lağım deresi akıyor. İçme suyu yok mahallenin. Haftada bir iki tankerlerle geliyormuş. İleride, lağım deresini aşan tahta köprüünün ilerisinde bir kayanın dibinden acı su çıkıyor. Tüm mahalle onu kullanıyor. Her evin önünde, avlu duvarının dibine dizili onlarca mavi-büyük-plastik bidon var. Tanker gelince mahallenin kadını-kızı saç saça-baş başa saldırıyor. Su kapanın elinde kalıyor. Okul yok. Çocuklar ta ileride ışıkları görünen, bir vakitler gecekondu bölgesi iken, şimdilerde apartmanlaşmış, azmanlaşmış, garip bir şekil almış semtin okuluna gidiyorlar. Yaz-kış; yağmurda karda, öyle servis araçlarına falan binerek değil, altı delik pabuçlar, takunyalar ile onca yolu yürüyüp gidiyorlar.*”²⁶⁶

Kentte varlık göstermesine rağmen gecekondu semtleri altyapı, eğitim, sağlık gibi devletin birçok hizmetinden mahrum bir vaziyette bulunmaktadır.

“Sağlık ocağı da yok. Doktor da, eczane de. Bir kaç bakkal var, kahve, tüp bayisi, ayakkabı tamircisi falan-filan. Elektiriği -ne yalan söyleyelim- kaçak kullanıyorlar. Köyünü kentini terkedip buraya taşınanlar şehre geldim diyecek öyle mi? Yok canım, millet enayi mi? Elbette nereye konduğunu biliyor. Kim gönül rızası ile yerini-yurdunu terkeder. İşte, mecburiyetten. Bir de o ışıkları yanan gecekondu apartımana terfi etmiş semtte yaşayanların anlattıklarından. Adam otuz sene önce orada bir arsa çevirmiş; şimdi iki apartmanı, on dairesi var. Hikâye bu? Özetin özeti.”²⁶⁷

Kentin orta yerinde ya da biraz uzağında başta sağlık ve temizlik hizmetlerinin uğramadığı son derece sağlıksız koşullarda yaşamaya çalışan gecekondu sakinleri sanayi

²⁶⁴ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 19-33.

²⁶⁵ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 34.

²⁶⁶ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 34.

²⁶⁷ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 34-35.

başta olmak üzere birçok kimyasal atıkların zehrinden kurtulamamakta ve çoğu kez hastalanmaktadır. “Mahallenin her hanesinde hastalık var. Çoğu da kronik. Hastalık ve sakatlık o hale gelmiş ki; kuşaktan kuşağa geçiyor. Yahu çok da doğum var biliyon mu? Sokaklarda çocuktan geçilmiyor. E, bunlar doğumdan itibaren çok kötü şartlarda büyüyorlar, Ölen ölüyor, kalanlar sürekli zafiyet içinde. Ne ana beslenebiliyor, ne memedeki çocuk. Depresyon, sinir, ülser, verem, psikolojik sorunlar. Var oğlu var. En çok korkulan şey nedir biliyon mu? Bu mahalle halkının en korktuğu şey. Şudur: Aileden birinin hastalanması. O zaman feleğini şaşırırlar, elleri böğürlerinde kalır. Nasıl kalmasın. Doktor yok, ilaç yok, en kötüsü para yok.”²⁶⁸

Yoksulluk sebebiyle kentte göç eden insanın kentte de yoksulluğu devam etmektedir. Gecekondulaşmayı meydana getiren yoksulluk, insanları maddî ve manevî birçok yönden sarmakta ve sarsmaktadır. Kentteki hayat şartlarının zorluğu sebebiyle bir ailenin her bireyi -yaşı küçük de olsa, ciddi sağlık sorunları da olsa- çalışmak zorunda kalmaktadır. Yoksulluk öylesi bir boyuttadır ki para kazanmak zorunda olan okul çağındaki çocuklar okuyamamaktadır. “Recep Efendi susuyor. Kahırlı bir suskunluğa gömülüyor. Evleri kira imiş. Kızlar okula gidiyor. İlk günler, hani çalışmıyor ya, şundan bundan borç alarak idare etmişler. E, bu da bir yere kadar. Sonra mahallenin köyden gelmiş bütün kadınları gibi Recep Efendi'nin eşi de, buldukça temizliğe, merdiven silmeye falan gitmeye başlamış. Duran'ı okuldan almışlar...”²⁶⁹

Kent sokakları ya da yolların çoğu mendil, simit, su vb. ürünleri satan küçük yaştaki yoksul çocuklarla doludur. “Metruk fabrika duvarının dibine çökmüş, çömelmiş, kendisine melul-mahzun bakan çocukları gösteriyor. Bunlar sokaklardan kâğıt toplayan, ayakkabı boyayan, simit satan, dört yol ağzında duran arabalara kağıt mendil taşıyan; tükenmiş, dibe vurmuş ailelerin çocukları. Günün bitiminde, torbalarını, arabalarını iyi-kötü doldurduklarında, sabahtan-akşama yol tepmekten yorulup bitap düştüklerinde nefeslenmek, iki lokma bir şey yiyip açlığı bastırmak üzere Baba'nın kapısına dayanan garibanlar.”²⁷⁰

Yoksulluğun boyutunu Duran'ın şu cümlelerinden daha net anlamaktayız.

“Bak inanmayacaksın ama, eve gidiyorum, hani bende para yok ya, o gün meğer anam işe gitmiş, iş bulmuş, temizlik falan, iyi de para almış, eve her şeyler getirmiş. Bir seferinde canım muz çekmişti. Bak inanmayacaksın, eve gittim, annem akşam pazarından muz almış. Biraz çürük-çarık ama muz. Yerken gözlerimden yaşlar aktı, ardımı dönüp çıktım, kapı

²⁶⁸ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 36-37.

²⁶⁹ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 37.

²⁷⁰ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 163.

önünde yedim muzu. Ağlaya ağlaya yedim. Ama sevincimden ağlıyorum. Anlıyor musun abi sevincimden ağlıyorum.”²⁷¹

Göç sonucunda kentlerde ekonomik dengesizlik baş göstermektedir. Zenginlerin çok zengin yoksulların ise çok yoksul olduğu bir ortam oluşmaktadır. Mustafa Kutlu, kimi eserlerinde bu meseleye eğilmekte ve yoksulları görmezden gelen zenginleri eleştirmektedir. Kendinden başkasını görmek istemeyen zengin kimselerin zihinsel alt yapılarını ortaya koyan eleştirilerden bir kısmı da *Rüzgârlı Pazar* hikâyesinde yer almaktadır.

*“Bazen ailece işte mutfakta ne varsa; peynir-ekmek-domates alıp çevre yolu kıyısına gideriz. Bir akasya gölgesi bulursak ne âlâ. Arabalar geçip gidiyor; bakar, oyalanır, güya piknik yaparız. O böyle anlatırken ben de tam bu sırada çevre yolundan arabaları ile geçen işi tıkırında adamların, bunlara baka baka ağızlarında geveledikleri yaveleri hatırlıyorum. ‘Yahu yolu gözlemek nasıl bir şey. Yani ne anlıyorlar bundan. Yok arkadaş bu millet pikniğe çıkmayı da bilmiyor. Sığır bunlar sığır. Tirene bakar gibi yola bakıyorlar..’ Kemalettin Kamu ‘Bingöl Çobanları’ şiirinde ‘Daha deniz görmemiş bir çoban çocuğuyum’ diyordu. O günden bu güne kaç zaman geçti. Memlekette neler oldu neler. Ama gelin görün ki, büyük şehrin kıyıcığında hala deniz görmemiş çoban çocukları çevre yolu kenarına pikniğe gidiyorlar. Yok olsun yoksulluk!”*²⁷²

Göçün bir diğer sonucu da ekonomik türlerin çeşitliliğinin artmasıdır. Sokak işportacılarının yaygınlaşmasıyla yeni geçim kaynakları türemiştir. Köyden kente göçtükten sonra kentte tutunmakta zorlanan birçok insanın geçim kaynağı işportacılık olmaktadır.

*“Dursun Efendi boşa koydu olmadı, doluya koydu olmadı. Zaten doğuştan topaldı. Rençberliğe dayanması zordu. Akrabaları, daha önce İstanbul’a gitmiş, her biri bir iş tutmuştu. Haber salıp duruyorlardı: ‘Sen de gel, elbet sana da bir iş buluruz.’ Dursun davarları sattı, evi-barkı, tarlaları öylece bıraktı, İstanbul’un yolunu tuttu... Bir gecekondu semtinde, akrabalarının bulduğu küçük bir gecekonduya yerleştiler. Dursun’a eski, üç tekerlekli bir işporta arabası buldular, bir de zabitanın pek uğramadığı bir köşe. Oracıkta fındık-fistik satacaktı. Topal bacağıyla İstanbul trafiğinde dolaşamazdı. Artık ne kazanır ise Allah bereket versin. Süleyman alüminyum tepside simit satıyor, Hacer evlere temizliğe gidiyordu.”*²⁷³

İşsizliğin yaygınlaşması da göç sonuçları arasında yer almaktadır. Kentler göçle gelen kitleleri istihdam etmekte yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple kente gelen birçok kişi ne iş

²⁷¹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 49.

²⁷² Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 81-82.

²⁷³ Mustafa Kutlu, **Hayat Güzeldir**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 101-102.

bulduysa onu yapmak durumunda kalmaktadır. Bu işlerde genellikle bir mesleği olmayan *vasıfsız* işçiler çalışmaktadır. “*Recep Efendi de bir güz günü iki yorgan bir döşek, neyi var neyi yok yükleyip büyük şehre iniyor. Hemşehrileri şehrin kıyıcığında buna da bir göz oda buluyorlar. İnşaat işçiliği, hamallık, ne iş olsa yapıyor.*”²⁷⁴

Herhangi bir işte çalışmak kent yaşamının zorluğunda kimi insan için oldukça sevindirici bir olaydır. Zira işsiz olmak, ‘eve ekmek getirememek’ çok acı sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple birçok insan ‘karnını doyurabilmek’ adına çöplerden kâğıt, plastik gibi atık maddeleri hatta çoğu da yiyecek toplayarak yaşamını idame ettirmektedir.

Mustafa Kutlu, gerçek yaşamla birebir örtüşen insan hikâyelerini eserlerine konu edinerek yaşadığı çağın ve kentin toplumsal meselelerine duyarsız kalmadığını göstermektedir. Kutlu hikâyelerinde *hikâye* olarak okuduğumuz, yoksulluk başta olmak üzere birçok olumsuz durumu gerçek yaşamda milyonlarca insanın yaşadığına her zaman şahit olmaktayız. Bu bağlamda Kutlu’nun, hikâyeciliğinin amacına hizmet ettiğini ve hedefine ulaştığını söylemek mümkündür.

²⁷⁴ Mustafa Kutlu, **Rüzgârlı Pazar**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 14.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE KENTLİ İNSANIN SORUNLARINDAN BİRİSİ OLARAK BUNALIM

4.1. Bunalım Kavramı

Bunalım, kavram olarak Batı dillerinde ‘crisis’ (krisis), Osmanlı Türkçesinde ise ‘buhran’ kelimeleriyle kullanılmaktadır. “Sözlük anlamı ‘tehlikeli, karışık ve çözüm bekleyen, dönüm noktasındaki sorun veya durum’ olan bu kavram psikolojiden iktisat, siyaset ve felsefeye kadar her düzeyde kullanabilmektedir.”²⁷⁵

“Kişi düzeyinde bunalım, çeşitli ruhsal sorunlar ve bozukluklar olarak ortaya çıkmaktadır. İktisat düzeyinde bunalım üretim, dolaşım, tüketim gibi iktisadi faaliyetler arasındaki ilişkilerin çökmesiyle iflasların, işsizliğin ve açlığın ortaya çıkması olarak ‘1929 Büyük Bunalım’ı ile birlikte günlük dile girmiştir. Siyasal düzeyde ise yasama, yürütme ve yargı arasındaki ilişkilerin bozulması veya kopmasıyla ortaya çıkmakta ve ‘hükümet bunalımı’ ve ‘askeri darbe’ gibi görünümler kazanmaktadır. Felsefeciler ise ‘bunalım’ kavramını daha genel düzeyde kullanmışlar ve modern çağın sürekli bir değişim ve ‘bunalım çağı’ olduğunu vurgulamışlardır. Bunalımlar her zaman ve her toplumda var olmuştur. Çağımızda toplumsal değişimin ivmesinin artmasıyla bunalımlar derinleşmiş, yaygınlaşmış ve bir anlamda da ‘normal’leşmiştir.”²⁷⁶

Modern ve modernleşme sürecindeki toplumlarda yaşanan toplumsal değişim sebebiyle insanlar, günlük yaşantılarında bunalım kelimesini oldukça sık kullanmaktadır. Bunalım kavramı anlam olarak her ne kadar ekonomik karışıklıktan doğmuş olsa da günümüzde büyük çoğunlukla psikolojik anlamlarda kullanılmaktadır.

“Bunalımın kökeninde, içinden geçilen gelişim dönemine özgü koşulların, yaşantılarını bir bütünlük içinde sentezlemek konusunda bireyi zora sokmaları yatar. Başka deyişle, böylesi dönemlerde birey kendini bütün olarak hissetmekte zorlanır, yani bütünlük bunalımı (crisis of wholeness) yaşar.”²⁷⁷

²⁷⁵ Bozkurt Güvenç, **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 54.

²⁷⁶ İlhan Tekeli, Orhan Öztürk, Bozkurt Güvenç, v.d., **“Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları: Kuramsal Bir Çerçeve” Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 1998, s. 1-18.

²⁷⁷ İ. Ferhan Dereboy, **Kimlik Bocalaması Anlamak Tanımak Ele Almak**, Malatya, Özmert Ofset, 1993, s. 64.

Modern kentlerde insanların, his ve düşünce dünyalarında eksiklik ya da yoksunluk yaşadığı görülmektedir. Daha önce var olan birçok duygu ve duyarlılığını yitiren insanda psikolojik anlamda bunalım hâsıl olmaktadır. Bu duruma bilhassa köyden kente göç eden insanlar daha fazla maruz kalmaktadır. Ancak böylesi duygu durumu değişikliğinin farkına varamayan insan için bunalım da söz konusu değildir.

Mustafa Kutlu eserlerinde hem insan hem de toplum psikolojisi açısından bunalım tezahürlerine yer vermektedir. Kutlu, ‘eskisi gibi ölene üzülmeyen; doğana sevinmeyen’ insan tipi tespiti ile yaşanan duygu durumu değişikliğini ortaya koymaktadır.

“Bunalımlar hem hızlı ve yoğun değişme sonucu olarak ve hem de yavaş ve daha az yoğun değişimler yaşandığı için ortaya çıkmaktadır. Modernleşme ile birlikte iktisadi ve siyasal sistemler insan ilişkilerindeki temellerinden yola çıkarak para, sermaye, resmileşmiş bürokratik kurallar ve iktidar mekanizmalarıyla işleyen önce ulusal daha sonra da giderek küresel sistemler haline gelmişlerdir. Aileler, mahalleler, köyler ve kentlerde oluşup yaşamlarını sürdüren topluluklar ve bireyler ise yerel düzeyde dilin ve kültürün karşılıklı ilişkiyi mümkün kılan ortamında var olmaktadır. Birbirinden farklılaşmış özerkleşmiş alt-sistemlerin, alanların veya kurumların ‘normal’ olarak işleyebilmesi ve aralarındaki eşgüdümün sağlanabilmesi için maddi ve sembolik yeniden üretim ve dönüşüm süreçlerinin aksamadan uygun etkileşimlere girmesi gerekmektedir. Bu etkileşimlerin az olması, katkıların yapılmaması veya yeterli düzeyde olmaması durumunda iktisadi ve siyasal sistemler ile toplum, kültür ve kişilik düzeylerinde bunalımlar ortaya çıkmaktadır.”²⁷⁸

Modernleşme sonucunda ortaya çıkan gelişmeler insanların maddî yönünü ve pratiklerini genellikle müspet manada etkilemiştir. Ancak modern yaşamda insan yaşamına yön veren birçok unsurun maddiyatı ölçüt alması insanları birtakım çıkmazlara sürüklemektedir. Küreselleşmeyle birlikte toplumların ve insanların birbirinden farksız hale gelmeleri ve üretmeden sürekli tüketme halinde yaşamaları insan ve toplumlar için önü alınmaz sorunlar oluşturmaktadır.

“Bu büyük dönüşümlerle birlikte iktisadi bunalımlar, Marx’ın kavramlaştırdığı ‘yabancılaşma’, Durkheim’in kavramlaştırdığı ‘kuralsızlık/anomi’, Weber’in kavramlaştırdığı ‘anlam kaybı’ ve Freud’un kökenlerini açıklamaya çalıştığı ruhsal sorun ve bozukluklar (psikopatolojiler) gittikçe belirgin ve yaygın hale gelmiştir. Bunalımlar bu dört kuramcının üzerinde durdukları ile kalmamış, modernleşme ve küreselleşmenin ileri boyutlara ulaşması

²⁷⁸ İ. Tekeli, O. Öztürk, B. Güvenç, v.d., a.g.e., s. 1-18.

ile bütün dünyada olduğu gibi Türkiye için de oldukça karmaşık bir durum almış ve Tablo 1 ve 2’de ortaya koyduğumuz durum ortaya çıkmıştır.”²⁷⁹

Tablo 1: Maddi ve Sembolik Yeniden Üretim veya Dönüşüm Süreçleri ile İktisadi Sistem, Siyasal Sistem, Toplum, Kültür ve Kişilik Alanları İlişkilerinde Görülebilecek Bunalımlar ve Sorunlar

	Farklılaşmış Toplumsal İlişki Alanları				
Maddi ve sembolik yeniden üretim/dönüşüm süreçleri	İktisat	Siyaset	Toplum	Kültür	Kişilik
İktisadi yeniden üretim/dönüşüm süreçleri	İktisadi çöküntü; enflasyon; ödemeler dengesi bunalımı; sıcak para				
Siyasal yeniden üretim/dönüşüm süreçleri	Plansızlık, politikasızlık; rüşvet, yolsuzluk, kaçakçılık; kayıt-dışı ekonomi	Ulus-devletin bunalımı; çeteleşme; terör; siyasal istikrarsızlık ; askeri müdahale; insan hakları ihlalleri			
Toplumsal yeniden	Gizli ve açık	Bürokratik mekanizmal	Anomi/kuralsızlık,		

²⁷⁹ İ. Tekeli, O. Öztürk, B. Güvenç, v.d., a.g.e., s. 4.

üretim/ dönüşüm süreçleri	işsizlik; gelir dağılımı uçurumları, bölgesel eşitsizlikler	ar ve özgürlüğün kaybı; temsil bunalımı; himayecilik	norm çatışmaları		
Kültürel yeniden üretim/dönüş üm süreçleri	Köşe dönmeçilik; arabesk karamsarlık,	Siyasal meşruiyet kaybı, devlet fetişizmi, kültürel çoğulculuk sorunları	Kolektif kimliklerin ve değerlerin kaybolması; kitlese kültür	Anlam kaybı; değer kaybı; kültürel çözülme	
Bireyler ve aile düzeyinde yeniden üretim/ dönüşüm süreçleri	Mesleksiz- lik; yersiz- yurtsuz dolaşarak yaşayanlar	Siyasete güvensizlik; bireysel özgürlük kaybı veya otoriteye sığınma	Güdülenme uyumsuz- lukları; isteksizlik; nemelazım- cılık;yaban- cılaşıma	Gelenek kopması; köksüzlük; kişisel yönelişlerde bunalım	Kişisel düzeydeki ruhsal bunalımlar, bozukluklar 280

²⁸⁰ İ. Tekeli, O. Öztürk, B. Güvenç, v.d., a.g.e., s. 5.

Tablo 2. Hukuk, Eğitim, Bilim-Teknoloji, Nüfus-Sağlık, Sanat, Medya, Din-laiklik ve Yaşam Kalitesi Boyutlarındaki Yeniden Üretim veya Dönüşüm Süreçleri ile İktisat, Siyaset, Toplum, Kültür ve Kişilik Alanları İlişkilerinde Görülebilecek Bunalımlar, Sorunlar

	Farklılaşmış Toplumsal İlişki Alanları				
Maddi ve sembolik yeniden üretim/dönüşüm süreçleri	İktisat	Siyaset	Toplum	Kültür	Kişilik
Hukukta	Tekel ve rekabet yasaları, çocuk işçiliği ile ilgili düzenlemeler	İnsan hakları ile ilgili yasal sorunlar; yasama ve yargının yavaşlığı	Toplum, medeni kanun ilişkileri	Adalet ve hakçılık kavramlarının sorunları	Kişisel haklar; insan hakları; işkence
Eğitimde	Eğitime ayrılan bütçe/gelir payının düşüklüğü	Yüksek öğretim görenlerin siyasete girmemesi; üniversite özerkliği sorunları	Temel eğitimin sorunları; kız çocuklarının okuması; dersaneler	Ezbercilik; öğretmen-öğrenci ilişkisinde otoriterlik	Teknik meslek eğitimine yönelişin düşüklüğü; imam-hatip okulları sorunu
Bilim-Teknolojide	Ar-Ge'ye ayrılan gelirin düşüklüğü; yeni teknoloji	Bilim-teknoloji kurumlarına siyasal ve parasal destek azlığı	Toplumda bilim ve teknolojiyi verili sayma	Varolan fikir sınırlarını aşma korkusu	Öğrenme-bilme merakı; özgür düşünebilme eksikliği

	azlığı				
Nüfus ve sağlıkta	Gecekondu, örgütlenme yen kent; sağlığın örgütlenme sorunları	Sağlığa düşük bütçe	Toplam doğurganlık oranı; kentleşme yen köylüler	Kız çocuk sağlığına düşük değer	Kişisel sağlığa düşük değer
Sanatta	Sanat ürünlerinin metalaşması ; çevresel duyarlılık azlığı	Sansür; resmi görüşün baskınlığı sorunları	Nitelik kaybı, arabesk sanatın yaygınlığı, sanatın yalıtılmışlığı	Kimlik yoksunluğu, arayışı; karşı kültür; kültürel ürünlerde nitelik kaybı	Sanatsal yaratıcılık sorunları
Medyada	Medyada tekelleşme; tüketimin aşırı körüklenmesi; hızlı haber ve sermaye dolaşımı	Medya ve siyaset arasındaki karşılıklı etkileme-çatışma; medya ve demokrasi; basın özgürlüğü	Sessiz kalabalıklar; izlenme oranı kaygısı; medyada kuralsızlık	Medyanın tekdüzelştirici kültürü	Medyada, ailede şiddet; haber hakkı-kişilik hakkı çatışması
Dinde	İslamcı iş adamları sorunu	Laiklik demokrasi ve siyasal İslam	Devletin ve toplumun laiklik ve dindarlık konuları ile ilgili sorunları	Kültürel mutlaklaştırma	Bireye konulan sınırlar sorunu ²⁸¹

²⁸¹ İ. Tekeli, O. Öztürk, B. Güvenç, v.d., a.g.e., s. 6.

4.2. Bunalım Çeşitleri

4.2.1. Yabancılaşma

Tasavvufa göre insan, Allah'tan uzaklaşması dolayısıyla bu dünyada manevî anlamda gurbet halindedir. “Mânevî gurbetin, biri tutum ve davranışlarla, diğeri düşünce ile (himmət) ilgili olmak üzere iki şekli vardır. Bir toplumun yaşama tarzı dine uygun değilse o toplumda yaşayan dindar insan öz yurdunda da olsa garip sayılır... Mutasavvıflara göre ruhların esas vatanı bu dünya ve bu beden değildir, ruhlar âlemdir. Asıl vatanlarından ayrılan ruhlar dünyada ve bedende iken gariptirler ve kendi vatanlarına dönmenin özlemi içinde yaşarlar.”²⁸²

Garip olma hali bulunduğu mekâna yabancı kalmayı zorunlu kılmaktadır. Varoluşsal bir problem olan yabancılaşma hissinin birçok tanımı mevcuttur. Genel hatlarıyla incelediğimizde yabancılaşmanın, ilk olarak insanın Yaratıcı ile arasındaki irtibattan kaynaklandığını görmekteyiz.

“Eski Yunanca’da ‘*aiōiosis*’ ve bundan türetilen Latince ‘*alienatio*’ kökenli olan yabancılaşma kavramı, ‘esrime, kendinden geçme, benliğinin dışına çıkma’ anlamında kullanılmıştır. Helenistik dönemde ise, ‘Bir ve Tek olanla, diğeri bir ifadeyle Tanrı’yla bütünleşme’ anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde yabancılaşma, ruhun daha alt bir varlık biçiminden, başka bir ifadeyle kendi varoluşundan sıyrılarak, her şeyin kaynağı olan ‘Bir ve Tek’ ile bütünleşmesi halini tanımlamaktadır.”²⁸³

Yabancılaşma kavramı temelde ontolojik bir sorunu ifade etse de modern dünyada modern anlamlara bürünmüştür. Aklın ve pozitif bilimlerin ölçüt olduğu modern çağda yabancılaşma kavramı da bu ölçütler ışığında yeni anlamlar kazanmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte toplumların değişen değerleri, insan üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. “Yaşam tipik olarak ileri derecede bölümlere ayrılmış ve bu bölünmenin (çoğulculuk) bilinç düzeyinde de tezahürleri ortaya çıkmıştır.”²⁸⁴ “Modern dünyanın çoğulcu ilişkilerinin karmaşık yapısı, sadece standart işlem süreçlerinde değil, ama aynı zamanda bireyin bilincine de kısıtlamalar getirir. Sonuç, sinir gerginliği, hayal kırıklığı ve ekstrem vakalarda da diğerlerine hepten yabancılaşmadır.”²⁸⁵ “Bunu ortaya çıkaran nedense, modernleşme kuramı

²⁸² Süleyman Uludağ, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, “Gurbet”, C.14, İstanbul, 1996, s. 201.

²⁸³ Temel Demirer ve Sibel Özbudun, **Yabancılaşma**, Ankara, Öteki Matbaası, 1998, s. 10.

²⁸⁴ Peter R. Berger ve Arkadaşları, **Modernleşme ve Bilinç**, Çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayıncılık, 1985, s. 76.

²⁸⁵ Peter R. Berger ve Arkadaşları, **a.g.e.**, s. 201.

ile endüstri toplumu kuramının doğrudan ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır.”²⁸⁶

“Melvin Seeman, toplum içinde hareket eden bireyin kişisel açıdan yabancılaşmasını incelemektedir.”²⁸⁷ Seeman yabancılaşma kavramını açıklarken birey ve toplum arasındaki uyumsuzluktan yola çıkmıştır. “Seeman, modern toplum ya da endüstriyel düzen içerisinde işe yabancılaşmanın tipik bir olgu olduğunu söylemektedir. (...) Seeman’a göre yabancılaşmanın beş ayrı boyutu bulunmaktadır. Bunlar;

Güçsüzlük: Kişinin sahip olduğu beklentiler ve inandığı olasılıkların kişinin kendisi tarafından belirlenememesi ve sonucunu değiştirebilmek için elinden hiçbir şey gelmediğini düşünmesi;

Anlamsızlık: kişinin hayal ettiği geleceğine ulaşabileceği ile ilgili olarak umutsuz olması, düşüncelerini gerçekleştiremeyeceğine inanması;

Kuralsızlık: kişinin hedef ve amaçlarına yalnızca toplumsal olarak kabul görmeyen davranışlar sonucu ulaşabileceğine inanması;

Topluma Yabancılaşma: toplum tarafından yüksek değer verilen amaçlar ve inançların birey için bir anlam ifade etmemesi;

Kendine Yabancılaşma: kişinin belirli bir davranışının, geleceğe yönelik beklentileri ile uyuşmaması, beklentilerinin dışına çıkarak farklı davranmasıdır.”²⁸⁸

Batı’da birçok filozof, sosyolog ve psikolog kendi disiplinleri doğrultusunda yabancılaşma konusunu ele almıştır. Dolayısıyla yabancılaşma ile ilgili birçok ve farklı tanımlar mevcuttur. Genel bir tanımla ifade edecek olursak birey açısından yabancılaşma, kişinin kendisinden ve çevresinden uzaklaşması ve hem benliğinden hem de etrafından kopmasıdır.

Mustafa Kutlu’nun eserleri bağlamında yabancılaşma konusunu incelediğimizde tasavvufî öğretiyile örtüşen anlam katmanlarının ortaya çıktığını görmekteyiz. Tasavvufî terminolojide yabancılaşmayı en iyi karşılayan kelime ‘masiva’dır. Allah’tan başka her şey olarak tanımlanan masiva, Müslüman bir insanın da yol haritasını belirleyecek kadar özel ve muhtevalı bir yapıya sahiptir.

Ahmet Cevizci yabancılaşma olgusunu, “kişinin kendi beniyile ya da zihinsel hâlleriyle, kendisi arasına duygusal bakımdan mesafe bırakması durumu, kişinin gerçek

²⁸⁶ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Çev. Dr. Ruhi Esengün, Dr. İsmail Öğretir, 1993, s. 137.

²⁸⁷ Barlas Tolun, **Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara, 2. Baskı, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1981, s. 164.

²⁸⁸ Gökhan Ofluoğlu, Ozan Büyükyılmaz, Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi Ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri, **Kamu-İş Dergisi**, C.10, Sayı:1, 2008, s. 130-131.

beniyle olan içsel temasını yitirdiğini anlamasının sonucu olan kendinden kopma hâli”²⁸⁹ olarak tanımlarken yabancılaşmanın nedenlerinden birini de şu şekilde açıklamaktadır: “Yabancılaşmanın kaynağında, modernite öncesi geleneksel toplum biçiminin ortadan kalkarak, onun yerini büyük ölçekli ve kitlesel eyleme dayalı laik toplumun alması olgusu vardır.”²⁹⁰ Ahmet Cevizci’nin yaklaşımından da anlaşılacağı üzere modernleşen insan kendini ifade ettiği birçok değerden uzaklaşmaktadır. Bunlardan ilki ise dindir. Dinî algı modernizm karşısında sekteye uğramakta ve insan Allah dışındaki her şeyle meşgul olur hâle gelmektedir. Böylelikle bu dünyadaki varlık amacından sapma göstermektedir. Bu durum bir zaman sonra insanın yitimine sebebiyet vermektedir.

Kendinden öncekini yok sayan ve sürekli ‘yeni’leyen modernizm sistemi, insanı içinden çıkılmaz hallere gark etmektedir. Dinle ilişkisi zayıf ya da güçlü olan her insana etki etmekte ve her insanı az çok modernleştirmektedir. İlk gelenekle insanın arasını açan modernizm, sonraları yerinden yurdundan ettiği insanı yavaş yavaş kendi sistemi içinde şekillendirmektedir. Özünden kopuşu ve değişimi yaşayan insan artık eskiye yabancıdır. “Modernite İslâm dünyası dışındakileri olduğu kadar, Müslümanların da manevi, dinsel vd. niteliklerini dejenere etmiş, Müslümanın İslâmî değerlerini ve temel ilkelerini dahi koparmıştır.”²⁹¹ Modernizm insanlara Yaratıcıdan uzak ve dinsel algıdan soyutlanmış yepyeni bir dünya sunmakta ve yaşatmaktadır. İslâm’ı ve geleneksel yaşamı referans alan Mustafa Kutlu’nun “temel kaygısı; yabancılaştıran ve insanı yaratanından uzaklaştıran, hakikat yolunu tıkayan dünya anlayışıdır.”²⁹² Kutlu’nun hikâyelerinde kahramanların insan fitratına uygunsuz istek ve yaşamları yabancılaşma olgusunu doğurmaktadır. Yazar bu kahramanların üzerinden yabancılaşan ve bir zaman sonra değer yitimine uğrayan insanın ruh halini anlatmaktadır.

“Müslümanların dahi mensubiyetlerini kaybettiği dönem, Kutlu’nun hikâyelerinde şekillenirken; bu tema kimi zaman *Yokuşa Akan Sular*’da olduğu gibi kimlik çatışması, yabancılaşma, *Yoksulluk İçimizde*’de paradigma, *Ya Tahammül Ya Sefer*’deki gibi doğrudan mensubiyetin kendisi, *Bu Böyledir*’de dünya algısı, *Sır*’da tasavvuf, *Tufandan Önce*’de siyaset, *Uzun Hikâye*’de mekân ve aidiyet, *Rüzgârlı Pazar*’da yoksulluk, toplumun kendi insanına yabancılığı şeklinde tezahür etmiştir.”²⁹³

Türkiye’nin modernleşmekte geç kalması birey ve toplumlarda deformasyona sebebiyet vermiştir. Mustafa Kutlu’nun bunalım yaşayan kahramanları incelendiğinde bu

²⁸⁹ Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2003, s. 415.

²⁹⁰ Ahmet Cevizci, **a.g.e.**, s. 415.

²⁹¹ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 11.

²⁹² Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 10.

²⁹³ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 12.

kahramanların toplumsal değişime maruz kalan gerçek yaşamdaki insanlardan farksız tipler olduğu görölmektedir. “Kutlu, modernitenin ve Batı düşünce serüveninin ilkelerini; Türkiye’nin geç moderniteyi yaşamaya başladığı 1960’lardan sonraki toplumsal hareketliliği, kırdan kente göçü ve insanların içinde doğup yetiştiği doğayı yüz geri ettiği bir dönemi; dinin toplumsal hayatla bağının kopartıldığı, hakikat arayışının dünya gaileleri ve meşgalelerine yenildiği, Tanrı ve ahiret anlayışının irtica kisvesi altında örtülerek hedefsiz bırakıldığı ve ummanın yalnızca dünyanın sınırlarından ibaret olduğu bir tasavvuru hikâyelerine almıştır. Çünkü Batı düşüncesindeki doğa ve Tanrı algısının dönüştürülmesi, teknolojik ilerlemeyle birlikte üretilen yeni değerler, ahlâki ve toplumsal enstrümanlar Türkiye’ye geç ulaşmış; ancak beklenen tahribatı da yapmıştır. Kaçınılması mümkün olmayan bu toplumsal, siyasal, düşünsel dönüşüm süreci, gelenek-modernlik ayrımı, insanlardaki dejenere olan hassasiyet noktaları Kutlu’nun hikâyelerinde yer bulmuştur.”²⁹⁴

Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde modern kentli insanın yabancılaşma bunalımı yaşayan ilk kahramanı *Ortadaki Adam* hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Hikâyede bir kasabada görev yapan Doktor Abdi Bey’in yabancılaşmasına tanık olmaktayız. Kasaba halkı tarafından bir türlü benimsenmeyen Abdi Bey’in bu durumunu anlatıcı şu şekilde dile getirmektedir: “*Mühim olan, geldiğinin üzerinden o kadar sene geçmesine rağmen halkın hâlâ ona yaban gözüyle bakmasındaydı. Oysa kahveden yemeğe, yemekten düğüne, düğünden camiye kadar onlarla beraberdi.*”²⁹⁵

Ailesi olmayan Abdi Bey, kentin keşmekeşinden kaçmıştır. “*Oysa o bir firarî kopuk jartiyerlerden, aşınmış topuklardan, otobüs biletçilerinden, ikide bir trafik polisi gibi önünü kesen insanlardan kaçmıştı.*”²⁹⁶ Kentte kendini kaybettiğini düşünen ve geldiği kasabada oradaki insanlar gibi bir yaşam sürerek bu kayboluştan kurtulacağını umut eden Abdi Bey’i ne kasaba halkı benimsemiş ne de kendisi onlar gibi olabilmıştır. Aidiyet sorunuyla karşı karşıya kalan kahraman, yalnızlığın da etkisiyle bir süre sonra yabancılaşmaya dūçar olmaktadır. “*O başka sahillerden, başka iklimlerden kopup gelmiş biriydi. Burada şu göbekli herifleri bir işaret ile alkışlayan halka dönmek, onlardan biri olmak için gelmişti güya... Artık istese de koca şehrin kalabalığına kaybolamazdı. Müzeler üst üste gezilemezdi. Gazete kupürleri ile uğraşılmaz, muhallebicilerde parfüm kokusu ile oturulamazdı. İçin için büyüyen-genişleyen*

²⁹⁴ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 14.

²⁹⁵ Mustafa Kutlu, **Ortadaki Adam**, İstanbul, Hareket Yayınları, 1970, s. 49.

²⁹⁶ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 53.

yahut küçülen-daralan bir açmaza giriyordu... O, bu dünyanın tam ortasında elleri yanına sakmış sipsivri dikilmişti."²⁹⁷

Kasaba halkı bir süre sonra Abdi Bey'i aralarına almıştır. Ancak Abdi Bey, kasabalıların birbirleriyle kurduğu ilişkinin, birbirlerine kullandıkları üslubun aynısını kendisine de göstermelerinden rahatsızlık duymaktadır. "*Kasabalılar beni nihayet aralarına aldılar. Bir korkuluk kadar senli benli konuşuyorlardı. İşte halk gibi gülüyor, halk gibi konuşuyordum... İşin buraya kadarı iyi idi ama bu dürzüler hâlâ benimle demirci İdris Usta arasında bir umum müdür ile hademesi olarak fark görüyorlardı.*"²⁹⁸ Herhangi bir yere aidiyet hissedemeyen ve kendisini bir yere ait hissettirecek kimsesi de olmayan kahraman, bulunduğu her iki ortamda da yabancılaşma çekmektedir. Kendisini ne kentte ne de kasabada istediği manada var edemeyen Abdi Bey'in bunalımını şu serzenişinden okumaktayız. "*Bir işim, bir muhitim, yahu şu dünyada bir yerim yok muydu benim?..*"²⁹⁹ Yaşamının bir kısır döngü etrafında sürüp gideceğini ifade eden Abdi Bey yabancılaşma bunalımından kurtulamamaktadır. "*Yarın bütün günlerimin tıpkısı, eciş bücüş bir gün olacak. Bunu bütün katiyeti ile şimdiden biliyorum. Ne korkunç...*"³⁰⁰

Oradaki Adam hikâyesi, hikâyenin ismiyle müsemma bir karakter tasarımı üzerine kurulmuş olarak ne kentin kaotik yapısında ne de kasaba halkının samimi yaşamında varlık gösteremeyen, arada kalan Abdi Bey'in her iki tarafa da yabancılaşmasıyla modern kentli insanın bunalımına dikkat çekmektedir.

Gönül İşi hikâyesinde paranın peşinde koşarken kendi yaşamına ve değerlerine yabancılaşan iki karakter mevcuttur. İlki *Kanoluk* hikâyesinin Sinan'ıdır. Sinan kentte eğitimini tamamladıktan sonra köyüne dönmüştür. Asırlardır aynı ailenin tasarrufunda olan Kanoluk nehrinin suyunu Yahudi bir tüccar olan Mennan Bey'le ortaklaşa kurduğu fabrikada kullanmaktadır. Babası Hacı Gani ve kardeşi Kenan salyangoz ihracatının yapıldığı bu fabrikaya hem yapılan iş dolayısıyla hem de Yahudi bir ortakla yapılmasına karşı çıkmaktadır. Kenan, Sinan'daki değişimin farkındadır. "*Sinan ağam kabuğunu beğenmeyen cüçük gibi bizi bir kenara itmeseydi.*"³⁰¹ Babasının hatırı için bir süre bu duruma müdahale etmeyen Kenan, Sinan'ın değişimini iyice anladıktan sonra fabrikanın işini engellemeye çalışır. Fabrikaya giden suyu kesen Kenan nehirde çıkan arbede sırasında yaralanır ve vefat eder. Sinan'ın para kazanma ve bir kentli gibi yaşama arzusu kardeşinin canına mal olmuş olsa da Sinan kendine

²⁹⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 51-54.

²⁹⁸ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 59, 60.

²⁹⁹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 60.

³⁰⁰ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 64.

³⁰¹ Mustafa Kutlu, **Gönül İşi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, t.y., s. 37.

öylesine yabancılaşmıştır ki bütün olanlara rağmen yaşamına ve arzularına kaldığı yerden devam etmektedir. *“Bugün bahar bayramı. Tam sevinemiyorum. Oysa her şey o kadar güzel ki. Yarın İstanbul’a hareket ediyorum. Berna’ya söz verdiğim arabayı alacağım. Yalnız Şevrole’den vazgeçtim. Mennan Bey diyor ki, Anadolu al. Hem yerli imâlâtımız.”*³⁰²

Hikâyenin yabancılaşma gösteren ikinci kahramanı *Oy Dağlar...* hikâyesinin Düzgün Ali’sidir. Para kazanmak için Almanya’ya giden Ali geride karısı Beser’i bırakmıştır. Hikâye dönemin konjoktürel yapısını da ortaya koyarak yabancılaşmaya bu minvalden de bakmamızı sağlamaktadır. Yabancı insanlarda Almanya’da uzun süreli kalabilmek için Alman vatandaşı ile evlilik şartının aranması ve para kazanmak için giden erkeklerin kısa sürede zengin olmak arzusuyla oradaki zengin ve genelde yaşlı kadınlarla evlenmesi gayri ahlaki davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Düzgün Ali de orada yaşayabilmek ve para kazanabilmek için bu yola başvurmuş ve Alman bir kadınla evlenmiştir. *“Parayı.. Selo kivra... Parayı dedim ya... Koyacak yer bulamazsın... Bu Alman işi kıyak. Bu yanımda oturan karı dersin, varım yoğum o benim. Bakma biraz geçkince duruşuna. Biz bele kuvvetli millet olduğumuza avradın gencine düşkünüz. Ama Almanda her işi para kuvvetinde... Para oldu mu genci de senin, geçkini de... Bu kariyi şimdi nikâhladı mı Selo kivra... Nikâhladı mı...”*³⁰³

Köyüne döndüğünde Alman kadını da beraberinde getiren Düzgün Ali karısı Beser’i de boşamıştır. Düzgün Ali’nin para uğruna sevdiği karısından vazgeçmesiyle ve kendi kültürüne yabancı bir kadınla evlenmesi onun kendine yabancılaştığının bir göstergesidir. Bir süre sonra Alman kadının köy yaşamına intibak etmemesi dolayısıyla kadından ayrılan Düzgün Ali kendine gelmektedir. *“Alman karı bizim köyden üç günde bıktı. Yakama kene gibi yapıştı. ‘Şehre gidelim, İstanbul’a gidelim, balık tutalım, ormana dağa çıkalım.’ ver ha, sıkıştırıyor. Yahu karı bırak işimize kârımıza bakacağız, anladık koynumuzdaki paranın çoğu senin ama karşılığında gençliğimizi koymuşuz, imkânı yok anlatamazsın... Dayanamadım... Oğlum Düzgün dedim içimden, sen sana gel. Rezillik bulaştı iyicene boyumuzu geçmeden, ağlayıp sızlamasına bakmadan eline pasaportunu verdim. Ondan gelen para Allah’tan gelsin yahu. Biz biz isek, gücümüz kuvvetimiz yerindeyse, Allah’a şükür o Almanya’da orada durdukça, zeytin ekmek yiyip çok paralar kazanırız dedim içimden.”*³⁰⁴ Böylelikle Düzgün Ali’nin Alman kadın vesilesiyle yabancılaşmaktan kurtulduğunu görmekteyiz.

Yokuşa Akan Sular’da ise köyden kente göç dolayısıyla yurdundan ayrılan insanlarda yabancılaşma bunalımı baş göstermektedir. “Demografik yer değiştirmenin, esasında sadece

³⁰² Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 39.

³⁰³ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 60.

³⁰⁴ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 68.

fiziksel bir hareket olmadığı; aksine, insanların iç dünyalarına, hatta ülkenin kaderine de etki ettiğinin en çarpıcı biçimiyle anlatıldığı *Yokuşa Akan Sular*'da Mustafa Kutlu, hikâye kişilerinin içlerinde esen fırtınayı gözler önüne sermektedir. Kır ile şehir hayatını karşı karşıya getiren Kutlu, bunu değerler çatışması halinde sunarak işi iyi-kötü çatışmasına kadar götürmektedir.³⁰⁵

Köyden kente çalışmak için gelen ve bir demir döküm fabrikasında iş bulan Cevher Bican yabancılaşma bunalımına yenik düşmüş ana karakterdir. Köydeki eski yaşamını unutmakla ve kentte yepyeni bir yaşamın kapılarını açmakla özüne yabancılaşan Bican'ın hikâyesi son derece trajiktir. Kente geldiğinde gördüğü manzara karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen Bican köyden kopup gelmenin ilk sancısını yaşamaktadır. “Yeni tanıştığı modern dünyanın oluşturduğu boşluklardan dolayı, Bican hem etrafiyle hem de kendi iç dünyasıyla bir anlam bağı kuramamaktadır.”³⁰⁶ Kutlu, Bican'ın yabancılaşma tezahürlerini köyden kente gelen her insanın yaşadığı şaşkınlık durumuyla ortaya koymaktadır. “*Bican'ın gözleri bu kalabalık meydanda o kadar yeni şeye rastlıyor ki. Her gördüğüne ancak bir an bakabiliyor. Bakışları mütemadiyen dolaşıyor, boynu geniş kavislerle eğilip bükülüyor, gergin yüzünde iri iri açılmış gözleriyle bulunduğu yerde kıpırdayıp duruyor. Binalar yüksek. İyicene yüksek, çok yüksek. Bican katları sayıyor. Şaşırıp bir daha sayıyor, bir daha sayıyor. Arabalar yüzlerce geçiyorlar, geçiyorlar, İnsanlar kalabalık yürüyorlar, duruyorlar. Hepsi birden ona bakıyorlar. Bican gözlerini indiriyor. Yanında yaşlı bir kadın duruyor. Kadının elinde bir zincir, zincire bağlı küçük, iyicene küçük bir köpek. Bican köpeğe uzunca bakıyor. Eşyaları zihninde yerleştiremiyor. Her şey karmakarışık, her şey hareketli. Fıkır fıkır kaynıyor. Bican'ın içi kaynıyor. Genç kızların, kadınların kısacık etekleri... Bu binalar neden bu kadar yüksek? Bu arabalar ne kadar çok. Bu insanların ne kadar acelesi var. Bu köpek, gerçekten köpek mi? Bu ihtiyar kadın ne kadar çirkin. Bu sıcak ne sivaşık. Bu hava ne boğucu. Bu kızlar ne utanmaz. Bu bacaklar ne kadar beyaz beyaz. Beyaz... Beyazda kalıyor.*”³⁰⁷

“Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*'da kır-gelenek, şehir-modernite dikotomisini varoluşsal bir alana kaydırarak, bireylerin kırsal yaşamlarını onların ayrılmaz bir parçası, yaratılış özelliği, birbirine geçmiş olmazsa olmaz koşulu sayar. Dolayısıyla kırdan doğan ve orada yetişenlerin artık o uzamda var oldukları için doğalarının ve tüm insanî benliklerinin de, ancak kırdan

³⁰⁵ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 27.

³⁰⁶ Ahmet Ağır, “Yabancılaşma ve 1980 Sonrası Türk Hikâyeciliği”, **Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi: 80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andi, Ömür Ceylan, İstanbul, Ümraniye Belediyesi Yayınları, 2007, s. 263.

³⁰⁷ Mustafa Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 10. Baskı, 2011, s. 36-37.

şekillendiğinden, oraya ait olduklarını varsayar. Bu sebepten kır ve şehir arasında ayrıma giden Kutlu, kırdan şehre göçmeyi ‘dünya değiştirmek’ şeklinde vasıflandırırken, şehre gelmeyi ve onun koşullarına intibak çabasını da ‘yabancılaşma’ olarak değerlendirir: *‘Korkulusun, şaşkınsın, yabancısın.’* Kutlu’nun hikâyelerinde görülen en önemli temaların başında yabancılaşma gelmektedir.”³⁰⁸

Çalışacağı fabrikayı ve fabrika çevresini gören Bican’ın şaşkınlığı artarak devam ederken fabrika bahçesindeki kulağı kopmuş kediyi görünce şaşkınlığı korkuya dönüşmektedir. Kedinin kedilikten çıktığı görüntü karşısında Bican aslını yitirmekten endişe duymaktadır. “‘Kalıcı mıyız?’ hikâyesiyle birlikte Kutlu, bu kedinin görüntüsünün peşinden gider. Çünkü kedinin bu hali Bican’ın zihninde birtakım soruların uyanmasına neden olur. Zira kedinin bir kulağı kopmuş, tüyleri dökülmüş ve en nihayetinde kedi ‘mezcup’ olmuştur. Bican’ın geldiği yerde kedilerin böyle bir şekle girmesine ihtimal yoktur. Kedinin benliğini kaybetmesine neden ise içinde buldukları fabrika ve genel olarak şehir hayatı, yani dâhil olmaya çalıştıkları yeni dünyadır. Kutlu buradan, Bican’ın gözünden bir genellemeye gider ve yeni dünyanın insanı/insanlığı da bu hale getireceği konusunda analogik yaklaşım sergiler. Kedinin şehir hayatı sonucunda eriştiği yerden bir pay çıkartan Bican sorgulama içine girer, *‘Kül renginden başlayıp, kara kurum siyahına doğru yayılan bir gri örtü’nün kapladığı ortamda, ‘Aslımızı yitirmezsek iyidir’* der ve bunun imkânını sorgular; *‘İyidir ya, mümkün mü?’*”³⁰⁹

Bekâret hikâyesinde Bican’ın, plaj ortamıyla ilk defa karşılaşmasından dolayı bir çekingelik gösterse de yavaş yavaş ortama ayak uydurduğunu görmekteyiz. “Mayoyu giyme sürecinde insanların tüm ‘cıvıl’ hallerini düşünmesi ve onlarla aynı konuma gelmesi Bican’ı oldukça zorlarken, insanların ona baktığı sanısına kapılıp denizin içinde saklanması, tedirgin, yabancı ve korku dolu halini iyiden iyiye açıklamaktadır. Ancak işte insanın en önemli yetilerinden birisi olan alışma devreye girer ve Bican da yeni dünyaya, yabancı olduğu dünyaya alışmaya başlar: *‘Bican da arkalarından koşup karın üstü yanlarına uzanıyor.’* İşte Bican’ın, kumlara bu şekilde sere serpe uzanması, alışma ve uyum sürecinin tamamlandığının en büyük kanıtını oluşturmaktadır.”³¹⁰

Böylesi bir kent yaşamında aslını yitirmemenin imkânsızlığını anlayan Bican hikâyenin sonunda aslını yitirmiş olarak görünecektir. Aslını yitirmekten kasıt insanın şahsiyetini oluşturan geleneksel öğelerle beraber bizzat şahsiyetinden vazgeçmesi ve hepsini

³⁰⁸ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 29.

³⁰⁹ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 31.

³¹⁰ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 34.

unutmasıdır. Kimlik kaybını gerektiren aslını yitirmek yeni bir kimliğe bürünmeyi de zorunlu kılar. Bican'ın sendikaya katılması ve işçilerle grevlerde, eylemlerde boy göstermesi kendini kaybettiğinin resmidir. *“Seydali'deki şaşkınlık, Bican'daki coşkunluk. Sarmaş dolaş gidiyorlar. Kalabalık deniz gibi dalgalanıyor. Genişleyip meydanları tutuyor, şehrin duvarlarını zorluyor.*

–Bize katıl Seydali ağam, arabayı da zabıtabı da hallederiz.

–Nasıl? ‘İşçiyiz güçlüyüz, İşçiyiz güçlüyüz.’”³¹¹

Sonunda miting meydanında kimlerin ve nereden kullandığı belli olmayan silahtan çıkan kurşunlardan biri Bican'ı canından etmiştir.

“–O günü bu güne benzetme. Bize katıl, gör ki neler olur. Demeye kalmadan silahlar patlıyor. O görkemli kalabalık birbirine giriyor. Canavar düdüklerinden, silah seslerinden ortalık toza dumana bürünüyor. Dost düşman ayırdedilemiyor. Kurşun şakağından giriyor Bican'ın. Yığılıp kalıyor Seydali'nin kucağına. Gözleri açık, bir şeyler söylemek isteyen ağzı açık. Yavaş yavaş çöküyorlar asfalta. Seydali'nin koltukaltından kurtulan lastikleri kalabalığa karışıp kayboluyor.”³¹²

Bican'ın yaşadıklarıyla kendi değerlerine yabancılaşan, yabancı olduğu başka değerlerin hükmü altına giren ve ölümlle sonuçlanan bir insanın trajik hayat hikâyesini okumaktayız. “Bu hikâyede Kutlu, Bican'ın içine düştüğü açmazı anlatır bize, o açmaz ise Bican'ın durumunu sürekli dramatikleştirir ve derinleştirir. Bican içine düştüğü yabancılaşma psikolojisinden kurtulmak için bir gruba ait olup toplumsallaşmadan faydalanmaya kalkışır; ancak bu defa yeni bir yabancılaşma durumları ile yüz yüze gelir. Şehre göçmüştür ama şehre yabancıdır, işçidir ama işçi sınıfı bilincine yabancıdır, son olarak Bican'ın durumunu daha da dramatikleştiren yabancılaşma başlar: daha önce bildiği, tanıdığı, gariplik, anlamsızlık, yabancılık gibi kavramları hissetmediği tek ortam olan arkadaşlarına yabancılaşır.”³¹³

Hikâyede kendine değil de bulunduğu mekâna yabancılaşması bakımından Seydali Bican'dan ayrılmaktadır. “Yeni dünya, yeni ufuklar vaadiyle, var oldukları yerden kopup gelen iki prototip kişiyi hayal kırıklığına uğratmış, kim vurduya götürmüştür. Bican'ın kim vurduya gitmesi bir yana, Seydali'nin ayağındaki lastiklerin kalabalığa karışmasını önemli bir veri olarak değerlendirebiliriz. Her ne kadar şehirde bulunsalar bile, Seydali'nin lastik giymeye devam etmesi ve devamlı olarak var olduğu yerleri özlemesi, onun töz olarak

³¹¹ Mustafa Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 10. Baskı, 2011, s. 90-91.

³¹² Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 91.

³¹³ Ahmet Ağır, **a.g.e.**, s. 265.

aidiyetini hala geldiği yerlerde görmesine kapı aralarken, Bican'ın, kısa zaman içerisinde, ürünü olmadığı eylemlere katılması, yabancılaştığının en önemli göstergesidir. Bican, dışsal nitelikleriyle gelenekselliğini muhafazayı sürdürse bile, özünde yeni dünyanın imkânlarıyla içselleşmek niyetindedir. Seydali'nin lastiklerinin kalabalıkta kaybolması da geleneksel/dinsel öğeleri ihtiva eden bireylerin, nicelik olarak miktarını gösterdiği gibi, diğerlerinin arasında kaybolup gittiğini de ifade eder.³¹⁴

Ancak ikisi de köyden göç etmeleri dolayısıyla kent yaşamına yabancıdırlar. “Zira Kutlu, yabancılaşmayı yeni bir düşünce, yeni bir yaşayış, yeni bir insan olarak ele aldığı için, *Yokuşa Akan Sular*'ın bireyleri Bican ile Seydali (hatta tüm kişi kadrosu) yeni hayat tarzlarının neticesi olarak yepyeni bir insan olmuşlardır. İşte bu sebeple yeni Bican ve Seydali, artık eski Bican ile Seydali'ye yabancıdır. Ancak bütün sorunsal da buradan kaynaklanmaktadır. Bican ve Seydali'nin bu isimlerde vücut bulmaları, geldikleri yerin gelenek, görenek, yeme, içme, adab-ı muaşeret, hatta kötü nitelikleriyle, mümkün olmuştur. Dolayısıyla yabancılaşma Kutlu'da, eskinin tamamen tasfiyesi değildir; varoluşun, fitratın, yaratılışın tasfiyesidir.”³¹⁵

Hikâyede Bican'ın dayısı ve ailesi, amcazâdesi Hacefendi ve ailesi yabancılaşma gösteren diğer karakterlerdir. Her iki aile de gelenekten kopuk bir yaşam sürdürmektedirler. *Bayramdan Kaçanlar ve Gergef* hikâyelerinde bu iki ailenin yapıp ettiklerini okumaktayız. Bican'ın dayısı, eve ikinci kat çıkma amacıyla para ihtirası yaşamaktadır. Dayısının oğulları ise farklı siyasî görüşün eylemlerinde boy göstermektedirler. Kutlu, baba ve oğullarının yapıp ettikleri üzerinden onların kendilerine yabancılaşmalarını vurgulamaktadır. *Bayramdan Kaçanlar* hikâyesinde Hacefendi'nin iki oğlu, gelini ve torunları ise dinî hassasiyetlerin unutulduğu bir bayramda, ortamdan uzaklaşmak isteyerek ya da uzaklaşarak yabancılaşma göstermektedir. Televizyonda izlenen tatil manzaraları da modern insanın din algısının nasıl olduğunu açıkça göstermektedir. “Bu hikâyedeki yabancılaşma, modern şehir hayatının dayattığı bunalımların, zorlukların ve bireyselleşmenin doğal sonucu olarak ortaya çıkan özel hayatlar, özel alanlar, özel zamanlar anlayışı ile özel hayatı henüz pek tanımayan akrabalık, hemşehrilik ve köylülük üzerine kurulu hayatlar arasındaki ayrışmanın diğer boyutu olarak karşımıza çıkar... Bu hikâyede yabancılaşma bir anlamda gelenek ile modernleşme/şehirleşme arasındaki gerilimden doğar ve aynı gerilim bu yabancılaşmayı sürekli besler.”³¹⁶

³¹⁴ Ercan Yıldırım, *a.g.e.*, s. 39.

³¹⁵ Ercan Yıldırım, *a.g.e.*, s. 29-30.

³¹⁶ Ahmet Ağır, *a.g.e.*, s. 264.

İkindiyi Kılmak hikâyesinde ise öğretmen olan Recai Bey dersi bittikten sonra ikinci namazını kılama düşüncesiyle okuldan ayrılıyorken okul müdürünün belediyeye verilmesi gereken evrakları vermesi için Recai Bey'e ricacı olur. Belediyeye giden ve daha sonra birçok yere uğrayan, yapması gereken işleri yapan ya da fazladan çıkan işlerin peşinde olan Recai Bey her ne kadar ikinci namazını kılama düşüncesini aklından çıkarmamış olsa da diğer işleri öncelendiği için ikinci namazını kılamaz çünkü vakit akşam olmuştur. Kutlu, Recai Bey'in ikinci vaktinden akşam vaktine kadar ki meşguliyetlerini sıralarken Recai Bey'e de vicdanî huzursuzluk yaşattığını belirtir.

"Gani zor-belâ kalabalığı yarıp geçiyor. Hadi Gani, torpilim benim. Biraz sonra kanter içinde geliyor, kulağıma eğilerek: 'Rıza Bey, biraz beklesin diyor, hani ya kalabalık arasında.' 'Peki' diyorum ve biraz beklemeye başlıyorum. Bir sigara, iki sigara, çeyrek dakika, yarım saat. Kafamda ikindiyi kılmak. Duvar saatine bakıyorum, kafamda ikindiyi kılmak. (...) Otobüse sıkışıyoruz. Yeniden trafik sıkışıyor. Dakikada bir metre ilerliyoruz. Yolculardan bazıları iniyor, ben de iniyorum. Bu sefer yağmur sıkıştırıyor. Gelen geçen arabalar, derken yağmura rağmen takılıp kaldığım bir levha: Dana 50, koyun 60...Tanzim satış kuyruğu. Bizim mahallede et 90 lira. Arada var 30 lira. Bir haftalık sigara parası. Kendimi kuyrukta buluyorum. Kafamda ikindiyi kılmak. (...) –Der, der. Ne dese haklı, dünyayı unuttuk biz. İkindiyi kılmak yine kafamda.(...) Adam beni duymuyor. Arada tokatlar yiyorum. Korna, düdüğü, polis işe karışıyor. Adamla çocuğu yaka paça arabaya götürüyorlar. Beni de... Neyse ki karakol yakın. İkindiyi kılmak kafamda mih gibi şimdi..."³¹⁷

Son olarak elektrik faturasının ikinci ihbarnamesinin son günü olduğu için elektrik idaresine giden Recai Bey burada da sıra bekler ve sıra kendisine geldiğinde artık akşam ezanı okunmaktadır. *"Nefes nefese Beyazıt'taki elektrik idaresindeyim. Yani yeni bir kuyruktayım. Beyazıt Camii'nden ezan sesi geliyor, tam bu sırada ödeme sırası bana geliyor. Tahsildarın yüzüne dik dik bakıyorum. Aç midemin gurultusunu saygılı bir geçirti ile boşaltıyorum. Parayı ödemiyorum. Ağrı ağır kuyruktan çıkıyorum."*³¹⁸

Recai Bey, ikindiyi kılamamanın derin üzüntüsüyle elektrik faturasını ödemedi binadan ayrılır. *"Elektriği kesecekler. Kessinler. Mum alacağım. Cerrahpaşa'ya yaya yürüyeceğim. Kafamın şimdi münzevî bir köşesine boynu bükük çekilmiş duran -ikindiyi kılmak- fikriyatının peşine -Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi- mısraını ekleyip*

³¹⁷ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 48-52.

³¹⁸ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 53.

hastane kapısına dayanacağım. Ziller çalınmış, kapılar kapanmış olsa da, Hayriye Teyze'yi göreceğim. Elini öpeceğim."³¹⁹

Kent yaşamında insanların meşguliyetleri çok fazladır. İnsanların geçimlerini sağlamak için yaptıkları işler zamanın önemli bir kısmını almaktadır. İşe gidiş ve işten dönüş bir günü neredeyse tüketmektedir. Yoğun iş temposundan sonra eğlenmeye ve dinlenmeye de vakit ayıran kentli insan böylece akraba ve dost meclislerine de uzak kalmaktadır. Bunun dışında birkaç işi birlikte yürütmeye çalışan kent insanı için değil akraba, dost ziyaretleri, ailesi ile olan irtibatı bile zayıflamaktadır. Bu konuda Recai Bey, ziyaretine gitmek istediği ve dünya meşgalesinden dolayı bir türlü gidemediği İhsan Amca'nın ölüm haberini alması örnek teşkil etmektedir. İkinci namazını kılamamasıyla içine düştüğü durumun farkına varan Recai Bey, hem akşam namazını kılmakla hem de İhsan Amca'nın eşi Hayriye Teyze'yi ziyaret etmek istemekle yabancılaşma bunalımından kurtulmayı amaçlamaktadır.

"Geleneksel, varoluşsal bir imgeyi araya sıkıştırmak isterken, yetiştiremeyen Recai Bey'in yaşadığı şok, esasında dünyaya karşı alınan mağlubiyetten kaynaklanmaktadır. Dünyanın getirilerinin modern hayatla sınırlı olmadığı, kavramsal olarak dünyanın yaratılma gayesinin sınımayla özdeş olduğunu hatırlarsak, önceliklerin hep dünyanın gailelerinde olacağı bir zihinsel alanın hep insanoğlunda kendiliğinden oluşabileceğini de düşünebiliriz. Mühim olan nokta, dini/varoluşsal/geleneksel yaşayış edimlerinin öncelik olarak dünyanın tuzaklarına kapılarak, araya sıkıştırılıp sıkıştırılmayacağıdır... 'İkindiyi Kılmak', öncelikler hususundaki tercihlerin insanı nereye sürüklediğini ele almış, modern, yani yabancılaşan dünyanın, hatta giderek bizzat dünyanın kendi meşgalesinin, ritüellerinin hayatın merkezine oturtulmasıyla yaşanan varoluş sıkıntısını anlatmıştır."³²⁰

Birçok karakterin yabancılaşma bunalımıyla iç içe olduğu *Yokuşa Akan Sular* hikâyesi ismiyle de bir aykırılık, yabancılık ortaya koymaktadır. "Suyu yokuşa vurma, yaratılışı, fitratı, varoluşu tersine çevirme girişimidir. Suyu yokuşa vurma, dünyaya dâhil olmaktır. Dünya, insanları kendisine sormadan, kalabalıklar vasıtasıyla dönüştürme, öğütme ustasıdır. Suyu yokuşa vurma, dünyaya yardımcı olmaktır."³²¹

Mustafa Kutlu'nun yabancılaşma olgusunu yoğun olarak işlediği bir diğer eseri ise *Yoksulluk İçimizde* hikâyesidir. Hikâyenin ana kahramanları Süheylâ ve Engin, zamanları farklı olsa da aynı minvalde hareket ederek varoluşun sırlarını sorgulayan-bulan ve yabancılaşma bunalımına yenik düşmeyen karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır.

³¹⁹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 53.

³²⁰ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 38-41.

³²¹ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 40.

“Yoksulluk İçimizde bir dönemin genel karakteristiği olan ekonomik refah, kısa yoldan zengin olma, hidayete erme temalarıyla örülmüş, insanın varoluşsal kimliğini bulmaya, iyiye ve güzele ulaşmaya yatkın olduğunu; dünyanın yapısal biçiminin hep kötü tercihlere açık, bu dünyada bulunmanın temel sorunsalının, hakikati aramakla sükûn bulduğunu gösterir.”³²² Bu hikâyede bilhassa Süheylâ üzerinden *bu dünyanın* anlam ve önemi sorgulanarak doğruyu bulma amaçlanmaktadır. Kutlu’da dünya algısı tasavvuftaki gibidir. Yani bu dünyada insan garip ve yabancıdır. “Kutlu, dünyayı, ayetten hareketle, yalnız oyun ve eğlence mekânı olarak düşünmektedir. Ancak Kutlu’nun dünya tasavvurunda kesinlikle dünyaya boş vermişlik yoktur. Olay örgüsü, şahısların meslekleri ve edimleri, dünya içinde olma, yaşam içinde olanları değerlendirme yanında, dünyanın tuzaklarına yakalanmamayı içermektedir. Tasavvufî kültürü içselleştiren Kutlu, teorik tasavvuf algısında olduğu gibi, dünyadan el etek çekme fikrinde değildir. Kavramsal olarak dünyanın insanlar için ekenek olduğu kabulüne yaslanan yazar, dünya nimetlerinin belli bir süre sonra külfete dönüştüğüne hikâyelerinde yer vererek, bu nimetlerden yararlanmada aşırıya kaçılmasının, dünyaya intibak etmeyi gerektireceğinin üzerinde durur.”³²³

Hikâyenin, yabancılaştığını ilk fark eden kahramanı Süheylâ devlet dairesinde çalışan sıradan bir memurdur. Aynı dairede çalıştığı Engin’le neredeyse söz aşamasında olan ilişkileri vardır. Ancak Engin zengin olma ihtirası ile yaşamında değişikliklere gider. Bunlardan ilki zengin bir kızla nişanlanmaktır. Bu haberin asılsızlığı kitabın ilerleyen bölümünde açıklansa da başlarda bu haberin ardından Engin ile Süheylâ ayrılmaktadır.

Engin’in nişanlanma haberini duyan Süheylâ büyük bir hayal kırıklığına uğrar ve değişimi için ilk sebep teşekkür eder. Süheylâ kendine yabancılaştığının farkına vardıktan sonra değişim gösteren karakterdir. İlkin zihinsel bir süreç olan yeni bir dünya arayışı bir süre sonra pratikte de yer bulacaktır. “*Siyah Gemiler*’de, Süheylâ’da meydana gelecek kültürel değişimin ilk işareti ile karşılaşırız. Süheylâ halinden memnun değildir, makyaj yapmaz, saçlarını taramaz ve oyalanmak için yün örmeye başlar. Eserin bu hikâyesinde Süheylâ’da kaçma eğilimi gözlemlenmektedir.”³²⁴ Hikâyenin bu bölümünde anlatıcı, kahramanı ile konuşmaktadır ve ona “*Bir başka Süheylâ bir başka dünyadır.*”³²⁵ diyerek rehberlik etmektedir. Başka dünyada yaşamayı arzulayan Süheylâ eski yaşamını değiştirmeye karar vermiştir ve istifa dilekçesini vererek işten ayrılır. “*Bir dünyadan vazgeçiyordu... Süet çizmeleri, şampuanları, daktilo kursundan aldığı diploma, biraz İngilizcesi, kalınlaştırınca*

³²² Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 41.

³²³ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 8.

³²⁴ Necati Tonga, **Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 79.

³²⁵ Mustafa Kutlu, **Yoksulluk İçimizde**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 30.

Elizabet Taylor'unkine benzediği söylenen kaşları, kartpostal koleksiyonu, taksitle aldığı kırk, daha doğrusu Engin, pek tabii bunları bir bir sayıp dökmekte ne mâna var, işte Engin'le oluşan dünyası kayboldu birden. Tıpkı şu sönen gölgelenen oda gibi. Ne geçmişi kaldı ne geleceği."³²⁶

Engin'in nişanlanma haberi Süheylâ'nın yaşamını değiştiren ana etkidir. Sevdiği insanın 'yok' olması insanı değişime, yeni bir yaşama götürmektedir. Artık eskiye dair her şeyin üstüne bir örtü çekilmesi gerekmektedir. Süheylâ'nın da *bir dünyadan vazgeçmekle* yaptığı aslında budur. Bu durumun Süheylâ için özel bir yanı da Engin'den ve dolayısıyla Engin'in ihtiraslı yaşamından ayrılmaktır.

"Süheyla, Engin'in tavırlarından sonra bir anlamda hayal kırıklığına uğrayınca, yanlış bir dünyada olduğunu düşünmekte ve bunun için 'gitme' psikolojisine girmektedir. Süheyla'nın hem arayış, hem de gitme/kaçma anlayışına girmesiyle, olayın felsefi boyutu ön plana çıkmaya başlar. Çünkü Kutlu, Süheyla'nın gözünden, bireylerin yaşayış biçimlerini ve telakkilerini farklı birer dünya olarak nitelendirmekte ve yaşanan her hayatın aslında başkasından ayrılan ayrı bir dünyayı temsil ettiğini savlamaktadır. Dolayısıyla hikâyede Süheyla'nın içine düştüğü durum ilk planda Engin'den kaçış olarak belirse bile, Engin'in mal mülk tamahı ve bunların temsil ettiği, niceliğin egemen olduğu dünyanın bizzat kendisidir Süheyla'nın hedefi. Bu yüzden yazar, Süheyla'yı, *'Bir başka Süheyla, bir başka dünyadır'* izleğine yerleştirirken, Süheyla için, içinde bulunduğu dünyanın esasında ona yabancı, kapıları açılmakta olan dünyanın ise sahîh, yani fitri olduğu tezine yaklaşmaktadır. Bu nedenle Engin, geldiği yer dikkate alınırsa, hedefleri ve bu hedeflerde kullandığı enstrümanlar bağlamında, iyice yabancılaşmakta, kendinden, doğasından, varoluşundan uzaklaşmaktadır. Kutlu, hikâyenin son kısmında ezanı hatırlatan, 'hayyaalelfelah' imgesini Süheyla'ya zerk ederken, Süheyla'nın dünya değiştirme konusundaki sevincini; felaha kavuştuğunu göstermiş olmaktadır."³²⁷

İçinde yaşanan değişimi dışına da aksettirmek isteyen Süheylâ annesiyle beraber katıldığı bir sohbet toplantısından sonra yapması gerekenleri sırayla yapar. İşe sevdiği şeyleri infak etmekten başlar. İşe gitmemekle başlanılan değişim Süheylâ'nın giyimine kadar yansıyacaktır. *"Demek artık bu işe gitmeyecekti. Bir araba, bir kat, bir de koca diyenlerin dünyasından çıkılacaktı. Doğum günlerine gidilmeyecekti. Yakası dekolte bluzlar*

³²⁶ Mustafa Kutlu, **Yoksulluk İkimizde**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 43-44.

³²⁷ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 43.

giyilmeyecekti. Şimdi 'bir tatlı yalan' diye gülümseyerek hatırlasa bile bir zamanlar -hangi bir zamanlar daha düne kadar- sevdiği şeylerden vazgeçiyordu.”³²⁸

Namaz kılmaya başlayan, tesettüre giren Süheylâ'nın kendisindeki değişikliğin sebebini soranlara verdiği cevap manidardır. “-Müslüman oldum!..”³²⁹ Kutlu, Süheylâ'nın dünyasını değiştirmesini dinî bir motif olan ezan sesiyle gerçekleştirerek Müslüman olan Süheylâ'nın yeni dünyasını vurgulamaktadır. “Üsküdar meydanında, işte böyle bir akşamüstü buluverince duyduğu sesi, o çağrıyı hatırladı. “Hayyalelfelâaaaah...” Sonra sorduğunu ve “haydi kurtuluşa” manasına geldiğini. Engin'in nişanlandığını o gün duymuştu. Kurtuluş...”³³⁰

Süheylâ'nın zihinsel ve pratiksel anlamdaki değişimi ona yeni bir yaşamın, samimi bir Müslüman yaşantısının kapılarını sonuna kadar açmaktadır. “Engin. Kesin olan buydu işte. Böylece hangi dünyadan vazgeçtiğini kavradı Süheylâ. Bu ân-ı vahid, bu net fotoğraf, bu akılalmaz manzara işte apaçık göstermişti ona hakikatin yüzünü. Peçesini aralamıştı. O gün şuuruna vardı her şeyin. Katıldığı sohbet toplantısının ve istifa gerekçesinin. Mutluydu Süheylâ... Engin'i nasıl sevdiğini de anlamıştı. Engin'i, yani o donuk fotoğrafta beliren dünyayı. Annesini sevinçle kucakladı. Eve, eşyalara merhametle göz gezdirdi. Merhametle hatırladı sevgilisini. Akşam yemeğinden sonra annesinin dizi dibine oturacaktı. Şuurla açacaktı Elif Cüzü'nün yapraklarını. İlk defa ve mutlaka içinde başka türlü bir duygu oluşacaktı. İşaret parmağıyla sürerken satırları. el-Keremü, el-Habibu, el-Kalbu...”³³¹

Engin'i kaybeden Süheylâ “-Hayyaalelfelah ne demek?”³³² sorusuyla aradığı kapıyı aralamaktadır. Süheylâ dünya değiştirmekteki kararının sağlamlığını işinden istifa etmekle göstermektedir. Bu ilk adımdan sonra Süheylâ için değişim süreci oldukça sancılı geçmektedir. İşinden ayrılan ve dolayısıyla sosyal çevresini de değiştiren Süheylâ, bir süre sonra tesettüre girmekle değişimin son evresini gerçekleştirmektedir.

Zihinde başlayan ve uygulamada devam eden değişim sürecinde Süheylâ'nın, yeni dünyasında maddî unsurlardan yoksunluğu nispetinde ruhu olgunlaşmaktadır. Buna küçük bir saç tokasından ayrılmayı dahi dâhil eden Süheylâ varoluşun sınırlarını aralamaya başlamış olsa da Engin'e olan aşkı onu yakalamakta ve gücünü zayıflatmaktadır. Süheylâ'nın hayatı her ne kadar her gün kazandığı yeni yalnızlıklarla zenginleşse³³³ de kimi zaman eski dünyaya yenilmekte ve çaresizliğe düşmektedir. “Ellerinin içi terliyor Süheyla'nın. Çarpıntısı tutuyor.

³²⁸ Mustafa Kutlu, **Yoksulluk İçimizde**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 48.

³²⁹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 49.

³³⁰ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 45.

³³¹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 51-52.

³³² Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 31.

³³³ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 55.

*'Bir saç tokasından yalnız kalmanın hakkından gelemeyen ben. Engin'den nasıl böyle rahatça kurtulabileceğimi sandım.'*³³⁴

Kutlu, Süheylâ'nın bu durumuyla aslında insanın içine düştüğü vahim bir gerçeği açık etmektedir. İnsanın varoluşun gerçek amacını anlayamamasını, bu yörüngede yaşayamamasını; modernizmin imkânlarının ruhumuza varana kadar etrafımızı çepeçevre sarmasına karşın insanın bu çemberden çıkamamasını, bu kurtulması zor durumu Süheylâ'nın üzerinden anlatmaktadır. *"Hepimiz bir kuşatmadayız. İliklerimize kadar ıslanmışız. Bir başka Süheylâ bir başka dünya demektir. Öyle, amenna. Gel gör ki acizlik elveriyor, birden tenhâlık basıyor. İçimizin mikropları içimize bir aykırı çöp uzanmayagörsün, hep birden o çılgın danslarına başlıyorlar. Şerha şerha yararak kalbimizi, yeniden ve bir daha ebedi uykusuna, sevgili gafletine terk ediyorlar. Hakikate yeniden ve bir ilahî vesile, bir lütuf ile tutununcaya kadar."*³³⁵ Bu çaresiz düşüncelerde Kutlu modern insanın içine düştüğü çıkmazları âdeta bir bataklığa saplanıp kalma şeklinde ortaya koymaktadır. Bu durumdan kurtuluşun tek çaresi olarak ise Allah'ın inayetini işaret etmektedir.

Engin'i kaybetmekle onun bu dünyaya ait ihtiraslarından ayrılan Süheylâ yabancılaşmaktan kurtulmaktadır. Zira 'kaybetmek bulmanın yarısıdır.'

"Süheylâ'nın dünya değiştirmesi özellikle dönemin genel karakteristiği bağlamında önem kazanmaktadır. Çünkü değişen Türkiye toplumunda, kırdan şehre göçün artması ve şehrin ekonomik olarak bireyleri tatmin etmemesi nedeniyle, hemen herkesin temel dileği zengin olmakla özdeşdir. Süheylâ bir anlamda dönemin bu genel yapısına tezat teşkil ettiği gibi, tasavvur edilen amaçların yabancılığını gösteren en önemli örnek haline gelmektedir. Zira Süheylâ'nın, 'Bir araba, bir kat, bir de koca diyenlerin dünyasından çıkmaktaki' temel ereği de bunların insanı benliğinden uzaklaştırmasıdır. Dolayısıyla, mal mülk kavramı üzerinde duran Kutlu, 'Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz birr'e eremezsiniz, mamafih her ne infak eyleseniz Allah onu bilir' ayetini hikâyeye koyarak, insanların nasıl para hırsıyla kendilerinden geçtiklerini vurgularken, sahil dünyasının varlığını da hatırlatmış olur."³³⁶

*Yoksulluk İçimizde'*nin yabancılaşma bunalımı gösteren ikinci kahramanı Engin'dir. Yoksul bir çocukluk geçiren ve bu yoksulluktan korkarak rahat bir hayat yaşamının yollarını arayan Engin, bu amacına ulaşma yolundaki basamakları birer ikişer çıkmaktadır. İlk çalıştığı iş yerindeki Müdür Bey, kazanılan ihaleden Engin'e hisse verecektir. Bu haberle Engin'i zengin olma düşü sarmaktadır: *"Gri, bulanık ufuklardan kaydırıyor gözlerini.*

³³⁴ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 59.

³³⁵ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 59.

³³⁶ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 45.

Kaydırıp anlatılmaz bir ihtirasla parlatıyor. Elini kalınca bağlanmış kravatından, traşlı yüzünden geçiriyor. Sonra cebinden anahtarlığını çıkarıyor. Bir bankanın bronz amblemine bağlı anahtarlığını. O bankadan alınmış şimdi koyun cebinde her dirsek teması ile hissettiği banka cüzdanını; sonra o bankaya bağlı yapı kooperatifini, bu kooperatifin yaptıracağı, hatta temellerini atıp su basmanlarına kadar yükselttiği konutları; kalorifer sıcaklığını, avize parıltularını, uzun tüylü halıları, geniş, yumuşak ve kaygan kumaşlarla döşeli yatakları birarada düşünerek ve bütün bunları kapı önüne, garaja veya başka bir yere park edilmiş duran siyah renkli bir otomobille zenginleştirerek konuşuyor.”³³⁷

Engin’in âşık olduğu Süheylâ ruh güzelliğine ve zenginliğine önem vermektedir. Süheylâ’nın maddî zenginliğe olan ilgisizliği ise Engin’in zenginlik ihtirasını engellemektedir.

“–Bu son işten sonra. Hani şu aldığımız ihaleden. Geçenlerde bahsetmiştim hani. Şimdi kızın bu ihaleden ne zaman bahsetmiş olduğunu çıkaramayan ve bu yüzden kırışan alnına aldirmayarak; daha doğrusu bu alını, bu alış-veriş laflarına her başladığında, koyulaşıp, durgunlaşan gözleri, bu aşağı doğru çekilen çizgileri ile aniden hüzünleniveren yüzü görmezlikten gelebilir. İşte Süheyâ’nın adı gibi bildiği ve bilip bildiğinden korkunç tedirgin olduğu bu görmezlikten gelmedir. Bu ağzı konuştuğunda köpüklendiren coşku...”³³⁸

Engin, zengin olmanın yollarını bulmuşken ve bunu da Süheylâ’ya anlatırken Süheylâ, maddî zenginliğe olan ilgisizliğini ortaya koyarak tam bu sırada Engin’e kanarya sevip sevmediğini sormaktadır. Süheylâ’nın bu sorusuyla Engin çocukluğunu hatırlamaktadır: *“Derken o ses... ‘Engin!... Engin!... Babası zengin...’ Mahalle çocuklarının ağzında sakız olmuş, bayram sabahlarının aydınlık göklerini bile kirleten o ses. Bütün çocukluğunu, delikanlılık günlerinin yakası açık gömleklerini, ıslak taralı saçlarını, iğreti pantolonlarını ve yarı yıl tatillerini karalayan. Bir iş bulunacak ve çalışacak. Daha yedi yaşından başlanılacak. O tahta barakanın önünde, bir eski örsün üzerinde, hiç olmazsa kullanılmış eski ayakkabı çivileri, soğuktan kızarıp moraran parmaklarla düzeltilerek yeniden kullanılabilir hale getirilecek. Sinema afişlerinin önünde fazla durulmayacak. Bir çift ikinci kalite somun alınacak ve babasının peşinde, üşümüş elleri pantolon ceplerinde ıslık bile çalınmadan akşam ezanının önü sıra eve dönülecek.”³³⁹* Engin’in bu hatıralarından yoksul bir çocukluk geçirmesinin derin üzüntüsü içinde olduğunu anlamaktayız. Bu bağlamda Engin’in zenginlik ihtirası da anlamlı hale gelmektedir.

³³⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 37.

³³⁸ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 37-38.

³³⁹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 40.

Süheylâ, Engin'in hayallerine ne kadar ilgisizse Engin de Süheylâ'nın yaşam biçimine ve değer verdiği şeylere o kadar ilgisizdir. Bunu hikâyede Süheylâ'nın Engin için boyunbağı başladığını söylemesi esnasında Engin'in düşüncelerinden anlamaktayız. *“Gider artık. O kaçamak ötüşlü kuş hayatımızdan çıkıp gider. Çalar saatlerin sesi duyulmaz olur. Yorulma. Ben kendime yetemem. Bana şöyle dört başı mamur bir koltuk. Bir kristal kül tablası. Bir altın kravat iğnesi al. Gelip odamı döşesinler. Randevularımı ayarlasınlar. Hadi, banyomu hazırla.”*³⁴⁰

Bu iki farklı dünyanın insanı bir süre sonra ayrılmakta ve Engin'in nişanlandığı haberi yayılmaktadır. Engin için zengin olmanın bir başka basamağı da zengin bir kızla yapılacak evliliğidir. Engin, kara kuru ancak fevkalade zengin kızın evleri, arabaları, Yalova'da yazlıkları olması sebebiyle tercih etmiştir. Esasında böyle bir izdivaç olmasa da nihayetinde Engin hayal ettiği, büyük bir hırsıyla sarıldığı o dünyaya kavuşmuş ve zengin olmuştur. *“Sıhhati yerindeydi. Mesela bu kadar yiyip içtiği halde hiç hazımsızlık çekmiyordu, hiç de şişmanlamıyordu. Sırım gibiydi vücudu. Gençti, yakışıklıydı. Zengindi. Her şeyi vardı. Bir anlayışa göre hiçbir ihtiyacı yoktu. Yani kendisi ile pazarlığa oturulsa teklif edilebilecek bir meta bulunamazdı... Zamana hükmediyordu işte. Bir çek defteri vardı. Bir de iri göğüslü sekreteri.”*³⁴¹

Hikâyede Engin de değişim gösteren karakter olarak yer almaktadır. Büyük bir ihtirasla hedeflerine ulaşan ve zengin olan Engin hikâyenin sonunda gerçek yoksulluğun insanın ruhî birtakım güzelliklerden ve olgunluklardan yoksun olmak olduğunu görmektedir. Süheylâ'nın 'harama batmışsın' sözüyle haram kavramı üzerinde düşünmeye başlayan Engin değişimin de kapısını aralamaktadır. Bundan sonra bir iç çatışma yaşamaktadır. *“Süheylâ'dan 'red' cevabını aldığından beri içinde karışıklık. Arabasını dalgalı ve ıssız bir sahile doğru sükûnetle sürüyor. Hayatını 'onlar'a ulaşma yolunda engelli bir koşuyu nefes nefese geçer gibi sürdürüyor, ne güzel işte. Ne yırtık bir pabuç kalmıştı ortada, ne de ezan sesi. Putunu devirmek üzereydi. Derken Süheylâ'nın 'red' cevabı... Bu bir tesadüf müdür? Milyonlar 'evet' derken, Süheylâ 'hayır' demişti ve bu münasebetsizlik de tutup kendi kafasında patlamıştı.”*³⁴²

Engin, Süheylâ'nın kendisini reddetmesi üzerine harama batmamış bir beldenin varlığını sorgulamaktadır. “Bu sorunun cevabını bulmak için arayışa geçen Engin doğduğu, büyüdüğü yerlere gelir, yani özüne varabileceği, kendine dönebileceği uzamlara... İdeal (zira Müslüman

³⁴⁰ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 41.

³⁴¹ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 77.

³⁴² Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 81-82.

için ideal olan, harama batmayan, tevhidi bir yapıdır) olanın, hakikatin peşine düşen Engin, Süheylâ'da cisimleştirdiği hakikate varma amacındadır.”³⁴³

Süheylâ'nın ‘harama batmamış belde’ye hicret etme düşüncesinden yola çıkarak çocukluğunun geçtiği mekâna giden Engin böylesi bir yerin olmadığına orada şahit olduklarıyla kanaat etmektedir. Kahramanın harama bulaşmamış yer olarak çocukluğunun geçtiği mekânı belirlemesi çocukluğun, her insan için her zaman saf ve güzel anılarla örülü olmasındandır. Ancak kahramanın çocukluğunun geçtiği mekânlar o zaman için veya kahramanın çocuk gözüyle arî bir yapıya sahiptir. Şimdi ise modernleşmenin parmak izlerinin yer aldığı mekânda eski güzelliklerden eser kalmamıştır. Çocukluğunun geçtiği göncüler arasasında artık *restaurantı* olan bir *hotel* ve bir *banka* bulunmaktadır. Belde Sineması'nın bulunduğu yerde büyükçe bir iş hanı yükselmiştir ve asfaltın ulaşmadığı yer kalmamıştır. Geçmişin izini arayan fakat bulamayan Engin şimdiki yaşamını değiştirecek gücü nihayet kendinde bulmaktadır: “*Artık bir med-cezir içi. O yıldız mademki yerinden kaydı. Artık gidecek, sonuna kadar gidecek. Akıbet gelip mal varlığına, arabasına ve altın yüzüğüne dayanacak. Ondan önce yapılacak şeyler var. Yıllarca hırsla içinden çekip aldığı fırlatıp attığı, her birini yarışın bir köşesinde terk ettiği, babasından, onun alınterinden, eski şehrin çarşısından rızık, bereket nasip, helal, haram diye bir takım kavramlara oturmuş hayatından, annesinden, onun seher vakti duaya açılan ellerinden ve bu ellerle yapılan her yemeğin kokusu duyulmuştur diye komşuya bir parça aktarıldığından, merhametten, şefkatten, hizmetten, hürmetten...*”³⁴⁴

Engin, şehirden ayrılırken bavulunu taşımak isteyen hamala verdiği altın yüzüğüyle değişimin ilk adımını atmaktadır. “*Sağ elindeki iri altın yüzüğü koparırcasına, çıkarıyor. Gayri ihtiyarî uzanan eline doğru uzanıyor adamın eli. İri kemikli parmaklar, uzun, araları kir dolu tırnaklar, ne gam, yüzüğü bırakıyor. Ve içindeki nefesi boşaltıyor. (...)* Bir doğum sonrası duyulan ferah. Karşı dağların tepelerinde kümelenen bulutlar arasında güneşin ilk ışıkları görünüyor. Işıklarla beraber Süheylâ görünüyor.”³⁴⁵

Engin'in dünyasını değiştirdikten sonraki düşüncelerini iç sesinden anlıyoruz. Kalp gözünün açıklığı ile konuşan Engin, dingin bir ruha ulaşmıştır artık. “*O sabah her yanıma kuşatan aşkı farkettim. Kasımpatılardaki şebnemlerin parıltısını, bir serçenin sevgi üzerine söylediklerini. Toprak ve üzerinde gezinen güz yaprakları bana açıldılar. Bir bakışta insanların ne demek istediklerini anlıyordum. Bu şehre niçin gelmişim,*

³⁴³ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 49.

³⁴⁴ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 95-96.

³⁴⁵ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 97.

anlıyordum. Zaman tıkr tıkr işliyordu, geçmiş ve gelecek önümde duruyordu. Eşya hakiki hüviyetini fısıldıyordu. Bu kadar şey neye, nasıl sığıyordu farkettim. Farkettim, kaybettim/farkettim, kaybettim...”³⁴⁶

Elde ettiği zengin yaşamının baştan çıkarıcı unsurları Engin’i tahrik etse de Engin kendini bu tahriklere kaptırmamıştır; kravatından, arabasından ve rakamlardan kurtulmuştur.

“*Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz birr’e eremezsiniz mamefih her ne infak eyleseniz Allah onu bilir*” fehvasınca hareket eden Engin için gerçek zenginlik gönül zenginliği ve aşktır. Engin artık bundan sonraki yaşamını Süheylâ’yı aramakla geçirecektir.

“*Ne kadar sürer bu arayış, ne zaman biter bu hasret. Arıyor Engin; bıkmak, yüksünmek ne demek. Uzaktan uzağa yankılanan bir ses, nadir gecelerde görülebilir bir rüyâ, yardıma muhtaç bir el ona yol gösterebilir. Artık ilk günlerin kabaran dalgaları yok içinde. İçi bir çöl sükûneti ile mütevekkil. Bu yolculuk onu şehrin surlarından çıkarabilir; ıssız dağ başlarına, kuş uçmaz kervan geçmez yerlere götürebilir.*”³⁴⁷

“*Yoksulluk İçimizde*, bize aynı zamanda özünde iyi olanın, çok geçmeden hatadan döneceğini göstermektedir. Çünkü Engin her ne kadar, neredeyse tek hedefini zenginlik üzerine oturtmuş ise de bu amacına ulaştıktan sonra esasında nasıl bir ortama sürüklendiğini anlamıştır. Kuşkusuz, insanın fitratı, yaratılış/varoluş imkânları içerisinde bu temiz idrak yeteneği her insanda mevcuttur. Ancak kimileri nefsinin de zorlamasıyla bunu fark edemeyebilir. Engin’in belki de en avantajlı tarafı, kendi sınıfsal kökeninden gelen ve bunun bilincindeki Süheyla’yla kurduğu ilişki ve asıl önemlisi Süheylâ’nın bu parlak hayata hiçbir biçimde kaymamasıdır. Süheyla bu anlamda Engin’in irşat edicisidir. Sonuç olarak, Engin ve Süheylâ özelinde insanın fitraten iyiye, güzele, doğruya, hak olana meyilli olduğu, varoluşsal kılığını da eninde sonunda bulabilecek bir yaratılış özelliğine sahip olduğunu *Yoksulluk İçimizde*’de en bariz biçimde bulabiliriz.”³⁴⁸

Mustafa Kutlu kahramanlarına iki farklı dünyadan iki aynı dönüşüm yaşatarak insanın yaratılışın esas amacını vurgulamaktadır. Fıtrata ters bir yaşamın insana huzur vermeyeceğini, insanın iç dünyasının bir türlü sükûnete ermeyeceğini anlatmaktadır. Bu anlamda “Kutlu’nun hikâyeciliği bir ‘dön, kendine bak!’ çağrısıdır. Bu, ferdiyet olarak insanın yaşadığı varoluşçu problemlere değil; aksine yaratılışındaki hakikate bir çağrıdır.”³⁴⁹

³⁴⁶ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 97-98.

³⁴⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 100.

³⁴⁸ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 51.

³⁴⁹ Sezai Coşkun, “Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinin Ontolojik Derinliği”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı:462, Nisan 2012, s. 56.

Ya Tahammül Ya Sefer hikâyesinde de değişen ve dönüşen kahramanların kendilerine ve değerlerine yabancılaşmanın serüvenini okumaktayız. “*Ya Tahammül Ya Sefer*’deki değişim genel anlamıyla daha siyasal ve felsefi yönde, ancak olumsuzdur. *Ya Tahammül Ya Sefer*’in dünyalarını değiştiren bireylerinin hemen hepsi hayatlarından ve dâhil oldukları düşünsel platformdan hiç memnun olmadıkları gibi, geldikleri yerin özlemini, saflığını, temizliğini aramaktadırlar. Aynı yolda yürüyen; fakat dünyasını değiştirmeyenler ise kısır döngünün içerisinde, yapmak istediklerini tam olarak ortaya koyamadan silinip gitmişlerdir. Bu bağlamda Mustafa Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*’le dünyada var olmanın ve belli bir hedef peşinde yerini almanın arka planını anlatırken en idealist, adına dava denen mefhumun peşinde, kendi dünya görüşlerinin uygulayımını gerçekleştirmek için çabalayan insanların, buldukları konumdan nasıl zıt bir çerçeveye oturduklarını, davalarından nasıl döndüklerini aktarır. Bu anlamda Kutlu, dünyanın genel yapısına alttan alta vurguda bulunarak, yaşadığımız hayatın ve var olan olarak dünyanın insanları kendisine benzetme maharetini de anlatır *Ya Tahammül Ya Sefer*’de.”³⁵⁰

Hikâyede Âsım Bey, karşı Fetanet Hanım ve kızları Nâlân; Yunus Bey ve Ayhan Bey öne çıkan kentli karakterlerdir. Âsım Bey, Hoca’nın etrafında teşekkül eden davanın yılmaz erleri arasında olan gençlerden biridir. Üniversitede öğrenci iken kaldığı talebe yurdunda insanlığa hizmet davasının bir neferi olarak şekillenmiştir. Ne var ki bir süre sonra değişen hissiyatı dolayısıyla kapitalizmin imkânlarına kendini kaptırmıştır. Davaya dair düşüncelerinden ve İslâmî yaşam biçiminden vazgeçerek modern bir yaşam sürmeye başlamıştır. Namaz, oruç gibi dinî vecibeleri yapmamakla beraber alkol gibi haramlarla da hemhâldir. Üniversitede hoca olmuştur, kayınpederi Kemalettin Bey’in maddî imkânlarından da sonuna kadar yararlanmaktadır.

Yoksulluk İçimizde hikâyesinde Süheylâ, dünyasını değiştirerek yabancılaşmadan kurtulurken Âsım Bey de dünyasını değiştirmekle kendine ve değerlerine yabancılaşmaktadır. İdeallerinden vazgeçen Âsım Bey, her ne kadar yeni yaşamının gerektirdiği gibi yaşasa da kutsallık atfettiği eski dünyasının duygusal kodlarından tam olarak sıyrılamamaktadır.

Âsım Bey, değişimini sağlayan baştan çıkarıcı unsurları sıralarken son derece güçlü bir vicdan azabı duymaktadır. “*Sonra oturup günlerce kendimi tarttım, durumumu düşündüm, geleceğimi, dâvayı. Herhalde yüreksizin biriydim. Fetanetin güvercin kanadı gibi sıcak ve yumuşak elleri, Kemalettin Bey’in köşkü. Hay Allah ‘güvercin kanadı’. Utanmalıyım. Yolu yarıladiğimden, kimselere çaktırmamaya çalışmamdan, kendimden ve herkesten. Ruhumdaki*

³⁵⁰ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 52.

alçaklığı düşündüm. Tabansızlığımı. Aç kaldım, kendime eziyet ettim, ağladım. Günlerce ne kimseyi gördüm, ne konuştum. Fukara geçmişimi düşündüm, zaafılarımı. Fetanet'in kıvrık kirpikli yeşil gözleri. İçimi kemiren alçalma duygusu. Elbet bir gün attığım adımların hesabını vereceğim. Saklandım."³⁵¹

Oruç ve namaz gibi dinî vecibeleri yerine getiren İlhan babasına eski yaşamını hatırlatmaktadır. Âsım Bey oruç ve namazı hatırlayınca yabancılaşmış kimliğiyle yüzleşmektedir. "Kutlu burada çatışma unsurunu devreye sokarak, oğlunu Âsım'a karşı bir vicdan muhasebecisi olarak anlatıya sürer... Kendisinin unuttuğu değerlerin oğlunda inkişaf ettiğini gören Âsım Bey eski günleri aklına getirir; 'Erzurumlu Yunus, Arapkirli Osman, kendisi, Murat, bir de Murat'ın köylüsü Kerim. Kerim'i yurdun yakınlarında bir kunduracıya çıkar vermişlerdi. Dava delisi Kerim. Yavaşça giriyor yatağa. Karısına dokunmamaya özel bir itina gösteriyor. Nevresimi boğazına kadar çekiyor. Bir ürperti kaplıyor vücudunu. Yaşaran gözlerini tavana dikeyor. Orda, gece lambasının loş ışığı altında beliren karaltılara dalıyor. Nar ağacının altına bir sofraya serilmiş. Arkadaşlarıyla çevrilip diz çökmüşler, iftar topunun atılmasını bekliyorlar.' Çünkü Âsım Beyin varoluşu bu nar ağacının altında, medrese bahçesinde kutlu davanın saçaklarında şekillenmiştir. Mustafa Kutlu, İlhan'ın devreye girmesiyle, Âsım'ın, gençliğini ve bu dönemde kendisini şekillendiren değerlerin devamlı olarak yüzüne vurulmasını hedeflemektedir."³⁵²

Âsım Bey, her ne kadar yaşam biçimini ve hayat görüşünü değiştirmiş olsa da içinde dip zıtlık yaşamaktadır. İslâm'a ve insanlara hizmet; fakirlere yardım; zenginlikten, lüksten, sefahatten uzak bir yaşam gibi toplumsal meselelerde sorumluluk bilinciyle hareket etme düşüncesini barındıran davasını oğlu İlhan'ın vesilesiyle unutamamaktadır. Değişmiş olmaktan, davaya ihanet etmiş ve arkadaşlarını yarı yolda bırakmış olmaktan dolayı kendini suçlarsa da içinde bir yerlerde kendini affetmekte ve haklı görmektedir.

"Mutlaka güçsüz ve yeteneksiz olmalıydım. Boyumdan büyük işlere kalkmış, kaldıramayacağım sözler söylemişim. Birileri bana '...evet sensin, beklenen gençliğin bir unsuru da sensin, senin omuzların üzerinde yürüyecek bu dâva' falan demiş olmalıydı. Beni tanımıyorlardı, geçmişimi ve halimi bilmiyorlardı. Ne yiyip ne içtiğimi sormuyorlardı. Azla yetinme ve çileye yatkınlığıma güvenerek, alçak gönüllü duruşuma aldanarak, içimde kopan fırtınalardan bihaber. Akseki'den gelmiş, bir medrese odasına sığınmış, bıyıkları yeni terlemiş, dünyaya pembe-lacivert bakan bir garip Âsım."³⁵³

³⁵¹ Mustafa Kutlu, **Ya Tahammül Ya Sefer**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 13. Baskı, 2011, s. 53.

³⁵² Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 56-57.

³⁵³ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 53-54.

Burada *Yoksulluk İçimizde* hikâyesindeki Engin'in zengin olma ihtirası ile Âsım Bey'in zenginlik hevesinin aynı noktadan başladığını görmekteyiz. Yoksulluk ve yoksunlukla geçmiş bir çocukluk ve gençlik zamanları zengin, lüks ve rahat içinde yaşama isteğini doğurmaktadır. Ayrıca insan olmanın bir gereği olarak bu arzuların doğduğunu da söyleyebiliriz. İnsan için ideal olanın yanı sıra nefsi arzular da söz konusudur. Ne yazık ki bu zıtlık içinde insanın nefsi yönü çoğu kez galip olmaktadır. Âsım Bey de bunu şu sözleriyle vurgulamaktadır:

“Beni kim tanıyabilirdi? Yönelişlerimi, arzularımı, oluşmamış fikirlerimi, açlığımı. Galiba bana yükledikleri kutsal görevin farkında değillerdi. Arzularından sıyrıl, nefsini değil başkalarını düşün, çalış, hizmet ehli ol. Peki ben okumayacak mıydım, giyinmeyecek miydim, her gün gözlerimin önünden parlak saçlarını savurarak geçen bir Fetanet'in peşinden gitmeyecek miydim? Neye karşı olacağımı, nelere tutunup nelerden kaçacağımı el yordamı ile tayin ettiğim bir çağda. Dayanaksız, hep bu Kemalettin Bey takımının türevlerinden birinin dağıttıkları ölçülü ve hesaplı lütuflarla, kâh bir iftar yemeğinde, kâh bir burs veya benzeri imkân ile karşılaştığında ne yapacağını şaşırın ben. Ben bir derviş değilim elbet. Bütün mazeretim bu. Yok dedirttim kendimi, Kerim'i önüne baka baka giderken seyrettim camın arkasından. Kendime güvenli bir yer seçtim.”³⁵⁴

“Mustafa Kutlu Âsım Bey'e ‘Ben bir derviş değilim elbet. Bütün mazeretim bu.’ dedirterek insanî olandan beşerî olanın sınırına yaklaşır ve okuru, insanoğlunun fitratına dair gerçekliklerle karşı karşıya getirir. Henüz çocukluk devresini yeni atlatmış insanların, bireysel ihtiyaçlarının, ihtiraslarının, ümitlerinin, heveslerinin ve tüm bunlar karşısında ‘tahammül’lerinin sınırının neresi olduğunu sorgular. Diğer taraftan, insanların zaaflarına rağmen his ve heyecanla omuzlarına yükselen ‘mesuliyet duygusu’nun, ‘dava şuuru’nun ve ‘hizmet aşkı’nın onların kişisel dünyalarında açmış olduğu yaralara/bunalımlara dikkat çeker.”³⁵⁵

Âsım Bey, fikriyatı ve hissiyatı dava ekseninde yeşermiş ve kimliği bu minvalde oluşmuş olmasına rağmen modern dünyanın reddettiği tüm imkânları kabul ederek yaşamaktadır. Âsım Bey'in bu hali insanın özüne yabancılaşması açısından dikkat çekici bir örnektir. Ayrıca Âsım Bey'in şahsiyeti ve isminin ihtiva ettiği mana ile ilgili bir tenakuz söz konusudur. Zira bilindiği üzere Âsım, Mehmed Akif Ersoy'un yücelttiği ve ideal bir neslin remzi haline getirdiği Safahat'ın Altıncı Kitabı'nın başkahramanıdır. Kutlu'nun davasıyla

³⁵⁴ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 54.

³⁵⁵ İbrahim Tüzer, “Bir ‘Herkesleşme’ Eleştirisi Olarak Mustafa Kutlu'nun ‘Ya Tahammül Ya Sefer’i”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 261.

örtüşen bir davanın temsilcisi olan Âsım'ın, hikâyede bu zıtlığı üstlenmesi yabancılaşma vurgusunun tonunu arttırmaktadır.

Tıpkı Âsım Bey gibi onun dava arkadaşları olan Doktor Ayhan ve Yunus Bey de davalarının tam zıttı bir yaşam kurmuşlardır. *Limandaki Yoğun Sis* hikâyesinde “özellikle Doktor Ayhan özelinde, cihad üzerine düşünceler serdedilmektedir. Doktor Ayhan idealist, davanın içerisinde birisidir. Doktor olduktan sonraki hedefleri tamamen Hakk'a uygundur.”³⁵⁶ Doktor Ayhan'ın davayı omuzladığı günler Âsım Bey tarafından hatırlanmaktadır.

“Asım Bey boğazın akıp giden yeşilliğine. Hafif esintide ürperişlerle yer yer titreşen firuze çalkantısına dalıyor. ... Heeey. İşte bu fotoğraf. Doktor Ayhan'ın gençliği. Talebe cemiyetindeki ateşli nutuklar. Sabahlara kadar dernekte geçen konuşmalar. Boğaz. Kandilli sırtlarındaki köşk. Ayhan'ın umur görmüş babas. Tıbbiyeliler kaç kişiydiler. Gözlerini kısıyor, hatırlamaya çalışıyor. Bir hastane açacaklardı. Özel bir hastane. Ayhan köşkün yerine göz dikmişti. Babasının bir ayağı çukurdaydı. Yeri güzeldi, ferahtı, hastalar için biçilmiş kaftandı. Yüreklerinde davanın gittikçe alevlenen ateşi. Mefharet'le İclal kadın doğuma, Hüseyin iç hastalıklarına, daha kimler. Hastane kapılarında bekleyen kimsesizler, yoksullar. Çilekeş Anadolu insanı. Onlara yardım eline uzatacaklardı, bütün güçleri ile onların uğrunda çalışacaklardı, memleketin yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül veren ...”³⁵⁷ “Ancak tabî ki bu idealler de dünyanın genel kaidelerine feda edilmiştir.”³⁵⁸

Talebelik yıllarında son derece idealist bir çizgide yürüyen, davanın yükünü omuzlayan ve yoksullara yardımı amaçlayan Doktor Ayhan'ın da hatıralarda kalan bu hikâyesi vasıtasıyla ideallerinden saptığını okumaktayız.

Değişim gösteren diğer karakter de avukat Yunus Bey'dir. Siyasete girip milletvekili ardından da bakan olan Yunus Bey de hayatında köklü değişiklikler yapmıştır. “Yunus önce ideallerinden vazgeçer, sonra da teker teker eski dostlarını terk eder. Yani ‘dama çıkarken merdiveni çekmiştir.’... Yazar bu hikâyede, hırs ve yükselmenin kişilik bakımından nelere mal olduğunun en güzel örneğini ortaya koymuştur... Yazar için şişmanlık, idealden uzaklaşma ve politikaya yönelme demek anlamına gelir. Kutlu, idealden uzaklaşan Yunus Bey'i tarif ederken daha ilk cümlelerde: *‘Kapıdan önce göbeği, sonra kendisi çıkıyor’* der.”³⁵⁹

Yunus Bey'in değişimi sadece kendisiyle kalmamıştır. Eşi Neslihan Hanım tesettüründen taviz vermeden yaşayan biri iken Yunus Bey'in siyasî konumu gereği

³⁵⁶ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 58.

³⁵⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 42-43.

³⁵⁸ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 58.

³⁵⁹ Abdullah Uçman, “Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinde Dönüşüm: ‘Ya Tahammül Ya Sefer’i Okurken”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 252.

tesettüründen ödün vermiştir. “Neslihan Hanım o yıllarda henüz başını açmamıştı. Yani Avukat Yunus Bey henüz siyasete girmemişti. Dolayısıyla... Evet, dolayısıyla karısının balkonda yetiştirdiği hercai menekşeler henüz bir kıymet ifade ediyordu. Oysa daha sonraları ne balkon kaldı, ne hercai menekşeler.”³⁶⁰

Bütün değişimlerine rağmen Yunus Bey’de de eski yaşamına dair hissiyatlar vuku bulur. ‘Artık bizim soframıza melekler inmiyor.’³⁶¹ diye düşünen “Yunus melekleri önemsemese böyle bir düşünüş içinde olmazdı, önemsedğine göre olumsuzluğunun farkındadır; zira melekler şer olan, habis yerlere inmez.”³⁶²

“Mustafa Kutlu, bakan Yunus’un özelinde insanların dünyaya nasıl meylettiklerini, varoluşlarından nasıl kaçtıklarını, ideal ve prensiplerinden/dava adamlığından niçin vazgeçtiklerini gözler önüne serer. Yunus’un parti kavramına muhalifken bakan olmasını sağlayan gerekçeleri, esasında onun yabancılaşıma fermanıdır. ‘Siyaset çirkefti. İnsanların birbirini yediği, insanların alınıp satıldığı yerd. Doğru. Ama şurası var; buna da bir haysiyet kazandırılmaz mıydı?’³⁶³

Hikâyede Yunus Bey’le benzer bir değişim gösteren karakter de ikinci kuşaktan karşımıza çıkmaktadır. İlhan’ın dava arkadaşı Veysel de politikaya atılacağı haberini vererek davasına ve kimliğine yabancılaşıma göstermektedir. “Veysel, davaya hizmet bakımından kendilerinin genç ve zinde olduklarını söylemiş ve evrim geçirmeyeceğini vurgulamıştı. Ancak gittiği yerdeki; ‘evlenme, şişmanlama, kravat, takım elbise, yazıhane, kooperatif, parti vs.’ hayatıyla o da kalabalığa karışmaktan kendini alamamıştır.”³⁶⁴

“Ya Tahammül Ya Sefer’deki izlek dolayımında dünya/hayat büyük bir galibiyet kazanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kutlu, kariyer sahibi kişilerin yer yer eskiyi anmaları ve bazen bu meyanda ağlamalarını kuşkusuz varoluşsal bir alan olarak kurgulamaktadır. Medreseden yetişip, hiç tanımadığı insanlarla ortak değerler ve idealler peşinde koşan, fitratına uygun bir düşünce yapısına erişen bireylerin bu durumları gençlik olgusuyla açıklanır.”³⁶⁵

Yabancılaşıma olgusunun en açık bir şekilde görüldüğü eser *Sır*’dır. “*Sır*’da yer alan hikâyelerin tamamına yakın bir kısmında yabancılaşıma, yalnızlaşma, insanın yitimi ve süreksizlikle karşılaşılır. Bunda yaşanan modernizmin rolü yanında temelde insanın özünde yer tutan olumsuz, bir başka söyleyişle kötücül öğeler, psikanalizin getirdiği

³⁶⁰ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 63.

³⁶¹ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 56.

³⁶² Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 59.

³⁶³ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 61.

³⁶⁴ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 64.

³⁶⁵ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 55.

bakışla insanın bastırılmış isteklerini ifade eden *gölge* de etkili olur. Her şeyden önce yaşanan modernizm, köyden kente göç, insanı çevresine ve kendisine yabancılaştırmakta ve yalnızlaştırmaktadır. Diğer yandan insanların çıkarları, ben merkezli hayat algıları, olgunlaşma sürecini gereğince yaşayamamaları olayları ve olguları derinden etkiler. Sonunda tekke çevresinde sürdürülen hayatı kendi bağlamından koparır, tasavvufi terminolojiyle belirtecek olursak *masivaya* bağlanmayı getirir. Bu da insanın yitimine ve süreksizliğe yol açar.”³⁶⁶

Hikâyede tasavvuf konusu çerçevesinde mürşit-mürit ilişkilerinin modern yaşamdaki yozlaşmış halinin gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Tarikatın sıradan bir müridi olan ve çiftçilik yapan hikâyenin ana kahramanına tarikatın şeyhi el verir ve kendisinden sonra onu posta oturtarak silsilenin devamını sağlar. Tarikatın yeni Efendisi olan kahraman hem mütevazı bir tekkede hizmetine devam etmekte hem de iaşesi için çiftçiliğe devam etmektedir. “*Yani köylük yer işte... Yediğimiz bulgur aşı, içtiğimiz ekşi ayran. Ama dünya metadır, helalinden olsun ve temiz olsun, sünnete uygun olsun da nasıl olursa olsun diye biz hizmeti ve ikramı bu ölçüde ve aklımızın erdiği, fikrimizin yettiği gibi israftan ve gösterişten uzak tutup ilerletirken...*”³⁶⁷ Ancak bir süre sonra tarikata intisap etmiş kentli insanların bu mütevazı tekke yaşamından hoşlanmadıkları ortaya çıkar ve “insanoğlunun dünyanın genel kaidelerine yüz çevirememesi neticesinde, tekkede fitne eseri sözler duyulmaya başlanır.”³⁶⁸ “*Gûya ki, bizim tekkemize uzaklardan giyinip kuşanıp ve keselerine hayli akça koyup ve Mercedes denilen arabaları ile gece demeyip gündüz demeyip sürüp gelen ve geldiğinde de ne ise ayrılıp gittiğinde yüzün asıp: ‘Perişanlık diz boyudur.. Hizmetler yerli yerince değildir.. Tekkede yatanlar tahta kurusundan bîzar olmakta, yenilen aş aş olmaktan çıkmaktadır ve sohbetle lezzet, zikrullahta bereket kalmamıştır ve daha neler nelerdir’ diye dünya ahvaline ve masivaya dair ne kadar kıyl u kal var ise eder olmuşlar...*”³⁶⁹

“Daha sonra da yabancılaşmanın ve dünyevileşmenin en koyu hissedildiği, ‘*Gûya ki efendim bize emaneti devretmemiş imiş de, o gece bizi şöyle bir yoklamaya gelmiş imiş*’ iddiaları peşi sıra gelir. Nihayetinde şehirliler, zenginler, dünyaya en katıksız teslim olmuşlar galip gelir ve

³⁶⁶ Cafer Gariper, “Mustafa Kutlu’nun Sır Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 115.

³⁶⁷ Mustafa Kutlu, **Sır**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 12-13.

³⁶⁸ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 68.

³⁶⁹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 13.

anlatıcının çiftçilik yapması, herhangi bir para yardımını kabul etmemesi gibi sebeplerle şehre taşınır.”³⁷⁰

Tekkenin kente taşınmasını istemeyen kahraman Efendisinden manevî âlemde himmet diler ve verilen izinle gönül rahatlığıyla tekkenin kente taşınması kabul eder. Şeyhin kente götürülmesinden itibaren dinî algı ve unsurların yozlaşması açık bir şekilde görünmektedir. Tasavvuf ve tekke adabına uymayan tüm gelişmelere içsel olarak karşı çıkan kahramanın bunları engellemeye gücü yetmemektedir. “*Sanki ayağı çarıklı, yüzü yanık köylülerden biri değil de, samur kürklü bir şehzade imişiz gibi bizi koltuklayıp Mercedes arabalara bindirerek şehir yerinde inşa ettikleri tekkeye indirdiler. Ağa şaşırılmamak elde değil. Yahu siz bu kadar parayı helalinden nasıl ve ne yolla kazandınız da bu tekke binasının duvarına döşemesine ne sıvadınız. Yerler silme halı... Ayağın basacak olsan içine gömülecek. Duvarlar kaplama tahta. Abdest mahalleri mermerin en iyisinden. Zikre ayrılan odanın bir ucundan öteki ucu neredeyse görünmüyor.*”³⁷¹

Mütevazı tekkesinden kentli ihvanın zoruyla çıkarılan ve içi boşaltılmış, sadece şekli kalmış bir tarikatın liderliğini yürüten Efendi tasvip etmediği bir hayatı yaşamak durumunda bırakılmıştır. “Tekkeye devam eden insanların beklentileriyle kendi el emeği çiftçilik yaparak yaşamayı ve misafirlerini ağırlamayı seçen yoksul Efendi’nin yaşama biçimi ve hayat anlayışı arasındaki fark çatışmayı yaratır. Başkalarından hediye ve yardım almaması olumluluk ifade edecekken tam tersine olumsuzluğa dönüşür. Bunu *[h]ele ki kimseden bir kaşık yağ, bir tutam ot, bir kuruş akçe hediyedir diye kabul etmememiz dillere destan oldu. Tekkemin adı fukaraya çıktı.*’ cümleleri açıkça ortaya koyar. Bu çatışma ve toplum baskısı, öznenin gittikçe değişmesini ve yabancılaşmasını getirir. Melvin Seeman’ın ifadesiyle ‘güvensizlik’, ‘görünürlüğe bağlılık’, ‘konforizm’ insanın kendine yabancılaşmasına yol açar. Özne, arzusu dışında beklentileri karşılayabilmek için bunları yaşamak, yani kendine yabancılaşmak durumunda kalmıştır. Etrafında oluşan dedikodu ve ‘fitne’ güvensizliğe; başkalarının arzusu doğrultusunda yaşamak, görünürlüğe bağlılığa; kaynağı belli olmayan lüks hayat, üretim araçlarına yabancılaşmaya ve buna bağlı olarak konforizme yol açar.”³⁷²

Efendi’nin kentteki evine geldiğinde karşılaştığı manzaraya tamamıyla yabancı olan ve kendisini oraya ait hissetmeyen ruh halini “*Bir köşede büzülüp kaldım.*”³⁷³ cümlesinden anlamaktayız. Kendisinde bu eve dair bir aidiyet hissetmeyen Efendi

³⁷⁰ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 68-69.

³⁷¹ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 17.

³⁷² Cafer Gariper, a.g.e., s. 115.

³⁷³ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 17.

köyden getirdiği eşyalarının da o mekâna yaban kaldığını dile getirmektedir. “*Köyden getirdiğimiz eşyayı odalardan birinin bir köşesine yığdık. Ah o eşya.. Ne kadar zavallı.. Ne kadar mahzun.. Ne kadar yabancı.. Ne kadar garip.. Ve ne kadar yerini yadırgadı.*”³⁷⁴ Burada yazarın, kahramanın psikolojisini eşya üzerinden anlattığını söyleyebiliriz. Bilindiği üzere insan, varlığı kendi ruh penceresinin sınırları çerçevesinde algılar ve kendi hissiyatına göre anlamlandırır. Efendi’nin eşyaya bakışı esasında kendisinin içine düşmüş olduğu bunalımın apaçık göstergesidir.

“Öznenin ‘ihvan’ tarafından bir gün ‘Mercedes’le köyden şehre götürülmesi, yaşayacağı evin şatafatı karşısında ‘bir köşede büzülüp’ kalması, köyden getirdiği eşyanın bu yeni dairede ‘zavallı’, ‘mahzun’, ‘yabancı’, ‘garib’ bir şekilde yerini yadırgaması hâli, yabancılaşmanın açık anlamını üretir... Köyden getirilen eşyanın yeni yapılan tekke de ‘yerini yadırgaması’, tekkeye indiğinde ‘bir köşede büzülüp kaldım’ diyen şeyhlik makamına oturtulan yeni Efendi’nin durumuyla uygunluk gösterir. Eşya ne kadar bu yeni yapılan şehirdeki lüks tekkeye ait değilse köyden şehre gelen Efendi de o kadar tekkeye ve şehre mensup değildir, ona yabancıdır.”³⁷⁵

Tekke mensuplarından Efendi’ye gelen sorular da modern kentli insanların nasıl bir yabancılaşma buhranına saplanıp kaldıklarını göstermektedir. Efendi bu durumu ironik bir dille ifade eder: “*Bu şehir yerlerinin insanlarında ne kadar çok müşkil, ne kadar çok sual varmış.*”³⁷⁶ Bu sorulardan bazıları şöyledir: “*Bir şu kadar param vardır, bu parayı hangi işe yatırsam benim için daha hayırlı olur?, Müslümanın sağcısı solcusu olur mu?, Kadınlarımız, kızlarımız şöyle mi örtünsünler, böyle mi örtünsünler?*”³⁷⁷ Bu sorulardan biri de şudur ki dinin yozlaşmasını ve mümin bir insanın kendine yabancılaşmış olmasını; ancak bu durumu fark etmeyecek durumda olduğunu açıkça göstermektedir: “*İmal ettiğimiz mallardan satılmayıp elde kalmış ve de eskimiş bir kısım vardır ki bunları zekât olarak versek doğru mudur?*”³⁷⁸

Sır hikâyesinde Efendi’nin köyden kente/gelenekten modernliğe geçişi ve değişimi aşama aşama anlatılmaktadır. Hikâyenin sonunda Efendi geçirdiği dönüşümün farkına varır. Bu olumsuz değişim neticesinde kendinden rahatsız olan Efendi tekkeyi terk eder. Böylelikle özüne yabancılaşmaktan sıyrılır. “*Bir boy aynasında kendimi gördüm. Sarıklı, cübbeli, sakallı, heybetli bir adam. Lakin artık güngörmemekten olacak çehresi iyice beyazlamış,*

³⁷⁴ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 18.

³⁷⁵ Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 116-117.

³⁷⁶ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 20.

³⁷⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 20.

³⁷⁸ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 20.

yanakları pembeleşmiş. Ellerime baktım, tombul tombul olmuş. Aynada bakarken kendime, nasıl bir fütühat olmuş ki, kalbimin içini de görüverdim. Orada ne gördüm, onu burada söyleyemem. Hal ehli bilir. Cübbemi çıkardım, yavaşça sarığımı yere koydum. Tekkeden çıkıverdim.”³⁷⁹

“Efendi, cüppesini ve sarığını bırakıp gitmeden önce yabancılaşmayı yalnızlaşmayı ve arkasından insanlar arasında insanın yitimini yaşar. Aslında o tekkeyi terk etmeden önce tekke mensupları onu terk etmiştir. Fizikî varlık olarak oradadırlar, ama ruhen orada değildirler. Müritlerin niyet ve eylemleri tekkeyi partinin ön saflarında yer kapmak, milletvekili olmak, ticaret hayatında kazanç elde etmek için kullanmaya yöneliktir. Parti başkanının tekkeyi ziyaretini organize ederek tekkenin, bu arada kendilerinin itibarını yükseltmek peşindedirler. Onlar için bu noktada Melvin Seeman’ın tespitiyle ‘beklentilerin, birey açısından verili hedeflere ulaşmada toplumsal olarak onaylanmayan davranışları gerektirecek ölçüde yüksek olduğu bir duruma gönderme yapmak’ demek olan normsuzluk söz konusudur.”³⁸⁰

Para ve siyaset bozgunluk unsuru olarak hikâyede yer almaktadır. Özellikle müminlerin çok para kazanması, mal biriktirmesi ve konforlu bir yaşam sürmesi insanın kendisine ve yaratılış amacına yabancılaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. İslâmiyet, modern yaşamın tüm imkânlarının sonuna kadar yaşatıldığı böylesi bir yaşamdan gerçek mümine uzak durmayı salık verirken insanların tersi istikamette hareket etmesi ‘yamanın iki yüzü’nü göstermektedir. Sosyolojik bir olgu olan yamalama, “çoğu zaman bilinçsiz bir işlemdir; birbirini tutmayan iki dünyayı bir bilginin tutarlı bütünlüğü içinde özdeşleştirmek için, bu dünyaların birbirine bağlanmasıdır...”

Yamalama, gerçekliği içi boş bir söyleme indirger bir bakıma; bu söylemin modern ya da arkaik olması önemli değildir. Ama bu indirgeme sorgulamasız, mesafe bırakılmadan eleştirisiz yapılır.”³⁸¹ Nitekim tekke mensuplarının hayat tarzlarından anlamaktayız ki modern yaşam geleneksel yaşama yamalanmaktadır. Tasavvuf ve tekke başta olmak üzere dinî kavram ve kurumların esas anlamlarından sıyrıldığı; sadece biçim olarak devam ettikleri görünmektedir. Birtakım dinî vecibelerin anlam ve değer bakımından içi boşaltılmış ve yavan bir kutsallık atfedilen unsur haline getirilmiştir. “Yamalama, şeylerdeki pürüzleri kaplayan ince bir vernik katıdır, yüzeyi hafifçe kazındığında çatlaklar ve hatalar ortaya çıkar. Yamalama, zamanın aşındırdığı çatlak yüzeyleri, kötü havalının harap ettiği yapıları cafcıflı

³⁷⁹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 22.

³⁸⁰ Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 119.

³⁸¹ Daryush Shayegan, **Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni**, Çev.: Haldun Bayrı, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s. 87.

dekorla örter. Harabeleri, döküntüleri, yıpranmış binaların çatlak cephelerini, kötü kabuk bağlamış yaraları gizleyen sahte parıltılı bir yüzeydir; soluk, yakışık alamayan paçavraları, paramparça olmuş pılı pırtıyı kamufle eden bir yaldız”dır.³⁸²

“Kutlu, dejenerasyonun başlamasıyla artık geri dönüş olmadığı, dünyaya bir kere intibak edildi mi tekrar eski günlere ricatın imkânsız olduğu kanaatindedir. Bu husus, anlatıcı/şeyhin doğduğu, büyüdüğü, kendisini var eden, olmasını sağlayan mekânlardan ayrılırken söylediği şu sözlerde çok açıktır: *‘İki buçuk tarla ile bağı, bahçeyi, köyün taşını toprağını, kurdunu, kuşunu son bir kez ziyaret edip hepsinden helallik diledim. Şurası malum oldu ki anadan atadan bize yadigâr kalan tarik bundan geri değişmektedir ve bir dahi aynı ahval geri dönüp bize nasip olmayacaktır.*”³⁸³

Mustafa Kutlu, insanın dünyaya dalmasını, gaflet içinde olmasını, yaratılışındaki esrarından sapma göstererek ömrünü dünya meşgalelerinde tüketmesini dolayısıyla yaratılışına ters bir yaşam yaşaması ve böylelikle kendine yabancılaşmasını bir tarikat şeyhi üzerinden anlatarak bu durumun olumsuzluğunu vurgulamaktadır. Tarikat şeyhinin bile düştüğü bir durum olarak karşımıza çıkan yabancılaşma bunalımından kurulmak için ‘farkındalık’ gerekmektedir. Kendinin ve bulunduğu mekânın farkına varan şeyh ‘kaçma’ eylemiyle bu bunalımdan kurtulmuştur. Kaçma eylemini göstermesi başka seçeneğinin olmadığına yani içine düşülen bu buhrandan kurtulmanın zorluğuna işaretler. Zira “tekke, insanı aşkın varlığa yönlendirici, masivadan uzaklaştırıcı olmaktan çıkmış, tahrip alanı olarak tekkenin yüklendiği anlamın içi boşalmıştır. Tekkenin içinin boşalmasında fitne, dedikodu, otorite boşluğu, dünya işleri için tekkenin aracı öğeye dönüştürülmesi rol oynar. Bu durum, aslında işlevsizliği bakımından iyi niyetli özne için de geçerlidir. Tasavvuf öğretisi ve tekke, dilbilimi terimiyle söyleyecek olursak boş göstergeye dönüşmüştür. Gösteren ve gösterilen içi boşalarak işlevini kaybetmiş, böylece gösterge boş gösterge durumuna gelmiştir. Özne, tekkeden ayrılmakla boş göstergeye dönüşen maddi varlığını tekkeden uzaklaştırmış olur. Çünkü işlevini yerine getiremeyen kurum olarak tekke tasavvufi öğretinin ve mesajın kesintiye uğramasına, süreksizliğe yol açmıştır.”³⁸⁴

Tarihin Çöp Sepeti başlıklı hikâyede ikisinin de tekkeye devam ettikleri anlaşılabilir bir gazeteci ve patronu yer almaktadır. Bir anlamda siyaset ve medya ilişkisini de ortaya koyan hikâye tekke-siyaset-medya kurumlarındaki yozlaşmayı da gözler önüne sermektedir.

³⁸² Daryush Shayegan, **a.g.e.**, s. 87.

³⁸³ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 69-70.

³⁸⁴ Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 119-120.

“–Efendi ’ye gidiyor musun?

–Çoktandır gitmiyorum.

–Niçin?... –Her neyse...! Bu akşam gidiyorsun. Yeni başkan partiden birkaç arkadaşı ile gelecek. Sen de orada bulun. Üzerinde gizli bir ses alma cihazı olsun. Konuşulanları tesbit etmenin sayısız faydaları var. Fikir beyan etme... Hele benden... Ne düşündüğümden falan hiç bahsetme.. Ben yokum.. Tamam mı.. Orada gazeteden biri olarak değil, bir tekke mensubu olarak bulunacaksın.”³⁸⁵

Gazeteci, Efendi ve tekke hakkındaki düşünceleriyle de bir yozlaşma olduğunu ve tekkeye gitmenin gereksizliğini ortaya koymaktadır. “Mustafa Kutlu gazetecinin gözünden, tekke/tasavvuf kültürünün ne durumda olduğunu, fonksiyonu konusunda dejenerasyonu açık eden ifadeler kullanır: ‘Efendiye gitmenin yaşadığımız hayatta gerçek bir dönüşümü, bir devrimi başlatmış olması gerekir. Bir yerden kalkıp, bir yere varmalı değil miyiz? Heyhat... Ya feyiz kesilmiş ya da artık biz -ben- bir daha ebediyyen nasip alamayacak derekeye düşmüşüz... Oooooof... Of...’³⁸⁶

Hikâyenin başlangıcındaki tamamlamamadığı cümlesiyle idealist bir kişilik gösteren gazeteci de toplumun içinde bulunduğu ahlakî yozlaşmadan dolayı yabancılaşma göstermektedir. İlk patronunun verdiği görev, sonralarında arkadaşı Oktay’ın ve ‘mevzun vücutlu, çok güzel bir hanım’ın istekleri ‘düzenin’ değişmediğini göstermektedir. Gazeteci “Eğer bir gün bu ülkede hakikatin üzerine çekilen kara perde yırtılıp, gerçekler ortaya çıkabilirse, söylenecek ilk cümle şu olacaktır:”³⁸⁷ cümlesini “yazdıktan sonra sabahtan akşama kadar sözün devamını getirememesi çözümlüğüünün anlamını ürettiği kadar kendine yabancılaşmışlığının da anlamını verir. Sonunda kâğıdı daktilodan çıkararak çöp sepetine atar.”³⁸⁸

“‘Politik-vizyon’, eski milletvekili Avukat Halim Bey’in oturduğu mahalleye, apartmana, çevreye, şehre yabancılaşmasını dikkatlere sunar. Kolladığı apartmanın kapıcısından gururunu okşayıcı saygı bekleyen, fakat karşılığını arzu ettiği şekilde göremeyen Halim Bey, sabah yürüyüşü boyunca ‘merhaba’ diyebileceği biriyle karşılaşamaz. Onun bu durumu yabancılaşmayı sosyolojik açıdan metropolle ortaya çıkan ve kişinin tanınma ve fark edilme edimini elinden alan bir olgu olarak yorumlayan Georg Simmel’in görüşüyle uygunluk taşır. Kişi, far edilmek için ‘kasıtlı bir şekilde tuhaf olmaya teşvik edilir; yani, yapmacık tavırlar, ani değişkenler gibi metropole uygun’ davranışlara itilir. Fakat Halim Bey, farklı

³⁸⁵ Mustafa Kutlu, *Sır*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, 2011, s. 26. 27.

³⁸⁶ Ercan Yıldırım, *a.g.e.*, s. 71.

³⁸⁷ Mustafa Kutlu, *a.g.e.*, s. 23.

³⁸⁸ Cafer Gariper, *a.g.e.*, s. 121.

davranışlara girmek yerine geçmiş yaşama alanındaki farklı davranışlarıyla belirginleşir. Meydanda rastladığı kalabalık ona politikayla uğraştığı, seçim toplantıları yaptığı günleri hatırlatır. Böylece içinde yaşadığı zamandan hoşnut olmayan Halim Bey'i bilinçaltı birden politikayla uğraştığı, metropolün istediği davranışları sergileyebildiği günlere taşır. Bir bakıma yabancılaşmışlığını ve yalnızlığını eski günleri hatırlayarak aşmaya çalışır. Milletvekiliyken gördüğü ilgiyle içinde bulunduğu zaman dilimindeki ilgisizlik onun topluma karşı yabancılaşmışlığını belirginleştirir.”³⁸⁹

Her Ne Var Âlemde hikâyesinde yabancılaşma ilkin ‘antika’ kelimesinde vurgulanmaktadır. Zamanı geçen ve şimdiye ait olmadığı için yabancılık hissedilen eşyalar ve kitaplar antika diye satın alınmamalarına rağmen modernite onları da eskitmiştir. Hikâyede Efendi, “*Benim servetim, kitaplarım. Kitaplarım, yani hayatım.*”³⁹⁰ diyen bir bilim adamından kitaplarından vazgeçmesini istemektedir: “*Önce kitaplarınızı suya atın, sonra buraya gelin.*”³⁹¹

“Çevresine yabancılaşmış, yalnızlığı yaşayan bilim adamının sürdürdüğü hayat kırılmaya uğramış, o da ‘uzlet’e çekilmiştir. Görünürde bunda zamanın geçişinin hüznünü yaşaması, üniversitelerde dikkate değer bilim adamının kalmayıp, arkadaşlarının etrafını boşaltışı etkili olur. O, esasen ortada üniversitenin de, bilimin de kalmadığı düşüncesine kapılmıştır. Artık tarih araştırmacılığı da zevk vermemektedir. ‘[B]ezginlik’ içindedir, üniversiteye ve bilime de yabancılaşmıştır. Sonunda yazmakta olduğu on üç sayfalık makaleyi daktilodan çıkarıp denize fırlatır. Kitaplarını da terk ederek tekkeye gider. Fakat tekkeye vardığında, ilk karşılaştıklarında anlattığı bir hikâye ile kendisine, kitaplarını atmasının gerektiğini ima eden Efendi’nin sırrolduğunu öğrenir. Efendi’nin tasavvufi epistemolojiyle bilim adamının kitaplarını küçümsemesi onu kitaplarına yabancılaştırması bağlı olduğu hayat algısıyla ilgilidir. Bu hayat algısında akıl ve bilimsel çalışmayla elde edilmiş bilgi değil, sezgi ve ilham yoluyla ulaşılmış bilgi öncelenir.”³⁹²

Varoluşunu kitaplarıyla kodlayan bilim adamının kitaplarından vazgeçmekle öz kimliğini bulacağı işaret edilmektedir. “Kutlu, gerçek varoluş alanının dünyaya intisap etmemek, ona dâhil olmamak ve onun nimet diye sunduğu külfetleri reddetmek, bunun yerine

³⁸⁹ Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 121.

³⁹⁰ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 47.

³⁹¹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 44.

³⁹² Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 122.

fitrattaki olumsal yönlerin, yaratılışın hakikate yatkın özelliğinin asıl varoluş olduğunu göstermektedir.”³⁹³

Aramakla Bulunmaz hikâyesinde İstanbul’da askerliğini yaptıktan sonra köyüne dönen; ancak İstanbul’da gözü gönü açıldığı için köyde barınamayan kahramanın ‘arkadaş belâsı’ sebebiyle bulaştığı içki müptelâlığı başta olmak üzere tüm kötü alışkanlıklarından kurtulmak üzere Efendi’ye gitmesi ve sonrasında yaşadıkları anlatılmaktadır. Hikâye kahramanının köyde barınamaması ailesine ve ait olduğu yaşama yabancılaştığını gösterir. Ancak Efendi’nin nasihatleriyle içkiyi bırakan ve ailesine dönen kahraman bir süre sonra kötü alışkanlıklarına dönüş yapar. “Efendi tekkeden ayrıldıktan sonra o, tekkeye birkaç defa daha gider. Fakat durumu hiç de beğenmez. Çünkü ‘[i]ş sen-ben davasına dökül’ müştür. Ayrıca tekkeye maddi yardımda bulunması da gerekmektedir. Böyle bir durumda tekkeye yabancılaşması kaçınılmaz olur.”³⁹⁴

Mürit hikâyesinde tekke mensubu olan ve köyde kalan müridin âlem-i mânada Efendisini görmesi ve onun Akpınar’ın suyundan istemesi üzerine Efendisini ziyaret etmek ve Akpınar suyunu Efendisine ulaştırmak için kente yaptığı yolculuk anlatılmaktadır.

Kente geldiğinde gördüğü manzara karşısında şaşkınlık yaşayan ve yabancılık hisseden mürit aynı manzarayla tekkede de karşılaşmıştır: “*Şehre indiğinde müridi tanımadığı bir kalabalık karşıladı. Yani esasen kalabalık oralarda her gün, her saat vardı. Asık yüzlü, çatık kaşlı bir kalabalık... Kalabalığı yarıp geçti. Bu defa müridi birbirine yapışmış koca koca binalar karşıladı. Sel gibi akıp giden arabalar, şehrin üzerine asılmış kara duman karşıladı... Müridin ‘Allah’ diyerek yarıp geçtiği kalabalık meğer tekkenin etrafını da sarmamış mı? İşte o sıra şaşkınlık elverdi. Bir elde testi, bir elde çikn, kaldı mürit oracıkta.*”³⁹⁵

“Kendisini ziyarete gelmiş ‘çok önemli misafirler ile’, bankacılarla, siyasetçilerle, sanayicilerle, müdürlerle, artistlerle ilgilenen Efendi, onu fark eder, fakat ilgi gösteremez. Bunun üzerine uzun mesafeleri aşıp gelen mürit, Efendi ile arasına giren kısa mesafeyi aşamadığından onunla görüşmeden köyüne döner. Rüyada kendisinden Akpınar’ın suyunu isteyen Efendi ile kendisiyle ilgilenemeyen Efendi arasındaki paradoks yabancılaşmayı çarpıcı şekilde dikkatlere sunar. Böylece

³⁹³ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 74-75.

³⁹⁴ Cafer Gariper, a.g.e., s. 122.

³⁹⁵ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 73-75.

gelenekten ve memleketinden kopan insanın şehir hayatındaki yabancılaşmışlığı, bir de köyden gelen Mürit'in bakışıyla dikkatlere sunulur.”³⁹⁶

Satılık Huzur hikâyesinde ise uzun yıllar Amerika'da kaldıktan sonra yurda dönen *Ya Tahammül Ya Sefer*'in İlhan'ı yer almaktadır. *Ya Tahammül Ya Sefer*'de doğru kabul ettiği düşüncelerden ödün vermemesiyle özsel yabancılık yaşamayan İlhan bu hikâyede 'değişim'den kaçamamıştır. İlhan, *Ya Tahammül Ya Sefer*'de Âsım Bey'in dava düşüncesiyle şekillenen ideal yaşamını hatırlatarak babasının yabancılaşmasını gösterirken *Satılık Huzur*'da roller değişmiştir. Bu sefer Âsım Bey, İlhan'ın rüyalarına girerek ona yabancılaştığını hatırlatmaktadır.

“*Gece rüyamda babamı gördüm. Profesör Âsım Bey'i... Bana medrese bahçesinin ortasındaki nar ağacını gösteriyor. 'İlhan, İşte burada, bu nar ağacının altında soframızı kurar, iftar vaktini beklerdik' diyor. Babama huzur içinde gülümseyerek 'Alternatif yok' diyorum. Üzülüyor besbelli, üzüntüsü gözlerinden okunuyor. 'Peki ne yapacaksın?' diye soruyor. Acımasız bir ses tonu ile duraksamadan cevaplıyorum: 'Siyasete gireceğim tabii. Bunun için her şey hazır değil mi? Akademik kariyerim, yurt dışı tecrübem, lisan bilirligim, bilhassa sizden bana tevariüs etmesi gereken liberal geçmişim...' Babama rüyada çektiğim nutkun bir parçası zihnimde dolaşıyordu: 'Ruhumun bir kısmını satarak seçimlere girsem ne farkederek?' demişim. Babam, 'Ne seçimi' dedi, 'Sen yolunu çizmemiş miydin?' ... Haklısın baba. Yolumuzu çizmiş idik. Ama ben yurt dışında iken bu yolu iptal etmişler. Tek yol falan kalmamış. Daha doğrusu yol-mol yok. Hınzır ve hırçın bir ifade ile 'açıkçası yolsuzluk' hüküm sürüyor.”³⁹⁷*

Uzun yıllar yurttan uzakta yaşayan İlhan için memleket büyük değişimlere uğramıştır. “İlhan, ülkesine döndüğünde yaşanan değişimin dışında kalması sebebiyle çevresiyle uyum sağlayamaz. Karşılaştığı varlıklar, nesnelere, davranışlar ona aslından uzaklaşmış olma duygusu verir. Havaalanındaki taksici şoförünün kılık ve kıyafetinin değişimi, yapmacık bir gülümsemeyle konuşması, yol kenarına ağaçların dikilmiş olması, yaşı ilerlemiş birinin gazeteden borsa haberlerini okuyor olması, dış ticaretin artmış olması, politikanın günlük hayatta önemli yer tutuyor olması, değişimi gösteren öğelerdir. Türkiye'nin 1980'lerde yaşadığı değişimi ve buna bağlı yabancılaşmayı uzun yıllar sonra ülkesine dönen İlhan'ın bakış açısından dikkatlere sunan hikâyeye, ayrıntıda kalan bazı tipik olaylar ve olgularla dönemi yansıtmaya yoluna gider. *'Sabah kalktığımda*

³⁹⁶ Cafer Gariper, a.g.e., s. 122-123.

³⁹⁷ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 82.

sistemin ülke toprağına 'lök' gibi oturmuş olduğunu gördüm' diyen İlhan, dergi çıkarma düşüncesine kapıldığında ülkede çok sayıda dergi çıkarılmakta olduğunu görerek şaşırır. Bütün bunlar onda hiç de olumlu izlenimler uyandırmaz. Şüphesiz bunda idealist kişiliğıyle fırsatçı ve çıkarıcı bir sistemin arasında kalmış olması rol oynar.³⁹⁸

Sır'ın son hikâyesi *Cüz Gülü*'nde kendini kaybetmekten kurtulmak için tekkeyi terk eden Efendi kendini bulmuş haliyle karşımıza çıkmaktadır. Hikâyede üç çocuk ve onların oyunlarından oluşan anlam katmanları yer almaktadır. "Birinci çocuğun önce değirmen, ardından eşek ve adam yapması, bunun malzemesi olarak da balçığı kullanması yaratılışa bir gönderme teşkil ederken; yaratılışın, fitratın çocuk saflığı, temizliği içinde olduğu savlanır. Dolayısıyla kuruculuk fikriyatı da aynı saflık muvacehesinde gelişir. Çocuğun değirmeni yapmasından sonra doğayla haşır neşir olan Efendi, en son temizliğin ve paklığın sembolü olan suya bakar ve çocuğun yüzündeki ifadeyi görür: '*Bu ifade. Yani orada hem saklı, hem aşikâr olan şey. Yani ezelden beri bildiğimiz bir şey. Sonra unuttuğumuz o şey. Gülü'n yaprağı, kokusu, rengi, gövdesi, dikenini ile bize anlattığı, lakin bizde daha fazlası, aslı olan şey.*' Kutlu, insanda daha fazla olan; fakat saklı olan o şeyin yaratılışa/varoluşa/fitrata denk geldiğini belirtir.³⁹⁹

İkinci çocuk, birçok meyvenin birçok çeşidinin bulunduğu bir bahçe kurmuştur. "Her bir meyve insandaki olumsuzlukları tedavi edici özelliğe sahiptir. Oyuna katılan Efendi, çocukla birlikte 'saman çöplerini bu cevizdir, bu da kirazdır diye dikip' durur. Rüzgârların dilinden anlamaya başlar. Ot biçer, 'su suvar', bel beller, yıldızları sayar, "[y]aprakların, çiçeklerin, çimenlerin, böceklerin, suyun, havanın, toprağın, dağların, taşların, kurdun, kuşun üzerine çekilen örtüleri' aralar. Sonunda içindeki sönüp küllenmiş bir tek kıvılcım da parlar. 'Aşkın alevi kalbin buzlarını' eritir. Çocuk ayrılırken ona bir saman çöpü armağan eder. Bu aşama öznenin yabancılaştığı tabiata dönmesini, onunla bütünleşmesi ve barışması anlamına gelir.⁴⁰⁰

Üçüncü çocuk ise hayallerde yaşayan "Batılıların ütöpik, Doğuluların Medinetü'l- Fazıla dediğı tasarlanmış"⁴⁰¹ bir şehir kurar. Huzursuzluğun, karmaşanın ve keşmekeşin asla vuku bulmayacağı bir şehirdir ki: "*Sokaklarda ne bekçi vardı, ne asker. Hiçbir evin kapısı kilitlenmemişti. Gece gündüz ahalinin üzerine rahmet yağıyordu. Her mahalle bir mektep, her fert talebe idi. Bilenler bilmeyenlerden mesul, güçlüler*

³⁹⁸ Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 123.

³⁹⁹ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 79.

⁴⁰⁰ Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 124.

⁴⁰¹ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 79.

zayıflardan sorumlu idi. Hastalar hastalıkları için üzülüyor, sağlar sağlık sebebi ile kasıla kasıla gezinmiyordu. İnsanların elinde para, mektupların üzerinde pul yoktu. Kimse amir değildi ve memur da yoktu.”⁴⁰²

“Bu gezintiden sonra Efendi artık hakikatin, varoluşunun bilincine varmış, saf, fitrata uygun olanı görüp örnek almıştır. Varoluşunun farkına varan ve fitratı üzerine hareket etmeyi şiar edinen Efendi, bu minvalde bir tekke kurar. Kurucu niteliklerin neler olduğu da izah edilen hikâyede, tekke oluşturmak için gerekli, seyr-i sulûk da tamamlanmıştır: ‘Sarığımın arasına bir katmerli gül sıkışmış onu, yani ondan yayılıp duran rayihayı, o küçümen balçığa katıp, parmak kadar saman çöpü ile karıştırdım. Bu ıssız dağ başına bu tekkeyi kurup çattım.’ Kutlu, ‘Cüzgülü’yle birlikte fitratı/varoluşu/yaratılışı doğrudan örneklendirirken, saf, temiz temaların insanın niyetiyle bağlantısını yapar, kurucu vasfının bunlardan oluşması gerektiğinin altını çizer: ‘O çocukların bakışlarından, gülüşlerinden, yüzlerinden, sözlerinden toplanıp gelen ne varsa, hayatımın bu son cüzüne, o ak sayfanın kenarına nakışlandı. Esrarımın aslı budur.’”⁴⁰³

Hikâyede, bir mürşidin ve müritlerinin merkeze alınarak; tasavvuf ekseninde dinsel yozlaşmanın gün yüzüne çıkarılmasıyla insanın aldanişlarla dünyaya dalması; kimliğine, dinine ve çevresine yabancılaşması anlatılmaktadır.

“Sır’da Tanrı merkezli evren algısının kayboluşu süreksizlik ve insanın yitimi şeklinde anlam kazanır. Tekke mensuplarının önemli bir tarafıyla masivaya bağlanarak tasavvuf öğretilerinden uzaklaştıkları, dünya nimetlerine yöneldikleri görülür. Bu da tekkenin aslî işlevini kaybetmesine, kaynaktan kopmasına, mesajın anlam üretememesine, gelenek bağlamında süreksizliğe yol açar. Kesintiye uğrayan gelenek, insanları gereğince yönlendirme ve olgunlaştırma işlevini yerine getiremez. Böyle olunca da mensup olduğu topluma, yaşadığı çevreye, çağına ve kendine yabancılaşmış gazeteci, öğretim üyesi, politikacı, köylü, bürokrat, benliğin yitimine uğramış kişilik(siz)ler olarak karşımıza çıkar.”⁴⁰⁴

Tufandan Önce ise siyasetin merkeze alınarak toplumsal yozlaşmanın ve yabancılaşmanın anlatıldığı hikâyedir. Hikâyenin ana kahramanlarından belediye başkanı Şemsettin Bilen’in temiz bir siyaset, halka samimi hizmet yapmaya çalışmasına rağmen siyaset kurumunun ahlakî çöküşüne kendini kaptıran diğer siyasetçiler için bu durum söz konusu değildir. Hikâyede ilçeye kurulacak tesisin temel

⁴⁰² Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 89-90.

⁴⁰³ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 79-80.

⁴⁰⁴ Cafer Gariper, a.g.e., s. 126.

atma etkinliğine bakan, kaymakam, belediye başkanı başta olmak üzere devletin resmî organlarının başkanları ve başkan yardımcıları katılmaktadır. Yapılan protokol konuşmaları esnasında etkinlik alanını vuran sel olayı, yabancılaşıma olgusunun derinden hissedildiği *bir an* oluşturmaktadır. Selle birlikte ortamın ve insanların durumları kıyamet sahnesini andırmaktadır.

“Dünya, Mustafa Kutlu hikâyesinde; ikamet etme ve öbür dünyaya bir hazırlık içermeden başka bir şey değildir. Mal mülk biriktirmek, makam mevki peşinde enerji harcamak, yalnızca dünyada kalacak ve insana külfet oluşturacak, fitratına/yaratılışına/varoluşuna aykırılığı getirecek en önemli argümanlardır. Tufanın meydana gelmesinden sonra makam arabalarının, malın mülkün, hep heba olduğu anlatılırken atılan temelin de selle birlikte kaybolması aynı düşüncenin pekiştiricisidir. Çünkü temel atma burada dünyaya temel atmadır bir anlamda. Dolayısıyla insanoğlu bu dünyaya ne kadar sağlam temeller atarsa atsın der Kutlu, bunların hiçbir düşünsel, maddi imkânı olmadığı için yıkılmaya mahkûmdur. Dolayısıyla Kutlu, sel enstrümanı ile birlikte insanın dünyadaki varoluş imkânlarını sorgularken, selin ardından hiçbir metanın ortada gözükmemesi, makam ve mevkinin (bakan ve kaymakamın bile zar zor selden kaçabilmeleri) tamamen dünyalık olduğu ve tabiat karşısında (oluş yani. Varoluştaki ayrıcalık, makam, kariyer yoktur. Herkes bir ana babadan, aynı şartlarda olmuş, doğmuştur, onlara gösterilen yol da çetrefilli dünya yoludur. Varacakları yerde de bir ayrıcalık yoktur. Ahiret yurdu esas anavatanları olduğu için, zengin bir aileye mensupsa da, fakir bir aileye doğmuşsa da, namazdaki statü denklemi gibi, hayır hasenat yaptıkları sürece ahiret yurdunda değerlendirilir.) herhangi bir farklılıkları olmadığı selin yıkıcılığıyla anlatılmıştır. Dolayısıyla sel insanlardaki mal mülk, kariyer, statü farklılıklarını yıktığı gibi, bu konudaki düşünce mantalitesini de ortadan kaldırmıştır.”⁴⁰⁵

“*Bu Böyledir*, geniş perspektifte, Anadolu’da sakin ve huzurlu bir geleneksel hayatı yaşayan iddiasız bir şehrin ortasından geçen bir otoyolun yapımı ve müteakiben bu otoyolun şehre taşıdığı modern dünyanın imkân ve fırsatlarına karşı uyanış sonrasında şehirdeki hayatın değişmeye, ‘modernleşme’ye başlaması, buna paralel olarak da şehrin ‘rahat’ının kaçması, insanların da değişmeye, bozulmaya başlaması sürecini anlatır.”⁴⁰⁶

Hikâye, bir ‘arada kalmışlık’ duygusuyla hareket eden Süleyman Koç’un seçimlerinden yola çıkarak modernleşmenin insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini anlatmaktadır. Yoksul ve yetim bir çocuk olan Süleyman Koç, küçük yaşta Yorgancı Hafız

⁴⁰⁵ Ercan Yıldırım, *a.g.e.*, s. 90-91.

⁴⁰⁶ M. Fatih Andı, “Metinlerarası İlişkiler Açısından Mustafa Kutlu’nun *Bu Böyledir* İsimli Eseri”, **Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi: 80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Ömür Ceylan, İstanbul, Ümraniye Belediyesi, 2007, s. 72.

Yaşar Efendi'nin yanında çırak olarak çalışmaya başlar. “Küçük ve iddiasız bir hayat süren bu gencin doğup büyüdüğü şehirde yaşanan dönüşüm, Süleyman'ın kimlik problemleri ve kültür bocalamaları yaşamasına neden olur. Atatürk Parkı'nın göz alıcı ışıltısı onu da kendine çeker. Lunaparktan yükselen coşkun şarkılar, parkın hemen bitişiğinde bulunan camiye, oradan da küçük yorgancı dükkânına ulaşmaktadır.”⁴⁰⁷ Kasabasının değişen çehresi Süleyman'ın iç dünyasını derinden etkilemektedir. Bilhassa lunaparka olan iştiyakı gün geçtikçe ziyadeleşmektedir.

Süleyman'ın kaderini lisede bir türlü geçemediği felsefe dersi belirlemiştir. “*Tek dersten kaldım efendim, felsefeden. Bu felsefe yüzünden hayatım kaydı.*”⁴⁰⁸ Felsefe dersinden geçemediği için bir türlü liseden mezun olamayan ve dolayısıyla memuriyete başlayamayan Süleyman para kazanmak için başka işlerde zor şartlar altında çalışmak durumunda kalmıştır. Daha sonraları Zinnure ile evlenmiş ve nihayet felsefeden geçerek bankada memur olarak çalışmaya başlamıştır. “*İşte ben. Süleyman Koç. Memur oldum, herkesi sevindirdim. O gün kravat takmıştım. (...) Bu kravatla bağlanmıştım bir yere. Nereye bağlandığımı ne bilecektim? Ne bilecektim, nasıl bir seçim yaptığımı.*”⁴⁰⁹ Mustafa Kutlu, memuriyetle özdeşleşen kravatı hikâyede sembolik bir unsur olarak kullanmak suretiyle Süleyman'ın değişen dünyasına vurgu yapmaktadır.

Lunaparkta başlayan ve lunaparkta biten hikâyede sembolik anlatımın yoğunluğu dikkat çekmektedir. Kutlu, “*Dünya hayatı sadece bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. (Allah'ın azabından) korunanlar için elbette ahiret yurdu daha iyidir. Düşünmüyor musunuz? (En'am Süresi, 32)*” ayetinden yola çıkarak lunapark metaforu üzerinden insanların içine düştükleri yabancılaşma bunalımını etkileyici bir şekilde anlatmaktadır. Süleyman, karısı ve çocuğuyla birlikte lunaparkta geçirdikleri eğlenceli zamandan sonra ayrılmak istediklerinde lunaparkın çıkışını bir türlü bulamazlar. Çıkışın yerini sorduğu kişiler eğlenceden eğlenceye koşarken çıkış diye gösterdikleri hiçbir yön Süleyman'ı ve ailesini lunaparktan kurtaramaz. “İnsan dünyaya bir kere girdi mi, onun gailelerine, tuzaklarına, eğlenceli, nefse hoş gelen oyunlarına bir kere kapıldı mı, bundan kurtulması hemen hemen imkânsızdır. Kutlu, Oyun eğlence şeklinde tasarladığı dünya/lunapark laboratuvarında dünyanın ontolojisi hakkında çıkarsamalar yapar. Lunaparkta kalabalıklar artmasına rağmen

⁴⁰⁷ Büşra Sürgeit, “Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Temel İzleklerden Biri Olarak Arada Kalmışlık”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012, s. 295.

⁴⁰⁸ Mustafa Kutlu, **Bu Böyledir**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 10. Baskı, 2011, s. 10.

⁴⁰⁹ Mustafa Kutlu, **Bu Böyledir**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 10. Baskı, 2011, s. 32-33.

kendileri bir türlü çıkışı bulamamakta, sordukları kişiler de onları yanıltmaktadır. Çünkü herkes çıkışı bildiğinden emindir. Herkesin kendine göre bir çıkış formülü vardır.

Herkesin farklı bir çıkış yeri göstermesi, Süleyman'ın farklı kişilerden değişik çıkış formülleri edinmesi, oyun ve eğlence mekânında insanın yalnız kaldığını ve güvendiği kimselerin (liderler bir anlamda) de aynı zihin karışıklığı içerisinde bulunduğunu gösterir. Yeni bir çıkış aramak için yola koyulan Süleyman ve efradının hızını ellerindeki fırın kesmektedir. Fırının gitgide ağırlaşması bir de üzerinde tutulacak yeri olmadığı için yükün iyice sıklete binmesi, Kutlu'nun dünya malı için gösterdiği derse bir örnektir. Dünya malının insan için tutacak bir kulpu yoktur. İnsan dünya malını taşımak istedikçe o ağırlaşır ve hedefe varmayı engelleyen bir yük durumuna gelerek, *'bir yeri bozulacak, çizilecek diye'* telâşlandırması ve dikkati celbetmesi sebebiyle de kişiöğlunu kendisine köle yapmaktadır. Dünya metaı görünüşte ne kadar faydalı gibi düşünülse de insanı ziyana sürükleyecek bir sürecin başlangıcına işaret eder.⁴¹⁰

Kutlu, kitabın başlarındaki lunapark tasvirleriyle insanların adeta güçlü ve sarsıcı bir girdap içindeki çırpınışlarını anlatmaktadır: *"Lunapark'ın neonları, florasanları geceyi gecelikten çıkarıyor. Işığın beyazına mor, mor kızılı, yer yer çilek kırmızısı karışıyor. Boşluğa doğru sandalyeler uçuyor. Yeşil-beyaz sandalyeler. Neredeyse uçan daireler. Gözlerimin önünde hep bir etek dalgalanıyor. Camgöbeği yeşil bir etek. Kıvrımlarını ve farberalarını uzatıyor. Yel vurup yelkenleri şişince terli perçemler yapışık alınma değişiyor. Boyun damarlarım eteğe doğru kabarıyor. Ayaklarımı çaprazlayıp bisiklet sürer gibi çabalıyorum... Dönüyoruz çığlıklar, dönüyoruz kahkahalar. Rüzgâra kapılmış saçlar, saç kokuları. İçim havalanır böyle. Hanımeli, iğde kokuları saç, ter ve gecenin yıldızları artık iyice aşağılara sarktığında. Uçan sandalyelerin etrafını alan o sihirli beyazlık. Kaynayan kan... Kalabalık. Sesler. Dönen sandalyeler, döndükçe açılan, savrulan sandalyeler, etekler."*⁴¹¹

Lunapark öylesine cazibeli bir ortamdır ki içine girildiğinde insana, oranın dışında kalan hayatın varlığını ve kendi gerçek yaşamını unutturmakta; sadece dışarıdan bakıldığında bile insanı kendine doğru çekmektedir. Yabancılaşmayı koşulsuz sağlayan lunaparkın şehirdeki varlığını ve kuşatıcılığını Kutlu şu şekilde ifade etmektedir: *"Lunapark parlıyor. Kendinden gayrı her şeyi karartarak. Neonlarını florasanlarını salgılıyor üzerimize. Onun rengine boyanıyoruz. Yeşil yeşil bakarken birden kıpkızıl ateşte yanıyoruz. Sonra yine mor, yine mor. Her yerden seçiliyor. Sesi her yere ulaşıyor. Ovalarda, dağ tepelerinde*

⁴¹⁰ Ercan Yıldırım, a.g.e., s. 101-102.

⁴¹¹ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 7-8.

yankılanıyor. Nereye bakarsak, nereden bakarsak hep o. Ona dönsek de yüzümüzü, dönmese de, yanımızda, çevremizde.”⁴¹²

Lunaparktaki piyango çekilişinde kazandıkları davul fırın ile lunaparkın içinde dönüp duran, geldikleri yere defalarca tekrar gelen Süleyman’a ve ailesine lunaparktan çıkmanın imkânsızlığını bir sarhoş söyler: *“Hah.. Ha... Buradan çıkacağınızı sandınız değil mi? Ohoooo... Aptallığı bırakın... Çıkış mıkış yok... Birer şişe bulun kendinize... Benimki bitmiş... Yoksa verirdim birer yudum... Ya da... Ya da...’ İleriden geçen yola işaret ederek, ‘Onlara karışın.. Onlara...’ dedi... Gerçekten de ilerideki yolda yeniden bir büyük kalabalık peyda olmuş, aynı yöne doğru bağıra çağıra gitmekteydiler...*”⁴¹³

“Sarhoşun bilinç açıklığı içinde söylediği sözler hem bir tecrübeyi yansıtmak, hem de olayın künhüne varması bakımından hakikate yakınlığı ihtiva ederken, kalabalığa karışmayı salık vermesi ise dünyanın genel yapısına göre hareket etmenin menfaatlerine olduğunu dile getirmesindedir. Dolayısıyla sarhoş, insana, dünyaya karşı gelmemesini, eninde sonunda mağlup olacağını; çünkü bu dünyadan çıkışın olmadığını öğütler. Var olan dünyada, insanoğlu kalabalıklara karıştığı zaman rahat edebilir. Çünkü dünya insandan bunu bekler; sorgulamasın, arayışa girmesin, mensubiyetini, dünyanın argümanlarına göre yapsın, alternatif peşinde koşmasın ve kendine sunulan küçük oyunlarla mutlu olsun. Kalabalıklar, belirtilen değerleri içselleştirdiği için mutlu görünürler.”⁴¹⁴

Lunapark metaforu ile anlatılan modern yaşamın insanı buhranlara sokan yaşam tarzıdır. Modern yaşam bireylere bu dünyada para kazanmayı, konforlu yaşamayı, her eyleminde haz almayı ve bütün bunları yaparken de hızlı olmayı salık vermektedir. Kısaca para-hız-haz üçgenine oturan modern yaşamın yapısını lunaparkta da görmekteyiz.

Kutlu, “yeniye, şehveti, ihtirası, eşyayı, dünyeviliği ön plana çıkararak ve insanı yücelten modern dünya algısını lunapark sembolüyle ortaya koyar. Dolayısıyla lunapark yalnızca eğlenceyi ve oyunu akla getirmemelidir. Modernizmin kutsadığı tüm olgular ve normları kapsayan bir semboldür lunapark. Para, menfaat, yapay ilişkiler, oyun, tamahkârlık, güç, eşya tutkusu gibi pek çok şey lunapark kavramının içinde mütalaa edebileceğimiz alt resimlerdir. Bunlar inancın belirlediği Türk-İslâm kültürüne ait değerlerin tam da zıttı olarak düşünebileceğimiz bir zihniyetin unsurlarıdır.”⁴¹⁵

⁴¹² Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 9.

⁴¹³ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 88.

⁴¹⁴ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 104.

⁴¹⁵ Büşra Sürgeç, **a.g.e.**, s. 295.

“Kutlu’nun eserinde lunapark metaforu ile anlattığı modern hayatın ‘çıkışsız’lığı, kaotik yapısı ve kendisini bu hayata teslim eyleyen insan için kaybolmuşluğun kaçınılmazlığı da kitabın başlığı ile vurgulanmıştır.”⁴¹⁶

Lunaparkın keşmekeş görüntüsü dünya meşgalelerin bir remzi olarak hikâyede yer almaktadır. Kent hayatında birçok insan son derece meşguldür ki durmaksızın bir yerden bir yere koşmakta bir şeyden bir şeye ulaşmaya çalışmaktadır. Lunaparktan çıkamayan Süleyman’ın hali dünyalık meşgalelerle kendini kaybeden insanın halini vermektedir. Bu bağlamda “*Bu Böyledir, Süleyman Koç’un özelinde bireyin dünyayla/hayatla mücadelesini irdeler.*”⁴¹⁷

Ayrıca o kadar kalabalık içersinden Süleyman’ın yanında lunaparktan kurtulmak isteyen sadece bir polis yer almaktadır. Daha önceden çıkışı arayan ve bulamayarak ümidini kesenlerin yanı sıra o kalabalığa nispeten lunaparkın çıkışını arayan çok az kişi mevcuttur. Bu durum, dünyaya kendini kaptıran; varoluşunu ve varoluş amacını yitiren; kendine yabancılaşan insanın fazlalığını; kendini bulmaya çalışan insanın da azlığını göstermektedir.

“Mustafa Kutlu insanoğlunun kendini ve ontolojisini unutup, dünyaya nasıl bile bile elini kolunu kaptırdığının hikâyesini anlatır ‘Manifatura’da. Süleyman’ın dayısının işlettiği manifatura dükkânında geçen hikâyede, Süleyman’ın dayısı devamlı dünyalık işlerle meşguldür. Modern insanın mal mülkle uğraşmaktan, asli vazifelerini unutmasını dayıda örneklemek mümkündür.”⁴¹⁸

Dinsel algısı ve yaşamı yozlaşan modern insan, dinden bağıni bütün bütün koparmamakla beraber anlam ve değerini yitirmiş, sadece biçimsel bir dinî hayat yaşamaktadır. Süleyman’ın dayısının ikinci namazı esnasında zihnindeki düşünceleri ve kalbindeki hisleri çatlayan dinî algının sızıntılarıdır aslında: “*Niyyet ettim Allah rızası için ikinci namazının sünnetine... Allahuekber... Antep hesabına bir çizgi çekmeli... Gitmiyor bunların malı canım... Millet tangolaştı... Kayseri’nin kumaşını da satamadık... İyice rengini attı... Zekâta ayırmalı bunları... Rabbenalekelhamd... Allahuekber... Çerik çürük malı zekâta ayır, sonra da sevabını otur bekle... Tövbe Yarabbi... Namazın ortasında düşündüğümüz şeye bak... (...) Nerdendi takıldı aklıma şu Süleyman... İyi çocuk... Baş önünde... Şükriye’ye münasip... (...) Namazı fesat ettik iyice... Essalamualeykümverahmetullâh...*”⁴¹⁹

“*Beyhude Ömrüm* başkaları bağlamında küçük olan dünyasında bile kendi iç

⁴¹⁶ M. Fatih Andı, **a.g.e.**, s. 72.

⁴¹⁷ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 94.

⁴¹⁸ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 100.

⁴¹⁹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 53-54.

zenginliğini, varoluşsal tecessüs ve tözünü harekete geçirerek, kendi felsefesine uygun feyzini içinden aldığı; kendi çabasıyla meydana getirdiği, üzerine iman ettiği, besleyip büyüttüğü ve uğruna canını koyduğu bahçesinde, bir eğlencelik olan fani dünyanın üzerine yürüyen Yadigâr; varoluşunun getirdiği izleği takip ederek, yine onda yok olmanın mücadelesi içinde kendini gerçekleştirmenin, özsel iç söylemini konuşurmanın en saf hikâyesini anlatmaktadır.”⁴²⁰

Hikâyede Islak kayanın hemen yanı başındaki taşlık araziye bahçe yapmaya çalışan ve uzun uğraşlar sonunda bahçeyi yapıp hayalini kurduğu meyveleri -nar hariç- yetiştiren Yadigâr’ın göç sebebiyle bahçesiyle birlikte köyünde yapayalnız kalışı anlatılmaktadır. Kutlu, bahçe metaforuyla insanla tabiat arasındaki bağa, insanın yaratılışının özü olarak toprağa vurgu yapmaktadır.

“Mustafa Kutlu, *Beyhude Ömrüm*’e şekil verirken, iyiden iyiye insanın ontolojisini belirleyen ya da ontolojiyle işteş hâle gelen toprak meselesini irdelemiş ve çeşitli izleklerle de buna temellendirmeler yapmıştır. Baştan beri anlatıcının nezdinde bahçeyle varoluşun sırrı, asıl bahçeye atıf, nar imgesinden kalkılan bir özlem/eksiklik, göçle beraber töze olan yabancılaşma öğretilenirken, Muhterem Bey ve macerası da önemli bir parametre oluşturur. Çünkü şehirde iyi bir mevki elde edip emekli olan Muhterem Bey, geç yaşında otomobiliyle ata yurduna dönüş yapmak istemiş, evi yeniden yaptırmış, büyük bir hevesle son yıllarını temiz hava, taze meyveler içinde geçirmek istemiş; ancak bir mevsim dayandıktan sonra geldiği yere kendi dünyasına/gurbetine/bahçesine dönmüştür... Dolayısıyla yazar, Muhterem Bey vasıtasıyla arızı unsurların, asli bünyeye intibakta ontolojik çıkarsama olmadan başarılı olamayacağını, kompartımanları ayrı dünyada eklemlene yapmanın zorunlu bir yabancılaşmaya neden olduğunu göstermiştir. Anlatıcının oğullarının İstanbul’a yabancılıkları ne ise, Muhterem Bey’in de köye yabancılığı aynı derecededir.”⁴²¹

“‘Bahçe kurma’, başından sonuna metinde bir leit-motiv gibi kurguyu idare eder. Bahçe, bir oyun eğlence olan dünya hayatını, anlamlı biçimde yaşama için alternatif bir tercihtir. Kutlu’nun kahramanları, dünyanın bu gerçeğini tabiatla temas eden, geleneksel hayata yaslanan alternatif bir hayat içerisinde aşmaya çalışır. Böyle yapmayanlar, bu ‘gerçeğin’ elinde âdeta oyuncak olurlar.”⁴²² Yadigâr’ın kurduğu bahçeyi reddi miras ederek kent yaşamına öykünen ve “*Bırak baba, dört ağacın başını mı bekleyeceğiz burada.*”⁴²³

⁴²⁰ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 114.

⁴²¹ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 121.

⁴²² Sezai Çoşkun, “Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinin Ontolojik Derinliği”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Nisan 2012, Sayı:462, s. 62.

⁴²³ Mustafa Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 19. Baskı, 2012, s. 158.

diyerek dünyaya dair zihinsel algısını ortaya koyan oğlu başta olmak üzere köyü terk edenler özüne yabancılaşma bunalımı göstererek ‘gerçeğin’ elinde oyuncak olmaktadır.

“*Beyhude Ömrüm*’ün varoluşsal bir yetkinlik için insanın özbilincini korumaya yönelik tavrı yanında, yabancılaşma retoriğine karşı oluşturabileceği içsel zenginliğiyle direncini tamamen kaybettiği de hikâyenin önemli tezlerindedir. İnsanoğlunun fitratına yabancılaşması, en nihayetinde kendine yabancılaşması büsbütün bahçe ile imgesel kılınmıştır. İnsan (bir bakıma Müslümanlar) varoluşa yabancı kaldığı kadar dünyanın genel geçer fitri yanlarına da yabancıdır ki Yedigâr bunu aşmak için bir bahçe kurar. Çünkü içindeki gurbet ukdesini bahçeyle doğrulamak niyetindedir. Hikâyenin bir yerinde, Yedigâr dinlenirken, İstanbul’a gidenleri izler ve iç sesinden, herkesin bir bahçesi, yani bir gurbeti olduğunu vurgulayarak, ‘*Köyün nüfusu gide gide azalıyor. Onlar da oraya bir bahçe kurmaya gidiyorlar. İnsanoğlu dünyaya niçin gelir? Herhalde bir bahçe kurmaya gelir. Bu düşünce ile gülümsüyorum. Dünya dediğimiz de bir gurbet değil mi?*’ der. Mustafa Kutlu’da yabancılaşmanın ukde kavramıyla birlikte bulunduğunu; gurbet ve gerçek dünya ukdeleriyle birlikte, nar özleminin de yabancılığın yol izlerinden olduğunu söyleyebiliriz. Anlatıcının içine düşen bahçe kendisinde önüne geçilmez bir ukde olarak kalırken, o bu durumu, bahçeyi kurarak aşmıştır.”⁴²⁴

İnsanı ‘var’ kılan unsurlardan biri de aidiyet hissettiği coğrafya/mekândır. Kişi, kendini tanımlamakta ve tanıtmakta mekâna ihtiyaç duymaktadır. Bunun en bariz göstergesi ise hemen hemen her insanın, tanıştığı kişiye adını öğrendikten sonra -kimi zaman adından önce bile- soracağı sorunun ‘Nerelisin(iz)?’ olmasıdır. İnsan için ontolojik sorgulamalar içinde yer alan kimlik unsuru *Uzun Hikâye*’de söz konusu edilmektedir.

“Kutlu, *Uzun Hikâye*’de kişinin ontolojisinde yer eden mekân felsefesini iyiden iyiye irdeliyor. Anlatıcı kendisinin vatansız, yurtsuz, yersiz olduğunun farkındadır: ‘*Coğrafyaya, mekâna dair bir bağlanma, bir aidiyet duygusu yok bende. Zihnimi eşiyor, hafızamı yokluyorum. Hep yollar, kıvrılıp giden tozlu yollar, eski, dökülen otobüsler, kamyon karoserleri, tiren rayları, vagonlar, kurum, is.*’ Anlatıcıda olduğu gibi coğrafyanın getirdiği kültürel altyapıdan hemen hiçbirini içselleştirmemiş, dolayısıyla oranın hayat koşullarını varoluşunda yeşertmemiş insanların düşünce yapıları elbette sabit olmayacaktır. Hayatı hep kamyon, tren, otobüs üstünde geçirmiş, yolculuğu ikamet yeri bilen bireyin, mekâna aidiyeti olmadığı için, düşünce yapısı itibariyle bir mensubiyeti de bulunmayacaktır.”⁴²⁵

Herhangi bir mekâna aidiyet hissi beslemeyen sosyalist Ali’nin ve oğlunun göçebe

⁴²⁴ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 119-120.

⁴²⁵ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 124-125.

yaşamlarının hikâye edildiği kitapta her iki karakter de bir yere ait ol(a)mamanın sıkıntısını o yerde *yaban* kalmakla çekmektedirler.

İnsanın, modernite karşısında el pençe divan durmasının, modern hayatın bütün buyruklarını güç bela yerine getirmeye çalışmasının anlatıldığı bir eser olarak *Chef* hikâyesinin kahramanları yabancılaştırmadan kaç(a)mayan tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Üç bölümden oluşan hikâyede sırasıyla banka şefi Hüseyin Hüsnü Şen, karısı Arzu ve oğlu Özgür anlatılmaktadır.

Hüseyin Hüsnü Şen'in hayattaki amacı banka müdürü olmak ve istediği arabayı alabilmektir. "Sıradan bir hayatı vardır. İçtimâî anlamda herhangi bir ideali yoktur. Ama yaşananlar karşısında bütünüyle duyarsız kalamamaktadır. Toplumun, paraya ve hazza teslim olmasının kötülüğünü görebilmektedir ama para ve haz öylesine kuvvetlidir ki kendini bunlara karşı koruyamamaktadır. Kutlu'nun anlatımı içerisinde Hüseyin Hüsnü Şen'e dikkat edildiğinde, onun en büyük meselesinin kanaat duygusunu kaybetmesi olduğu görülür. Bu hal, ailenin diğer fertleri için de geçerlidir."⁴²⁶ Karısı ve oğluyla 'olması gereken' aile bağı kuramayan Hüsnü Şen bir ailesi olmasına rağmen 'bireysel' yaşamaktadır.

Aynı durum Arzu ve Özgür'de de mevcuttur. Güzel yemekler yapan Arzu da ne kocasıyla ne de oğluyla gerçek manada iletişim kuramamıştır. Âdeta hayatının sınırları mutfaktan ibarettir. Kocasının ve oğlunun nezdinde kendi değerini sorguladığında tutunabilecek bir ilgi bulamayan Arzu da bir süre sonra para kazanmak ve konforlu bir yaşam sürmek arzusuyla komşusu Gülşen'in desteğiyle Bodrum'da lokanta açmak için ailesini terk eder.

"Özgür ise, kapitalizmin içinde doğmuş bir neslin temsilcisidir. Hayatını para kazanma üzerine kurmuştur. Bu hırsı, onu birçok sıkıntıya uğratar ama yaşadığı hayat ona daima parayı empoze ettiğinden hırsını yenemez."⁴²⁷ Kısa zamanda, emek harcamadan 'köşeyi dönmek' uğruna okulunu terk eder. Özgür, ismiyle müsemma oluşturacak şekilde bir hayat yaşar. Ebeveyninden bağımsız ve 'sınırsız' bir yaşamı vardır.

"Bu üç kahramana dikkat edildiğinde üçünün de bir dram yaşadıkları görülür. Hemen hepsi 'Ne yapmalı' sorusunun peşinden gitmektedir. Kahramanlar bu soruyu, hırslarına nasıl ulaşabileceklerini bulmak için sorarlar."⁴²⁸ Kahramanların bu hırsları onları 'para'nın peşinde koştururken bir anafurun içine çekmektedir. Aslında bir boşlukta olduklarının farkında olmalarına rağmen Hüsnü Şen otomobil ihtirasından, karısı ve oğlu da zenginlik

⁴²⁶ Sezai Çoşkun, "Ne Yapmalı Sorusunun Hikâyesi: CHEF", *Yağmur Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 2005, Sayı:29, s. 54.

⁴²⁷ Sezai Çoşkun, *a.g.d.*, s. 54.

⁴²⁸ Sezai Çoşkun, *a.g.d.*, s. 54.

ihitiraslarından vazgeç(e)memektedir.

Hüsnü Şen, yabancılaştığının ilanını kendi sorgulamaları ve tespitleriyle şu şekilde ortaya koymaktadır: *“Lakin şu global dünyada yurt acaba tutunulacak bir dal olarak hâlâ var mı? İnsanlar ordan oraya sürüklenip dururken. Sürüklenmek... Bu iyi işte. ‘Rüzgâr bizi sürükleyecek’. Kimin mısraıydı bu? Biz, modernlikten nasibini almış olanlar, Tanrı tanımazlar, hâşa ben onlardan değilim ama; işte biz, dünyayı kasıp kavuran fırtınanın önünde kuru yaprak gibi sürüklenip duruyoruz. Kaplumbağa misali evini sırtında taşıyarak göçebeliğe soyunduk. ‘Eşya ile, toprak ile, tabiat ile bağımızı kopardık. Bir ‘kopma’nın olduğu âşikâr. ‘Yeni’yi isteyen ‘eski’den kopuyor. Eskimiş olanı atıyoruz ama yeniyi bulamıyoruz. Yeni bize veriliyor, en azından işaret ediliyor. ‘Eski’ gitti, ‘yeni’ benim değil. O zaman neredeyim ben? Boşlukta. Boşluğun sıkıntısında.”*⁴²⁹

Sonuç olarak hikâyede kahramanların âdeta hipnoz edilmiş gibi modern dünyanın imkânlarından faydalanmak için çırpınıp dururken hem kendilerine hem de aile olarak birbirlerine yabancılaşmaları söz konusudur. Hikâye kahramanlarının ‘dünya yurdu oyun ve eğlenceden ibaret olması’ anlayışını ispat eder biçimdeki arzuları onları çok para kazanma ihtirasına sevk etmektedir. Bu bağlamda “Kutlu’nun insanları en çok para ve makam dolayısıyla sarsıntı yaşarlar. Onda modern insanın varoluşsal problemleri pek yoktur. ‘Ulan para. Anayı kızından ayıran meret.’ şeklindeki şikâyet hem belirlenen ‘oyun ve eğlence’ hususunda hem toplumsal ilişkiler noktasında bir mihenklerdir.”⁴³⁰

Kendine ve içinde bulunduğu topluma yabancılaşma hissiyatını yaşayan kahramanlardan biri de *Huzursuz Bacak* hikâyesinin kahramanı Ömer Faruk’tur. Tahsil için gittiği Amerika’da uzun yıllar kaldıktan sonra Türkiye’ye dönen ve Türkiye’nin geçirdiği toplumsal değişime şahit olan kahraman, yabancılaşma bunalımına düşmemek için kendine alternatif bir dünya kurmak amacıyla, tabiatla iç içe, kenttin kaotik yapısından uzak bir yerde yeni bir yaşama başlamaktadır.

Ömer Faruk’un yurda döndükten hemen sonra şahit olduğu manzarayı anlatıcı/kahraman şu şekilde anlatmaktadır: *“Köşedeki bayi, borsa havadislerini okuyor. Kulübesini bir baştan bir başa yabancı isimli yerli dergiler istila etmiş. Bir gazete ve bir paket sigara alıp dönüyorum. Birden bir eski tanıdık ile burun-buruna geliyoruz... Şişmanlamış ve saçları dökülmüş. Parlak kumaştan takım elbise giymiş, kırmızı mendil-kırmızı kıravat. Ayaküstü geçen yılların dökümünü yapıyor oracıkta. Ben gidince meğerse*

⁴²⁹ Mustafa Kutlu, **Chef**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, 2011, s. 57.

⁴³⁰ Sezai Çoşkun, **a.g.d.**, s. 61.

memleketi bir cehennem sıcağı kaplayıvermiş. Millet, aman bir gölge olsun da isterse süngü gölgesi olsun diyeyişmiş. Kendisi de bu yeni ve çağdaş yapılanma içinde gölgelenecek bir mevki edinmiş tabi... Üniversiteye intisap etmiş birkaç arkadaşın adı geçiyor. Doktoralarını yaptıklarını ve konut kredi taksitlerini ödediklerini söylüyor. Herkes bir yerlere gelmiş, enflasyon düşmüş, ihracat gelirleri artmış, sinemada star sistemi yıkılmış.

–Kim bilir ne kadar döviz getirdin... Bunca yıl yurt dışında köşe olmuştundur, köşe...

*Köşe kelimesini cebime koyup, bu huzurlu ortam içinde yavaş yavaş huzursuzlanarak yürüyorum... Yurdum insanları bir o yana, bir bu yana savruluyor. Etrafta ne idüğü belirsiz bir kalabalık.*⁴³¹

Değişik olaylarla da karşılaşan Ömer Faruk'u en çok etkileyen ve bacağındaki tıklamanın müsebbibi olan olay televizyondan izlediği yoksul bir vatandaşın dram haberidir. Gırtlak kanseri olan ve Başbakanlık binasının önünde 'Açım, açım' diye bağırsa da sesini güçlkle çıkarmaya çalışan kişinin ağzını görevliler kapatmaktadır. Bu görüntü karşısında huzursuz bacak sendromuna yakalanan kahramanın hissiyatını da *Kan Damlar Yüreğime* başlığından anlamaktayız.

Huzursuz bacağının memleket meselelerini hatırlatmasına, hepsinin üzerinde kafa yorup çözüm yolları aramasına rağmen hiçbir şey yapamayan kahraman İstanbul'u terk etmekle rahata erecektir. *"İstanbul'da işim bitti galiba. Epeyce beklenti, proje, özlem dolu gelmişim. Hepsini birer birer erittim. Bu düş kırıklığı ağır oldu. Ne yapmalı? Buradan uzaklaşmak lazım ama nereye gidebilirim?"*⁴³² diye düşünürken aklına çiftlik gelir ve oraya yerleşir. Memleket meseleleri üzerinde orada düşünen ve çözüm için kitap yazmaya karar veren kahramanın tabiatla iç içe olmanın verdiği huzurla bacağındaki huzursuzluk da sona erer. *"Galiba teslim oldum. Bacaktaki tıklama durdu. O gece ahşap kokulu odada misler gibi bir uyku çektim. Sabah bülbül sesiyle uyandım. Abdest alıp namaz kıldım. Balkona çıkıp güneşin doğuşunu seyrettim.*⁴³³

Kentin keşmekeşinden kurtularak kendine sakin ve huzurlu bir yer edinen Ömer Faruk kentte kendini kaybetmekten kurtararak varlığını tabiatta bulmuştur. Tabiata sığınmakla kendine alternatif bir dünya oluşturarak yabancılaşma bunalımına düşmemiştir. *Sır*'daki Efendi'nin âlimden kitaplarını suya atma isteğini Ömer Faruk da yerine getirme düşüncesindedir. *"Demek ki burada bir yandan organik tarım yaparken, bir yandan da 'Kanaat Ekonomisi' kitabını yazacağım... Bu kitabı Allah'ın izniyle yazacağım, sonra*

⁴³¹ Mustafa Kutlu, **Huzursuz Bacak**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2011, s. 8-9.

⁴³² Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 158.

⁴³³ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 159.

götürüp denize atacağım."⁴³⁴ Böylelikle varlıktan sıyrılarak 'yok' olmakla yabancılaşmadan gerçek manada kurtulacaktır.

Mustafa Kutlu'nun son hikâye kitabı olan *Anadolu Yakası*'nda 'Anadolu Yakası' televizyon kanalının sahibi olan Muzo Gönül, ülkenin orta halli insanının -Anadolu insanının- hallerini ekrana taşımak amacıyla televizyonu bir 'araç' olarak kullanmaktadır. Hikâyede, Bilişim ve teknoloji çağının en yaygın olarak kullanılan aracı televizyon üzerinden modern yaşama eleştiri getirilmektedir. Bir gazetecinin nehir söyleşi şeklinde gerçekleştirdiği röportajda yabancılaşma unsurları Muzo Gönül tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

"Sonunda şunu anladım ki bu âlet kapitalizm kendi hükmünü yürütmesi için icat ettiği âletlerden biri. Yüzde doksan bir eğlence âleti. Bir yazarın ifadesi ile 'öldüren eğlence' Öldüren?"

*Başta seni kendine bağlıyor. Onsuz yapamıyorsun. Vaktini işgal ediyor, seni başka bir şeyle meşgul olmaktan alıkoyuyor, 'Aptal kutusu' diyorlar ya. Doğru. Ama bunu diyenler de ondan uzak duramıyorlar. Tıpkı otomobil gibi... Bak Erol yirminci yüzyılda hayat tarzını tayin eden, insanları yöneten üç önemli âlet var. Otomobil, bilgisayar, televizyon. Bilgimiz ve eylemimiz bunlara bağlı. Zamanımız ve kararlarımız bunlara bağlı. Hız ile hazza dayanan hayat tarzını bunlar idare ediyor ve bizi 'tüketim toplumu'nun bir neferi haline getiriyor... Bu hız ve haz peşinde koşmak yoruyor insanı. Hepimiz hayat yorgunuyuz. Günlerimiz bir karmaşa, bir koşturmaca içinde geçiyor. Bitkin halde eve varıp bir koltuğa çöküyoruz. Artık ciddi bir meseleye kafa yoracak halde değiliz... Bizi yumuşak karnımızdan vuruyor. Hanım bir yandan, çocuklar öte yandan hiç ihtiyacımız olmayan malları, eşyaları alalım baba, alalım diye tutturuyor. Ertesi gün bakıyorsun tüm komşular o malı almış. Sen artık dayanamayıp teslim oluyorsun. Mutfağımız robotlarla, banyomuz deterjanlarla doluyor; kredi kartları havada uçuşuyor, tatil programları bizi bize bırakmıyor... Bu âlet nefse hitap ediyor, kalbe değil. Nefis de dokuz canlıdır bilirsin. İnsanın dünyadaki en büyük imtihanı nefisle mücadele."*⁴³⁵

Yabancılaşma konusuna mütefekkirler açısından da yaklaşan Muzo Gönül bir anlamda gerçek manada 'aydın' olmanın kriterlerini belirtmektedir: *"Aydın olmak, kültürlü olmak kolay bir şey değil. Sade okumakla, mektep bitirmekle olmaz. Önce kendini tanıyacaksın. 'Kişi kendini bilmek gibi irfan olmaz' demişler. Kendini bilmek, tanımak; tarihini, geçmişini bilmekle olur. Osmanlı aydınları doğal olarak Arapça,*

⁴³⁴ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 158-159.

⁴³⁵ Mustafa Kutlu, *Anadolu Yakası*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1.Baskı, 2012, s. 122-123.

Farsça bilir; bunun yanında bir de Avrupa lisanı öğrenirlerdi. Bu çokluk Fransızca olmuştur. Biz Osmanlıca bile bilmiyoruz, dedemizin mezar taşını okuyamıyoruz. Kendi öz kaynaklarımızdan bîhaberiz. Böyle aydın olunur mu?”⁴³⁶ diyerek kendi kültürüne yabancılaşma gösteren kişileri eleştirmektedir.

Yabancılaşmanın kent yaşamındaki boyutuna da değinen Kutlu’nun düşüncelerini, yine kahramanının ağzından dinlemekteyiz: “*Asıl yabancılık merkezdeki apartmanda. Üst kattaki alt katta oturanı tanımıyor. Ne komşuluk kalmış, ne akrabalık. Tam bir yalnızlık.*”⁴³⁷

Anadolu Yakası ismiyle tezat oluşturacak biçimdeki kurgusuyla dikkat çekmektedir. Zira modern yaşam Avrupa dolaylarında daha çok hüküm sürmektedir. Biçim yönünden diğer hikâyelerden ayrılan *Anadolu Yakası* muhteva açısından da Kutlu’nun modernizm ve Türk toplumunun modernleşmesine bakışı dolayısıyla önem arz etmektedir. Hikâyede yabancılaşma olgusu, yabancılaşma bunalımı gösteren bir karakter üzerinden değil, yabancılaşmanın farkında olan ve buna karşı çıkan bir karakter üzerinden anlatılmaktadır. Modern yaşama ve modernleşmeye eleştiri getiren Muzo Gönül adeta bir derviş kıvamında kurgulanmıştır. Bu açıdan da hikâyeye Kutlu’nun diğer hikâyelerinden ayrılmaktadır.

“Simmel’e göre, uygarlaşma süreçleri boyunca, bir tersine dönüş söz konusudur: Para, bireyleri subjektif ve kişisel iyiliklerinden kopartarak birbirlerine ve objelere mesafeli bırakmakta, uzaklaştırmaktadır. Bu anlamda modern çağın bireyi, eski zamanların yabancısına benzemektedir. Bir köye ya da topluma gelen yabancı kolektiviteyle bütünleşemediği için, geleneksel ve heyecansal bağlantılara sahip değildir. Bu yabancının bir gruba, aileye ya da mesleğe bağlılık duygusu da yoktur. Bu tip kişiler ancak kentte yaşayabilir. Zira kent ne kadar büyükse, nüfus ne kadar çoksa kendi içindeki birlik zayıflar. İnsan, kentte bireysellik ve hareket serbestliği kazanır ama, o zaman da kişilik değerlerini yüceltmek isteyince, kendi farklılıklarını abartmaya yönelir. Bu türden bir parçalanma ve genel bir ilgisizlik olgusu ise güvensizlik oluşturur. Bu güvensizlik genelleşerek çeşitli çatışmalara, dışlamalara zemin hazırlar. Bu anlamda Simmel, yabancıyı modernliğin amblemi gibi görmektedir. Zaten, insan gruplarında sosyal ilişkilerin evrimine bakıldığında dışa ya da yabancı olana doğru bir açılma gözlenmektedir. Çünkü modern insan çevresiyle ilişkilerinde kendine en yakın gruptan uzaklaşarak, en uzak gruplara doğru yaklaşmaya gitmektedir.”⁴³⁸

⁴³⁶ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 126.

⁴³⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 130.

⁴³⁸ Ömer Say, **a.g.t.**, s. 13.

Sanayi Devrimiyle başlayan, etkisini ve hızını önü alınmaz bir şekilde ilerleten modernizm sonucunda geleneksel yaşam ve insan zarar görmektedir. Geleneksel değerleri yozlaşan insan, başta kendi bilinci olmak üzere toplumdan ve aileden koparak bireyselleşmektedir. Bir süre sonra da mensubu olmadığı yaşamı yaşayarak bunalımların kapısını aralamaktadır. Modern kentli insanın en önemli sorunlarından bir olan ‘yabancılaşma’yı Mustafa Kutlu’nun hikâye kahramanları üzerinden incelemeye çalıştık. Edebiyatın gerçek yaşamı yansıtan bir ayna olmasının yanında Kutlu’nun bu aynayı son derece isabetli ve etkileyici biçimde kullanmasıyla değişen ve dönüşen Türk toplumunda ‘köşeyi dönme’ye çalışan insanların bozguna uğramış, çatlamiş zihinlerinden ve ruhlarından çıkan sızıntıları görmekteyiz.

“Her toplumsal yapı temel değerleri doğrultusunda belirli kurumları ön plana çıkarır. Günümüz modern dünyasının kapitalist yapılanmasında ekonomi ve değerleri birincil kurum haline gelmiştir. Ekonomik değerlerin yükselişiyle birlikte bireyler, kendilerini ve diğerlerini bir nesne gibi algılamaya başlarlar ve bu bakış tarzı yabancılaşmanın temelinde yatan modern kapitalizmin bireyci doğasında bulunmaktadır. Günümüzde ekonominin tek yaşam amacı haline gelmesi, açgözlülüğü ve bencilliği arttırarak ruhsal yaşamı bozmaktadır. Kapitalizmin hırsı ve bencilliği gerektiren ruhsal temelleri, yerel kültürel değerlerde olduğu kadar ruhsal yaşamda da çatışmalara yol açmaktadır. Bu çatışmalar ise içsel dünyada yankılanarak yaralanmalara yol açmaktadır. Günümüzde, öz saygının, itibarın, çoğunlukla, sahip olunanlarla değerlendirilmesi bunlardan yoksun olanların ve genel olarak da bu mücadele içerisinde zorlanan insanların yabancılaşmalarına yol açmaktadır.”⁴³⁹

Yabancılaşmaya sebep olan en önemli etkenlerden biri sosyal çevredir. Sosyal çevrenin niteliği ve bireyin bu sosyal çevreye aidiyet hissedip hissetmemesi birey için hayatiyet arz etmektedir. Bu noktada yabancılaşmayı bir bunalım olarak derinden hisseden ve yaşayan köyden kente göç etmiş bireyler olduğunu görmekteyiz. Kırsal alanda hüküm süren geleneksel yaşam biçiminin dâhilinde çocukluğun, gençliğin belli evrelerini geçiren birey için kent; kimileri için yaşanması çok zor hatta yaşanması imkânsız bir yer iken, kimileri içinse ideal yaşam ortamı olarak algılanmaktadır. Bu algılardaki farklılık da bireyin geleneksel yaşam biçimini benimseyip benimsememesi ile ilgilidir. Göçle birlikte birey, kendini ya bambaşka bir yaşamın kollarına bırakmakta ya istemeyerek de olsa bu yaşamı sürdürmek zorunda kalmakta ya da melez bir yaşamda yaşamaktadır. Modern kentlerdeki sosyal yaşam kırsal alandan oldukça farklıdır. Modern kentli insanın bunalımı hem kentte daha önceden

⁴³⁹ M. Ruhat Yaşar, “Yalnızlık”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.17, Sayı:1, 2007, s. 237-260

yaşamakta olan insanı hem de köyden kentte göç eden insanı kapsamaktadır. Kentlerde öteden beri yaşayan insanların oluşturduğu maddî veya manevî değerler modernizm felsefesiyle yerle bir olmuştur.

4.2.2. Yalnızlık

İnsan, sosyal ve biyolojik bir canlı şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyallik ise insanın diğer insanlarla iletişime girmesidir. Yaşamda hiçbir insanın hayatı boyunca yalnız, tek başına yaşayacağı kabul edilemez bir gerçektir. İnsanın sosyal yapısı buna imkân tanımamaktadır. İnsanoğlunun yalnızlıkla ilk imtihanı kutsal metinlerde anlatılmaktadır. Hz. Âdem (a.s.)'ın yalnızlığı Hz. Havva'yı bulunca sona ermiştir. İnsanın tek başına yaşaması mümkün olsaydı Hz. Âdem (a.s.) Havva'yı aramaz ve Havva buldurulmazdı. İnsanın kendi varlığı başka insanların onu görmesi, hissetmesi ve tanımlamasıyla ortaya çıkmaktadır.

“İnsan, yalnız olduğunun, doğadan ayrı olduğunun bilincinde olan ve kendini bir başkası aracılığıyla gerçekleştirme arayışı içinde olan tek varlıktır. Bunun için Ortega Y.Gasset yaşamayı, kökten yalnızlık olarak değerlendirir. Gerçekten de anne karnında, bütünü bir parçası olarak, sarılıp sarmalanmayı, sınırsız bir hazzı yaşayan çocuk, sıkıcı korku dolu bir deneyimle anne karnından ayrılırken yalnızlığını algılar.

O. Rank, insanın her zaman anne karnındaki sorumluluktan uzak, ilk hazzı aradığını ve anneden ilk ayrılışla beraber yaşadığı yalnızlık kaygısını sürekli bilinçaltında taşıdığını belirtir. Ona göre, kaygılarımızın kaynağı olan yalnızlık, doğduğumuz günden başlayarak, bizi rahatsız eder.”⁴⁴⁰

Kavram ve durum olarak anlamlandırıldığında bir paradoksa dönüşen yalnızlığı çeşitli hallerde görmekteyiz. Yalnız olmak kendi başına, tek başına olmak demektir. Kişi kendisinden başka insanın bulunmadığı durumlarda fiziksel olarak yalnızdır. Kimi insan için tek kalmak acıya, hüznü ve hatta depresyon gibi hastalığa sebep olurken kimine göre fiziksel anlamdaki yalnızlık bir rahatlama ve huzur ortamıdır. Başka insanların arasında bulunan bir birey de pek tabii yalnız olabilir. Bu durum bireyin ruhî tatminsizlik yaşadığını gösterebildiği gibi kişiyi rahatsız etmiyorsa aksine ruhî olgunluğa eriştiğini de göstermektedir. Kalabalıklar içinde kendini yalnız hisseden insanın bu durumdan rahatsızlık duyması yalnızlığı bir sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır.

⁴⁴⁰ M. Ruhat Yaşar, **a.g.d.**, s. 238-239.

“Yalnızlık, nedenine ve belirtilerine göre değişik isimlerle tanımlanır. Derin yalnızlık, depresyonun eşlik ettiği bir durumken sosyal ya da ilişkisel yalnızlık bireyin kendini bir topluma, gruba ait hissedememesi ve yaşadığı toplumda kendini yabancı hissetmesi olarak tarif edilir. Yine, duygusal yalnızlık, normal ortamlarda ruhsal beklentilerine karşılık bulamayan ve yakın, özel ilişkilerden yoksun olanlar için kullanılırken, gizli yalnızlık dışarı yansıtılmayan ama içsel üzüntülerle yorumlanabilen bir yalnızlık türü olarak bilinir.

Peplau ve Perlman, yalnızlığın bireyin arzuladığıyla gerçek ilişkileri arasındaki farktan kaynaklandığını belirtir. Younger ise yalnızlığı başkalarına duyulan özleme karşın tek başına olma hissi olarak ifade eder. O’na göre yalnız, yalnızlık duygusunu amaçsızlık ve sıkıcı bir durum olarak deneyimler ve bu durum insana amaçsız ve faydasız olduğu hissini verir. Weiss ise yalnızlığın, ayrılmanın tehlikelerinden korunmak için bireyde olumsuz bir duygu ortamı yarattığını ve böylece yakınlığı arttırıcı bir mekanizma işlevi gördüğünü belirtir.”⁴⁴¹

‘Kendini gerçekleştirmek’ insanın temel amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendini gerçekleştirmek isteyen insan diğer insanlarla iletişime geçmekte ve başkalarına kendini fiziksel, duygusal ve davranışsal anlamda tanıtmakta ve karşılığında ‘kendini’ bir dönüt olarak almaktadır. Birey için kendisi dışındaki insanların kendisini algılaması ve tanımlaması ‘kendilik’ kavramına şekil vermektedir. Bunun için bireyin başka insanlara ihtiyacı vardır. Yani bireyin yalnız kalmaması gereklidir. Herhangi bir sebeple yalnız kalan birey içinse yalnızlık genellikle bir bunalım tezahürüdür.

“Younger, yalnızlıkla çeşitli kavramlar arasında kapsamlı bir ilişki şeması sunmaktadır. Bu şemada yalnızlık, yabancılaşmadan bağlılığa kadar ilerleyen bir dizge içerisinde ilk adım niteliği taşımaktadır. Onun bu dizgesinde kavramlar olumludan olumsuz doğru bir farklılaşmayı içermektedir. Yalnızlığın ilgili olduğu kavramlardan biri sosyal yalıtılmışlıktır. Yalnızlık sosyal izolasyonla benzer özellikleri paylaşırsa da ondan farklıdır. Sosyal izolasyon yalnızlıkla tek bırakılmanın bir karışımıdır. Yalnızlık ne deneyimleyen kişinin bir tercihi ne de diğerlerinin bir tavrı sonucunda oluşmayabilir. Ayrıca, tek başına kalmak bir tercihi de ifade edebilir. Bütün bu terimler bir dizi üzerine yerleştirildiğinde sosyal izolasyonun yeri, tek olmakla yalnızlık arasındaki bir yere tekabül eder.”⁴⁴²

Yalnızlığın birçok sebebi mevcuttur. Bunlar yaşa, cinsiyete ve karşılaşılan durumlara göre değişiklik arz etse de genel olarak yalnızlığın sebepler çerçevesini şu şekilde belirleyebiliriz: Bireyin yaşamı ve kendini anlamlandırılmaması; melankolik ruh yapısı

⁴⁴¹ M. Ruhat Yaşar, **a.g.d.**, s. 238.

⁴⁴² M. Ruhat Yaşar, **a.g.d.**, s. 239-240.

sebebiyle tek başına kalmak istemesi; ailesinden ve sevdiği insanlardan, başta ölüm olmak üzere çeşitli vesilelerle ayrı kalması; bireyin içinde bulunduğu ortama veya topluma aidiyet hissedememesi; birtakım ciddi sağlık sorunları, çeşitli hizmetlere uzaklık, düşük gelir veya yoksulluk.

Bunların dışında insanlığın var oluşundan bugüne kadar her insanda herhangi bir vesileyle ve herhangi bir şekilde ortaya çıkan yalnızlık duygusunu modern insan hat safhada yaşamaktadır ve yalnızlık, depresyona sebep olan bir hastalık çeşidi olarak kabul edilmektedir. Kentlerde yaşanan sosyal hareketliliğin hız kazanması, modernizmin bireyci ve pragmatik yaşam felsefesi, kapitalizmin materyalist dünyası ve bütün bunların sonucunda değişen geleneksel değerler insanları yalnızlığa itmekte ve insanların yalnızlık deneyimlerini arttırmaktadır.

“Mübadele ve tüketim mantığı insanlar arası ilişkilere yansıdığından, insanlar, işe yararlılıklarına daha doğrusu statülerine göre değerlendirilmektedirler. Çünkü, çağımızın temel kurumu haline gelen ekonominin işleyiş mantığı diğer bütün kurumlara yansımaktadır. Bu anlamda yabancılaşmanın ve yalnızlığın temelinde modern kapitalizmin bireyci doğası bulunmaktadır. Ekonomik değerlerin yükselişiyle birlikte bireyler, kendilerini ve diğerlerini bir ‘nesne’ gibi algılamaya başlamaktadırlar. Kapitalizmin gelişmesi ve artan farklılaşmayla birlikte, mevcut ahlaki ve genel değerler silsilesinden farklı, çatışan değerlerin ön plana geçmesi yalnızlık deneyimlerini arttırmaktadır.”⁴⁴³

“Kişilerin yalnızlıkları, gerçekte, sosyo-ekonomik ve kültürel yapının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Örneğin, tüketime ve hazzaya dayalı bir sosyo-ekonomik sistemde, ‘düşenin dostu olmayacağından’, yardımlaşmanın anlamsız ve yetersiz kalacağı açıktır. Çünkü bu yapıda size gösterilen ilgi kadar kime ne kadar ilgi göstereceğiniz de alacağınız karşılıkla alakalı olacaktır ilişkiler kısa, yalnızlıklar daha kalıcıdır. Bireyler arasında uçurumlar yaratan ve bu uçurumlarla beslenen dengesiz bir sosyal tabakalaşma tarzı, sosyal bütünleşmeyi ve dolayısıyla sosyal destek sistemlerini yıpratarak, yalnızlığı başka türlü yaşamamanın olanaksız olduğu bir toplumda, psiko-ekonomik bir çözüm olarak sunar. Örneğin, fakirlik, bireylerin sosyal desteğini azaltarak önemli bir yalnızlık riski yaratmaktadır.”⁴⁴⁴

“Wirth’e göre kentliler, birbirleriyle oldukça daralmış, küçülmüş roller içerisinde karşılaştıklarından kentli insanın diğer insanlara bağlılığı ve ait olma duygusu çok sınırlıdır. Şehirlerdeki hoşgörü dediğimiz davranışın altında da bu duyarsızlığın etkisi yatar. Ama şehirli, artık diğerlerine yabancı ve kalabalıklar içinde yalnız olduğunun farkına varır ki, bu

⁴⁴³ M. Ruhat Yaşar, **a.g.d.**, s. 240.

⁴⁴⁴ M. Ruhat Yaşar, **a.g.d.**, s. 248-249.

algı hastalık yüklü yalnızlıklar yaratır. Bu itibarla şehir yaşamı, insanları, derin ilişkilerden yoksun, yalnızlıkla artan yetersiz uyarımla, hayat koşullarının zorluğundan ibaret aşırı uyarım arasında bunalır. İnsanlar, yapay kent ikliminin hızlı değişim rüzgarına kapılarak apartmanların ve kalabalık caddelere sıkıştıkça ve kitle iletişim araçlarıyla hipnotize edilmişçesine iletişimsizlik batağına sürüklendikçe yalnızlığın genişleyen bir sendrom olmaya devam edeceğini söyleyebiliriz.⁴⁴⁵

Kentlerde bireyleri yalnızlığa sürükleyen bir başka unsur ise kalabalık insan topluluklarıdır. Tüketim odaklı yaşamda insanlar arasındaki sevgi ve iletişim de çok kısa sürede tükenmektedir. İnsan adeta bir nesne gibi algılanmakta ve ona dair hususiyetler de pervasızca yine insanların kendileri tarafından tüketilmektedir. Bu tüketimin sebebi de çeşidin fazla olmasıdır. Bir anlamda insan fazlalığı insanın değerini yitirmektedir Kentlerdeki insan ilişkilerinin çabuk yozlaşmasının bir diğer sebebi de ilişkilerdeki samimiyet ve özveri eksikliğidir. Birçok şeyin maddî varlığıyla değer bulduğu kent ortamında maneviyat ve hissiyattan söz etmek neredeyse güçleşmiştir. Yapay sevgi ve saygıların kol gezdiği, ilişkilerin çoraklaştığı ortamlarda insanın yalnızlaşması son derece tabîi bir durumdur aslında.

Kentlerde yaşayan bireyler bile yalnızlık duygusunu derinden hissetmektedir. Bu durumda köyden kente göç etmiş bireyin yaşayacağı yalnızlık bunalımının sınırları ve sonuçları vahim durumdadır. Zira göçle gelen birey kentin yaşamına uyum sağlamakta zorluk çekmektedir. Kendine uygun sosyal ortam bulması güçtür. Dahası ortada dâhil olabileceği sosyal ortam da kalmamıştır. Göçle gelen çoğu insanın ekonomik seviyesi bellidir. Gelir düzeyi düşük hatta yoksul diyebileceğimiz seviyededir. Kentte meskûn oldukları yerler ise gecekondu mahalleleridir. Gecekonducuların hemen dibinden yükselen gökdelenlerin çevirdiği bu mahallelerde yaşayan birey hangi sosyal ortama dâhil olmak isteyecek ve hangisine dâhil olabilecektir?

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerine yalnızlık bunalımının yansımalarını arayan gözlerle baktığımızda yoğun olarak 'yabancılaşma'nın müsebbibi olan bir yalnızlaşmayla karşılaşmaktayız. Bilhassa köyden kente göç dolayısıyla aidiyet bağları kopan insanın kentlerde bu bağı tekrardan kuramaması, insanları 'birey' haline getirerek hem kendilerine hem de içinde yaşadığı topluma yabancı kılmaktadır. Yalnızlık her ne kadar yabancılaşmayı oluşturan birinci basamak olsa da "Andersson, yabancılaşmanın yalnızlıktan daha acı verici ve ciddi bir durum olduğunu ve dahası, kendini yabancı hisseden kişinin toplumdan kopmuş olduğunu ve onun tekrar topluma kazandırılmasının zor olduğunu belirtmiştir.

⁴⁴⁵ M. Ruhat Yaşar, **a.g.d.**, s. 251.

Kutlu'nun kahramanlarını incelediğimizde yabancılaşma gösteren tüm kahramanların aynı zamanda yalnız olduklarını da anlamaktayız. Mustafa Kutlu hikâyelerinde, yalnızlık salt bir bunalım olarak görülmemektedir. Kutlu'da yalnızlık ihtiva ettiği manaya ve değere göre keyfiyet kazanmaktadır. Modernizmi karşısına alarak geleneğin savunuculuğunu üstlenmesiyle ve İslâmî bir tavır göstermesiyle yalnız kahramanların yalnızlıkları âdeta kutsallaştırılırken tersi istikamette hareket eden kahramanların yalnızlığı *bunalım* şekline dönüşmektedir. Hikâyelerin genelinde çeşitli sebeplerle modernleşmeye baş kaldırmasıyla ve inandığı düşüncelere sadakat göstermesiyle yalnız kalan kahramanlar yüceltilmektedir.

Yalnız kahramanlar arasında ilk olarak *Ortakdaki Adam* hikâyesinin kahramanı ile karşılaşmaktayız. Küçük bir kasabada görev yapan Doktor Abdi Bey, ailesi olmayan yalnız bir adamdır. Hikâyede, anlatıcının Abdi Bey'in tasviriyle bunalımlı bir yalnızlık yaşadığını anlamaktayız. *“Bütün yemeklerini yalnız yiyordu. Konuşarak, gülüşüp eğlenerek bir yemek yemekten daima mahkûm olarak lokantaya çöküyordu. Bir küçük çocuk gülümseyişinin saadetini duymadan, bir yastığı uzun saçlı bir başla bölüşmenin mutluluğuna ermeden, radyoda kaybolmuş bir şarkı ile tazeliğini muhafaza eden maziye satır satır hatırlayarak hayat geçmiyordu. Geceler bitmiyordu.”*⁴⁴⁶

Gündüzlerin geçmek, gecelerin bitmek bilmemesine rağmen bütün hissiyatı ile bunların her ikisinin de hızlıca geçip gitmesini istemek ve biran önce ömrünün sonlanmasını arzu etmek yalnızlığın bunalım oluşturan halini ortaya koymaktadır. Bu anlamda Doktor Abdi Bey'in kimsesiz olması dolayısıyla bir yalnızlık yaşadığını ve aile özlemi içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Yoksulluk İçimizde hikâyesinde ise dünyasını değiştiren Süheylâ'nın namaz ve tesettürle sonuçlanan 'müslüman' hali, onu sosyal çevresinde yalnız bırakmaktadır. Süheylâ'yı bu haliyle gören arkadaşlarının arkadaşlık ilişkilerini sonlandırması Süheylâ'yı sosyal anlamda yalnızlığa itmektir. *“Bu hatıranın Şükrân dışında kalan parçaları -eski arkadaşlarım- salonun pek çok köşesinden bana başlarını hafifçe öne eğerek, hafifçe -nezaketen- gülümseyerek selâmlar gönderiyor. Kimse yanıma gelmedi. Çünkü güçlenen, süren bir arkadaşlık değil artık bizimkisi; tükenen, biten -ve iyiki biten-. Çünkü bu arkadaşlar daha önceleri, yani ben Müslüman olup işimden ayrıldıktan, o dünyadan çıktıktan sonra, müteaddit kereler benimle karşılaşmışlardır. Benimle karşılaşmaları onları şaşırtmış, ardından tedirgin etmiş, daha ardından korkutmuştur. Ben onların dünyasını tehdit ediyorum.”*⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Mustafa Kutlu, *Ortakdaki Adam*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1. Baskı, 1970, s. 51.

⁴⁴⁷ Mustafa Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 12. Baskı, 2011, s. 65-66.

Süheylâ'nın bile isteye değiştirdiği dünyasında yer alan arkadaşları tarafından Süheylâ'ya sosyal izolasyon uygulanmaktadır. Ancak yalnızlığın tatsız ve acı verici hali Süheylâ için söz konusu değildir. Zira kalabalıklar arasında yalnız kalan Süheylâ yeni dünyasında çeşitli zenginliklerle yalnızlıktan kurtulmaktadır.

“*Sır*, yabancılaşmanın yanında yalnızlaşmanın/yalnızlığın hikâyesidir. Bu hikâye koleksiyonunda yabancılaşmayı ve yalnızlığı getiren öğelerden biri iletişimsizliktir.”⁴⁴⁸ Hikâyede kente taşınan Efendi'nin ihvanı ile olan ilişkisi ve iletişimi son derece yetersiz konumda olduğu için onun da yalnız olduğunu söylemek mümkündür. Efendi'nin yalnızlığı her ne kadar onu yabancılaşmaya götürmüş olsa da fikren ve ruhen iletişime geçecek aradığı anlamda bir müritle karşılaşamayan Efendi kalabalıklar içinde olmasına rağmen yalnızdır. Ancak Efendi'nin yalnızlığı yabancılaşma bunalımına dönüşmektedir.

Tarihin Çöp Sepeti hikâyesindeki gazeteci “hayatın akışı içerisinde yalnızlaşmış biridir. Sarışın, çilli kızın odasında adını vermeyen çok yakın bir arkadaşının beklediğini söylemesi üzerine ‘[çok] yakın arkadaş kalmadı’ şeklinde düşünmesi de bunu gösterir. Modern hayatın içinde hep bir ‘alış-veriş’ ‘anaforunda’ olmak insanları birbirinden uzaklaştırmış, yabancılaştırmış ve yalnızlaştırmıştır.”⁴⁴⁹

Eşini ve çocuklarını kaybettiği anlaşılan ve kedisi Mercan'la yaşayan *Her Ne Var Âlemde* hikâyesinin kahramanı âlim zat da yalnızlık bunalımı göstermektedir. Yalnızlık halini evinin tasvirinden rahatlıkla anlamaktayız. “*Her şey yerli yerinde, bir dolap uzaklarda. Bir dolap gıcırıyor uzaklardan durmadan. Eşya aksetmiş gibi tılsımlı bir uykudan. Sarmaşık ve böcek sesleri sarmış evi.*”⁴⁵⁰

Sır'da “karakterler başkalarıyla iletişim kuracak ortamı bulamazlar. Çoğu zaman kendileriyle ve daha önceki dönemlerde yaşamış kişilerle karşılıklı yahut tek taraflı iç konuşmaya girişirler. Bunu ‘Her Ne Var Âlemde’ hikâyesinde açık olarak görmek mümkündür.”⁴⁵¹ “*Doğrudur. Kitaplarla içli-dışlı olmuştu. Onlarla konuşmuştu hep. Kitaplar alıp götürmüştü onu. Geçip gitmiş zamanlara, özge dünyalara Avrupalara, kongrelere, bildirilere...*”⁴⁵²

Ya Tahammül Ya Sefer hikâyesindeki İlhan savunduğu değerler adına yalnız kalmış bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Süheylâ'nın dünya değiştirmek suretiyle kendine yeni bir dünya kurması gibi İlhan da ailesinin ve sosyal çevresinin yaşamından uzaklaşarak

⁴⁴⁸ Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 126.

⁴⁴⁹ Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 120.

⁴⁵⁰ Mustafa Kutlu, **Sır**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, 2011, s. 50.

⁴⁵¹ Cafer Gariper, **a.g.e.**, s. 126.

⁴⁵² Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 47.

kendine yeni bir dünya kurmaya çalışmaktadır. Zira İlhan, bulunduğu ortamda fikirsel ve duygusal yalnızlık çekmektedir. “*Kendime bir dünya kurmaya çalışıyorum. Biliyorum aranızda yerim yok. Ne olur beni kendi halime bırakın.*”⁴⁵³ diyen İlhan “bilinçli bir reddediş, kendisini dışarıda tutuş ve küçümseyiş duygusu ve bilinci ile”⁴⁵⁴ kendine ailesinin yaşamından farklı bir dünya kurmaya çalışmaktadır. Bu, İlhan’ın yalnızlığının bunalıma götüreceği ve cebrî bir yalnızlık olmadığını göstermektedir.

Ya Tahammül Ya Sefer’in bir diğer yalnızı Murat’tır. Davasında süreklilik gösteren Murat’ı dava arkadaşları terk etmekle yalnız bırakmışlardır. “*Murat Bey, yılların dâvâ adamı, yılların yayıncı-yazarı... Nasıl kendini dâvâya adamıştı Murat Bey, nasıl yıllarca çalışmıştı?... Hayır! Murat Bey olamazdı. O artık soylu yalnızlığı ile baş başa kalacaktı.*”⁴⁵⁵ “Murat’ın yaşadıkları iç burkucu ve son derece ironik bir biçimde anlatılır. Dâvâ adamı Murat, sırf dâvâsı için evlenmemiş, mücadelecisi birisidir. Pek çok ilmî ve dinî kitaplar basmıştır, ama fikriyatı tutmamış, bastığı kitaplar satmamış, kâğıtçıya olan borcu artmıştır. Hayatın güçlüklerine, düzenin işleyişine sonunda o da teslim olmak zorunda kalmıştır.”⁴⁵⁶ Yalnız yaşayan Murat yalnız ölmüştür. “İlhan mezarlıkta ölümün Murat Bey’e nasıl geldiğini düşünüp durdu. Bekâr odasına nasıl girdiğini, günlerdir yıkanmayı bekleyen çamaşırlara, rengini atmış havlulara, masanın üzerindeki yarısı içilmiş sigara paketine, çakmağa, açık sayfası üzerine kapatılmış ve artık yarım kalmış kitaba, duvardaki fotoğrafa nasıl yaklaştığını...”⁴⁵⁷

Yalnızlık, Murat’ta bunalım şeklinde tezahür etmemektedir. Davası uğruna evlenmemesi ve dolayısıyla neslinin devam etmemesiyle kendiliğinden bir yalnızlığı yaşayacak olan Murat için bu durum kutsallık ve kahramanlık barındırmaktadır. Nitekim İlhan’ın ‘soylu yalnızlık’ şeklindeki tabiri bu durumu göstermektedir.

Bu Böyledir hikâyesinde Yorgancı Hafız Yaşar’ın yalnızlığı da ‘soylu’dur. Kasabadan geçecek otoyola Hafız Yaşar’ın dükkânı engel teşkil etmektedir. Dükkânın yıkılmasına izin vermeyen ve dükkânına elektrik bağlatmayan Hafız Yaşar, modernleşen tüm kasaba halkının karşısında yalnız kalmıştır. Modernleşmeye karşı çıkarak neredeyse tek başına mücadele veren kahramanın yalnızlığı bir anlamda kutsallık ihtiva etmektedir.

⁴⁵³ Mustafa Kutlu, **Ya Tahammül Ya Sefer**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 13. Baskı, 2011, s. 60.

⁴⁵⁴ M. Fatih Andi, “‘Red Cephesi’nin Neferleri: Mustafa Kutlu’da Modernleşmeye Direnişin Kahramanları”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 77.

⁴⁵⁵ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 101-102.

⁴⁵⁶ Abdullah Uçman, “Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinde Dönüşüm: ‘Ya Tahammül Ya Sefer’i Okurken”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 250.

⁴⁵⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 109.

Menekşeli Mektup hikâyesinin yalnız kahramanları postacı ve İncilâ Hanım'dır. İkisi de eşleri tarafından ihanete uğramalarına rağmen eşlerine olan sevgi ve sadakatlerini sürdürmeleri onları hüznü bir yalnızlığa itmektir. İncilâ Hanım ve postacının yalnızlıkları da *sadakat* vurgusuyla yüceltilmektedir.

Chef hikâyesinde ise yalnızlığın bir bunalım olarak tezahür ettiği görülmektedir. “Bireysellik başlığı altında insanın kendi kendisine yeteceği görüşünü yerleştiren modernite”⁴⁵⁸den alınan ilhamla insanlar *kendi ayakları üzerinde durmaya* çalışmaktadırlar. Hikâyede ebeveyn ve tek çocuktan müteşekkil çekirdek bir ailenin bireyselleşmiş yaşam tarzları söz konusudur. Hepsinin kendi içinde ulaşmak istedikleri hedefler mevcut iken onları bu noktaya götürecek tek unsur ise paradır. Bu sebeple *paranın* peşinde koşan aile bireylerinin birbirleriyle iletişim içinde olmamaları onları yalnızlaştırmaktadır.

“Modernizmin özgürlük ve bireysellik vurgusu ailevi değerleri çözümlenerek atomize bireyler topluluğu yaratmaktadır. Yani, duygusallık çaptan düşüp, pragmatizm ve hazcılık yükselince ötekiler ‘bireyin varoluşunu’ zedeleyen birer pürüz olarak görülmektedir. Modern ailenin küçüle küçüle çocuğu bile dışlayacak kıvama gelmesi de aslında yalnızlığı üreten aynı ölüm kültüründen kaynaklanmaktadır. Bu anlamda sosyalleşmenin ve sevginin tam anlamıyla öğretilmediği parçalanmış ailelerden gelen bireylerin daha fazla yalnızlık problemi yaşamaları tesadüf değildir.”⁴⁵⁹

Kent yaşamında yoğun olarak karşılaşılan bu durumlarda mutsuz ve yalnız aile bireyleri çoğalmaktadır. Özgürlüğü, hiçbir kural ve kaideye bağlı olmamak şeklinde algılayan ebeveynlerin kural tanımaz gençlik yetiştirdiği görülmektedir. *Chef*'in ismiyle müsemma kahramanı Özgür de anne-babasının sözlerini ciddiye almayarak başına buyruk bir yaşamı seçmiştir. Böylesi özgürlük davranışları sergileyen insanlar için yalnızlık bir bunalım olarak kaçınılmazdır.

Kutlu'nun en yalnız insanı şüphesiz Tahir Sami Bey'dir. Anne ve babası vefat ettikten sonra iki ablasıyla yaşamaya devam eden kahramanın en büyük meşguliyeti kitaplardır. Tahir Sami Bey'in kitap sevgisine ablası bir türlü anlam verememekte ve evin birçok yerini işgal eden kitaplardan rahatsızlık duymaktadır. “*Zaman içinde, evdeki odasını, salonu ve koridorları kitapla dolduran, arada bir evde ufak tefek kazalara neden olan Tahir Sami'ye, ablası Nebahat, onun hiçbir zaman kaldıramayacağı bir tepki gösterir ve kitaplarını alıp, evden defolup gitmesini söyler. Bu acımasız tepki, Tahir Sami için gerçek anlamda bir yıkım*

⁴⁵⁸ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 165.

⁴⁵⁹ M. Ruhat Yaşar, **a.g.d.**, s. 246.

olur.”⁴⁶⁰ Kitaplarıyla birlikte evini terk eden Tahir Sami, atıl olduğu için kapanacak olan çalıştığı devlet dairesine sığınır ve İstanbul’un tipiye dönen bir kış gecesinde yatağında soğuktan ölür. “Rüzgâr artık İstanbul’un üzerine tipi yağdırıyor. Her yan beyaza kesiyor. Her şey donuyor. İşte böyle karlı bir gecede Tahir Sami Bey uyuduğu yatakta uyuyakalıyor. Ebedi.”⁴⁶¹

Böylesi bir ölümle “hayatı boyunca bir münzevi garip gibi yaşayan Tahir Sami, yine kendi münzevi dünyasında bir garip gibi göçüp gider.”⁴⁶²

Yalnızlığından şikâyetçi olmadığı ve yalnız yaşamayı göze alabildiği için Tahir Sami Bey’in bunalım gösteren bir karakter olmadığını söyleyebiliriz; ancak yalnızlık bizatihi insana sıkıntı veren bir durum olduğu için kahramanın bu durumdan memnun olmayacağı düşünülerek hikâyede bunalım boyutunda olmasa da bir yalnızlık sorununun varlığından söz edebiliriz.

Hiçbir insan için arzulanan bir durum olmayan uzun süreli yalnızlık insan fitratına ters olması hasebiyle insanın zihinsel ve duygusal yaşamında sorun oluşturmaktadır. İhtimai hayattan soyutlanmış bir insanın, psikolojik olarak sağlıklı bir yaşam sürmesi genelde olası değildir. Çeşitli sebeplerle yalnız kalmış insanın hallerini eserlerine yansıtan Kutlu’da yalnızlık olgusunun sebeplerine göre farklı manalar ihtiva ettiğini görmekteyiz. Bu bağlamda para ve konfor peşinde ömrünü tüketen insanlar için yalnızlık bir bunalımken; İslâmî düşüncelerinden ve tercihlerinden dolayı yalnız kalan ya da bırakılan insanların yalnızlığı ise bir imtihan dairesinde karşılaşılan ulvî bir durumdur. Mustafa Kutlu, konforizm batağına düşmüş modern insanının yalnızlığını, daha ileri bir seviye olan yabancılaşmaya sevk ederek arttırmaktadır. Böylece modern bireylerde yalnızlığın bir bunalıma dönüştüğünü anlatmaktadır.

4.2.3. Kimliksizlik

İnsanoğlunun en büyük amacı kendini *var* etmektir. Hz. Adem (a.s)’dan son yaratılan insana kadar insanın en büyük kavgası ve barışı kendisiyle olmuştur ve olacaktır. Ontolojik bir sorun olan “kimlik kavramı hem varoluşunu borçlu olduğu, hem de bu varlığı sürekli

⁴⁶⁰ Mehmet Tekin, “Mustafa Kutlu’nun Bir Karakter Tasarımı: Tahir Sami Bey”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 2012, s. 245.

⁴⁶¹ Mustafa Kutlu, **Tahir Sami Bey’in Özel Hayatı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, 2011, s. 163.

⁴⁶² Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 247.

sakatlayan iki ana paradoksun sürekli kıskacındadır. Bu paradokslardan birincisi kavramın adından ve bu adın nominal-tarihsel arka planından kaynaklanmaktadır. Batı dillerinde Latince'nin *idem* (aynı) kökünden türetilen *identité- identity* kelimesi bir özdeşliği, aynılığı ifade etmektedir. Türkçedeki kimlik ise, kim, yani 'kimlerden(sin)' sorusundan zorunlu bir mensubiyet işaretidir. Demek ki kavram, ana işareti ve yönelişi itibariyle tercih küresi içinde yer almayan bir mensubiyeti, aidiyeti, bir çoklukla aynılaşmayı göstermektedir. Bu açıdan bir ayrışma değil bir aynılaşma göstergesidir. Ve işte paradoks tam buradadır, kimlik bireysel bir talep olmak zorundadır, çünkü bireyi tarif etmeyen bir şey, onun mensubiyetini de tanımlayamaz. Daha açık olarak, parçanın bütünden itibaren tanımlanması ve bunun aynılık terimleri içinde yapılmak zorunda olması, bir'lere, birim'lere (*unité*) götürür; ama buradan birey çıkmaz. Çünkü en basit tanımı içinde birey, diğerlerinden farklılaştığı ölçüde oluşur ve gelişir.

İkinci paradoks daha az vahim değildir. Her özdeşlik alanı (*identité*, kimlik) öyle olmayana, öyle tasarlanmayana, yani öteki(leri)ne nazaran konumlandırılmak ve oluşturulmak zorundadır. Oysa bu negatif inşâdır. Yani ne olduğu değil, ne olunmadığı üzerine oturtulan, plansız, programsız, tutarsız, ancak tarihsel ve ekonomik olabilen, toplumsallığı her zaman yapay kalmaya, kurgulanmaya muhtaç olan sakat bir mimaridir. Öte yandan, kendi kimliğinin inşâ aynası olan 'öteki' de zaten hem kendini negatif bir şekilde inşâ etmiştir, hem de bu 'kimlik' cephesi tarafından inşâ edilmektedir ve elbette 'öteki', bu tarafı da inşâ etmekte ve bu iş böyle sürüp gitmekte, sonuçta tüm kimliksel tanımlar, birbirinin aynalarında hem kendilerini, hem de diğerlerini inşâ ederlerken, aslında hepsi birden tahrip olmaktadır."⁴⁶³

Günümüz toplumlarında sosyal gruplar ve bireyler arasında homojen olmayan bir yapı söz konusudur. Modernizmin ortaya koyduğu değerler sebebiyle toplumların değerler sisteminde bir çeşitlilik ve kaos ortaya çıkmaktadır. Bu durum toplumları hem toplum-birey arasında hem de bireyi kendi içinde çatışmaya sevk etmektedir. Modernizmin dayattığı belirli yaşam, davranış, düşünce ve inanç sistemleri sosyal grupların ve bireylerin kimlik sorunu yaşamalarına sebep olmaktadır.

"Kimlik çok çeşitli bağlamlarda kullanılabilen bir kavram; ego kimliği, öz kimliği, kişisel kimlik, grup kimliği, ulusal kimlik, kültürel kimlik ve daha başkaları. Bunların hepsi bireyin kimlik duygusunun değişik yanlarını oluştururlarsa da, bu duygunun kaynağına inmek açısından anahtar kavram ego kimliğidir... Kimlik duygusundan söz etmek; bireyin kendini yaşayışından, yani birey olarak benzersiz ve kendine özgü bir tarzda var olduğunu ve bu

⁴⁶³ Mehmet Ali Kılıçbay, **Kimlikler Okyanusu**, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 2003, s. 161-162.

tarzın süreklilik gösterdiğini duyumsayışından söz etmek demektir... Aslında kimlik duygusu deyince tek bir yaşantı değil, belirli yaşantıların bileşimi anlaşılmalıdır.”⁴⁶⁴

İnsan, fitratı gereği kendini bilmek, anlamak, anlamlandırmak ve tanıtmak gereği hissetmektedir. Böylesi bir yapıda kimliğin ne kadar özel ve ehemmiyetli bir olgu olduğunu anlamaktayız. “Birey kendini benzersiz olarak tanımakta, değişik zamanlarda ve değişik roller içinde hep tanıdığı kendisi olarak var olmaktadır. Dahası, o kendini nasıl tanıyorsa, yaşamındaki özel insanlar da onu öyle tanımakta ve hep kendisi olarak kaldığını onaylamaktadır.”⁴⁶⁵ Bu öznel yaşantıdır.

“Kimlik öyle bir çırpıda verilmez, yaşam boyunca oluşur ve değişir. Doğarken içimizde var olan kimlik öğelerimiz pek fazla değil -bazı fiziksel özellikler, cinsiyet, renk... Hatta orada bile her şey doğuştan gelmiyor. Cinsiyetimizi belirleyen elbette sosyal çevremiz değil ama bu aidiyetin yönünü belirleyen gene de o; Kabil’de kız doğmakla Oslo’da kız doğmak aynı anlamı taşıyor, kadınlık aynı biçimde yaşanmıyor, ne de kimliğin başka hiçbir ögesi...”⁴⁶⁶

Psikolojide kimlik olgusunda çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Bireysel özelliklerin ehemmiyet taşıdığı kimlik tanımlarında ‘self kimlik’ (self identity), kişisel özelliklere önem veren yaklaşımlarda ‘kişisel kimlik’ (personal identity) ve sosyal hususiyetlere önem veren yaklaşımlarda da ‘sosyal kimlik’ (social identity) kavramları kullanılmaktadır.

“Self kavramı, kişisel ve sosyal kimlik olmak üzere iki büyük alt bölümü kapsar. Kimlik kavramının oluşumunu bireyin dünyadaki yeriyle ilgili olarak bireyin bilgi yapılarının determinasyonu üstüne odaklaştıran Zavalloni, sosyal kimliğin teorik yaklaşımı olarak ‘ego-ekoloji’ kavramını önermiştir. Ego-ekoloji, selfin çevresiyle karmaşık ilişkilerinde incelenmesidir. Bu amaçla Zavalloni bireyin sübjektif dünyası ile objektif dünyası arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla Sosyal Kimlik Envanteri’ni (Social Identity Inventory) geliştirmiştir. Bu envanter iki farklı fakat birbirini tamamlayıcı yaklaşımları kapsar, bunlar Odaklaştırılmış İçebakış Tekniği (Focused Introspection Technique) ve Çağrışimsal Ağların Analizi (Associative Network Analysis)dir. Sosyal Kimlik Envanteri, değişik kültürlerdeki çeşitli grupların kullandığı temel kognitif stratejilerin haritalarının oluşturulmasını da mümkün kılmaktadır.”⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ İ. Ferhan Dereboy, **a.g.e.**, s. 9.

⁴⁶⁵ İ. Ferhan Dereboy, **a.g.e.**, s. 12.

⁴⁶⁶ Amin Maalouf, **Ölümçül Kimlikler**, Çev. Aysel Bora, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 25.

⁴⁶⁷ Gülgün Meşe, **Çeşitli Sosyo-Kültürel Gruplarda Kültürel Veya Sosyal Kimlik Olgusunun İncelenmesi**, İzmir, Ege Üniv. S.B.E. Psikoloji ABD, Sosyal Psikoloji Yüksek Lisans Tezi, 1991, s. 3.

Bireyin toplum içindeki yaşamında onun kim olduğunu tanımlayan çeşitli kategoriler vardır. Bunlar temel olarak cinsiyet, milliyet, din ve dildir. Birey bu kategorilerdeki seçeneklere aidiyet hissederek kimlik kazanmaktadır. Bunlar bireyin hem toplum içinde hem de kendi içinde tanımlanmasını sağlamaktadır. Yaşadığı ortamın olumlu ve olumsuz tüm etkenlerinin sonucunda oluşan kimlik tasavvurunda birey kendisine sosyal ve bireysel kimlik oluşturmaktadır.

“Kimlik kavramı Erikson’un kuramının merkezini oluşturur. Kimlik bunalımı ve kimlik bocalaması kavramları da onun yapıtlarıyla birlikte psikiyatri diline yerleşmiştir... Erikson, ruhsal-toplumsal gelişimin sekiz evreden geçtiğini düşünür. Her evrede birbirine karşıt duygular yaşanır. Bu duygulardan hangisinin başat duruma geçeceği o evrenin ruhsal-toplumsal bunalımının konusunu oluşturur. Gençlik çağının ruhsal-toplumsal bunalımına özgü karşıt yaşantılar, kimlik duygusu ve kimlik bocalaması olarak belirlenir. Kimlik bunalımının normal akış içerisinde kimlik duygusunun genel olarak ön planda olması beklenirse de zaman zaman kimlik bocalaması yaşantısının bireye egemen olması kaçınılmazdır. Bu anlamda, kimlik bocalaması her gençte en azında dönem dönem söz konusu olur.”⁴⁶⁸

Psikolojik anlamda gerçekleşen kimlik bunalımının sosyal yaşamla birebir ilgili olduğu düşünüldüğünde her insanın yaşamının herhangi bir evresinde kimlik krizi yaşadığını veya yaşayacak olduğunu söyleyebiliriz. Ancak gençler için bu durum yetişkinlere göre daha farklıdır. Genç bireyin kimlik algısı henüz oturmadığı için kural olarak her gencin kimlik bunalımı geçirmesi söz konusu iken bu, erişkinlerde gençlik evresine özgü çatışmaların yeniden canlanması olarak düşünülmektedir.⁴⁶⁹

Toplumumuzda hızlı ve etkileyici bir şekilde gerçekleşen toplumsal değişim, bireylerin kendi içinde ve toplumla çatışmasına sebebiyet vererek bir kimlik krizine neden olmaktadır. Toplumda oluşan bu kimlik krizi sosyal kimlik olgusu çerçevesinde ele alınmaktadır. Bilhassa kentleşme sonucunda görülen birtakım sorunlar bu çerçevenin ana çizgilerini belirlemektedir. Kırsal alandan kentte göç etmiş topluluklar ya da bireyler bir yandan geleneksel yaşamlarını devam ettirmeye çalışırken diğer taraftan da kentin modern yaşamına ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bu durum, bireyi kendi içinde çelişkiler ve çatışmalar yumağına götürmektedir. Sonunda, ne köylü kalabilen ne de kentli olabilen bireyler için kimlik bunalımı baş göstermektedir.

⁴⁶⁸ İ. Ferhan Dereboy, **a.g.e.**, s. 2-4.

⁴⁶⁹ İ. Ferhan Dereboy, **a.g.e.**, s. 4.

“Kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir”⁴⁷⁰ düşüncesinin yerini modern dünyada küreselleşmenin bir gerekliliği olarak *herkesin birbiriyle aynı olmak zorunda olduğu* düşüncesi almıştır.

Sosyal kimlik konusunda sosyologların tanımları şu şekildedir: “Erikson’a göre sosyal kimliğin yapısı, bireyin kendine tahsis edilen noktada olabildiğince bütünleşmesi amacıyla, birey ve toplum çabalarının kombinasyonunu gerektirir. Bu açıdan kimliğin bütünleştirici fonksiyonu pozitif değer taşır, birey kendine sunulan rolleri kabul eder ve benimserse rahata ulaşır.”⁴⁷¹

“Touraine’e göre iki kimlik vardır, mücadele ile kazanılan ‘Gerçek Kimlik’ ve dıştan empoze edilen ‘Sahte Kimlik’. Kimliğin oluşumu kimlik illüzyonlarını açığa çıkaran sosyal mücadeleler içinde gerçekleşir. Kimlik ile çatışma, yani sosyal sistemin verdiği kimliği kabul etmemeye götüren parçalanma arasında sıkı bir bağ vardır. Yeni bir kimliğin doğuşu her şeyden önce eski kimlik illüzyonlarından kurtulmaya bağlıdır, onları eleştiriyle başlar. Sosyal ilişkilerin çatışmalı diyalektiği içinde gerçekleşir.”⁴⁷²

Kentli bireyin toplumdaki fazlaca etkilenmesi bireyi içinden çıkılması zor durumlara düşürmektedir. Birey; her zaman değişen, her an yenilenen ve dönüşen toplumsal yaşamın hızına yetişmek ve yakaladığı *anda* kendini o *anla* tanımlamak zorunda kalmaktadır. Ne var ki o *an* hiçbir zaman kalıcı olmamaktadır. Anı yakalamaya çalışan, yakaladığını zanneden ve serap misali anın kaybolmasıyla da derin bir hüzne düşen kentli birey modern yaşamın peşinde bitimsiz bir zaman boyunca sürüklenmektedir. Bu serencamı yaşayan bireyin yaşadıklarının da topluma yansması toplum-birey ilişkisinde kaos oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum yaşamın her alanında böyledir. Kırdan kentte göç etmiş bir bireyin ise anı yakalaması neredeyse imkânsız durumdadır. Göçle gelen bireyin kendi içinde yaşadığı çelişki ve çatışmalar hem süreç boyunca hem de sonuçları itibarıyla daha derinden ve daha sarsıcı olmaktadır.

“Güvenlik mekanizmaları ve risk ortamlarındaki değişikliklerle ilgilidir. Giddens tedirginliklerin ve güvensizliklerin modern öncesi dönemde de olduğunu belirtir. Ne var ki modernliğin dinamizmi seçenekleri arttırdığı gibi risk koşullarını da yoğunlaştırmıştır. Modernitenin düşünümsel özelliği, birey-toplum ilişkisinde ‘benin’ oluşum sürecine nüfuz etmektedir. Başka bir deyişle modern dönemde benin kendisi yansımaları bir proje haline gelir.

⁴⁷⁰ Amin Maalouf, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁷¹ Gülgün Meşe, **a.g.t.**, s. 6.

⁴⁷² Gülgün Meşe, **a.g.t.**, s. 7.

Kişisel hayatın mahrem (intimate) yönlerindeki değişmeler geniş bir düzlemde sosyal ilişkilerle bağlantılıdır.”⁴⁷³

İnsanın kendi kendini yaratmaya çalışması başlı başına bir kimlik bunalımına yol açmaktadır. Metafizik anlamda da insan bu bunalıma düşmektedir. Bu da insanlığın temel sorunun aslında varoluşsal bir sorun olduğunu göstermektedir. Modern yaşamın imkânlarına kavuşan birey, birçok şeyi elde etmesine, birçok şeyin kendisine hizmet etmesine rağmen kendini tanımakta, tanımlamakta ve tanıtmakta sıkıntılar yaşamaktadır. Sunulan bir şeyin yeni gelen karşısında değersizleşmesi bireyde de değer yitimine sebebiyet vermekte ve ona ‘Ben kimim?’ sorusunu sordurmaktadır. Çünkü bireyin değerini modern çağda kendi dışındaki insanlara ve nesnelere ulaşabilme yetisi belirlemektedir. Modern kentin bireyi, çağı yakaladığı ve çağı yakalayan diğer insanların onu kabul ettiği ölçüde değerlidir. Oysa geleneksel yaşamda değeri biçen Allah’tır. İnsanın başka insanlara olan üstünlüğünün ancak takva ile olacağını belirten ayet ise insana kazandırılan kimliğin ölçütünü vermektedir. İkisi arasında sıkışıp kalmış insan için veya sadece modern yaşamın değerlerini ölçüt kabul eden insan için kimlik bunalımı kaçınılmaz bir sonuçtur.

Mustafa Kutlu’nun eserlerinde kimlik sorunuyla karşılaşma genellikle köyden kente göç etmiş insanlarda söz konusudur. Bu anlamda kimlik kaybına uğrayan ilk kahraman *Yokuşa Akan Sular* hikâyesinin Bican’ıdır. Bir fabrikaya vasıfsız işçi olarak işe alınan Bican fabrikadaki diğer işçilerle kendisi arasındaki farka ve kentin yaşam tarzına şahit oldukça kendi içinde çatışmalar yaşamaktadır. İçinde bulunduğu; ancak ait olmadığı soysal bir grupla karşı karşıya kalan kahraman, kendi içinde sorgulamalar yapmaktadır. Bu sorgulama kendini yani kimliğini kaybetme korkusu üzerinedir. “*Bican, ‘Aslımızı yitirmezsek iyidir’ dedi, içinden. ‘İyidir ya, mümkün mü?’*”⁴⁷⁴ Bu korkulu sorgulamadan Bican’ın kimlik çatışması yaşadığını anlamaktayız.

“Tajfel sosyal kimliği, bir bireyin sosyal bir grubun veya grupların üyesi olma bilgisiyle bu üyeliklerin taşıdığı değer ve duygusal anlamından çıkarılan self kavramının bir bölümü olarak tanımlamıştır. Bireyler sosyal dünyalarını kategorileştirerek algılama ve değerlendirme eğilimindedirler. Tajfel, kategorileştirmenin iki işlevinden söz etmektedir. (a) Sosyal kategorizasyon, sosyal çevrenin nedensel olarak anlaşılması için yardımcı olan ve hareketler için yol gösteren bir süreçtir, (b) Sosyal kategorizasyon bireyin belirli bir

⁴⁷³ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 77.

⁴⁷⁴ Mustafa Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 10. Baskı, 2011, s. 24.

toplumdaki özel yerini oluşturma ve tanımlanmasında rol oynayan bir süreçtir, kategorizasyonun bu işlevi bireyin sosyal kimliği ile ilişkilidir.”⁴⁷⁵

Sosyal yaşamda bireyin kendilik algısını genişleten unsur ait olduğu sosyal gruplardır. Bu grupların yaşam pratikleri ve amaçları bireyin özsel algısını şekillendirmekte ve ona kimlik kazandırmaktadır. Kendisini ait hissettiği sosyal grubun bireye olumlu veya olumsuz anlamda yaptığı katkılar bireyin soysal kimliğini oluşturmaktadır. Hikâyenin sonunda Bican, fabrikadaki diğer işçiler gibi eylem yaparken, mensubu olmadığı ve tanımadığı sosyal bir grubun içine dâhil olmaya çalışmaktadır; ancak kimlik bunalımı yaşadığının farkında değildir.

Yoksulluk İçimizde hikâyesinin kahramanı Engin’de de kimlik çatışması söz konusudur. Bir gazeteci ile ‘düzenlenmiş’ bir gazinoda bulunan ‘harama batmış’ Engin, Süheylâ’nın ‘harama batmamış bir beldeye hicret etme’ arzusunu anlamak için ‘haram’ kelimesini sorgulamaktadır. Bir süre sonra manken kadının ve gazetecinin niyetini anlamasıyla gazinodan ayrılır. Kendisine sorduğu soru iç çatışmasını ve gazinodan ayrılma sebebini açık etmektedir. “*Engin sen ne zamandan beri bu cephelerin erkânıharbi oldun.*”⁴⁷⁶

Yoksul ve huzurlu bir geçmişe sahip olan Engin, zengin olmasına, hiçbir ihtiyacının olmamasına rağmen huzursuz bir yaşam yaşamaktadır. Bu huzursuzluğu bütün imkânlarına rağmen Süheylâ’dan aldığı ‘red’ cevabından kaynaklanmaktadır. Engin’in, gazeteciyle ‘haram’ üzerine yaptığı konuşmadan sonra da iç sorgulamaları devam etmektedir.

*“Gazeteci ‘ben ateistim’ diyerek küllemişti meseleyi. Bir bakıma kendisi de böyle sorulara çoktandır muhatap olmamıştı. Bir boşluk hissetmiyordu. Başarı, çalışma, buzlu rakı, sırum gibi bir vücut herşey yerli yerinde idi. Ama şimdi öyle mi ya?... İçinin tamamına yakın bir yanı, yani muzaffer olanı, fevkalade öfkeli son zamanlarda. Bütün imkânlarını deniyor: Çalış. Oyna. Eğlen.Boşver. Kazan. Yarış. Ye. Vur. Tut. Bastır. Ez. Yoket. Çalış. Oyna. Boşver. Sana gıpta ediliyor... İçinin bu tarafına Süheyla’nın ve onun söylediklerinin başkalarına, benzetilmemesi gerektiğini ne kadar tenbih etmişti: Kim? Kendisi mi? Hayır. İçinin öbür yanı, cılız, çelimsiz yanı.”*⁴⁷⁷

Hikâye, zenginlik ihtirası ile özünden ve geleneksel bilincinden uzaklaşan Engin’in, Süheylâ’nın yol göstericiliği ile kravatından, arabasından ve rakamlardan kurtularak bu çatışmadan sıyrılmasıyla sonuçlanır.

Ya Tahammül Ya Sefer hikâyesinde ise Âsım Bey başta olmak üzere davanın diğer savunucu karakterlerinde de kimlik bunalımı hâsıl olmaktadır. Eserde İlhan dolayısıyla Âsım

⁴⁷⁵ Gülgün Meşe, a.g.e., s. 2.

⁴⁷⁶ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 81.

⁴⁷⁷ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 82-83.

Bey'in iç çatışması daha yoğun anlatılmıştır. İslâmî düşünce ve duygularla çerçevelenen insanlığa hizmet davasından dönen Âsım Bey, İslâmî kaidelerin yerleşmediği bir yaşamı tercih etmekle kimlik bunalımı göstermektedir. *“Sonra oturup günlerce kendimi tarttım, durumumu düşündüm, geleceğimi, dâvayı. Herhalde yüreksizin biriydim. Fetanetin güvercin kanadı gibi sıcak ve yumuşak elleri, Kemalettin Bey'in köşkü. Hay Allah 'güvercin kanadı'. Utanmalıyım. Yolu yarılacağımdan, kimselere çaktırmamaya çalışmamdan, kendimden ve herkesten. Ruhumdaki alçaklığı düşündüm. Tabansızlığımı. Aç kaldım, kendime eziyet ettim, ağladım. Günlerce ne kimseyi gördüm, ne konuştum. Fukara geçmişimi düşündüm, zaaflarımı. Fetanet'in kıvrık kirpikli yeşil gözleri. İçimi kemiren alçalma duygusu. Elbet bir gün attığım adımların hesabını vereceğim. Saklandım.”*⁴⁷⁸

İlhan'ın Âsım Bey'in gençlikteki kimliğine sarılı bir yaşamı devam ettiriyor oluşu Âsım Bey'e geçmişini sürekli hatırlatarak onun çıkmazını daha da derinleştirmektedir. Hikâyede Âsım Bey, tüm sorgulamalarına rağmen eski yaşamına dönmeyerek kimlik çatışmasını devam ettirmektedir.

Modern kentli bireyler olarak *Cehf* hikâyesinin kahramanları kimliklerini kaybetmiş halleriyle karşımıza çıkmaktadır. “Mustafa Kutlu'nun *Chef*te anlatmak istediği de tam anlamıyla varoluşsal güvenlik alanı kendisine bırakılan bireyin, modern dünya sistemi içerisinde, başkaları gibi olamadığı gibi, kendisi gibi de olamadığı gerçeğidir.”⁴⁷⁹

Hikâyenin kahramanı Hüseyin Hüsnü Şen, avukat ve gazeteci olan arkadaşlarıyla birlikte neredeyse her gün barda içki eşliğinde sohbet etmektedirler. Bu sohbetler esnasında Hüsnü Şen'in bir çıkmazın içinde oluşunu anladığımız konuşmalar yapılmaktadır. *“O vakte kadar 'öteki'nden bahsedilir. Yahu bu 'öteki' lafı nerden çıktı, nasıl yaygınlaştı, bilemiyorum. Bizde böyle bir ayırım var mı? Ben ve öteki diye. Yok ama yabancılara öykünüyoruz işte. Belki de ben yanılıyorum. Öyle ya insanımız birbirine hayli yabancı olmuştur da haberimiz yoktur. Oysa düne kadar 'biz bize benzeriz' derdik... Ne o olduk, ne bu. Ara yerde sıkışıp kaldık. İşte bütün mesele. Bu bizim medyacının kederi de bu sıkışmış kalmış olmaktan neşet ediyor. Tıpkı benim gibi. Bir şaşkınlık hali.”*⁴⁸⁰

Zihinsel manada geleneksel insan tipi çizen Şen, pratikte modern insanın görüntülerini sergilemektedir. “Modernliğin yeni imajları, kaçınılmaz olarak, geleneksel toplumun sembolleri, değer yargıları ve inançları ile çatışmaktadır. Söz konusu

⁴⁷⁸ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁷⁹ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 168.

⁴⁸⁰ Mustafa Kutlu, **Chef**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, 2011, s. 15-17.

geleneksel yapıya çıkar bağı ile bağlı kimseler için bu durum ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.”⁴⁸¹

Modern yaşamın baştan çıkarıcı unsurları, insanları güçlü bir şekilde etkilemektedir. Böylelikle geleneksel değerler ile modern yaşamın arasına sıkışmış kalmış insan tipleri ortaya çıkmaktadır. Bu insan tipleri bir ‘yaralı bilinç’ örneği olarak kimlik bunalımını yaşamaktadır. “Gizli bağdaşmazlıkların bilincinde olunmadan, aynı zamanda hem modern hem arkaik, hem demokrat hem otoriter, hem dünyevi hem dinsel, hem zamanın ilerisinde hem de gerisinde olmak istenmektedir. Birbirleriyle uyumsuz yaşam tarzlarından ileri gelen zıtlıkların, dışsal bile olsa, bu iki alanın birbirinden ayrılmasını ve düzenlenmesini gerektirdiğini bilerek şeylerin gidişatına uyabildiği takdirde, yukarıda istenen belki mümkün olabilirdi... Ama biz bundan uzağız.”⁴⁸²

Kimlik bunalımı, Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde köyden kente göç etmiş veya uzun yıllar kentte yaşayan insanlardaki yansımasıyla yer almaktadır. Modern yaşam, çeşitli unsurlarıyla kırsal yaşamı kuşatmış olsa da Kutlu’nun hikâyelerinde genellikle kentte yaşayan insanın kimlik bunalımını yaşadığı görülmektedir. Kentlerde geleneksel yaşamın ve insanın çözülmesi, kalabalıklar arasında kendini var etmeye çalışan insandan kimsenin haberdar olmaması, yüzeysel, samimiyetten yoksun ve süreksiz ilişkilerin hüküm sürmesiyle kendini ve insanlığı tanımaktan ve tanımlamaktan vazgeçen insan için kimlik olgusu bir sorun teşkil etmektedir. Mustafa Kutlu, toplumsal değişimi ve insan psikolojisini isabetli gözlemlerle hikâyelerine yansıtmaktadır. Kutlu’nun Bican’dan Hüseyin Hüsnü Şen’e kadar birçok karakterinde bilinç çatışması görülmektedir.

4.2.4. Sosyal Dışlanma

Dışlanma kelimesi edilgen bir yapıya sahiptir. Başkaları tarafından yapılması bireyin etkinliğinin azalması anlamına gelmektedir. Kelimenin oldukça geniş alanda muhtelif anlamları mevcuttur. Olumsuz anlamı itibarıyla *istenmemeyi*, *istenmeyen bir durumu* ifade eden kelime literatürde daha çok bireyin ekonomik statüsünde kullanılmış olmasına rağmen sosyal yaşam alanlarında da birçok insanı ilgilendiren bir olgu halini almıştır.

⁴⁸¹ Peter L. Berger, Brigitte Berger, Hansfried Kellner, **Modernleşme ve Bilinç**, Çev. Cevdet Cerit, İstanbul, Pınar Yayınları, 1985, s. 155.

⁴⁸² Daryush Shayegan, **a.g.e.**, s. 31.

“Dışlanma kavramını ilk kullanan kişi Fransa’da Chirac hükümeti zamanında Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olan Rene Lenoir’dır. Lenoir, ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan kişileri dışlanmış olarak tanımlamıştır. Buna göre toplumdan dışlanmış olanlar salt yoksul kişilerden oluşmamaktadır: zihinsel engelliler, fiziksel engelliler, çok yaşlı olan kişiler, istismar edilen çocuklar, madde bağımlıları, intihara eğilimi olan kişiler, suçlular, tek ebeveynli aileler, marjinal kişiler, sorunlu aileler, a-sosyaller ve diğer sosyal uyumsuz kişiler olmak üzere yaklaşık olarak Fransa nüfusunun %10’luk bir bölümü toplumdan dışlanmıştır.”⁴⁸³

Kelimenin kavramlaştırılmasında bireyin yoksul, yoksun, eşitsiz ve dezavantajlı durumunda olması, tanımın ana hususiyetlerini teşkil etmektedir. Ekonomik yetersizlik veya imkânsızlık, sosyal konum itibariyle bireylerin toplumun genelinden farklılık arz etmesi, sağlık açısından dezavantajlı durumda olmak bireylerin toplumdan dışlanmasına sebebiyet vermektedir. “Sosyal dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve grupların ulaşamaması süreçleridir.”⁴⁸⁴

Kentlerdeki yoksul insanların ekonomik ve toplumsal fırsatlardan yararlanamaması sosyal dışlanmayı getirmektedir. Bu durum kapitalist sistemin fırsat eşitsizliğini göstermektedir.

“Toplumsal yaşama katılmayı sağlayan alanlardan birinden yoksun kalma diğer alanlardan da yoksunluğu getirecek ve bu yoksunluk döngüsel olarak pek çok başka yoksunluklara da yol açacaktır. Yani ekonomik alandan dışlanma aynı zamanda sosyal, siyasal veya kültürel süreçlerden de dışlanmaya yol açabilmektedir.”⁴⁸⁵

“De Haan’a göre, sosyal dışlanma tartışmalarında önemli olan anahtar konular şunlardır:

- Sosyal dışlanma, toplumun bir parçası olma anlamına gelen sosyal bütünleşme kavramının tersidir.
- Sosyal dışlanma ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanları içine alan çok boyutlu bir kavramdır ve güç ilişkileri, kimlik ve işgücü piyasaları gibi konulara odaklanmaktadır. Kavramın bu özelliği yoksulluğu, yoksunluğu, mal, hizmetler ve varlıklara erişim olanaklarını ve sosyal haklardaki istikrarsızlıkları bir araya getirmektedir.

⁴⁸³ Hakan Topateş, “Araçsallaştırılmış Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı:4, 2009, s. 122.

⁴⁸⁴ Tijen Şahin, **a.g.e.**, s. 72.

⁴⁸⁵ Şafak Tartanoğlu, **Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası**, Bursa, Uludağ Üniv., İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Yayınları, 2005, s. 2.

• Sosyal dışlanma dinamik süreçler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, analizlerde dışlanmaya neden olan çok çeşitli kurumlar, mekanizmalar ve aktörler göz önünde bulundurulmalıdır.”⁴⁸⁶

Kapitalizmin amacı sistemle uyumsuzluk gösteren tüm kişi ve kurumları sistem çarkının dişlileri arasında öğütmektedir. Ekonomik anlamda istenildiği oranda tüketmeyen insan ilk elenen olmaktadır. Sistem tarafından dayatılan refah düzeyine ulaşamamış insan, hayatın başka alanlarında da yer almakta güçlük çekmektedir.

“Gary Rodgers, sosyal dışlanmayı mallar ve hizmetlerden, emek piyasasından, güvenlikten, topraktan, insan haklarından dışlanma olmak üzere beş boyutta ele alır. Burchardth’sa dışlanmayı ilişkilerdeki katılım yokluğu olarak tanımlayarak; tüketim, üretim, birikim, politik süreçler, toplumsal aktiviteler olarak beş boyutlu bir dışlanma sınıflandırması yapar. M. Wolfe da geçinmekten, toplumsal hizmetlerden, refaktan ve güvenlik açısından, tüketici kültüründen, politik seçimlerden, popüler örgütlerden ve dayanışmadan ve ne olduğunu anlamaktan dışlanma olmak üzere altılı bir sosyal dışlanma sınıflandırması yapmıştır. H. Silver sosyal dışlanma üzerine literatürün spesifik toplumsal kategorilerde çalışmalar içerdiğini belirtir. Buna göre topraksızlardan kadınlara, uzun dönemli işsizlikten göçmenlere, aile veya arkadaşlarından toplumsal olarak yalıtılmışlardan herhangi bir tecrübesi ya da diploması olmayan gençlere kadar çok geniş bir alanda sosyal dışlanma kavramı kullanılmaktadır.”⁴⁸⁷

Mekân olarak sosyal dışlanmanın en çok görüldüğü yerler şüphesiz ki kentlerdir. Kentlere şekil veren ve kentte yaşama biçimini organize eden kimi sosyal gruplar kentlerdeki kendilerine benzemeyen diğer insanları ‘öteki’ olarak görmektedir. Öteki olmak oldukça sıkıntılı bir durumdur. Birçok insan çeşitli hususiyetlerinden dolayı bilhassa kentlerin bazı bölgelerinde öteki kimliğini derinden yaşamaktadır. Hâlihazırda kentlerde yaşayan insanlardan birçoğu bile bu durumu yaşarken köyden kente göç etmiş insanlar içinse bu kaçınılmazdır.

Göçle gelen insanın özellikle kentte yaşadığı ilk yıllarda giyim tarzı, yaşama biçimi, hayata bakış açısı geleneksel değerler çerçevesindedir. Zamanla değişebilen bu özelliklere rağmen kentin elit kesimi göç insanına bakışını hiçbir zaman değiştirmemektedir. Kentte yaşayan insan, göçle gelen ve kentli olmaya çalışan insanı yaşamın birçok alanında dışlamaktadır. Bu dışlamanın temel sebebi ekonomik imkânlar olarak görülse de ana sebep olarak daha çok bir kültür farkının varlığının iddia edilmesidir. Genel anlamda söyleyecek

⁴⁸⁶ Tijen Şahin, **a.g.e.**, s. 73-74.

⁴⁸⁷ Hakan Topateş, **a.g.e.**, s. 123.

olursak sosyal dışlamanın katmanlar şeklinde olduğunu görmekteyiz. Yani *rezidansta* yaşayan insan kendisini apartmanda yaşayan, apartmanda yaşayan da gecekonduda yaşayan farklı ve ayrıcalıklı görmektedir. Kent olarak İstanbul'u ele aldığımızda toplumdaki ortak kanaate ve imkânlarla göre Bağcılar semtinde yaşamakla Şişli semtinde yaşamak bir değildir. Bu bağlamda kentte yaşayan kimi kitlelerinde hemfikir olduğu 'Benim oyumla dağdaki çobanın oyu bir mi?' sorusu sosyal dışlamanın bariz bir göstergesidir. Dağdaki çoban, metropole yerleşse ve lüks konutlarda yaşasa da bu bakış açısı aynı kalacaktır.

Sosyal dışlanmayı yaşamın birçok alanında görmekteyiz. Sosyal dışlamanın temelinde ekonomik alandan dışlanma yatmaktadır. Yani üretemeyen ya da tüketemeyen insanın toplumdaki etkinlik alanları kısıtlanmaktadır. Fiziksel, zihinsel ve ruhsal anlamda sağlıklı olan insanların da toplumdan dışlandığını, soyutlandığını ve bir köşeye itildiğini görmekteyiz. Bu konudaki en acı tecrübeyi tarih bize hatırlatmaktadır. Hitler'in toplumun refahı için bir tehdit olarak algıladığı fiziksel ve zihinsel engelli insanları katlettiğini unutmak mümkün değildir.

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde sosyal dışlanmaya maruz kalan karakterleri incelediğimizde Kutlu'nun ilk kitabı *Ortadaki Adam* hikâyesinde iki kahramanın, aynı sebeple toplumdan uzaklaştırıldığını görmekteyiz. İlk olarak *O...* hikâyesinde adı verilmeyen karakterin 'deli' tabiriyle çevresindeki insanlar tarafından dışlandığı anlatılmaktadır. *"Mektebin en iyi talebesiydi. Ne olmuşsa olmuş bir gün sınıf subayının kaybolan eşyaları kendi dolabından çıkınca şaşırılmış, meseleyi çözmek için fazla düşündüğünden olacak kafayı oynatmıştı... O olaydan sonra mektepten kovulmuş, o da başkalarından ayrı bir yaşayışa başlamıştı. Bu yaşayış şeklinin nedenini fikriyatının eksikliğinde bulan millet 'Deli' yaftasını asmıştı boynuna. Otuzbeş seneden beri."*⁴⁸⁸

Hikâyeden kahramanın, bir haksızlığa uğradığı ve bu durumu kaldıramadığı ve kanıtlayamadığı için insanlardan uzak bir yaşamı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Zihinsel bir engeli olmadığı halde doktorların tedavi etmek istediği kahramanı akraba ve arkadaşları da dâhil olmak üzere toplum deli olarak algılamaktadır. *"Bir daha güldü, bu gülüşü onu tedavi etmek istemelerineydi. Nasılda zorlamışlardı. Zaten doktorlar herkese hasta nazarıyla bakarlar, -onları geç- halk: Halka ne dersin ona inanır. Akraba-ı taallukat ve arkadaşları bir dereceye kadar ilgilenmişlerdi. Haklılardı. Bu haliyle hiçbir işe yaramazdı. Arkadaşlık ve akrabalık yüzde binbeşyüz menfaata dayanır."*⁴⁸⁹ İnsanların kendisine bakışını

⁴⁸⁸ Mustafa Kutlu, *Ortadaki Adam*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1. Baskı, 1970, s. 110.

⁴⁸⁹ Mustafa Kutlu, *a.g.e.*, s. 110

değiştiremeyecek olduğunun farkında olan kahraman insanlardan uzak, ancak olması gereken insanî duyarlıklara haiz bir şekilde yaşamını devam ettirmektedir.

İkinci hikâyede Hüseyin'in toplum tarafından 'deli' sayılması sebebiyle dışlanması anlatılmaktadır. Sağlıklı bir insan olan Hüseyin, bir trafik kazası sonrasında gürültüye tahammül edemeyecek duruma gelmiştir. *"İlâçları getiren hemşire, yüksekçe bir dolabın üstüne onları koymaya çalışırken, büyük bir cam sürahiyi düşürdü. Sürahinin parçalanması ile bize göre normalden biraz fazla, Hüseyin'e göre ise korkunç bir gürültü olmuştu. Yeniden kendini Köprüdeki dolmuşta zannetmeye başlamıştı. Ama işin tuhafı aynı hadiseleri yaşamıyordu. Sadece zihninde milyonlarca çeşit çeşit ses hücum ediyor, beyni fırtınalı bir denizde çalkalanan küçük bir kayık gibi sallanıyordu."*⁴⁹⁰ Kazanın etkisiyle psikolojik bir rahatsızlığa düşen Hüseyin için sonun başlangıcını bu ilk nöbeti oluşturmaktadır. *"İçinde tarifi imkânsız bir sıkıntı duymaya başladı. Öyleki bütün yüz hatları değişmiş, dişlerini sıkıktan çene kemikleri dışarı fırlamışlardı. Sıkıntı gitgide fazlalaşıyor yavaş yavaş bütün vücudunu kaplıyordu. Öyle bir an geldi ki gırtlığına kadar sıkıntıya gömülmüştü. O anda dışarıya fırlamış gözleri sabit bir noktaya takılarak ağzının içinde manasız birtakım kelimeler mırıldanmaya başladı. Sesi gittikçe yükseliyor, buna paralel olarak, nefes alıp vermesi sıklaşıyordu. Nihayet söylediği şeyler anlaşılır oldu. Bilinmeyen birine, yahut bilinmeyen bir nesneye karşı sert sert mütemadiyen söğüyordu."*⁴⁹¹

Herhangi bir gürültüde içindeki sıkıntı etkili olarak bütün hareketlerine yön vermektedir. Tedavisinin sonuç vermemesiyle hastaneden taburcu edilen Hüseyin *düşmüş* bir insan olarak hayatına devam etmeye çalışsa da hem insanların dışlamaları hem de kendisinin rahatsızlığı sebebiyle hayattan yavaş yavaş soyutlanmaktadır. *"Hüseyin'in vücudundaki yaralar geçmiş, hastanedeki bir aylık tedavi ona istirahat gibi geldiğinden, gücü kuvveti artmıştı. Tekrar şevkle işe koyuldu. Hiç çekinmeden yüz kiloluk çimento torbasının altına giriyor, en zor dedikleri işe en önce atılıyordu. Fakat, düzen bozulmuştu bir kere. Bütün gayretine rağmen, kendine hakim olamıyor, düşen bir demir putral, kulağının dibinde patlayan bir korna sesi onu deli ediyor, söylenmeye başlıyordu... Tabii ki çalıştığı yerde bunun hemence farkına vardılar. Önce işaret edip gülüşmeler, karşıdan karşıya 'seninki yine programa başladı' yollu takılmalar, daha sonra ileri giderek laf atmağa başlamaları, Hüseyin'in büzülp kabuğuna çekilmesine yol açtı."*⁴⁹²

⁴⁹⁰ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 134.

⁴⁹¹ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 134.

⁴⁹² Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 135.

Hastalığı sebebiyle artık çalışamaz durumda olan Hüseyin'in yaşadıkları, insanların zor durumda olan bir insana ne kadar da acımasız ve duyarsız yaklaştığını gözler önüne sermektedir. Özellikle deli tabiriyle anılmak Hüseyin için daha da çekilmez bir durum oluşturmaktadır. *“Değiştirdiği her iş benliğinde onulmaz yaralar açıyor, arkasından söylenen o yıkıcı kelime her seferinde benliğinden bir şeyler koparıp alıyordu. Sonunda bütün dayanma gücünü yitirdi. Haklıydı çünkü karşısında bütün insanlık vardı. Kendisini kendisi tarafından normal diye adlandıran insanlık. Artık çalışmıyordu. Eve kapanıp kendi dünyasına dalmak gibi masum bir karar almıştı.”*⁴⁹³ Çaresiz durumda kalan Hüseyin'i anlamak ve ona yardım etmek bir yana ailesi dâhil olmak üzere insanlar onu daha da güç durumda bırakmaktadır. Çalışmamasını, dolayısıyla para kazanmadan evlerinde yaşamasını 'beleşçilik' olarak vasıflandıran kardeşleri Hüseyin'i köye göndermişlerdir. Köye yerleşerek çobanlık yapmaya başlayan Hüseyin büyük bir gayretle içinde bulunduğu sıkıntıyı dışarıya vurmamaya çalışarak yaşamakta hatta halkın içine çok karışmamaktadır. Bu bağlamda Hüseyin'in sosyal dışlanmaya ne derece maruz kaldığını anlamaktayız. Köy halkı merakla Hüseyin'in deliliklerinden birine şahit olmayı beklemektedir. Tam Hüseyin'i unuttukları zamanda Hüseyin'in rahatsızlığı nüksetmiştir. *“Kahveye bir ikinci kat çıkıyorlardı. Yukarda çalışan ustalardan biri, ucundan tuttuğu kalası bırakınca kalas tam Hüseyin'in yanına düştü. Uyuklayan Hüseyin birdenbire yerinden fırladı. O illet nöbete ansızın yakalanıvermişti. Aşağı yukarı gezinmeye, yüksek sesle bağırıp küfretmeye başladı. Kahvedekiler ağızları hayretten bir karış açılmış onu seyrediyorlardı... Bu olay köye hızla yayıldı. Artık onun unutulmaya yüz tutmuş deliliği bu son olayı ile yeniden canlanmış, her yerde takip edilir olmuştu. Zaman geçtikçe takipçiler onu nöbet halinde yakalamayı becerdiler.”*⁴⁹⁴ Rahatsızlığı köy halkı için oyun ve eğlence malzemesi olunca köyden tamamıyla uzaklaşan Hüseyin sadece yemek zamanları köye inmektedir. Tıpkı kardeşleri gibi babası da çalışamayan Hüseyin'i yanında barındırmak istememektedir. Babasının kendisini anlayacağını ve destek olacağını zanneden Hüseyin, babasının tavrı karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşamaktadır. *“Hüseyin babasının bu durumunu anladığı gün sanki gökler başına yıkıldı. Herkes onu anlayamazdı ama bu babasıydı. Babasından bunu beklemiyordu. Hayatta artık onu anlayan kimse kalmamıştı. Onun ise hayattan, insanlardan, köyünden, babasından istediği sadece anlaşılmaktı... Ve Hüseyin bir gece, sessizce yatağından kalktı, elbisesini giyindi, kapıdan süzüldü.”*⁴⁹⁵

⁴⁹³ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 137.

⁴⁹⁴ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 139.

⁴⁹⁵ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 140.

İnsanların tüm acımasızlıklarına rağmen yaşamak için tek başına mücadele veren Hüseyin günlerce dışarıda kaldığı çetin kış gecelerinde ciğerlerini üşütmüş ve kilo kaybetmiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen yaşamdan ve Allah'tan umudunu kesmeyen Hüseyin yine bir işe girmiş ve hastalığının ortaya çıkmasıyla yine işten kovulmuştur. Kutlu, Hüseyin'e uygulanan psikolojik saldırının yanı sıra onu yaşamsal imkânlardan yoksun bırakan insanların acımasızlıklarına şu cümleleriyle dikkat çekmektedir. *“Hüseyin çalışabilirdi. Hem de ‘gık’ demeden. Sekiz saatlik mesainin bir saatinde çalışır gözüküp de, geriye kalan yedi saatinde özel arabaları özel işlerde kullananlardan çok daha iyi çalışırdı... Namusu ile çalışıp yaşaması için bir tek şeye muhtaçtı. ‘ANLAŞILMAK’. Oysa babası, öz kardeşleri, amiri, memuru, devleti, milleti hiç biri onu anlamıyor, üstelik bir yük, bir fazlalık adeta varlığı lüzumsuz bir eşya farzediyorlardı. Gerçekten deli olmuş olsa hiç olmazsa yapılanların, söylenenlerin farkında olmaz, dolayısı ile meyus olmazdı. Ben onun korkunç çaresizliğine akıl erdirememiştim.”*⁴⁹⁶

İnsanların dışlamasıyla acı bir hayatı olan Hüseyin'in ölümü de acı olmuştur. *“İki yıldır yattığı otelde esrarkeş zanlısı olarak aranmış, hergün yemesini keserek parasını verip yattığı o yerde sorguya çekilmişti... O günden beri önüne gelen yerde yatmış, gidasızlıktan harap olan vücudu soğğun tesiri ile çökmüş, yükünü taşıyamaz olmuştu... Gece bekçilerinin soğuktan sığındıkları yerden çaldıkları, rüzgârın ıslıklarına karışan, düdük sesleri arasında Hüseyin koynunda ısıtmaya çalıştığı bir kedi yavrusu ile ilerliyordu... Böylece bir müddet yürüdü. Kavşak noktasında aniden kapaklandı. Düşüşünden epeyce sonra onbir otuz matinesinden dağılan sinema seyircileri tarafından bulundu. Hastahaneye kaldırıldı ve tıbbi müdahale yapılamadan öldü.”*⁴⁹⁷

İnsanların insanî duyarlılıktan yoksun davranışlarının bir insanı, bile isteye ölüme sürüklemesinin Hüseyin'in üzerinden anlatıldığı hikâyede Kutlu sosyal dışlamanın ve dışlanmanın sonuçlarına vurgu yapmaktadır. Hüseyin'in rahatsızlığı esnasında sergilediği garip hareketleri insanlar için bir hayret ve eğlence malzemesidir. Bunun yanı sıra Hüseyin'in çalışmamasını ve dolayısıyla ekonomik anlamda yoksun olmasını ailesi veya insanlar kendilerine bir yük olarak görmektedir. Bu yükü taşımamak için ondan kurtulmaya çalışmaktadır. Kentte veya köyde yaşama ayrımı yapılmaksızın modern insanın değişen değerlerinin vurgulandığı hikâyede kentli ve köylü insanlar Hüseyin'e aynı muameleyi uygulamaktadır. Bu durum da geleneksel değerleri yozlaşmış ve yok olmuş modern insanın,

⁴⁹⁶ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 139-142.

⁴⁹⁷ Mustafa Kutlu, a.g.e., s. 139-144.

olması gereken insanî duyarlılıktan yoksunluğuyla, bir insanı sosyal dışlamaya maruz bırakmasıyla içine düştüğü bunalımı açıkça göstermektedir.

Sosyal dışlama genellikle ekonomik imkânları açısından yoksul olan ve zihinsel veya bedensel engelleri bulunan kimselerin toplum tarafından yaşamsal alanların çoğundan soyutlanmasıdır. Bunların yanı sıra duygu, düşünce ve inandığı değerler doğrultusunda yaşayan pek çok insan da kimi insanların dışlamalarına maruz kalmaktadır. Kendileri gibi olmayan ve yaşamayan kimseleri ‘öteki’ olarak tanımlayan ve kendi yaşam tarzlarının dışında başka yaşam tarzlarına tahammül edemeyen bir kısım insan farklılıkları dışlamak suretiyle bir bunalım örneği sergilemektedir. Mustafa Kutlu’nun bu anlamdaki sosyal dışlamaya maruz kalan karakteri *Yoksulluk İçimizde* hikâyesinin Süheylâ’sıdır.

Engin’den ayrılmasıyla başka bir dünyanın varlığını fark eden Süheylâ, bu dünyaya işinden istifa etmek ve tesettüre girmek suretiyle adım atmıştır. Eski yaşamına göre köklü değişimler yaşayan kendi tabiriyle ‘Müslüman olan’ Süheylâ’yı arkadaşları mütesettir halinden ve bu minvaldeki düşüncelerinden dolayı garip karşılamaktadır.

“Ne zaman ki sokakta bir eski okul veya iş arkadaşına raslıyordu. Yerlere kadar uzanan geniş mantosu, alnını çevreleyen uzun başörtüsü ile gülerek yaklaşıyor, muhatabına şaşırın ve irileşen gözlerinin tâ içerisine kadar keyifle bakıyordu.

–A... Aaa... Süheylâ sen misin? Gözlerime inanamıyorum. Kız bu ne hal?

–Müslüman oldum! Diye kısaca cevaplıyordu soruları. Sakin, gösterişsiz. Birkaç cümleden sonra gülen yüzleri gülmez, söyleyen dilleri söylemez oluyordu. Deva bulmaz bulaşıcı bir hastalığa tutulmuş gibi görüyorlardı Süheylâ’yı. Araya bir mesafe koyup, böylece ‘hadi eyvallah, görüşelim, buluşalım’ demeye bile fırsat bırakmadan kaçıyorlardı.”⁴⁹⁸

Süheylâ, yeni yaşam biçimi dolayısıyla arkadaşları ve çevresi tarafından dışlanmakta dahası insanlar, Süheylâ’yı kendileri için bir ‘tehlike’ olarak algılamaktadırlar. Bu durumu Süheylâ’nın Şükrân’ın düğünü esnasındaki düşüncelerinden anlamaktayız. *“Bu hatıranın Şükrân dışında kalan parçaları -eski arkadaşlarım- salonun pek çok köşesinden bana başlarını hafifçe öne eğerek, hafifçe -nezaketen- gülümseyerek selâmlar gönderiyor. Kimse yanıma gelmedi. Çünkü güçlenen, süren bir arkadaşlık değil artık bizimkisi; tükenen, biten -ve iyiki biten-. Çünkü bu arkadaşlar daha önceleri, yani ben Müslüman olup işimden ayrıldıktan, o dünyadan çıktıktan sonra, müteaddit kereler benimle karşılaşmışlardır. Benimle karşılaşmaları onları şaşırtmış, ardından tedirgin etmiş, daha ardından korkutmuştur. Ben onların dünyasını tehdit ediyorum. Ben bu salonu, bu salonu dolduran kalabalığı, biraz sonra*

⁴⁹⁸ Mustafa Kutlu, **Yoksulluk İçimizde**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 12. Baskı, 2011, s. 49.

arz-ı endam edecek olan gelinle damadı, bilmem gözleri bir an olsun bana takılabilir mi nikâh memurunu, imza defterini de tehdit ediyorum.”⁴⁹⁹

Hangi sebeple olursa olsun insanların kendilerinden farklı olan insanlara tahammül gösterememesi ve bu farklılığın insanları insanî duyarlılıktan uzaklaştırması bir bunalıma işaret etmektedir. Bu bunalım da sosyal dışlama olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumdan soyutlanan insanları da birtakım sorunlara götüren sosyal dışlama örneğini Kutlu hikâyelerinde çeşitli biçimleriyle görmekteyiz. Bilhassa ekonomik imkânları yetersiz insanların anlatıldığı Rüzgârlı Pazar hikâyesinde gecekondü bölgelerinde yaşayan sosyal dışlanmaya maruz kalmış insanlar yer almaktadır. Başlı başına bir dışlama ve dışlanma örneği olan hikâyeye yoksulluk olgusuna yapılan yoğun vurgusuyla dikkat çekmektedir.

4.2.5. Yoksulluk

Çeşitli tanımları mevcut olan yoksulluk kavramının akla gelen ilk anlamı ekonomik yetersizliktir. Bireyin ekonomik anlamda belli kriterlere göre alım gücünün bulunmaması dolayısıyla yaşamsal olan birçok unsurdan yoksun olması durumu olan yoksulluk bilhassa kentlerde sıkça karşılaşılan bir olgudur.

“Yoksulluk, genellikle insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu veya çok benzer biçimlerde mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu ve yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanmaması durumu”dur.⁵⁰⁰ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere yoksul olmanın veya olmamanın asıl belirleyicisi ekonomik güç, yani parasal imkândır. Birey, ne kadar paraya sahipse o kadar yoksuldur veya değildir.

İnsanoğlu varoluşundan bu yana çeşitli zamanlarda açlık ve kıtlık anlamlarındaki yoksulluklarla imtihan olmuştur. Ancak “eşitsizlik, kıtlık ve açlık gibi özelliklerinin dışında özel olarak ele alındığında yoksulluğun, kapitalizmle eşzamanlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Yoksulluk, çok sıkı bir ilişki içinde olmasına rağmen mutlak anlamda eşitsizlik anlamına gelmez. Yoksul olmak sadece diğerlerinden daha az şeye sahip olmak demek değildir; aynı zamanda yaşamın temel gereksinimleri konularında güvenden yoksun olmak

⁴⁹⁹ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 65-66.

⁵⁰⁰ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 62-63.

anlamı da taşır. Bu yönüyle yoksullar, genelden farklı bir yaşam alanında nefes alan ve kendine özgü davranış kalıplarıyla bir kültür atmosferinin aktörleridir.”⁵⁰¹

Yoksulluk yaşanan mekânda da farklılık arz etmektedir. Köy ve kentteki yoksulluk ve yoksullar birbirinden oldukça farklıdır. Yoksulluğun ölçütü yaşamsal temel ihtiyaçların karşılanamamasıdır. Köyde yaşayan bir birey için bu durum pek de geçerli değildir. Çünkü geleneksel yaşam bir insanın açlık içinde ölüme terk edilmesine izin vermemektedir. Köyde yoksullar gözetilip korunmakta, ihtiyaçları peyderpey giderilmektedir. Dolayısıyla yaşamsal anlamda insanlar temel ihtiyaçlarını *sosyal yardımlaşma* ile sağlamaktadır. Buna mukabil yoksulluğun kol gezdiği ortamların kentler olduğunu görmekteyiz. Bu duruma göçle gelen insanlar, daha çok maruz kalmaktadır. Gecekonducularda, kenar mahallerde yaşamak durumunda olan insanlar birçok yaşamsal unsurdan da uzak kalmaktadır. Kentte yaşam tarzı yoksul insanların yardımına izin vermek bir yana onlara *sosyal dışlanmayı* yaşatmaktadır.

Sanayinin gelişmesi ve tarımsal üretimin azalması köyden kente göçün başlıca nedenleridir. Bu sebeplerle iş bulmak ümidiyle kente göç eden insanlar zor şartlar altında yaşamaktadır. Temel besin maddelerini zor güç temin etmekte kimi zaman da bundan bile yoksun kalmaktadır. Sağlık, eğitim, eğlence, sanat, siyaset gibi kentin diğer yaşamsal alanlarından zaten yoksundur. Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde bilhassa köyden kente göç etmiş yoksul insanlar anlatılmaktadır. Göçün hem sebebi hem de sonucu olan yoksulluk, insanları kente taşıyan ana nedendir. Bu bağlamda Kutlu'nun yoğun olarak yoksul insanların hallerini hikâyeye ettiği kitabı olan *Rüzgârlı Pazar* dikkat çekici bir hikâyedir.

Mustafa Kutlu, “*Rüzgârlı Pazar*’da sorunsalını çok açık bir dil, kimi zaman didaktik denebilecek bir tavırla sergilerken, yoksulların ve bedensel yoksunların hayatlarını, fakirliklerini, toplumun en alt katmanında bir parça ekmek için mücadele veren insanları gözler önüne serer. Yoksulluğun yalnızca insanların kendi sorunları ve kaderleri olmadığı tezini de öne süren Kutlu, zenginlere zenginliklerini hatırlatarak, onların fakirleri gözetmeleri gerektiğini belirtir. Yoksulluğun kader olduğu gibi, çaresinin de yine kederde yazılı olduğunu belirten Kutlu, zaman zaman devlete, zenginlere seslenirken, orta halli vatandaşları da toplumsal dayanışma ve kardeşlik gölgesinin altına çağırılmaktadır.”⁵⁰²

Hikâyede şehrin kenar mahallelerinde kurulan gecekondu bölgesinde yaşayan birçok insanın yoksullukla geçen, gerçek yaşamla birebir örtüşen hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Kutlu, yoksul insanların yaşam mücadelesini Duran ve Nimet karakterlerinin üzerinde

⁵⁰¹ Mehmet Karakaş, “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XII, Sayı:2, Aralık 2010, s. 3.

⁵⁰² Ercan Yıldırım, *a.g.e.*, s. 152.

yoğunlaşarak anlatmaktadır. “Yoksulluk ateşten gömlek.”⁵⁰³ diyen Kutlu, köyde çobanlık yapan ve ailesini geçindiremeyen Recep Efendi’yi kente göç ettirerek bu durma çare bulmak ister. Ne yazık ki Recep Efendi’nin durumu köydekinden daha vahim bir vaziyete bürünür.

“Recep Efendi de bir güz günü iki yorgan bir döşek, neyi var neyi yok yükleyip büyük şehre iniyor. Hemşehrileri şehrin kıyıcığında buna da bir göz oda buluyorlar. İnşaat işçiliği, hamallık, ne iş olsa yapıyor... Odun-kömür, çocukların üstü başı, elektirik, su ne yana dönsen para. Recep Efendi’nin iki yakası bir araya gelmez, gam-kasavet koyulaşır, tütün üstüne tütün, ağzını dilini bıçak açmaz. Köy yerindeki süt-yoğurt bolluğu, tandırdan çıkan has ekmeğin kokusu, hele ki hava yoktur buralarda. Bilhassa hava. Şehrin üzerine çöken o grimsi bulut nefeslerini keser. Bir de nem var ki sormayın, bozkır adamının kemiklerini çürütür yani. Recep Efendi’nin kemikleri değil de ciğerleri de çürümüştür. Zamanla oturduğu yerden kalkamaz, girdiği yükün altından doğrulamaz hale gelir.”⁵⁰⁴

Recep Efendi çalışamaz duruma gelince ailenin diğer fertleri çalışmak zorunda kalır. Karısı evlere temizliğe gider. Okuldan ayrılan Duran da balon satmaya başlar. Ancak geçinmekte zorlanmakta ve kötü yaşam koşullarında yaşamaya devam etmektedirler.

“Bak inanmayacaksın ama, eve gidiyorum, hani bende para yok ya, o gün meğer anam işe gitmiş, iş bulmuş, temizlik falan, iyi de para almış, eve her şeyler getirmiş. Bir seferinde canım muz çekmişti. Bak inanmayacaksın, eve gittim, annem akşam pazarından muz almış. Biraz çürük-çarık ama muz. Yerken gözlerimden yaşlar aktı, ardımı dönüp çıktım, kapı önünde yedim muz. Ağlaya ağlaya yedim. Ama sevincimden ağlıyorum. Anlıyor musun abi sevincimden ağlıyorum. Melekler koruyor bizi. Kimselere söyleme sakın, işin aslı bu. Sürekli dua ediyorum Allahıma. Allah bizimle.”⁵⁰⁵

Hikâyenin kahramanları yoksulluk çekmelerine rağmen bu durumu sabırla karşılamaktadır. “Çünkü Rüzgârlı Pazar’ın bireyleri sonradan değil, doğuştan fakirdir. Dolayısıyla, daha baştan dünyaya birtakım yönleri eksik ve ezik olarak gelmişlerdir. (Başka insanlar da farklı imtihan noktalarını içerecek ölçüde eksik olarak kaim olmuşlardır; can, zenginlik, kariyer, hastalık vs.) Ancak bu eksikliklerini Rüzgârlı Pazar’da bir isyan vesilesine dönüştürmeden, kaderin gösterdiği yönde imtihanlarını olumlu olarak vermişler, dünyanın kurduğu tuzağa düşmemişlerdir.”⁵⁰⁶

⁵⁰³ Mustafa Kutlu, **Rüzgârlı Pazar**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, 2011, s. 13.

⁵⁰⁴ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 14.

⁵⁰⁵ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 49.

⁵⁰⁶ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 155.

Mustafa Kutlu yoksulluğu Allah'tan gelen bir imtihan olarak görmekte beraber zenginlerin fakirlerin hakkını iade etmemelerinden kaynaklandığını da düşünmektedir. Rüzgârlı Pazar hikâyesinin kahramanları yoksulluğu bir imtihan olarak algılamış ve bu sebeple isyan etmemişlerdir. Dolayısıyla yoksulluk onlarda bir bunalıma dönüşmemiştir. Ancak Kutlu, hikâyede yer yer yoksulluğun zenginler sebebiyle oluştuğuna da değinmektedir. Zenginlerin fakirleri gözetmemesinden oluşan yoksulluk bir bunalım örneği olarak görünmektedir. “*Yoksulun evi uzaktadır, kimse görmez. Yoksulun sesi kısılmıştır kimseler duymaz. Yoksulun yüzü soğuktur kimseler bakmaz; bakan olsa da başını çevirip gider (...) Duysun bizi insanlar. Onlar -yani zenginler- nasıl kas kas kasılıyor, nasıl yerleri titreterek yürüyor, parasını nasıl gözümüze soka soka harcıyor, bizim az-biraz sesimiz çıkmış çok mu?*”⁵⁰⁷

Kentlerde gerçek anlamda yoksulluğun yanında ihtiyaç fazlası tüketimden kaynaklanan bir başka yoksulluk durumu daha mevcuttur. “Günümüz tüketim toplumunda tüketicilik, gündelik davranış biçimi olmanın ötesinde düşünce ve eylem açısından ekonomik perspektifli bir ideolojiyi andırmaktadır. Bu ideoloji ise ‘modern tüketim ideolojisi’dir. Tüketim toplumunda birey, tüketimi sadece ihtiyaçları karşılamak için değil, gittikçe artan bir şekilde arzuları tatmin etmek için gerçekleştirmektedir. Tüketim davranışlarındaki bu dönüşüm, tüketiciyi, mümkün olan en kısa zamanda tüketmeye, tatmininin anlık olmasına ve kısa süre içerisinde yeni tatminsizliklerinin üretilmesine sürüklemektedir.

Tüm toplum türlerinde olduğu gibi, tüketim toplumu yoksulları da mutlu yaşam şöyle dursun, normal yaşama bile erişemeyen insanlardır. Yine de tüketim toplumunda mutlu ya da sadece normal bir yaşama erişememek başarısız ya da yeterince tüketemeyen tüketici olmak demektir. Tüketim toplumunda toplumsal aşağılanmaya ve ‘iç sürgün’e neden olan faktör ise her şeyden önce bireyin tüketici olarak yetersizliğidir. Unutulmanın, yoksun bırakılmanın ya da aşağılanmanın, başkalarının girebildiği toplumsal şöleden dışarıya atılmanın üzüntüsüne dönüşen bu yetersizlik, tüketici görevlerini yerine getirememenin güçsüzlüğüdür.”⁵⁰⁸

Modern insanın bunalımı diyebileceğimiz bu durum birçok birey için patolojik bir sorun haline gelmiştir. Var olanla yetinmeme, yetinmek istememe, hep daha fazlasını isteme sonu gelmez istekler silsilesini beraberinde getirmektedir. Elde ettiğiyle anlık sevinen ve bir sonrakini *istiyorum* mantığıyla yaşamını geçiren birey için huzur ve mutluluğun yerini anlık haz almaktadır. Mustafa Kutlu, nitekim *Rüzgârlı Pazar*’da bu konuya değinerek modern insanın bunalımına dikkat çekmektedir. “*Kalabalık, şu tüketime doğru savrulan kalabalık*

⁵⁰⁷ Mustafa Kutlu, **a.g.e.**, s. 41-159.

⁵⁰⁸ Mehmet Karakaş, **a.g.d.**, s. 8-9.

tüketimin hasını tüketemez. Doymaz bir türlü, tatmin olmaz. Gözü sürekli başkasının üstündedir. Bu yüzden aksi, isyankâr, pervasız, korkak, tutarsız kalır. Mutsuzluk bu mu?"⁵⁰⁹

Ürettiğinden çok tüketmek isteyen ama yeterli maddi birikime sahip olamadığı için bu anlamda dar boğaz yaşayan insanlar bir süre sonra bunalıma sürüklenmektedir. Mustafa Kutlu'nun *Kapıları Açmak* hikâyesindeki Zehra'nın ağabeyi Ahmet'i zengin olabilmek uğruna çeşitli sıkıntılara düşmüş ve sebep olmuş birisi olarak okumaktayız. "Gözü yükseklerde Ahmet'in. Kim kasaba ve vilayet arasında yolcu taşıyan bir minibüs almış; kim beyaz eşya dükkânı açmış, kim sahilde turistler için incik, boncuk pazarlayan bir tezgâh kurmuş, kim zeytinliğini turistik motel yapan şirkete kaçta satmış, kim traktör, araba almış onları takip ediyor, onlarla düşüp kalkıyor, bu yoldan para kazananlara ağzının suyu akıyor, akli çıkıyor, kıvranıp duruyor, ama elinden bir şey gelmiyor. Bu çaresizlik onun hırçın mizacını iyicene zıvanadan çıkıyor, vukuat üstüne vukuat işliyordu. Kavga nerede, Ahmet orada."⁵¹⁰

Kutlu, yoksulluğu *Arka Kapak Yazıları* kitabında Cevat'ın hikâyesiyle de anlatmaktadır. "Günler geçiyor... Cevat'ın çocukları büyüyor, ülkede enflasyon alıp başını gidiyor, borsada hareketli günler yaşanıyor, dış ticaret açık veriyor. Zeynep kocasından boşanıyor, bakırcılar çarşısındaki bütün bakırcı dükkânları birer birer kapıyor, yerine kot satan mağazalar açılıyor, bavul ticareti yayılıyor, milli takım İngiltere karşısında hezimete uğruyor... Kimse Cevat'ın ne yediğini, ne içtiğini, nasıl geçindiğini merak etmiyor; KİT'lerin özelleştirilmesi, dış ticaret dengesi, banka bilançoları, Anadolu liseleri giriş sınavları, maaş katsayıları, güzellik yarışmaları dikkati çekiyor da; Cevat'ın akşam üzerleri koltuğunun altında iki ekmek ve boş sefertası ile mahalleye girdiği hiç umursanmıyor."⁵¹¹

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde yoksulluk çeken insanların yoksulluklarına isyan etmedikleri dolayısıyla bunalımlı bir tavır sergilemedikleri görülmektedir. Bununla birlikte Kutlu, yoksulluğun bizatihi olarak insanlar için sorun teşkil ettiğini de vurgulamaktadır.

"E, bunlar doğumdan itibaren çok kötü şartlarda büyüyorlar, ölen ölüyor, kalanlar sürekli zafiyet içinde. Ne ana beslenebiliyor, ne memedeki çocuk. Depresyon, sinir, ülser, verem, psikolojik sorunlar. Var oğlu var."⁵¹²

Ayrıca zenginlerin yoksullara yardım etmemesi dolayısıyla da bir yoksulluk oluştuğuna dikkat çeken Kutlu için bu durum büyük bir sorundur. Mustafa Kutlu'da yoksulluk olgusu daha fazla para kazanmak ve konfor içinde yaşamak isteyen, ancak bir türlü bu amaçlarına ulaşamayan insanlar için bunalım oluşturmaktadır.

⁵⁰⁹ Mustafa Kutlu, *a.g.e.*, s. 20.

⁵¹⁰ Mustafa Kutlu, *Kapıları Açmak*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, 2011, s. 18.

⁵¹¹ Mustafa Kutlu, *Arka Kapak Yazıları*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, 2011, s. 52-53.

⁵¹² Mustafa Kutlu, *a.g.e.*, s. 37.

SONUÇ

Toplumların değişim ve dönüşümünün ana kaynağı olan modernizm, Osmanlı toplumunda Tanzimat sonrasında zemin bulmuş, günümüze kadar gelişerek ve büyük bir yayılma göstererek devam etmiştir. “Batıda 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve Kilisenin teolojik öğretisiyle toplum teorisini kentleşme ve endüstrileşmenin, geleneksel otoritenin çöküşü ve liberal/demokratik düşüncelerin yükselişinin ve nihayet modern bilimin etkisiyle dünya görüşünde vuku bulan değişmelerin sonucu olan yeni toplumsal ve politik koşullara uyarlamayı amaçlayan tavır, hareket”⁵¹³ olarak tanımlanan modernizm, geleneksel toplumların değerlerini alaşağı etmek suretiyle insanların ve toplumların çeşitli bunalım tezahürleri yaşamasına sebep olmuştur.

Matei Calinescu modernizm, modernleşme ve modernite gibi kelimelerin temeli olan modern kelimesinin anlamını ve etimolojik yapısını şu şekilde açıklamaktadır: “Modernlik düşüncesi Hıristiyan Ortaçağlarda doğmuştur... *Modernus* sözcüğü, sıfat ve isim olarak, Ortaçağda (‘daha yeni, az önce’ anlamına gelen) *modo* sözcüğünden uydurulmuştu, tıpkı *hodiernus* sözcüğünün *hodie* (‘bugün’) sözcüğünden uydurulması gibi. *Thesaurus Linguae Latinae*’ye (Latin Dili Sözlüğü) göre, *modernus*, ‘*qui nunc, nostro tempore est, novellus, praesentaneus*’ (şu anda olanlar, zamanımızda, en çağdaş, muasır) demektir. Onun başlıca karşıt anlamları, sözlüğe göre, ‘*antiques, vetus, priscus...*’tu (‘eskiler, kadim, önceden var olan’).”⁵¹⁴ “Görüldüğü gibi modern toplum günümüzdeki toplum demektir. Modernleşme ise eski zamanların toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru bir değişme anlamına gelir.”⁵¹⁵

Toplumların gelenekle sıkı sıkıya örülmüş değer yargılarının, yaşama dair algılarının, disiplinlerinin ve pratiklerinin çözülmesine ve dolayısıyla değişimine neden olan modernleşme süreci “gelişmekte olan toplumların, batı toplumlarına benzer aşamalardan geçecekleri anlayışını”⁵¹⁶ taşımaktadır.

Pozitivist bir yapıya sahip olan modernleşme, Batılı toplumlarda dinî algılardan soyutlanmış, profan ve seküler bir toplum yapısı oluşturmuştur. Kutsal olan her şeyi yaşamdan dışarı çıkararak dünyevî bir yaşam algısı oluşturan toplumlar *dünyalarını* mamur eden her türlü organizasyonun başını çekmektedir. Sanayileşme, kentleşme ve teknolojik

⁵¹³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2003, s. 272.

⁵¹⁴ Matei Calinescu, *Modernliğin Beş Yüzü*, Tercüme: Sabri Gürse, İstanbul, Küre Yayınları, 2010, s.21-22.

⁵¹⁵ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları Ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 13. Basım, 2008, s. 228.

⁵¹⁶ Emre Kongar, *a.g.e.*, s. 227.

ilerlemelerle yeni bir dünya kuran modern Batılı toplumlar, gelişmekte olan toplumlara da örnek olarak onların da modernleşmesine katkı sağlamıştır. Türkiye'nin son elli yıllık ekonomik yapısı ve sanayileşme düzeyi göz önünde bulundurulduğunda sanayileşme ve kentleşme alanlarında büyük bir artışın olduğu; kapitalist sistem sayesinde ekonomi, sanayi ve teknolojik anlamda gelişen, büyüyen ve modernleşen bir Türkiye varlığı görülmektedir. Bu bağlamda Türk toplumunun da modernleşen yani seküler bir hayat algısıyla hareket eden ve geleneksel değerlerden sıyrılan bir toplum yapısına dönüştüğünü söylememiz mümkündür.

Geleneksel yapıyı yozlaştıran modernleşme, toplumlarda ve insanlarda birtakım köklü değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Din ekseninde oluşturulan yaşam algısını ve pratiklerini değiştiren modern insan/toplum yeni kurduğu seküler yaşamının içini kutsalın dışında olan değerlerle doldurmaktadır. Bunun dışında geleneğin çözülmesiyle aile parçalanmakta ve bireycilik doğmaktadır. Türk toplumunu ele aldığımızda 'geç modernleşme' sorunu dolayısıyla toplumun geç kalmışlık psikolojisi sergileyerek hareket etmesi birtakım sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda modernleşme sürecinde Türk toplumunun değişimi ve dönüşümü hem insanlar hem de toplum açısından oldukça sancılı olmuştur. Çarpık kentleşme, kültür çatışması, gelir dengesizliği, temel insanî haklarda eşitsizlik gibi birtakım sorunlar bireylerde çeşitli bunalımlar oluşturmaktadır.

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerini 'modern kentli insanın bunalımlarını' tespit etmek için incelediğimizde bunalımların asıl sebebinin Türkiye'de yaşanan toplumsal değişim ve dönüşüm olduğunu görmekteyiz. Çünkü "İslâm dünyasının ücra köşelerinde modernizmin etkisinden uzak yaşayıp giden çağdaş Müslüman, hayatın gerilimlerinin normal insan varlığından farklı olmadığı homojen bir dünyanın içindedir hâlâ. Fakat, İslâm dünyasının, şu veya bu derecede etkisine girmiş merkezî yörelerinde yaşamını sürdüren Müslüman ise, birbiriyle çatışma içindeki iki ayrı dünya görüşü ve değerler sisteminin yarattığı kutuplaşmış bir gerilim alanında bulunmaktadır. Zihnine ve ruhuna yansıyan bu gerilimle çağdaş Müslüman, çoğu zaman kendi içinde ikiye bölünmüş, derinden derine yeniden bütünleşme ihtiyacı duyan bir ev görünümü arz etmektedir."⁵¹⁷ Nitekim Mustafa Kutlu, yaşanan bu değişim ve dönüşümü kendisine 'mesele' edinmiş ve bu minvalde eserler üreterek zihnen ve ruhen bölünmüşlük yaşayan modern insanın açmazlarını ortaya koymuştur.

Modernleşmenin bir göstergesi olan kentleşmenin artması sonucunda köylerin boşalmasıyla köy ve kentlerde birçok sorun meydana gelmektedir. Sanayileşme sonucunda tarımsal üretimin azalmasıyla köy yoksullaşmıştır. Bu sebeple insanlar sanayilerin kalbi olan

⁵¹⁷ Seyyid Hüseyin Nasr, **İslâm Ve Modern İnsanın Çıkmazı**, Çev.: Ali Ünal – Sara Büyükduru, İstanbul, İnsan Yayınları, 5. Baskı, 2012, s.37.

kentlere göç etmiştir; ancak kente göç eden insanın yoksulluğu burada da devam etmiştir. Kutlu hikâyelerinin hareket noktası olan göç, yoksulluğun hem sebebi hem de sonucu konumundadır. Mustafa Kutlu çoğu hikâyelerinde göç olgusu üzerinden birey ve toplumun psikolojisine değinerek köy ve kent dokuları bağlamında sosyolojik yapıyı bir nevi analiz etmiştir. Bireysel ve toplumsal yanlışlıkları kimi zaman bizzat anlatıcı olarak kimi zaman da kahramanlar üzerinden eleştirmiştir.

Mustafa Kutlu, “köyden göçün para kazanmak, daha rahat yaşamak gibi sebeplerden kaynaklandığını düşünür. Yazarın değerlendirmeleri çerçevesinde bu algı, esas itibariyle insanın değerleri üzerine inşa ettiği hayat tasavvurundan bir sapmanın ilk işaretidir.”⁵¹⁸ Yazar, bu durumdaki kahramanlarını eleştirmek suretiyle kimi zaman yanlıştan döndürürken kimi zaman da yapılan yanlışla hayatlarını idame ettirir. Ancak Kutlu, kahramanlarını seçimlerinden dolayı her ne kadar eleştirse de asla onları kınamamakta ve yargılamamaktadır. Bu durum yazarın *insan* varlığına müspet bakışının bir yansımasıdır.

Kutlu'nun köyden kente mecburen göç eden insanı kente adapte olamaz. Kültürel çatışma yaşayan kentteki köylünün en büyük bunalım tezahürü ise yabancılaşmadır. Hikâyelerde yalnızlık, kimlik sorunu, yoksulluk ve sosyal dışlanma olarak belirlediğimiz bunalım tezahürleri yabancılaşma olgusuna temel oluşturmakla birlikte müstakil olarak da insanlarda görülmektedir. Köyde hüküm süren geleneksel yaşamın hayata bakış açısıyla şekillenen köy insanı kentteki modern yaşama ayak uyduramamaktadır. Çünkü kent insanının hayata bakış açısını şekillendiren en önemli unsur paradır. “Gerçekten de para ekonomisi metropolü egemenliği altına almıştır.”⁵¹⁹ Kentteki yaşam alanlarının birçoğu para üzerine kuruludur. Mekân olarak kentin büyüklüğü sebebiyle kent içi ulaşım, araçlarla dolayısıyla parayla yapılmaktadır. Oysa köyde bir yerden bir yere gitmek için araç her zaman mecburî değildir. Bunun dışında kentte su bile parayla alınırken köyde böyle bir durum söz konusu değildir. Temel ihtiyaçlar anlamında köy ve kentlerdeki farklılıklarda para başat unsur olarak bir kentlinin hayata bakış açısını etkilemesi bakımından oldukça önemlidir. Aile içi ilişkilerden arkadaş-akraba ilişkilerine, amaçlanan kişisel kazanımlardan ve eğitimlerden meslek seçimine kadar kentli insanın birçok pratiğine yön veren para faktörü bireylerin hayat tasavvurlarını belirlemektedir.

⁵¹⁸ Sezai Çoşkun, “Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Temel İzlek Olarak Köy-Kent Meselesi”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 5/2 Spring 2010, s. 404.

⁵¹⁹ George Simmel, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev.: Tanıl Bora- Nazile Kalaycı- Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 8. Baskı, 2012, s. 27.

Kutlu, daha çok kentteki köylünün yaşadığı bunalım tezahürlerini anlatmakla beraber uzun yıllar kentte yaşayan kentli insanın bunalımlarına da değinmiştir. Genellikle her iki grubun bunalımları birbiriyle özdeş özelliktedir. Yoksulluk sebebiyle kente göç eden köy insanı, yoksulluğun pençesinden kentte de kurtulamamakta bilakis gecekondu bölgesinde yaşamını idame ettirmek suretiyle temel insanî hakların birçoğundan da mahrum kalmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk bir bunalım olarak Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde yer almıştır.

Ayrıca göçle gelen insan kente aidiyet hissetmekte zorlanmakta, kendini *var* edebildiği mekân olan köyden uzak kalması sebebiyle de yabancılaşma bunalımı göstermektedir. Kente göç etmiş insan kentteki yaşam biçimine kendini kaptırmakla da kendine yabancılaşmaktadır. Bu minvalde “*Aslımızı yitirmezsek iyidir.*” korkusunun “*İyidir ya, mümkün mü?*”⁵²⁰ sorusu insanın kendini kentte kaybetmemesinin imkânsızlığına vurgu yapan, meselenin özünü anlatan sarsıcı cümlelerdir. Köyün yaşamsal değerleriyle yetişen insanın modern değerlere ayak uydurmaya çalışarak bir değişim ve dönüşüm içine girmesi de kimlik bunalımını meydana getirmektedir. Kent yaşamında insanın toplumdan uzak bir yaşam sürmesi, bireyselleşmesi ve bencilleşmesi hem göçle gelen kentli insan için hem de asıl kentli insan için yalnızlık bunalımına sebebiyet vermektedir. Öte yandan asıl kentli insanlar da bu dünyadaki esas varlık amaçlarını unutarak, para ve konfor peşinde bir yaşam sürmeleriyle kendilerine yabancılaşmışlardır.

“Kutlu'nun hikâyelerinde insanı bozan iki temel unsur olarak işlenen para ve siyaset ile imtihan”⁵²¹ olma birçok hikâyede yer almaktadır. Kimi kahramanlar bu imtihanda başarılı olurken çoğu da bunlara yenilerek bunalımlara dâçar olmuşlardır. Kutlu'nun yoksul insanları yoksulluklarına isyan etmemektedir. Dolayısıyla yoksulluğu sebebiyle bunalım gösteren kahraman yoktur. Bu bağlamda Kutlu'nun göç eden kahramanları yoksulluk sebebiyle kente göç etmekte, kentteki yoksullukları devam etmesine rağmen bu duruma sabretmektedir. Yoksulluk bizatihi barındırdığı sorunlar açısından toplumda bunalım yaratmaktadır. Kutlu, yoksulluğa sebep olarak yoksulun hakkını gözetmeyen zenginleri görmektedir. Kentlerde toplumsal dayanışmanın bulunmaması, akrabaların dahi kendi yoksullarını gözetmemesi sosyolojik olarak bir bunalım örneği oluşturmaktadır.

Hikâyelerde fazla para kazanma arzusu ve konforizm ihtirasına kapılmış ancak bu emellerine istediği anlamda ulaşamamış insanlar yabancılaşma bunalımı göstermektedir. Zengin olma ihtirasına erişen kahramanların da huzursuzluğu ve yabancılaşması ayrıca dikkat çekmektedir.

⁵²⁰ Mustafa Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 10. Baskı, 2011, s. 24.

⁵²¹ Sezai Çoşkun, **a.g.m.**, s. 389.

Hikâyelerde birtakım rahatsızlıklar sebebiyle sosyal dışlamaya maruz kalan kahramanlar sadece iki tanedir. Yazar sosyal dışlamaya daha çok yoksulluk sebebiyle vurgu yapmaktadır.

Tez boyunca yapılan tüm değerlendirmeler ve tespitler ışığında Mustafa Kutlu'nun Türk hikâyeciliğinde önemli boşlukları dolduran bir isim olduğunu görmekteyiz. 1970 sonrası Türk hikâyesinde ele aldığı konular ve üslubu açısından oldukça ayrı bir yer edinen Kutlu, Türk toplumunun değişim ve dönüşümünü anlatmak suretiyle toplumda ve bireylerde meydana gelen dinî, kültürel ve kimliksel yozlaşmalara dikkat çekmiştir. Eserlerinde bilhassa göçle gelen insanların, kentte menfî manada geçirdikleri değişim ve dönüşümlerine yer vererek geleneğin yaşadığı/yaşatıldığı varsayılan kırsal kutsamıştır. Âdeta bozguna uğramış, geleneksel değerlerden ve yaşamdan koparılmış, zihni ve psikolojisi tarumar olmuş kentli insanların bunalım tezahürlerini ortaya çıkaran Kutlu'da köyün bir erdem mekânı, kentin ise bir yabancılaşma yurdu⁵²² olarak yer aldığı söylenebilir.

⁵²² Sezai Çoşkun, **a.g.m.**, s. 406.

KAYNAKÇA

A. MUSTAFA KUTLU'NUN BU ÇALIŞMADA FAYDALANILAN ESERLERİ

- Arka Kapak Yazıları**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, 2011.
- Anadolu Yakası**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1.Baskı, 2012.
- Beyhude Ömrüm**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 19. Baskı, 2012.
- Bu Böyledir**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 10. Baskı, 2011.
- Chef**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 6. Basım, 2011.
- Gönül İşi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, t.y.
- Hayat Güzeldir**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Huzursuz Bacak**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2011.
- Kapıları Açmak**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, 2011.
- Mavi Kuş**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, 2002.
- Ortakdaki Adam**, İstanbul, Hareket Yayınları, 1. Baskı, 1970.
- Rüzgârlı Pazar**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, 2011.
- Sır**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, 2011.
- Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, 2011.
- Tufandan Önce**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, 2011.
- Ya Tahammül Ya Sefer**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 13. Baskı, 2011.
- Yoksulluk İçimizde**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 12. Baskı, 2011.
- Yokuşa Akan Sular**, İstanbul, , Dergâh Yayınları, 10. Baskı, 2011.

B. FAYDALANILAN DİĞER KAYNAKLAR

1. KİTAPLAR, TEZLER

- Ağır, Ahmet: “Yabancılaşma ve 1980 Sonrası Türk Hikâyeciliği, Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi”, **80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Ömür Ceylan, İstanbul, Ümraniye Belediyesi Yayınları, 2007.
- Akkayan, Taylan: **Göç ve Değişme**, İstanbul, İst. Üniv. Ed. Fak. Yay., 1979.
- Altan, Mehmet: **Kent Dindarlığı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

- Andı, M. Fatih: “Metinlerarası İlişkiler Açısından Mustafa Kutlu’nun Bu Böyledir İsimli Eseri, Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi”, **80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Ömür Ceylan, İstanbul, Ümraniye Belediyesi, 2007.
- : “Red Cephesi”nin Neferleri: Mustafa Kutlu’da Modernleşmeye Direnişin Kahramanları”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Aslanoğlu, Rana A.: **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000.
- Bal, Hüseyin: **Kent Sosyolojisi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1999.
- Berger, Peter L., Berger, Brigitte Kellner, Hansfried: **Modernleşme ve Bilinç**, Çev. Cevdet, İstanbul, Pınar Yayınları, 1985.
- Calinescu, Matei: **Modernliğin Beş Yüzü**, Tercüme: Sabri Gürse, İstanbul, Küre Yayınları, 2010.
- Coşkun, Sezai: “Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinin Ontolojik Derinliği”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı:462, Nisan 2012.
- : “Ne Yapmalı Sorusunun Hikâyesi: CHEF”, **Yağmur Dergisi**, Sayı:29, Ekim-Kasım-Aralık 2005.
- : “Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Temel İzlek Olarak Köy-Kent Meselesi”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2 Spring**, 2010.
- Çağatay, Tahir: **Günün Sosyolojisine Giriş**, Ankara, 2. Baskı, A.Ü. D.T.C. Fak. Yay., 1968.
- Çakır, Sabri: “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:24, Aralık 2011.
- Çakır, Vesile - Çakır, Vedat: **Yalnızlık Ve Televizyon Kullanımı**, Elazığ, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2001.
- Çoruk, Ali Şükrü “Mustafa Kutlu Üzerine Bazı Dikkatler”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Demirer, Temel ve Özbudun, Sibel: **Yabancılaşma**, Ankara, Öteki Matbaası, 1998.
- Demirhan, Ahmet: **Modernlik**, İstanbul, İnsan Yay. 2004.
- Demirkan, Yaşar: **Kentleşme Sürecinde Dini Yaşam (Eryaman Örneği)**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri

- Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- Dereboy, İ. Ferhan: **Kimlik Bocalaması Anlamak Tanımak Ele Almak**, Malatya, Özmert Ofset, 1993.
- Duymaz, Ali: “Halk Hikâyeciliği Geleneğinin 1980 Sonrası Türk Hikâyeciliğine Yansımaları”, **Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi: 80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildirileri**, 2007.
- Erich Fromm: **Marx’ın İnsan Anlayışı**, Çev. Kaan H. Ökten, İstanbul, Arıtan Yayınevi, 1992.
- : **Özgürlükten Kaçış**, Çev. Şemsa Yeğin, İstanbul, Payel Yayınevi, 1996.
- Freyer, Hans: **Sosyolojiye Giriş**, Çev: Nermin Abadan, Ankara, Sevinç Matbaası, 1963.
- Gariper, Cafer: Mustafa Kutlu’nun Sır Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, Haz.: H. Özel ve C. Güzel, Ankara, Ayraç Yayınları, 2000.
- : **Sosyoloji**, Çev. Dr. Ruhi Esengün, Dr. İsmail Öğretir, 1993.
- Gülgün Meşe, **Çeşitli Sosyo-Kültürel Gruplarda Kültürel Veya Sosyal Kimlik Olgusunun İncelenmesi**, İzmir, Ege Üniv. S.B.E. Psikoloji Ana Bilim Dalı, Sosyal Psikoloji Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Güvenç, Bozkurt: **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Haldun, İbn-i: **Mukaddime**, Çev: Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yay., 1988.
- İspir, Eyüp G.: **Şehirleşme ve Meseleleri**, Ankara, 2. Baskı, 1991.
- Karaca, Alâattin: “Küçük, Güzel ve Şükür Kavramları Çerçevesinde Hayat Güzeldir’deki Hikâyeler”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Karpat, Kemal: **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma Ve Göçler**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.
- Kaya, Erol **Kentleşme ve Kentlileşme**, İstanbul, Okutan Yayınları, 2007.
- Keleş, Ruşen: **Kent Bilim İlkeleri**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1976.
- , **Kent Bilimleri Sözlüğü**, Ankara, T.D.Y. Yayınevi, 1990.

- : **Kentleşme ve Konut Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1984.
- Keleş, Ruşen: **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 7. Baskı, 2002.
- Keleş, Ruşen, Ünsal, A.: **Kent ve Sosyal Şiddet**, Ankara, A.Ü.S.B.F Yay., 1982.
- Kılıçbay, M. Ali: **Kimlikler Okyanusu**, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 2003.
- Kıray, Mübeccel: **‘Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirliler’, Toplum Bilim Yazıları**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1982.
- Kongar, Emre: **Toplumsal Değişme Kuramları Ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 13. Basım, 2008.
- Lekesiz, Ömer: “Mustafa Kutlu’nun Hikâye Poetikası”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Maalouf, Amin: **Ölümcül Kimlikler**, Çev. Aysel Bora, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Meriç, Cemil: **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- Narlı, Mehmet: “Yerliliğin İmkânsızlığı Ya Da Taşraların Hikâyesini Yazmak -Mustafa Kutlu’nun Mavi Kuş’u Bağlamında Bir Çözümleme-”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Onat, Ümit: **Gecekondu Kadının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci**, Ankara, TC. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yay., 1993.
- Ortaylı, İlber: **Türkiye İdare Tarihi**, Ankara, T.O.D.A.İ.E. Yayınları, 1979.
- Özel, İsmet: **Üç Mesele**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1988.
- Özek, Çetin: “Türkiye’de Şehirleşmenin Ana Nitelikleri ve Ceza Adaleti Yönünden Yol Açabileceği Sorunlar’, **Şehirleşmenin Doğurduğu Ceza Adaleti Sorunları Sempozyumu Kitabı**, İstanbul, 17-19 Aralık 1973, İ.Ü. Huk. Fak. Ceza Hukuku ve Kriminoloji Enstitüsü Yayını, Fakülteler Matbaası, 1974.
- Sağlık, Şaban: “Taşra Değerlerine İtibarını İade Eden Yapısıyla Mustafa Kutlu’nun Hikâye Estetiğinde ‘Komik’”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.

- Samsakçı, Mehmet: “Mustafa Kutlu’nun Sır Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Say, Ömer: **1960-1980 Arası Türk Hikâyeciliğinde Yabancılaşma Kavramı**, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, S.B.E. E.B.A.D, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- : **Toplumbilim**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 6. Baskı, 1986.
- Schiller, Friederich V.: **İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup**, Çev. Melâhat Özgü, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1990.
- Sezal, İhsan: **Şehirleşme**, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1992.
- Shayegan, Daryush: **Yaralı Bilinç: Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni**, Çev. Haldun Bayrı, İstanbul, Metis Yayınları, 2012.
- Simmel, George: **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Tanıl Bora, Nazile Kalaycı, Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 8. Baskı, 2012.
- Sjoberg, Gideon: **“Preindustrial City” Sanayi Öncesi Kenti**, Çev: Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara, 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yay., 2002.
- Sürgit, Büşra: “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Temel İzleklerden Biri Olarak Arada Kalmışlık”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- : **Orhan Pamuk’un Romanlarında Geleneksel-Kültürel Ögeler**, İstanbul, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Şenses, Fikret: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Tartanoğlu, Şafak: **Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası**, Bursa, Uludağ Üniv., İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Yayınları, 2005.
- Tekeli, İlhan: **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- : **Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

- : **Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlanması, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- : Orhan Öztürk, Bozkurt Güvenç, v.d., **“Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları: Kuramsal Bir Çerçeve”** Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 1998.
- Tekin, Mehmet: **“Mustafa Kutlu’nun Bir Karakter Tasarımı: Tahir Sami Bey”**, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Tolan, Barlas: **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Adım Yayıncılık, 1996.
- : **Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara, 2. Baskı, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1981.
- Tonga, Necati: **Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.
- Topçu, Nurettin: **Ahlak Nizamı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2008.
- : **Kültür ve Medeniyet**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2010.
- Tosun, Necip: **Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu**, Dergâh Yayınları, Ankara, 2004.
- Tümertekin, Erol: **Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirselleşmeler**, İstanbul, İst. Üniv. Yay., 1973.
- Tüzer, İbrahim: **“Bir ‘Herkesleşme’ Eleştirisi Olarak Mustafa Kutlu’nun ‘Ya Tahammül Ya Sefer’i”**, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Uçman, Abdullah: **“Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinde Dönüşüm: ‘Ya Tahammül Ya Sefer’i Okurken”**, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Ural, Ali A.: **“Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinde İroni ve Mizah”**, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı**, Haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, 2012.
- Yavuz, Fehmi Keleş, Ruşen Geray, Cevat: **Şehircilik: Sorunlar, Uygulama ve Politika**, Ankara, 2. Baskı, A.Ü.S.B.F. Yay., 1978.
- Yazıcı, Hatun İlbiçe: **Mustafa Kutlu’nun Hayatı, Hikâyelerinin Tema ve Yapı Bakımından İncelenmesi**, Elazığ, Fırat Üniv. Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

- Yetiş, Kâzım: “Türk Hikâyeciliği ve 1980 Sonrası, Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi”, **80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, 2007.
- Yıldırım, Aziz: **Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri**, T.C.Ankara Üniversitesi S.B.E. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Yıldırım, Ercan: **Mustafa Kutlu Hikâyeciliği**, Ankara, Ebabil Yayınları, 2007.
- Yıldız, Ali: “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Tasavvuf”, **Hikâyenin Bugünü Hikâyesi: 80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu Bildirileri**, 2007.
- Yörükan, Ayda: **Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri**, Ankara, İmar ve İskân Bakanlığı Yayınları, 1968.

2. MAKALELER, ANSİKLOPEDİ MADDELERİ.

- Aslantaş, Halis A.: “Sosyal Değişme, Kentleşme Ve Kentleşmenin Din Üzerindeki Etkileri”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:13/2, 2008.
- Büyük Türkçe Sözlük**, Ankara, TDK Yayınları, 2005.
- Cevizci, Ahmet: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2003.
- Çetin, Halis: “Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı: 25, Kasım-Aralık-Ocak 2003-2004.
- Dirin, İlyas: “Mustafa Kutlu ile Konuşama”, **Hece Dergisi**, Sayı:33-34, 1999.
- Erşen, Özge: “Psikanalitik Bir Deneme Şiddet: Öteki’nin Yıkımı”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:43, Kasım-Aralık-Ocak 2007-2008.
- Işık, İhsan: “Mustafa Kutlu”, **Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, C.6, Ankara, Elvan Yayınları, 2006.
- Kahraman, Âlim: “Hikâye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.17, İstanbul, 1998.
- Kanter, M. Fatih: “Gönül İşi’ni Gönülden Okumak”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı:462 Nisan 2012.
- Karaca, Alâattin: “Ortak Adam’dan Hayat Güzeldir’e Mustafa Kutlu’nun Hikâyesi”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı:462, Nisan 2012.

- Karakaş, Mehmet: “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XII, Sayı:2, Aralık 2010.
- Karakaş, Tahir: “Nietzsche’nin Şiddeti”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı: 43, Kasım-Aralık-Ocak 2007-2008.
- Kızılçelik, Sezgin, Erjem, Yaşar: **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Ankara, Atilla Kitabevi, 1994.
- Lim, William S. W.: “Planlı Bir Kentsel Çevreye Doğru, Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları, Kuram ve Uygulama”, **Uluslararası Sos. Bil. Der. Seçmeler 2, Türk Sos. Bil. Dergisi**, Ankara, 1984.
- Ofluoğlu, Gökhan Büyükyılmaz, Ozan: Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi Ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri, **Kamu-İş Dergisi**, C.10, Sayı:1, 2008.
- Ozankaya, Özer: **Toplumbilim Terimler Sözlüğü**, Ankara, TDK Yay., 1975.
- Su, Hüseyin: “Hayatın Füsûn ve Şiiri’nin Öyküleri”, **Hece Dergisi**, Sayı:33-34, 1999.
- Tekşen, Adnan: “Mustafa Kutlu ile Konuşama”, **Yeni Devir Dergisi**, 1987.
- Topateş, Hakan: “Araçsallaştırılmış Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı:4, 2009.
- Torlak, Sülün Evinç, Polat, Ferihan: “Kentlileşme Sürecinde Kimlik Farklılaşması Açısından Denizli’de İki Mahallenin Karşılaştırmalı Analizi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Sayı:8.2 2006.
- Uludağ, Süleyman: **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, “Gurbet”, C.14, İstanbul, 1996.
- Yaşar, M. Ruhat: “Yalnızlık”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.17, Sayı:1, 2007.